శ్రియైనమః

శ్రీభగవద్రామానుజాయనమః

శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితమ్

శ్రీమద్గీతాభాష్యమ్

శ్రీశైలపూర్ణకులతిలకచతుర్వేదశతక్రతు శ్రీకుమార

తాతయార్యకులదీపనావల్పాకాగ్రహారాలంకార

శ్రీమదణ్ణయతాతార్యమహాదేశిక చరణనళినపరివసన

ఫలభూతనిఖిలనిగమాంతసారజ్ఞానస్య తదేకవంశస్య

నావల్పాకం, శ్రీమద్రామానుజతాతాచార్యస్య

సాహాయ్యకేన

శ్రీహారితకులతిలక శ్రీమదనంతార్యవర్యాత్మసంభవేన

ఆసూరి

సరస్వతీ తిరువేంకటాచార్యేణ

సమ్యక్పరిశోధితం

క్వచిత్క్వచిదధోభాగే శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికావాక్యై

స్తదనుసారివాక్యైశ్చ సంయోజితం

స్వీయసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలాయామ్

ముద్రాపితంచ సద్విజయతేతరామ్.

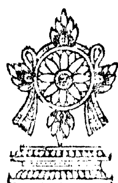
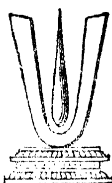
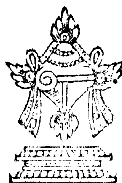
అంగీరసవర్ష పుష్యమాసః.

శ్రీలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమద్రామానుజతాతాచార్యవిరచితశ్లోకాః

శ్రీమానశేషహేయప్రతిభటకల్యాణగుణనిధిర్జయతి । భక్త్యైరాధ్యోభగవాన్దేవోనారాయణస్స్వగీతార్థః ॥ ౧ ॥ భారతయుద్ధారంభేబంధుస్నేహాదినాకులంపార్థం । అపదిశ్యవిశ్వగుప్త్యైహరిరవిగీతాముపాదిశద్గీతాం ॥ ౨ ॥ సైషాయద్యపివివృతాస్వైస్స్వమనీషానుసారతస్తైస్తైః । తదపినతేషాంవివృతిషుభగవదభిప్రాయగోచరస్స్ఫురతి ॥ ౩ ॥ శేషావతారరూపోభగవద్రామానుజార్యమునివర్యః । భగవద్గీతోపనిషచ్ఛాస్త్రస్యచకారభాష్యమవిదూష్యం ॥ ౪ ॥ భగవద్గీతామేతామనుహరతి వివరీతుమేషగురురేవ । రామానుజోక్తిభావంవేత్తుంరామానుజాదలంకోన్యః ॥ ౫ ॥ తస్మిన్గీతాభాష్యేక్వచిత్క్వచిల్లేఖకప్రమాదాద్యైః । బహుపురుషబుద్ధిభేదాదపపదవాక్యేషుదృశ్యతేభేదః ॥ ౬ ॥ అత్రమహతాంనియోగాదాభగవద్భాష్యకారనామ్నస్స్వగురోః । విచ్ఛేదవిరహితాంతద్విశుద్ధసత్సంప్రదాయపఠితాం ॥ ౭ ॥ ప్రతివర్ణవివృతిరూపాంశ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాంచాస్య । నానాదేశానీతాన్ప్రాచీనానేకభాష్యకోశాంశ్చ ॥ ౮ ॥ సహకారీకృత్యచిరంయుక్త్యాయుక్త్యావమర్శపూర్వమిహ । ప్రత్యక్షరపరిశోధననిర్గళితస్వచ్ఛపాఠఘటితమిదం ॥ ౯ ॥ అనుసంధిత్సుజనానామతిసౌకర్యాయముద్రితంసమ్యక్ । పాఠద్వయేసమార్థేభూయోనుగృహీతసంగ్రహోత్రకృతః ॥ ౧౦ ॥ భిన్నార్థేష్వవిరుద్ధవ్యాఖ్యానుగృహీతపాఠసంగ్రహణం । తద్ద్యోతనాయతత్రగ్రథనంతాత్పర్యచంద్రికాపద్యైః ॥ ౧౧ ॥ తుల్యబలేతువికల్పస్తతఏవచతత్రతత్రఉభయన్యాసః । ఏతాదృశప్రకారాన్నాశ్రిత్యబహూన్విశోధితంతదిదం ॥ ౧౨ ॥ ఏవమపియస్తుదోషస్స్ఫురతిమహద్భిస్సమర్షణీయోత్ర । గచ్ఛత్స్ఖలనన యజ్ఞైరసర్వసర్వజ్ఞతానయజ్ఞైశ్చ ॥ ౧౩ ॥

శ్రీ భగవద్యామునమునయే నమః

విగాహే యామునం తీర్థం సాధుబృందావనే స్థితం ।
నిరస్తజిహ్మగస్పర్శే యత్ర కృష్ణః కృతాదరః ॥

శ్రీమద్గీతార్థసంగ్రహః

స్వధర్మజ్ఞానవైరాగ్యసాధ్యభక్త్యేకగోచరః । నారాయణః పరం బ్రహ్మ గీతాశాస్త్రే సమీరితః ॥ ౧ ॥ జ్ఞానకర్మాత్మికే నిష్ఠే యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే । ఆత్మానుభూతిసిద్ధ్యర్థే పూర్వషట్కేన చోదితే । మధ్యమే భగవత్తత్త్వయాథాత్మ్యావాప్తిసిద్ధయే । జ్ఞానకర్మాభినిర్వర్త్యో భక్తియోగః ప్రకీర్తితః ॥ ౩ ॥ ప్రధానపురుషవ్యక్తసర్వేశ్వరవివేచనం । కర్మధీర్భక్తిరిత్యాదిః పూర్వశేషోఽన్తిమోదితః ॥ ౪ ॥ అస్థానస్నేహకారుణ్యధర్మాధర్మధియాకులం । పార్థం ప్రపన్నముద్దిశ్య శాస్త్రావతరణం కృతం ॥ ౫ ॥ నిత్యాత్మాసంగకర్మేహాగోచరా సాంఖ్యయోగధీః । ద్వితీయే స్థితధీలక్షా ప్రోక్తా తన్మోహశాన్తయే ॥ ౬ ॥ అసక్త్యా లోకరక్షాయై గుణేష్వారోప్య కర్తృతాం । సర్వేశ్వరే వా న్యస్యోక్తా తృతీయే కర్మకార్యతా ॥ ౭ ॥ ప్రసంగాత్స్వస్వభావోక్తిః కర్మణోఽకర్మతాస్య చ । భేదాః జ్ఞానస్య మాహాత్మ్యం చతుర్థాధ్యాయ ఉచ్యతే ॥ ౮ ॥ కర్మయోగస్య సౌకర్యం శైఘ్ర్యం కాశ్చన తద్విధాః । బ్రహ్మజ్ఞానప్రకారశ్చ పంచమాధ్యాయ ఉచ్యతే ॥ ౯ ॥ యోగాభ్యాసవిధిర్యోగీ చతుర్ధా యోగసాధనం । యోగసిద్ధిస్స్వయోగస్య పారమ్యం షష్ఠ ఉచ్యతే ॥ ౧౦ ॥ స్వయాథాత్మ్యం ప్రకృత్యాస్య తిరోధిశ్శరణాగతిః । భక్తభేదః ప్రబుద్ధస్య శ్రైష్ఠ్యం

సప్తమ ఉచ్యతే ॥ ౧౧ ॥ ఐశ్వర్యాక్షరయాథాత్మ్య భగవచ్ఛరణార్థి
నాం। వేద్యోపాదేయభావానామష్టమే భేద ఉచ్యతే ॥ ౧౨ ॥ స్వమాహా
త్మ్యం మనుష్యత్వే పరత్వంచ మహాత్మనాం। విశేషో నవమే యోగో భక్తి
రూపః ప్రకీర్తితః॥ ౧౩ ॥ స్వకల్యాణగుణానంత్య కృత్స్నస్వాధీనతామ
తిః। భక్త్యుత్పత్తివివృద్ధ్యర్థా విస్తీర్ణా దశమోదితా ॥ ౧౪ ॥ ఏకాదశే స్వ
యాథాత్మ్యసాక్షాత్కారావలోకనం। దత్తముక్తావిదిప్రాప్త్యోర్భక్త్యై
కోపాయతా తథా ॥ ౧౫ ॥ భక్తేశ్శ్రైష్ఠ్యముపాయోక్తి రశక్తస్యాత్మని
ష్ఠతా। తత్ప్రకారాస్త్వతిప్రీతిర్భక్తే ద్వాదశ ఉచ్యతే॥ ౧౬ ॥ దేహస్వ
రూపమాత్మాప్తిహేతురాత్మవిశోధనం। బంధహేతుర్వివేకశ్చ త్రయోద
శ ఉదీర్యతే ॥ ౧౭ ॥ గుణబంధవిధా తేషాం కర్తృత్వం తన్నివర్తనం। గతి
త్రయస్వమూలత్వంచతుర్దశ ఉదీర్యతే ॥ ౧౮ ॥ అచిన్మిశ్రాద్విశుద్ధాచ్చ
చేతనాత్పురుషోత్తమః। వ్యాపనాద్భరణాత్స్వామ్యాదన్యః పంచదశోదితః
౧౯॥ దేవాసురవిభాగోక్తిపూర్వికా శాస్త్రవశ్యతా। తత్త్వానుష్ఠానవిజ్ఞా
నస్థేమ్నే షోడశ ఉచ్యతే ॥ ౨౦॥ అశాస్త్రమాసురం కృత్స్నం శాస్త్రీయం
గుణతః పృథక్। లక్షణం శాస్త్రసిద్ధస్య త్రిధా సప్తదశోదితం॥ ౨౧ ॥ ఈ
శ్వరే కర్తృతాబుద్ధిస్సత్త్వోపాదేయతాంతిమే। స్వకర్మపరిణామశ్చ
శాస్త్రసారార్థ ఉచ్యతే ॥ ౨౨ ॥ కర్మయోగస్తపస్తీర్థదానయజ్ఞా
దిసేవనం। జ్ఞానయోగో జితస్వాంతైః పరిశుద్ధాత్మనిస్థితిః ॥ ౨౩ ॥ భక్తి
యోగః పరైకాంతప్రీత్యా ధ్యానాదిషుస్థితిః। త్రయాణామపి యోగానాం
త్రిభిరన్యోన్యసంగమః॥ ౨౪॥ నిత్యనైమిత్తికానాంచ పరారాధనరూపిణాం
ఆత్మదృష్టేస్త్రయోప్యేతే యోగద్వారేణ సాధకాః ॥ ౨౫ ॥ నిరస్తనిఖి
లాజ్ఞానో దృష్ట్వాత్మానం పరానుగం। ప్రతిలభ్య పరాం భక్తిం తయైవాప్నో
తి తత్పదం ॥ ౨౬ ॥ భక్తియోగస్తదర్థీ చేత్సమగ్రైశ్వర్యసాధనం। ఆ
త్మార్థీ చేత్త్రయోప్యేతే తత్కైవల్యస్య సాధకాః ॥ ౨౭ ॥ ఐకాంత్యం
భగవత్యేషాం సమానమధికారిణాం। యావత్ప్రాప్తి పరార్థీ చేత్తదే
వాత్యంతమశ్నుతే ॥ ౨౮ ॥ జ్ఞానీతు పరమైకాంతీ తదాయత్తాత్మజీవనః। త
త్సంశ్లేషవియోగైకసుఖదుఃఖస్తదేకధీః ॥ ౨౯ ॥ భగవద్ధ్యాన యోగోక్తి
వందనస్తుతికీర్తనైః। లబ్ధాత్మా తద్గతప్రాణమనోబుద్ధీంద్రియక్రియః॥ ౩౦॥

నిజకర్మాదిభక్త్యంతం కుర్యాత్ప్రీత్యైవ కారితః । ఉపాయతాం పరిత్యజ్యన్యస్యేద్దేవే తు తామభీః ॥ ౩౧ ॥ ఏకాంతాత్యంతదాస్యైకరతిస్తత్పదమాప్నుయాత్ । తత్ప్రధానమిదం శాస్త్రమితి గీతార్థసంగ్రహః ॥ ౩౨

ఇతి శ్రీభగవద్యామునమునిప్రణీతః
శ్రీమద్గీతార్థసంగ్రహస్సంపూర్ణః

అధ్యాయానుక్రమణికా

శ్రీమద్గీతాభాష్యకాలక్షేపారంభే స్వస్వసంప్రదాయానుసారేణగురుపరంపరానుసంధానపూర్వక మనుసంధేయశ్లోకాః

నమ్యఙ్న్యాయకలాపేన మహతా భారతేనచ । ఉపబృంహితవేదాయ నమో వ్యాసాయవిష్ణవే॥ సారథ్యమర్జునస్యాదౌ కుర్వన్ గీతామృతం దదౌ। లోకత్రయోపకారాయ తస్మైకృష్ణాత్మనేనమః॥ ప్రపన్న పారిజాతాయ వేతత్రోత్త్రైకపాణయే । జ్ఞానముద్రాయకృష్ణాయ గీతామృతదుహేనమః॥ కరకమలనిదర్శితాత్మముద్రః పరికలితోన్నతబర్హిబర్హచూడః। కరకరగృహీతనేత్రతోత్త్రో నమహృదిసన్నిధిమాతనోతుశౌరిః॥ అగ్రేకృత్వాకమపిచరణంజానునైకేనతిష్ఠన్ పశ్చాత్తాత్పార్థం ప్రణయరసజుషా చక్షుషావీక్షమాణః । సవ్యేతోత్త్రంకరసరసిజే దక్షిణేజ్ఞానముద్రామాబిభ్రాణోరథముఖివసన్ పాతునస్సూతవేషః॥ కృష్ణంకమలపత్రాక్షంపుణ్య శ్రవణకీర్తనం । వాసుదేవంజగద్యోనింనౌమినారాయణంహరిమ్॥ కృష్ణాయయాదవేంద్రాయజ్ఞానముద్రాయయోగినే । నాథాయరుక్మిణీశాయ నమోవేదాంతవేదినే॥

శ్రీభగవద్గీతామాహాత్మ్యమ్

గీతాశాస్త్రమిదంపుణ్యంయఃపఠేత్ ప్రయతఃపుమాన్ । విష్ణోఃపదమవాప్నోతిభయశోకాదివర్జితః॥ గీతాధ్యయనశీలస్య ప్రాణాయామపరస్యచ। నైవసంతిహిపాపానిపూర్వజన్మకృతానిచ। మలనిర్మోచనంపుంసాంజలస్నానందినేదినే। సకృద్గీతాంభసిస్నానంసంసారమలనాశనం॥ గీతాసుగీతాకర్తవ్యాకిమన్యైశ్శాస్త్రసంగ్రహైః। యాస్వయంపద్మనాభస్యముఖపద్మాద్వినిస్సృతా ॥ భారతామృతసర్వస్వం విష్ణోర్వక్త్రాద్వినిస్సృతం। గీతాగంగోదకంపీత్వాపునర్జన్మనవిద్యతే॥ సర్వోపనిషదోగావో దోగ్ధాగోపాలనందనః। పార్థోవత్సస్సుధీర్భోక్తాదుగ్ధంగీతామృతంమహత్॥ ఏకంశాస్త్రందేవకీపుత్రగీతమేకోదేవోదేవకీపుత్రఏవ। ఏకోమంత్రస్తస్య నామానియానికర్మాప్యేకంతస్యదేవస్యసేవా ॥ ... ... *

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీభగవద్రామానుజవిరచిత శ్రీమద్గీతాభాష్యమ్

దో॥ నిత్యమచ్యుతపదాంబుజయుగ్మరుక్మవ్యామోహత స్తదితరాణి తృణాయ మేనే। అస్మద్గురోర్భగవతోఽస్య దయైకసింధో రామానుజస్య చరణౌ శరణం ప్రపద్యే॥ ... ... *

శ్రీమద్గీతాభాష్యమంగళశ్లోకః.

యత్పదాంభోరుహధ్యానవిధ్వస్తాశేష కల్మషః।
వస్తుతాముపయాతోఽహం యామునేయం నమామి తమ్॥

హరిః ఓమ్ ॥ శ్రియఃపతి ర్నిఖిలహేయప్రత్యనీక కల్యాణైకతానానంతజ్ఞానానందైకస్వరూపః స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజఃప్రభృత్యసంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణమహోదధిః స్వాభిమతానురూపైకరూపాచింత్య దివ్యాద్భుత నిత్యనిరవద్యనిరతిశయౌజ్జ్వల్యసౌందర్యలావణ్యయౌవనాద్యనంతగుణనిధిదివ్యరూపః స్వోచితవివిధవిచిత్రానంతాశ్చర్యనిత్యనిరవద్యాపరిమితదివ్యభూషణః స్వానురూపాసంఖ్యేయాచింత్యశక్తి నిత్యనిరవద్యనిరతిశయ కల్యాణదివ్యాయుధః స్వాభిమతానురూపనిత్యనిరవద్యస్వరూపరూపగుణవిభవైశ్వర్యశీలాద్యనవధికా

కల్యాణైకతానేత్యనంతరం స్వేతరసమస్తవస్తువిలక్షణేతిపాఠస్తు బహుషు శ్రీకోశేష్వదృశ్యత్వే శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాయాం న వ్యాఖ్యాయి చ.

జ్ఞానబలైశ్వర్యశక్తితేజఃప్రభృతీత్యత్ర - సమస్తగుణబృందప్రధానతయా షాడ్గుణ్యస్య స్వరూపేణోపాదాన మితరేషాంచ సౌశీల్యాదీనాం ప్రభృతిశబ్దేనసంగ్రహణంకృతమితివ్యాఖ్యాతత్వాత్ శక్తితేజ ఇత్యనంతరం సౌశీల్యవాత్సల్యేతిపాఠోఽధిక ఏవ- నిరతిశయౌజ్జ్వల్యసౌందర్యేత్యనంతరం సౌగంధ్యసౌకుమార్యేతిపాఠశ్చ న వ్యాఖ్యాతః. *

తిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణశ్శ్రీవల్లభః స్వసంకల్పానువిధాయిస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేదాశేషశేషతైకరతిరూపనిత్యనిరవద్యనిరతిశయజ్ఞానక్రియైశ్వర్యాద్యనంతగుణగణాపరిమితసూరిభిరనవరతాభిష్టుతచరణయుగళః § వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావః స్వోచితవివిధవిచిత్రానంతభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసమృద్ధానంతాశ్చర్యానంతమహావిభవానంతపరిమాణనిత్యనిరవద్యాక్షరపరమవ్యోమనిలయః † వివిధవిచిత్రభోగ్యభోక్తృవర్గపరిపూర్ణనిఖిలజగదుదయవిభవలయలీలః పరంబ్రహ్మపురుషోత్తమో నారాయణో బ్రహ్మాదిస్థావరాంతమఖిలంజగత్సృష్ట్వా స్వేనరూపేణావస్థితో బ్రహ్మాదిదేవమనుష్యాణాంధ్యానారాధనాద్యగోచరః అపారకారుణ్యసౌశీల్యవాత్సల్యౌదార్యమహోదధిః స్వమేవరూపంతత్తత్సజాతీయసంస్థానంస్వస్వభావమజహదేవకుర్వన్ తేషుతేషులోకేష్వవతీర్యావతీర్య తైస్తైరారాధితస్తత్తదిష్టానురూపంధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యంఫలంప్రయచ్ఛన్ భూభారావతరణాపదేశేనాస్మదాదీనామపి సమాశ్రయణీయత్వాయావతీర్యోర్వ్యాం సకలమనుజనయనవిషయతాంగతః పరావరనిఖిలజనమనోనయనహారిదివ్యచేష్టితానికుర్వన్ పూతనాశకటయమళార్జునారిష్టప్రలంబధేనుకకాళియకేశికువలయాపీడచాణూరముష్టికతోసలకంసాదీన్నిహత్య అనవధికదయాసౌహార్దానురాగగర్భావలోకనాలాపామృతైర్విశ్వమాప్యాయయన్ నిరతిశయసౌందర్యసౌశీల్యాదిగుణగణావిష్కారేణాక్రూరమాలాకారాదీన్ పరమభాగవతాన్కృత్వా పాండుతనయయుద్ధప్రోత్సాహనవ్యాజేన పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధనతయా వేదాంతోదితంస్వవిషయం జ్ఞానకర్మానుగృహీతంభక్తియోగమవతారయామాస ॥ తత్రపాండవానాంకురూణాంచయుద్ధేప్రారబ్ధే సభగవాన్పురుషోత్తమస్సర్వేశ్వరేశ్వరో జగదుపకృతిమర్త్య ఆశ్రితవాత్సల్యవివశః పార్థంరథినమాత్మానంచసారథింసర్వలోకసాక్షి

---

§ వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావ ఇతి వ్యస్తపాఠపవాచార్యైరంగీకృతః. † వివిధవిచిత్రభోగ్యభోక్తృవర్గేత్యనంతరం - భోగోపకరణేతిపాఠో నయుక్తః - భోగోపకరణాదీనామర్థసిద్ధత్వేనవ్యాఖ్యాతత్వాత్.

కంచకార-ఏవంజ్ఞాత్వాపిసర్వాత్మనాంధోధృతరాష్ట్రస్సయోధనవిజయ
బుభుత్సయాసంజయంపప్రచ్ఛ॥ ... ...

శ్రీభగవద్గీతాప్రారంభః

మూ॥ ధృతరాష్ట్రఉవాచ॥ ధర్మక్షేత్రేకురుక్షేత్రేసమవేతా
యుయుత్సవః। మామకాఃపాండవాశ్చైవకిమకుర్వతసం
జయ॥౧॥ సంజయఉవాచ॥ దృష్ట్వాతుపాండవానీకం
వ్యూఢందుర్యోధనస్తదా। ఆచార్యముపసంగమ్యరాజా
వచనమబ్రవీత్॥౨॥ పశ్యైతాంపాండుపుత్రాణామా
చార్యమహతీంచమూం। వ్యూఢాంద్రుపదపుత్రేణతవశి
ష్యేణధీమతా॥౩॥ అత్రశూరామహేష్వాసాభీమార్జున
సమాయుధి। యుయుధానోవిరాటశ్చద్రుపదశ్చమహా
రథః॥౪॥ ధృష్టకేతుశ్చేకితానఃకాశీరాజశ్చవీర్యవాన్।
పురుజిత్కుంతిభోజశ్చశైబ్యశ్చనరపుంగవః॥౫॥ యుధా
మన్యుశ్చవిక్రాంతఉత్తమౌజాశ్చవీర్యవాన్। సౌభద్రో
ద్రౌపదేయాశ్చసర్వఏవమహారథాః॥౬॥ అస్మాకంతువి
శిష్టాయేతాన్నిబోధద్విజోత్తమ। నాయకామమసైన్యస్య
సంజ్ఞార్థంతాన్బ్రవీమితే॥౭॥ భవాన్భీష్మశ్చకర్ణశ్చ
కృపశ్చసమితింజయః। అశ్వత్థామావికర్ణశ్చసౌమదత్తి
స్తథైవచ॥౮॥ అన్యేచబహవశ్శూరామదర్థేత్యక్తజీవితాః।
నానాశస్త్రప్రహరణాస్సర్వేయుద్ధవిశారదాః॥౯॥ అప
ర్యాప్తంతదస్మాకంబలంభీష్మాభిరక్షితం। పర్యాప్తంత్విదమే
తేషాంబలంభీమాభిరక్షితం॥౧౦॥ అయనేషుచసర్వేషుయ
థాభాగమవస్థితాః। భీష్మమేవాభిరక్షంతుభవంతస్సర్వఏ
వహి॥౧౧॥ తస్యసంజనయన్హర్షంకురువృద్ధఃపితామ
హః। సింహనాదంవినద్యోచ్చైశ్శంఖందధ్మౌప్రతాపవాన్॥
౧౨॥ తతశ్శంఖాశ్చభేర్యశ్చపణవానకగోముఖాః। సహ
సైవాభ్యహన్యంతసశబ్దస్తుములోభవత్॥౧౩॥ తతశ్శ్వే

తైర్హయైర్యుక్తే మహతిస్యందనేస్థితౌ। మాధవఃపాండవశ్చైవదివ్యౌశంఖౌప్రదధ్మతుః॥ ౧౪॥ పాంచజన్యంహృషీకేశో దేవదత్తంధనంజయః। పౌండ్రందధ్మౌమహాశంఖం భీమకర్మావృకోదరః ॥ ౧౫ ॥ అనంతవిజయంరాజా కుంతీపుత్రోయుధిష్ఠిరః । నకులస్సహదేవశ్చసుఘోషమణిపుష్పకౌ॥ ౧౬॥ కాశ్యశ్చపరమేష్వాసశ్శిఖండీచమహారథః । ధృష్టద్యుమ్నోవిరాటశ్చసాత్యకిశ్చాపరాజితః ॥ ౧౭ ॥ ద్రుపదోద్రౌపదేయాశ్చసర్వశః పృథివీపతే । సౌభద్రశ్చమహాబాహుశ్శంఖాన్దధ్ముఃపృథక్పృథక్॥ ౧౮॥ సఘోషోధార్తరాష్ట్రాణాంహృదయానివ్యదారయత్। నభశ్చపృథివీంచైవతుములోవ్యనునాదయన్॥ ౧౯॥ ...*

భా ॥ దుర్యోధనస్స్వయమేవభీష్మాభిరక్షితంపాండవానాం బలమాత్మీయంచభీష్మాభిరక్షితంబలమవలోక్యాత్మీయ విజయేతస్యబలస్య పర్యాప్తతా మాత్మీయస్యబలస్యతద్విజయేచాపర్యాప్తతామాచార్యాయ నివేద్యాంతర్విషణ్ణోభవత్ - తస్యవిషాదమాలక్ష్యభీష్మస్తస్యహర్షంజనయితుంసింహనాదంశంఖధ్మానంచకృత్వాశంఖభేరీనినాదైశ్చ విజయాభిశంసినంఘోషంచాకారయత్ - తతస్తంఘోషమాకర్ణ్యసర్వేశ్వరేశ్వరః పార్థసారథీరథీచపాండుతనయస్త్రైలోక్యవిజయోపకరణభూతేమహతిస్యందనేస్థితౌత్రైలోక్యంకంపయంతౌశ్రీమత్పాంచజన్యదేవదత్తౌదివ్యౌశంఖౌప్రదధ్మతుః-తతోయుధిష్ఠిరవృకోదరాదయశ్చస్వకీయాన్ శంఖాన్ పృథక్పృథక్ ప్రదధ్ముః- సఘోషోదుర్యోధనప్రముఖానాంసర్వేషామేవ భవత్పుత్రాణాం హృదయానిబిభేద- అద్యైవనష్టం కురూణాంబలమితి ధార్తరాష్ట్రామేనిరే- ఏవం తద్విజయాభికాంక్షిణేధృతరాష్ట్రాయ సంజయోఽకథయత్॥ ... ...

మూ॥ అథవ్యవస్థితాన్దృష్ట్వాధార్తరాష్ట్రాన్కపిధ్వజః। ప్రవృత్తేశస్త్రసంపాతేధనురుద్యమ్యపాండవః॥ ౨౦॥ హృషీకేశంతదావాక్యమిదమాహమహీపతే॥ అర్జునః॥ సేనయో

రుభయోర్మధ్యేరథంస్థాపయమేచ్యుత॥ ౨౧॥ యావదే
తాన్నిరీక్షేహంయోద్ధుకామానవస్థితాన్ । కైర్మయా
సహయోద్ధవ్యమస్మిన్రణసముద్యమే॥ ౨౨ ॥ యోత్స్య
మానానవేక్షేహంయఏతేత్రసమాగతాః । ధార్తరా
ష్ట్రస్యదుర్బుద్ధేర్యుద్ధేప్రియచికీర్షవః॥ ౨౩॥ సంజయఉ
వాచ ॥ ఏవముక్తోహృషీకేశోగుడాకేశేనభారత । సేన
యోరుభయోర్మధ్యేస్థాపయిత్వారథోత్తమం॥ ౨౪॥భీ
ష్మద్రోణప్రముఖతస్సర్వేషాంచమహీక్షితాం। ఉవాచ
పార్థపశ్యైతాన్సమవేతాన్కురూనితి॥౨౫॥

భా॥ అథయుయుత్సూనవస్థితాన్ధార్తరాష్ట్రాన్దృష్ట్వాలంకాదహన వానరధ్వజఃపాండుతనయఃజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజసాంనిధింస్వసంకల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలం హృషీకేశం పరావరనిఖిలజనాంతర బాహ్యకరణానాంసర్వప్రకారనియమనేవస్థిత మాశ్రితవాత్సల్యవివశతయాస్వసారథ్యేవస్థితంయుయుత్సూన్ యథావదవేక్షితుంతదీక్షణక్షమే స్థానేరథంస్థాపయేత్యచోదయత్ - సచతేనచోదితస్తత్క్షణాదేవభీష్మద్రోణాదీనాంసర్వేషామేవమహీక్షితాంపశ్యతాం యథాచోదితమకరోత్ - ఈదృశీభవదీయానాంవిజయస్థితిరితిచావోచత్॥

మూ ॥ తత్రాపశ్యత్ స్థితాన్పార్థఃపితౄనథపితామహాన్ । ఆ
చార్యాన్మాతులాన్భ్రాతౄన్పుత్రాన్పౌత్రాన్సఖీంస్త
థా॥౨౬॥శ్వశురాన్సుహృదశ్చైవసేనయోరుభయోరపి ।
తాన్సమీక్ష్యసకౌంతేయస్సర్వాన్బంధూనవస్థితాన్॥౨౭॥
కృపయాపరయావిష్టో విషీదన్నిదమబ్రవీత్ ॥ అర్జునః ॥
దృష్ట్వేమంస్వజనంకృష్ణ యుయుత్సుంసముపస్థితం॥ ౨౮ ॥
సీదంతిమమగాత్రాణి ముఖంచ పరిశుష్యతి । వేపథుశ్చశరీరే
మే రోమహర్షశ్చ జాయతే॥ ౨౯ ॥ గాండీవం స్రంసతే
హస్తాత్త్వక్చైవ పరిదహ్యతే । నచశక్నోమ్యవస్థాతుం భ్ర
మతీవచ మేమనః ॥ ౩౦ ॥ నిమిత్తానిచపశ్యామివిపరీతానికేశ

వ । నచశ్రేయోనుపశ్యామిహత్వాస్వజనమాహవే ॥ ౩౧॥
నకాంక్షేవిజయంకృష్ణ నచరాజ్యంసుఖానిచ । కింనోరాజ్యేన
గోవిందకింభోగైర్జీవితేనవా ॥౩౨॥ యేషామర్థేకాంక్షి
తంనోరాజ్యంభోగాస్సుఖానిచ । తఇమేవస్థితాయుద్ధే ప్రా
ణాంస్త్యక్త్వాధనానిచ ॥ ౩౩ ॥ ఆచార్యాఃపితరఃపుత్రాస్తథై
వచపితామహాః । మాతులాశ్శ్వశురాః పౌత్రాశ్శ్యాలా
స్సంబంధినస్తథా ॥ ౩౪ ॥ ఏతాన్నహంతుమిచ్ఛామి ఘ్న
తోపిమధుసూదన। అపిత్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోఃకిన్నుమ
హీకృతే ॥ ౩౫ ॥ నిహత్యధార్తరాష్ట్రాన్నః కాప్రీతిస్స్యాజ్జ
నార్దన । పాపమేవాశ్రయేదస్మాన్హత్వైతానాతతాయి
నః ॥ ౩౬ ॥ తస్మాన్నార్హావయంహంతుం ధార్తరాష్ట్రాన్
స్వబాంధవాన్ । స్వజనంహికథంహత్వా సుఖినస్స్యామమా
ధవ ॥౩౭॥ యద్యప్యేతేనపశ్యంతిలోభోపహతచేతసః । కుల
క్షయకృతందోషం మిత్రద్రోహేచపాతకం ॥ ౩౮ ॥ కథం న
జ్ఞేయమస్మాభిః పాపాదస్మాన్నివర్తితుం । కులక్షయకృతం
దోషంప్రపశ్యద్భిర్జనార్దన ॥౩౯॥ కులక్షయేప్రణశ్యంతి
కులధర్మాస్సనాతనాః । ధర్మేనష్టేకులంకృత్స్నమధర్మో
భిభవత్యుత ॥ ౪౦ ॥ అధర్మాభిభవాత్కృష్ణ ప్రదుష్యంతికు
లస్త్రియః । స్త్రీషుదుష్టాసువార్ష్ణేయజాయతేవర్ణసంక
రః ॥౪౧॥ సంకరోనరకాయైవకులఘ్నానాం కులస్యచ । పతం
తిపితరోహ్యేషాంలుప్తపిండోదకక్రియాః ॥ ౪౨ ॥ దోషైరే
తైఃకులఘ్నానాంవర్ణసంకరకారకైః । ఉత్సాద్యంతే జాతి
ధర్మాఃకులధర్మాశ్చశాశ్వతాః ॥ ౪౩ ॥ ఉత్పన్నకులధ
ర్మాణాంమనుష్యాణాంజనార్దన । నరకేనియతంవాసో భ
వతీత్యనుశుశ్రుమః ॥౪౪॥ అహోబతమహత్పాపం కర్తుం
వ్యవసితావయం । యద్రాజ్యసుఖలోభేన హంతుంస్వజనము
ద్యతాః॥ ౪౫ ॥ యదిమామప్రతీకారమశస్త్రం శస్త్రపాణ
యః । ధార్తరాష్ట్రారణేహన్యుస్తన్మేక్షేమతరంభవేత్ ॥

సంజయఉవాచ ॥ ఏవముక్త్వార్జునస్సంఖ్యే రథోపస్థఉపా
విశత్। విసృజ్యసశరంచాపంశోకసంవిగ్నమానసఇతి॥౪౭॥*
ఇతిశ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సుబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశా
స్త్రేశ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే అర్జున విషాద యోగో నామ
ప్రథమోధ్యాయః॥౧॥ శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణేనమః...*

భా ॥ సతుపార్థోమహామనాః పరమకారుణికోదీర్ఘబంధుః పరమ
ధార్మికస్సభ్రాతృకోభవద్భిరతిఘోరైర్మారణైర్జతుగృహదాహాదిభి
రసకృద్వంచితోపి పరమపురుష సహాయేనాత్మనాహనిష్యమాణాన్ భవదీ
యాన్ విలోక్యబంధుస్నేహేనపరయాచకృపయాధర్మభయేనచాతిమా
త్రసన్నసర్వగాత్రస్సర్వథాహం నయోత్స్యామీత్యుక్త్వా బంధువిశ్లేష
జనితశోకసంవిగ్నమానసస్సశరంచాపం విసృజ్య రథోపస్థ ఉపావిశత్॥

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతా భాష్యే
ప్రథమోధ్యాయః

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీరస్తు.

శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
ద్వితీయాధ్యాయప్రారంభః.

మూ॥ సంజయఉవాచ ॥ తంతథాకృపయావిష్టమశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్ । విషీదంతమిదంవాక్యమువాచమధుసూదనః॥౧॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ కుతస్త్వాకశ్మలమిదంవిషమేసముపస్థితం । అనార్యజుష్టమస్వర్గ్యమకీర్తికరమర్జున॥౨॥ క్లైబ్యంమాస్మగమఃపార్థనైతత్త్వయ్యుపపద్యతే । క్షుద్రంహృదయదౌర్బల్యంత్యక్త్వోత్తిష్ఠపరంతప ॥౩॥

భా ॥ ఏవముపవిష్టేపార్థే కుతోయమస్థానే సముత్థితశ్శోకఇత్యాక్షిప్య తమిమంవిషమస్థంశోకమవిద్వత్సేవితంపరలోకవిరోధినమకీర్తికరమతిక్షుద్రంహృదయదౌర్బల్యకృతంపరిత్యజ్యయుద్ధాయోత్తిష్ఠేతి శ్రీభగవానువాచ - పునరపిపార్థః స్నేహకారుణ్యాధర్మాధర్మభయాకులోభగవదుక్తంహితతమమజానన్నిదమువాచ ॥ ...

మూ॥ అర్జునఉవాచ॥ కథంభీష్మమహంసంఖ్యే ద్రోణంచమధుసూదన।ఇషుభిఃప్రతియోత్స్యామి పూజార్హావరిసూదన॥౪॥ గురూనహత్వాహిమహానుభావాన్ శ్రేయోభోక్తుంభైక్షమపీహలోకే । హత్వార్థకామాంస్తుగురూనిహైవ భుంజీయభోగాన్రుధిరప్రదిగ్ధాన్ ॥౫॥ నచైతద్విద్మః కతరన్నోగరీయోయద్వాజయేమయదివానోజయేయుః। యానేవహత్వా నజిజీవిషామస్తేవస్థితాః ప్రముఖేధార్తరాష్ట్రాః ॥ ౬ ॥ కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః పృచ్ఛామిత్వాంధర్మసమ్మూఢచేతాః। యచ్ఛ్రేయస్స్యాన్నిశ్చితంబ్రూహితన్మే శిష్యస్తేహంశాధిమాంత్వాంప్రపన్నం॥౭ ॥ నహిప్రపశ్యామిమమాపనుద్యాద్యచ్ఛోకముచ్ఛోషణమింద్రియాణాం। అవాప్యభూమావసపత్నమృద్ధం రాజ్యంసురాణామపిచాధిపత్యం ॥ ౮ ॥

ద్వితీయోధ్యాయః.

సంజయః॥ ఏవముక్త్వాహృషీకేశంగుడాకేశఃపరంతపః।నయో
త్స్యఇతిగోవిందముక్త్వాతూష్ణీంబభూవహ॥౯॥ ... *

భా॥ భీష్మద్రోణాదికాన్‌బహుమంతవ్యాన్‌గురూన్‌కథమహంహని
ష్యామికథంతరాంభోగేష్వతిమాత్రసక్తాన్‌తాన్‌హత్వాతైర్భుజ్యమా
నాన్‌తానేవభోగాన్‌తద్రుధిరేణోపసిచ్య తేష్వాసనేషూపవిశ్య భుఞ్జీయ
ఏవంయుద్ధమారభ్యనివృత్తవ్యాపారాన్‌భవతోధార్తరాష్ట్రాఃప్రసహ్య
హన్యురితిచేత్-అస్తు, తద్వధలబ్ధవిజయాదధర్మ్యాత్‌ దస్మాకంధర్మాధర్మా
వజానద్భిస్తైర్హననమేవశ్రేయఇతిమేప్రతిభాతీత్యుక్త్వాయన్మహ్యంశ్రే
యఇతినిశ్చితంతచ్ఛరణాగతాయతవశిష్యాయమేబ్రూహీత్యతిమాత్రకృప
ణోభగవత్పాదావుపససాద - ఏవ మస్థానే సముపస్థితస్నేహ కారుణ్యా
భ్యామప్రకృతింగతంక్షత్రియాణాంయుద్ధంపరమధర్మమప్యధర్మంమ
న్వానంధర్మబుభుత్సయాచశరణాగతంపార్థముద్దిశ్య ఆత్మయాథాత్మ్య
జ్ఞానేనయుద్ధస్యఫలాభిసంధిరహితస్య ఆత్మప్రాప్త్యుపాయతాజ్ఞానేనచవి
నాఽస్య మోహోనశామ్యతీతిమత్వాభగవతా పరమపురుషేణాధ్యా
త్మశాస్త్రావతరణంకృతం-తదుక్తం§ అస్థానస్నేహకారుణ్యధర్మాధర్మ
ధియాకులం। పార్థంప్రపన్నముద్దిశ్యశాస్త్రావతరణంకృతమితి॥ *

మూ. { తమువాచహృషీకేశఃప్రహసన్నివభారత।సేనయో రు
భయోర్మధ్యే+సీదమానమిదంవచః॥౧౦॥... ... * }

భా॥ తమేవందేహాత్మనోర్యాథాత్మ్యాజ్ఞాననిమిత్తశోకావిష్టందేహా
తిరిక్తాత్మజ్ఞాననిమిత్తంచధర్మంభాషమాణంపరస్పరవిరుద్ధగుణాన్వితము
భయోస్సేనయోర్యుద్ధాయోద్యుక్తయోర్మధ్యేఅకస్మాన్నిరుద్యోగం
పార్థమాలోక్యపరమపురుషఃప్రహసన్నివేదమువాచ-పరిహాసవాక్యం
వదన్నివాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యతత్ప్రాప్త్యుపాయభూతకర్మయో
గజ్ఞానయోగభక్తియోగగోచరం * నత్వేవాహం జాతునాసమిత్యార

---

§అస్థానస్నేహకారుణ్యధర్మాధర్మభయాకులమిత్యపిపాఠస్స్మృతః.
+విషీదంతమిదంవచ ఇతిపాఠస్యప్రాచుర్యేపిశ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికో
పాత్తత్వాత్సీదమానమితిపాఠఏవాత్రపరిగ్రాహ్యః.

భ్య * అహంత్వాసర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచఇత్యేతదం తంవచఉవాచేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ... ...

శ్రీభగవానువాచ

మూ. {అశోచ్యానన్వశోచస్త్వంప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే । గతా సూనగతాసూంశ్చనానుశోచంతిపండితాః ॥ ౧౧ ॥ ...*}

భా॥ అశోచ్యాన్ప్రత్యనుశోచసి * పతంతిపితరోహ్యేషాంలుప్త పిండోదకక్రియా ఇత్యాదికాన్ దేహాత్మస్వభావప్రజ్ఞానిమిత్త వాదాంశ్చ భాషసే- దేహాత్మస్వభావజ్ఞానవతాంనాత్రకించిచ్ఛోకనిమిత్తమస్తి - గ గతాసూన్ దేహాన్ అగతాసూనాత్మనశ్చ ప్రతి తయోస్స్వభావ యాథాత్మ్యవిదోనశోచంతి- అతస్త్వయివిప్రతిషిద్ధమిదముపలభ్యతే- యదేతాన్ హనిష్యామీత్యనుశోచనంయచ్చదేహాతిరిక్తాత్మజ్ఞానకృతంధర్మాధర్మభాషణం- అతోదేహస్వభావంచనజానాసి తదరిక్తమాత్మానంచ నిత్యం తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతంయుద్ధాదికంధర్మంచ।ఇదంచయుద్ధం ఫలాభిసంధిరహితమాత్మయాథాత్మ్యప్రాప్త్యుపాయభూతం- ఆత్మాహి నజన్మాధీనసద్భావోనమరణాధీనవినాశశ్చ తస్యజన్మమరణయోరభావాత్ అతస్సనశోకస్థానం- దేహస్త్వచేతనః పరిణామస్వభావః తస్యోత్పత్తివినాశయోగస్స్వాభావికఇతిసోపినశోకస్థానమిత్యభిప్రాయః ॥ ౧౧॥

అ॥ ప్రథమంతావదాత్మనాంస్వభావంశృణు

మూ. {నత్వేవాహంజాతునాసంనత్వంనేమెజనాధిపాః। నచైవన భవిష్యామస్సర్వేవయమతఃపరం ॥ ౧౨ ॥ ... *}

భా ॥ అహం సర్వేశ్వరస్తావత్ అతోవర్తమానాత్ పూర్వస్మిన్ననాదౌకాలే- ననాసం- అపిత్వాసం-త్వన్ముఖాశ్చేతేఈశితవ్యాఃక్షేత్రజ్ఞానాసన్ అపిత్వాసన్- అహంచయూయంచ సర్వేవయ మతః పరమస్మాదనంతరేకాలే నచైవనభవిష్యామః అపితుభవిష్యామ ఏవ । యథాహంసర్వేశ్వరఃపరమాత్మా నిత్య ఇతినాత్ర సంశయః - తథైవభవంతః క్షేత్రజ్ఞాఆత్మానోపినిత్యా ఏవేతి మంతవ్యాః - ఏవంభగవత స్సర్వేశ్వరాదాత్మనాంపరస్పరంచ భేదఃపారమార్థికఇతిభగవతైవోక్తమితిప్ర

తీయతే - అజ్ఞానమోహితం ప్రతి తన్నివృత్తయే పారమార్థికనిత్యత్వో
పదేశసమయే అహం త్వమిమే సర్వే వయమితి వ్యపదేశాత్ । ఔపాధికభే
దవాదే హ్యాత్మభేదస్యాతాత్త్వికత్వేన తత్త్వోపదేశసమయే భేదనిర్దేశో
న సంగచ్ఛతే - భగవదుక్తాత్మభేదస్స్వాభావిక ఇతి శ్రుతిరప్యాహ * నిత్యో
నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామానితి। ని
త్యానాం బహూనాం చేతనానాం య ఏకో నిత్యశ్చేతనస్స కామాన్విదధాతీ
త్యర్థః। అజ్ఞానకృతభేదదృష్టివాదే తు పరమపురుషస్య పరమార్థదృష్టేర్ని
ర్విశేషకూటస్థనిత్యచైతన్యాత్మయాథాత్మ్యసాక్షాత్కారాన్నివృత్తాజ్ఞా
నతత్కార్యతయా అజ్ఞానకృతభేదదర్శనం తన్మూలోపదేశాదివ్యవహారా
శ్చ న సంగచ్ఛంతే । అథ పరమపురుషస్యాధిగతాద్వైతజ్ఞానస్య బాధి
తానువృత్తిరూపమిదం భేదజ్ఞానం దగ్ధపటాదివన్న బంధకమిత్యుచ్యేత. నైత
దుపపద్యతే - మరీచికాజలజ్ఞానాదికం హి బాధితమనువర్తమానం న జలా
హరణాదిప్రవృత్తిహేతుః - ఏవమత్రాప్యద్వైతజ్ఞానేన బాధితం భేదజ్ఞానమ
నువర్తమానమపి మిథ్యార్థవిషయత్వనిశ్చయాన్నోపదేశాదిప్రవృత్తి
హేతుర్భవతి - న చేశ్వరస్య పూర్వమజ్ఞస్య శాస్త్రాధిగతతత్త్వజ్ఞానతయా
బాధితానువృత్తిశ్శక్యా వక్తుం * యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ * పరాస్య శక్తి
ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ * వేదాహం సమతీతాని వ
ర్తమానాని చార్జున। భవిష్యాణి చ భూతాని మాం తు వేద న కశ్చనేతి శ్రుతి
స్మృతివిరోధాత్ । కించ పరమపురుషశ్చేదానీంతనగురుపరంపరా చాద్వి
తీయాత్మస్వరూపనిశ్చయే సత్యనువర్తమానేపి భేదజ్ఞానే స్వనిశ్చయాను
రూపమద్వితీయాత్మజ్ఞానం కస్మా ఉపదిశతీతి వక్తవ్యం - ప్రతిబింబవత్ప్రతీ
యమానేభ్యోఽర్జునాదిభ్య ఇతి చేన్నైతదుపపద్యతే - నహ్యున్మత్తః కో
పి మణికృపాణదర్పణాదిషు ప్రతీయమానేషు స్వాత్మప్రతిబింబేషు తేషాం
స్వాత్మనోఽనన్యత్వం జానన్ తేభ్యః కమప్యర్థముపదిశతి - బాధితానువృ
త్తిరపి తైర్న శక్యా వక్తుం - బాధకేనాద్వితీయాత్మజ్ఞానేనాత్మవ్యతిరిక్తభే
దజ్ఞానకారణస్య§ అనాదేర్వినష్టత్వాత్ - ద్విచంద్రజ్ఞానాదౌ తు చంద్రైక
త్వజ్ఞానేన పారమార్థికతిమిరాదిదోషస్య ద్విచంద్రజ్ఞానహేతో రవినష్ట

---

§అజ్ఞానాదేరితి కశ్చిత్పాఠ ఇతి శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాయామ్.

త్వాద్బాధితానువృత్తిర్యుక్తా-అనువర్తమానమపిప్రబలప్రమాణబాధిత
త్వేనాకించిత్కరం-ఇహతు భేదజ్ఞానస్య సవిషయస్య సకారణస్యా పార
మార్థికత్వేన వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానవినష్టత్వాన్న కథంచిదపిబాధితానువృ
త్తిస్సంభవతి-అతస్సర్వేశ్వరస్యేదానీంతనగురుపరంపరాయాశ్చతత్త్వజ్ఞా
నసమ్పత్తిచేద్భేదదర్శనతత్కార్యోపదేశాద్యసంభవః§ భేదదర్శనమస్తిచేద
జ్ఞానస్యతద్ధేతోస్స్థితత్వేనాజ్ఞత్వాదేవసుతరాముపదేశోనసంభవతి-కించ
గురోరద్వితీయాత్మవిజ్ఞానాదేవబ్రహ్మజ్ఞానస్యసకార్యస్య వినష్టత్వాచ్ఛి
ష్యంప్రత్యుపదేశో నిష్ప్రయోజనః - గురుస్తజ్జ్ఞానంచ కల్పితమితిచేచ్ఛి
ష్యతజ్జ్ఞానయోరపికల్పితత్వాత్తదప్యనివర్తకం-కల్పితత్వేపిపూర్వాపరవిరో
ధిత్వేననివర్తకమితిచేత్తదాచార్యజ్ఞానేపిసమానమితి తదేవనివర్తకంభ
వతీత్యుపదేశానర్థక్యమేవేతికృతమసమీచీనవాదైర్నిరస్తైః॥ ౧౨ ॥

మూ॥ దేహినోస్మిన్యథాదేహే కౌమారంయౌవనంజరా।తథాదే
హాంతరప్రాప్తిర్ధీరస్తత్రనముహ్యతి ॥౧౩॥ ... *

భా॥ఏకస్మిన్దేహేవర్తమానస్య దేహినః కౌమారావస్థాంవిహాయ
యౌవనాద్యవస్థాప్రాప్తావాత్మనస్స్థిరత్వబుద్ధ్యాయథాత్మానష్టఇతి నశో
చతి దేహాద్దేహాంతరప్రాప్తావపి తథైవ స్థిరఆత్మేతిబుద్ధిమాన్నశోచతి -
అతఆత్మనాం నిత్యత్వాదాత్మానోనశోకస్థానం ॥ ఏతావదత్రకర్తవ్యం-
ఆత్మనాంనిత్యానామేవానాదికర్మవశ్యతయాతత్తత్కర్మోచితదేహ
సంసృష్టానాంతైరేవదేహైర్బంధనివృత్తయే శాస్త్రీయంస్వవర్ణోచితం
యుద్ధాదికమనభిసంహితఫలంకర్మకుర్వతామవర్జనీయతయాఇంద్రి
యైరింద్రియార్థస్పర్శాశ్శీతోష్ణాదిప్రయుక్తసుఖదుఃఖదాభవంతి - తేతు
యావచ్ఛాస్త్రీయకర్మసమాప్తి క్షంతవ్యాఇతి ॥౧౩॥ ...

అ॥ఇమమర్థమనంతరమేవాహ॥

మూ॥ మాత్రాస్పర్శాస్తుకౌంతేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః।ఆగ
మాపాయినోనిత్యాస్తాంస్తితిక్షస్వభారత॥౧౪॥ ...

భా ॥ శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాస్సాశ్రయాస్తన్మాత్రకార్యత్వాన్మా

§అసంభవఇత్యనంతరం - నాస్తిచేదజ్ఞానస్యేతిపాఠాంతరందృశ్యతే.

త్రా ఇత్యుచ్యంతే, శ్రోత్రాదిభిస్తేషాంస్పర్శాశ్శీతోష్ణమృదుపరుషాదిరూప సుఖదుఃఖదాభవంతి§శీతోష్ణశబ్దఃప్రదర్శనార్థః - తాన్ధైర్యేణ యావ ద్యుద్ధాదిశాస్త్రీయకర్మసమాప్తి తితిక్షస్వ. తే చాగమాపాయిత్వాద్ధై ర్యవతాంతితుంయోగ్యాః- అనిత్యాశ్చ తే-బంధహేతుభూతకర్మనా శేసత్యాగమాపాయిత్వేనాపినివర్తంత ఇత్యర్థః॥౧౪॥ ... ...

అ॥ తత్క్షమాకిమర్థేత్యతఆహ॥

మూ { యంహినవ్యథయంత్యేతేపురుషంపురుషర్షభ। సమదుః
ఖసుఖంధీరంసోఽమృతత్వాయకల్పతే॥౧౫॥ ... ... }

భా ॥ యంపురుషంధైర్యయుక్తమవర్జనీయదుఃఖంసుఖవన్మన్యమా నమమృతత్వసాధనతయాస్వవర్ణోచితం యుద్ధాదికర్మానభిసంహితఫ లంకుర్వాణంతదంతర్గతాశ్శస్త్రపాతాదిమృదుకఠినస్పర్శానవ్యథయం తి-సఏవామృతత్వంసాధయతి నత్వాదృశోదుఃఖాసహిష్ణురిత్యర్థః - ఆ త్మనాంనిత్యత్వాదేతావదత్రకర్తవ్యమిత్యర్థః॥౧౫॥ ...

అ॥యత్త్వాత్మనాంనిత్యత్వం దేహానాంస్వాభావికంనాశిత్వంచ†అశోకని మిత్తముక్తం* గతాసూనగతాసూంశ్చనానుశోచంతి పండితాఇతి తదు పపాదయితుమారభతే॥ ...

మూ { నాసతోవిద్యతేభావోనాభావోవిద్యతేసతః।ఉభయోరపి
దృష్టోంతస్త్వనయోస్తత్త్వదర్శిభిః॥౧౬॥ ... * }

భా ॥ అసతోదేహస్యసద్భావోనవిద్యతే - సతశ్చాత్మనోనాసద్భా వః- ఉభయోర్దేహాత్మనోరుపలభ్యమానయోర్యథోపలబ్ధితత్త్వదర్శిభి రంతోదృష్టః- నిర్ణయాంతత్వాన్నిరూపణస్యనిర్ణయఇహాంతశబ్దేనోచ్య తే- దేహస్యాచిద్వస్తునోఽసత్త్వమేవస్వరూపం ఆత్మనశ్చేతనస్యసత్త్వ మేవస్వరూపమితినిర్ణయోదృష్టఇత్యర్థః - వినాశస్వభావోహ్యసత్త్వం

---

§సంగ్రాహిమేశీతోష్ణయోరప్రసక్తత్వాత్కిమర్థమిదముచ్యత ఇత్య త్రాహ॥శీతోష్ణశబ్దఃప్రదర్శనార్థ ఇతి॥శస్త్రపాతాదేరితి శేషః-శీతోష్ణాది కంతు తేషు తేషువర్ణాశ్రమధర్మేషుయథాసంభవంగ్రాహ్యం.

† అశోకనిమిత్తంశోకనిమిత్తవిరోధి-శోకాభావనిమిత్తమిత్యర్థః॥

అవినాశస్వభావశ్చసత్త్వం-యథోక్తంభగవతాపరాశరేణ * తస్మాన్న
విజ్ఞానమృతేస్తికించిత్క్వచిత్కదాచిద్ద్విజవస్తుజాతమ్ । జ్ఞానంయథాస
త్యమసత్యమన్యత్ ॥*అనాశీపరమార్థశ్చప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే। తత్తునాశి
నసందేహోనాశిద్రవ్యోపపాదితం ॥ యత్తుకాలాంతరేణాపినాన్యసం
జ్ఞాముపైతివై। పరిణామాదిసంభూతాంతద్వస్తునృపతచ్చకిమితి- అత్రాపి
*అంతవంతఇమేదేహాః *అవినాశితుతద్విద్ధీతిహ్యుచ్యతే- తదేవసత్త్వా
సత్త్వవ్యపదేశహేతురితిగమ్యతే - అత్రతుసత్కార్యవాదస్యాసంగత
త్వాన్నతత్పరోయంశ్లోకః- దేహాత్మస్వభావాజ్ఞానమోహితస్యతన్మోహ
శాంతయే హ్యుభయోర్నాశిత్వానాశిత్వరూపస్వభావవివేకఏవ వక్త
వ్యః-సఏవ*గతాసూనగతాసూంశ్చప్రస్తుతః- సఏవచ *అవినాశితుతద్వి
ద్ధి*అంతవంతఇమేదేహాఇత్యనంతరముపపాద్యతే అతోయథోక్తఏవార్థః॥

అ॥ఆత్మనస్త్వవినాశిత్వంకథమవగమ్యతఇత్యత్రాహ॥

మూ. { అవినాశితుతద్విద్ధి యేనసర్వమిదంతతం। వినాశమవ్య
యస్యాస్యనకశ్చిత్కర్తుమర్హతి॥ ౧౭॥ ... * }

భా ॥ తదాత్మతత్త్వమవినాశీతివిద్ధి-యేనాత్మతత్త్వేనచేతనేనతద్వ్య
తిరిక్తమిదమచేతనతత్త్వంసర్వంతతంవ్యాప్తం- వ్యాపకత్వేననిరతిశయ
సూక్ష్మత్వాదాత్మనోవినాశానర్హస్యతద్వ్యతిరిక్తోనకశ్చిత్పదార్థోవినా
శంకర్తుమర్హతి- తద్వ్యాప్యతయాతస్మాత్స్థూలత్వాత్ - నాశకం
హిశస్త్రజలాగ్నివాయ్వాదికం నాశ్యంవ్యాప్య శిథిలీకరోతి ముద్గరాద
యోపిహివేగవత్సంయోగేనవాయుముత్పాద్యతద్ద్వారేణనాశయంతి-అ
తఆత్మతత్త్వమవినాశి॥౧౭॥ ... ...

అ॥దేహానాంతువినాశిత్వమేవస్వభావఇత్యాహ॥

మూ. { అంతవంతఇమేదేహానిత్యస్యోక్తాశ్శరీరిణః ।అనాశినో
ఽప్రమేయస్యతస్మాద్యుధ్యస్వభారత॥౧౮॥ ... * }

భా ॥ *దిహఉపచయఇత్యుపచయరూపాఇమేదేహాఅంతవంతఃవినా
శస్వభావాః- ఉపచయాత్మకాహిఘటాదయోంతవంతోదృష్టాః - నిత్య
స్యశరీరిణఃకర్మఫలభోగార్థతయాభూతసంఘాతరూపాదేహాః *పుణ్యాః

పుణ్యేనేత్యాదిశాస్త్రైరుక్తాః కర్మావసానవినాశినః- ఆత్మాత్వవినాశీ -
కుతః, అప్రమేయత్వాత్- నహ్యాత్మాప్రమేయతయోపలభ్యతే- అపితు
ప్రమాతృతయా- తథాచవక్ష్యతే*ఏతద్యోవేత్తితంప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞఇతి
తద్విదఇతి- నచానేకోపచయాత్మకఆత్మోపలభ్యతే - సర్వత్రదేహేఽహ
మిదంజానామీతి§ దేహాదన్యస్యప్రమాతృతయైకరూపేణోపలబ్ధేః- నచదే
హాదేరివప్రదేశభేదే ప్రమాతురాకారభేదఉపలభ్యతే - అతఏకరూపత్వే
నానుపచయాత్మకత్వాత్ ప్రమాతృత్వాద్వ్యాపకత్వాచ్చాత్మానిత్యః -
దేహాస్తూపచయాత్మకత్వాచ్ఛరీరిణః కర్మఫలభోగార్థత్వాదనేకరూప
త్వాద్వ్యాప్యత్వాచ్చవినాశీ - తస్మాద్దేహస్యవినాశస్వభావత్వాదాత్మ
నోనిత్యస్వభావత్వాచ్చోభావపినశోకస్థానమితి శస్త్రపాతాదిపరుషస్ప
ర్శానవర్జనీయాన్ స్వగతానన్యగతాంశ్చ ధైర్యేణసోఢ్వా అమృతత్వ
ప్రాప్తయే అనభిసంహితఫలంయుద్ధాఖ్యంకర్మారభస్వ॥౧౮॥

మూ॰ {†యఏనంవేత్తిహంతారంయశ్చైనంమన్యతేహతం ।
ఉభౌతౌనవిజానీతోనాయంహంతినహన్యతే॥౧౯॥ *}

భా ॥ ఏనముక్తస్వభావమాత్మానంప్రతి హంతారంహననహేతుంక
మపియోమన్యతే యశ్చైనంకేనాపిహేతునాహతంమన్యతే తావుభౌ
నవిజానీతః- ఉక్తైర్హేతుభిరస్యనిత్యత్వాదేవాయంహననహేతుర్నభ
వతి- అతఏవచాయమాత్మానహన్యతే - హంతిధాతురప్యాత్మకర్మకశ
రీరవియోగకరణవాచీ* నహింస్యాద్భూతాని బ్రాహ్మణోనహంతవ్యఇ
త్యాదీన్యపిశాస్త్రాణ్యాహితశరీరవియోగకరణవిషయాణి॥ ౧౯॥

మూ॰ {నజాయతే మ్రియతే వా కదాచిన్నాయంభూత్వాభవి
తావానభూయః। అజోనిత్యశ్శాశ్వతోయంపురాణోనహ
న్యతేహన్యమానే శరీరే॥ ౨౦॥ ... *}

---

§ దేహస్యచాన్యస్యప్రమాతృతయేత్యపపాఠోదృశ్యతే.

†శస్త్రాదీనామాత్మనశ్చహంతృహంతవ్యత్వాయోగ్యత్వంతద్విపర్యయ
వేదినిందయాద్రఢయతి॥ యఏనమితి॥ ఏనంహంతారమితిపదయో
స్సామానాధికరణ్యభ్రమనిరాసాయోక్తం- ప్రతీతి ॥

భా ॥ ఉక్తైరేవ హేతుభిర్నిత్యత్వేనాపరిణామిత్వాదాత్మనో జననమరణాదయస్సర్వ ఏవాచేతనదేహధర్మా నసంతీత్యుచ్యతే- తత్ర నజాయతే మ్రియత ఇతి వర్తమానతయా సర్వేషు దేహేషు సర్వైరనుభూయమానే జననమరణే కదాచిదప్యాత్మానం నస్పృశతః- §నాయంభూత్వాభవితా వానభూయః - అయంకల్పాదౌ భూత్వా భూయః కల్పాంతేచ† ననభవితా - కేషుచిత్ప్రజాపతిప్రభృతిదేహేష్వాగమేనోపలభ్యమానం కల్పాదౌ జననంకల్పాంతే మరణమాత్మానంనస్పృశతీత్యర్థః - అతస్సర్వదేహగత ఆత్మాఽజః అత ఏవ నిత్యః శాశ్వతః ప్రకృతివదవిశదసతతపరిణామైరపి నాన్వీయతే- పురాణః పురాపి నవః- సర్వదా అపూర్వవదనుభావ్య ఇత్యర్థః- అతశ్శరీరే హన్యమానే న హన్యతేఽయమాత్మా॥౨౦॥ ...

మూ॥ వేదావినాశినంనిత్యంయఏనమజమవ్యయం । కథంసపురు
షః పార్థ కంఘాతయతిహంతికం॥౨౧॥ ... *

భా ॥ ఏవమవినాశిత్వేనాజత్వేనావ్యయత్వేన చ నిత్యమేనమాత్మానం యః పురుషో వేద సపురుషో దేవమనుష్యతిర్యక్స్థావరశరీరావస్థితేష్వాత్మసు కమప్యాత్మానం కథంఘాతయతి- కంవా కథంహంతి కథంనాశయతి- కథంవా తత్ప్రయోజకో భవతీత్యర్థః - ఏతానాత్మనో ఘాతయామి హన్మీత్యనుశోచనమాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానమూలమేవేత్యభిప్రాయః॥౨౧॥ ... ...

అ॥ యద్యపి నిత్యానామాత్మనాం శరీరవిశ్లేషమాత్రంక్రియతే తథాపి రమణీయభోగసాధనేషు శరీరేషు నశ్యత్సు తద్వియోగరూపంశోకనిమిత్తమస్త్యేవేత్యత్రాహ॥ ... ...

మూ॥ వాసాంసిజీర్ణాని యథావిహాయ నవానిగృహ్ణాతి న
రోఽపరాణి। తథాశరీరాణివిహాయజీర్ణాన్యన్యానిసం
యాతినవానిదేహీ॥౨౨॥ ... ... *

---

§ జీవానామాప్రళయావస్థాయిత్వాదాశంకానిరాసాయ నాయంభూత్వేత్యాద్యుక్తం॥

† ననభవితేతి- భూత్వా నభవితేతి విశిష్టం నఞంతరేణ ప్రతిషిధ్యతే.

భా॥ ధర్మయుద్ధే శరీరంత్యజతాంత్యక్తశరీరాదధికతరకల్యాణశరీరగ్రహణంశాస్త్రాదవగమ్యతఇతిజీర్ణానివాసాంసివిహాయనవానికల్యాణానివాసాంసిగృహ్ణతామివహర్షనిమిత్తమేవాత్రోపలభ్యతే॥ ౨౨॥ . . . :

అ॥పునరపి* అవినాశితుతద్విద్ధియేనసర్వమిదంతతమితి పూర్వోక్తమవినాశిత్వంసుఖగ్రహణాయవ్యంజయన్ప్రథయతి ॥

మూ॥ నైనంఛిందంతిశస్త్రాణి నైనందహతిపావకః । నచైనంక్లేదయంత్యాపో నశోషయతి మారుతః॥ ౨౩ ॥ అచ్ఛేద్యోయమదాహ్యోయమక్లేద్యోశోష్యఏవచ।నిత్యస్సర్వగతస్స్థాణురచలోయంసనాతనః ॥ ౨౪ ॥

భా॥శస్త్రాగ్న్యంబువాయవఃఛేదనదహనక్లేదన శోషణాన్యాత్మానం ప్రతికర్తుంనశక్నువంతి-సర్వగతత్వాదాత్మనస్సర్వతత్త్వవ్యాపనస్వభావతయాసర్వేభ్యస్తత్త్వేభ్యస్సూక్ష్మత్వాదస్యతైర్వ్యాప్త్యనర్హత్వాత్- వ్యాప్యకర్తవ్యత్వాచ్చఛేదనదహనక్లేదనశోషణానాం- అతఆత్మానిత్యస్స్థాణురచలోయంసనాతనఃస్థిరస్వభావోఽప్రకంప్యఃపురాతనశ్చ॥౨౪

మూ॥ అవ్యక్తోయమచింత్యోయమవికార్యోయముచ్యతే। తస్మాదేవంవిదిత్వైనంనానుశోచితుమర్హసి॥ ౨౫ ॥ . . . *

భా ॥ ఛేదనాదియోగ్యాని వస్తూనియైః ప్రమాణైర్వ్యజ్యంతే తైరయమాత్మానవ్యజ్యతఇత్యవ్యక్తః - అతశ్ఛేద్యాదివిజాతీయోఽచింత్యశ్చ- సర్వవస్తువిజాతీయత్వేనతత్తత్స్వభావయుక్తతయాచింతయితుమపినార్హః - అతశ్చావికార్యః వికారానర్హః - తస్మాదుక్తలక్షణమేనమాత్మానంవిదిత్వాతత్కృతే నానుశోచితుమర్హసి ॥౨౫॥ . . . *

మూ॥ అథచైనంనిత్యజాతంనిత్యంవామన్యసేమృతం । తథాపిత్వంమహాబాహోనైనంశోచితుమర్హసి॥౨౬॥ . . . *

భా॥అథనిత్యజాతంనిత్యమృతందేహమేవైనమాత్మానంమనుషే- నదేహాతిరిక్తముక్తలక్షణం-తథాప్యేవమతిమాత్రంనశోచితుమర్హసి - పరిణామస్వభావస్యదేహస్యోత్పత్తివినాశయోరవర్జనీయత్వాత్ ॥౨౬॥

మూ॥ జాతస్యహిధ్రువోమృత్యుర్ధ్రువంజన్మమృతస్యచ । తస్మాదపరిహార్యేర్థేనత్వంశోచితుమర్హసి ॥ ౨౭ ॥ . . . *

భా॥ఉత్పన్నస్యవినాశోధ్రువఃఅవర్జనీయఉపలభ్యతే - తథావినష్ట
స్యాపిజన్మఅవర్జనీయం-కథమిదముపపద్యతేవినష్టస్యోత్పత్తిరితి,సతఏవో
త్పత్త్యుపలబ్ధేఃఅసతశ్చానుపలబ్ధేః-ఉత్పత్తివినాశాదయస్సతోద్రవ్యస్యావ
స్థావిశేషాః తంతుప్రభృతీనిహిద్రవ్యాణిసంత్యేవరచనావిశేషయుక్తాని
పటాదీన్యుచ్యంతే -అసత్కార్యవాదినాప్యేతావదేవోపలభ్యతే- నహి
తత్రతంతుసంస్థానవిశేషాతిరేకేణద్రవ్యాంతరంప్రతీయతే- కారకవ్యా
పారనామాంతరభజనవ్యవహారవిశేషాణా మేతావతైవోపపత్తేర్నద్ర
వ్యాంతరకల్పనాయుక్తా - అతఉత్పత్తివినాశాదయస్సతోద్రవ్యస్యావస్థా
విశేషాః - ఉత్పత్త్యాఖ్యామవస్థాముపయాతస్య ద్రవ్యస్య తద్విరోధ్యవ
స్థాంతరప్రాప్తిర్వినాశఇత్యుచ్యతే - మృద్ద్రవ్యస్య పిండత్వఘటత్వక
పాలత్వచూర్ణత్వాదివత్ పరిణామిద్రవ్యస్యపరిణామపరంపరాఽవర్జ
నీయా- తత్రపూర్వావస్థస్యద్రవ్యస్యోత్తరావస్థాప్రాప్తిర్వినాశః- సై
వతదవస్థస్యచోత్పత్తిః-ఏవముత్పత్తివినాశాఖ్యపరిణామ పరంపరాపరిణా
మినోద్రవ్యస్యాపరిహార్యేతినతత్రశోచితుమర్హసి॥౨౭॥ ...*

అ॥సతోద్రవ్యస్యపూర్వావస్థావిరోధ్యవస్థాంతరప్రాప్తిదర్శనేనయో
ల్పీయాంచ్ఛోకస్సోపిమనుష్యాదిభూతేషునసంభవతీత్యాహ ॥

మూ॥ అవ్యక్తాదీనిభూతానివ్యక్తమధ్యానిభారత । అవ్యక్తనిధనా
న్యేవతత్రకాపరిదేవనా॥౨౮॥ ... ... *

భా ॥ మనుష్యాదిభూతానిసంత్యేవ ద్రవ్యాణ్యనుపలబ్ధపూర్వావస్థా
న్యుపలబ్ధమనుష్యత్వాదిమధ్యావస్థాన్యనుపలబ్ధోత్తరావస్థానిస్వేషుస్వభా
వేషువర్తంతఇతినతత్రపరిదేవనానిమిత్తమస్తి॥౨౮॥ ... *

అ॥ఏవంశరీరాత్మవాదేపినాస్తిశోకనిమిత్తమిత్యుక్త్వాశరీరాతిరిక్తఆ
శ్చర్యస్వరూపఆత్మనిద్రష్టాశ్రోతావక్తాశ్రవణాయత్తాత్మనిశ్చయశ్చదు
ర్లభఇత్యాహ॥ ... ... *

మూ॥ ఆశ్చర్యవత్పశ్యతికశ్చిదేనమాశ్చర్యవద్వదతితథైవచా
న్యః । ఆశ్చర్యవచ్చైనమన్యశ్శృణోతిశ్రుత్వాప్యే
నంవేదనచైవకశ్చిత్ ॥౨౯॥ ... *

భా॥§ఏవముక్తస్వభావం స్వేతరసమస్తవస్తువిసజాతీయతయా ఆశ్చ
ర్యవదవస్థితమనం తేషుజంతుషు మహతా తపసా క్షీణపాప ఉపచితపుణ్యః
కశ్చిత్పశ్యతి - తథావిధః కశ్చిత్పరస్మై వదతి-ఏవం కశ్చిదేవశృణోతి- శ్రు
త్వాప్యేనం యథావదవస్థితం తత్త్వతో న కశ్చిద్వేద - చకారాద్ద్రష్టృవ
క్తృశ్రోతృష్వపి తత్త్వతో దర్శనం తత్త్వతో వచనం తత్త్వతః శ్రవణం దుర్ల
భమిత్యుక్తం భవతి॥ ౨౯॥ ... ... *

మూ { దేహీనిత్యమవధ్యోయం దేహే సర్వస్య భారత । తస్మాత్సర్వా
ణి భూతాని న త్వం శోచితుమర్హసి ॥ ౩౦ ॥ ... }

భా॥ సర్వస్య దేవాదిదేహినో దేహే వధ్యమానేప్యయం దేహీ నిత్యమవ
ధ్యో మంతవ్యః *తస్మాత్సర్వాణి దేవాదిస్థావరాంతాని భూతాని వివిధాకా
రాణ్యప్యుక్తేన స్వభావేన స్వరూపతః సమానాని నిత్యాని చ- దేహగతం తు
వైషమ్యమనిత్యత్వం చ-తతో దేవాదీన్ సర్వాణి భూతాన్యుద్దిశ్య న శోచితు
మర్హసి-న కేవలం భీష్మాదీన్ ప్రతి॥ ౩౦॥ ... ... *

మూ { స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికంపితుమర్హసి। ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధా
చ్ఛ్రేయోన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే ॥ ౩౧ ॥ ... * }

భా॥ అపి చేదం ప్రారబ్ధం యుద్ధం ప్రాణిమారణమపి అగ్నీషోమీయాదివ
త్ స్వధర్మమవేక్ష్య న వికంపితుమర్హసి- ధర్మ్యాన్న్యాయతః ప్రవృత్తా
ద్యుద్ధాదన్యన్న హి క్షత్రియస్య శ్రేయో విద్యతే* శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం
యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్। దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజ
మితి హి వక్ష్యతే - అగ్నీషోమీయాదిషు చ న హింసా పశోః- నిహీనతరచ్ఛా
గాదిదేహపరిత్యాగపూర్వకకల్యాణదేహస్వర్గాదిప్రాపకత్వశ్రుతేః సం
జ్ఞపనస్య * న వా ఉ వేతన్మ్రియసే న రిష్యసి దేవాగ్ ఇదేషి పథిభిస్సుగేభిః -
యత్ర యంతి సుకృతో నాపి దుష్కృతస్తత్ర త్వా దేవస్సవితా దధాత్వితి
శ్రూయతే - ఇహ చ యుద్ధే మృతానాం కల్యాణతరదేహాదిప్రాప్తిరుక్తా
* వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ నవాని గృహ్ణాతీత్యాదినా† అతశ్చికిత్సక
కర్మాతురస్యేవాస్య రక్షణమేవాగ్నీషోమీయాదిషు సంజ్ఞపనమ్॥ ౩౧॥ *

---

§ఏవముక్తస్వభావమిత్యేనమితిశబ్దార్థః-

† అతశ్చికిత్సకస్య శల్యాదికర్మేత్యపి క్వచిత్ పాఠః -

మూ॥ యదృచ్ఛయాచోపపన్నంస్వర్గద్వారమపావృతం । సుఖినఃక్షత్రియాఃపార్థలభంతేయుద్ధమీదృశం॥ ౩౨ ॥... *

భా॥అయత్నోపనతమిదంనిరతిశయ సుఖోపాయభూతం నిర్విఘ్నమీదృశంయుద్ధంసుఖినఃపుణ్యవంతఃక్షత్రియాలభంతే॥౩౨॥ ... *

మూ॥ అథచేత్త్వంధర్మ్యమిమంసంగ్రామంనకరిష్యసి । తత స్స్వధర్మంకీర్తించహిత్వాపాపమవాప్స్యసి॥ ౩౩॥... *

భా॥అథక్షత్రియస్యస్వధర్మభూతమిమమారబ్ధం సంగ్రామం మోహాదజ్ఞానాన్నకరిష్యసిచేత్తతఃప్రారబ్ధస్యధర్మస్యాకరణాత్స్వధర్మఫలంనిరతిశయసుఖంవిజయేననిరతిశయాంచకీర్తిం హిత్వాపాపంనిరతిశయమవాప్స్యసి॥౩౩॥ ... ... *

మూ॥ అకీర్తించాపిభూతానికథయిష్యంతితేఽవ్యయాం। సంభావితస్యచాకీర్తిర్మరణాదతిరిచ్యతే ॥౩౪॥ ...*

భా॥ న కేవలంనిరతిశయసుఖకీర్తిహానిమాత్రం- పార్థోఽయుద్ధేప్రారబ్ధేపలాయితఇత్యవ్యయాంసర్వదేశకాలవ్యాపినీమకీర్తించ సమర్థాస్యసమర్థాస్యపిసర్వాణిభూతానికథయిష్యంతి-తతఃకిమితి చేచ్ఛౌర్యవీర్యపరాక్రమాదిభిస్సర్వసంభావితస్యతద్విపర్యయజాహ్యకీర్తిర్మరణాదతిరిచ్యతే-ఏవంవిధాయాఅకీర్తేర్మరణమేవతవశ్రేయఇత్యర్థః॥౩౪॥

అ॥బంధుస్నేహాత్కారుణ్యాచ్చ యుద్ధాన్నివృత్తస్యశూరస్యమమాకీర్తిఃకథమాగమిష్యతీత్యత్రాహ॥ ... ... *

మూ॥ భయాద్రణాదుపరతంమంస్యంతేత్వాంమహారథాః । యేషాంచత్వంబహుమతోభూత్వాయాస్యసిలాఘవం॥౩౫॥ ...

భా॥యేషాంకర్ణదుర్యోధనాదీనాంమహారథానామితఃపూర్వంత్వంశూరోవైరీతిబహుమతోభూత్వేదానీం యుద్ధేసముపస్థితేనివృత్తవ్యాపారతయాలాఘవంసుగ్రహతాంయాస్యసి-తేమహారథాస్త్వాంభయాద్యుద్ధాదుపరతంమంస్యంతే-శూరాణాంహి వైరిణాం శత్రుభయాదృతే బంధుస్నేహాదినాయుద్ధాదుపరతిర్నోపపద్యతే॥౩౫॥ కించ ... *

మూ॥ అవాచ్యవాదాంశ్చబహూన్వదిష్యంతితవాహితాః। నిందంతస్తవసామర్థ్యంతతోదుఃఖతరన్నుకిం॥౩౬॥ ... *

భా॥ శూరాణామస్మాకంసన్నిధౌకథమయంపార్థః క్షణమపి స్థాతుం శక్నుయాత్ అస్మత్సన్నిధానాదన్యత్ర హ్యాస్య సామర్థ్యమితి తవసామర్థ్యంనిందంతః-శూరాణామవాచ్యవాదాంశ్చబహూన్వదిష్యంతి తవశత్రవోధార్తరాష్ట్రాః-తతోధికతరందుఃఖంకింతవ- ఏవంవిధావాచ్యశ్రవణాన్మరణమేవశ్రేయ ఇతిత్వమేవమంస్యసే॥ ౩౬॥ ... *

అ॥ అతశ్శూరస్యాత్మనాపరేషాంహననమాత్మనోవాపరైర్హననము భయమపిశ్రేయసేభవతీత్యాహ॥ *

మూ. { హతోవాప్రాప్స్యసిస్వర్గంజిత్వావాభోక్ష్యసేమహీం। తస్మాదుత్తిష్ఠకౌంతేయయుద్ధాయకృతనిశ్చయః॥ ౩౭॥ ... * }

భా॥ ధర్మయుద్ధేపరైర్హతశ్చేత్తతఏవపరమనిశ్శ్రేయసంప్రాప్స్యసి- పరాన్వాహత్వాఅకంటకంరాజ్యంభోక్ష్యసే- అనభిసంహితఫలస్య యుద్ధాఖ్యస్యధర్మస్య పరమనిశ్శ్రేయసోపాయత్వాత్తచ్చ పరమనిశ్శ్రేయసంప్రాప్స్యసి - తస్మాద్యుద్ధాయోద్యోగః పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధనమితినిశ్చిత్యతదర్థముత్తిష్ఠ - కుంతీపుత్రస్యతవైతదేవయుక్తమిత్యభిప్రాయః॥ ౩౭

అ ॥ ముముక్షోర్యుద్ధానుష్ఠానప్రకారమాహ॥

మూ. { సుఖదుఃఖేసమేకృత్వాలాభాలాభౌజయాజయౌ। తతోయుద్ధాయయుజ్యస్వనైవంపాపమవాప్స్యసి॥ ౩౮ }

భా ॥ ఏవందేహాతిరిక్తమస్పృష్టసమస్తదేహస్వభావం నిత్యమాత్మానంజ్ఞాత్వాయుద్ధేచావర్జనీయశస్త్రపాతాదినిమిత్తసుఖదుఃఖార్థలాభాలాభజయపరాజయేష్వవికృతబుద్ధిస్స్వర్గాదిఫలాభిసంధిరహితః కేవలకార్యబుద్ధ్యాయుద్ధమారభస్వ-ఏవంకుర్వాణోనపాపమవాప్స్యసి - పాపందుఃఖరూపంసంసారంనావాప్స్యసి- సంసారబంధాన్మోక్ష్యసఇత్యర్థః

అ॥ ఏవమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముపదిశ్యతత్పూర్వకంమోక్షసాధనభూతంకర్మయోగంవక్తుమారభతే॥ ... *

మూ, { ఏషాతేభిహితాసాంఖ్యేబుద్ధిర్యోగేత్విమాంశృణు। బుద్ధ్యాయుక్తోయయాపార్థకర్మబంధంప్రహాస్యసి॥ ౩౯ ॥ * }

భా॥ సంఖ్యాబుద్ధిఃబుద్ధ్యాఽవధారణీయమాత్మతత్త్వంసాంఖ్యం-జ్ఞాతవ్యఆత్మతత్త్వేతజ్జ్ఞానాయయాబుద్ధిరభిధేయా*నత్వేవాహమిత్యారభ్య *తస్మాత్సర్వాణిభూతానినత్వంశోచితుమర్హసీత్యంతేనసైషాభిహితా, ఆత్మజ్ఞానపూర్వకమోక్షసాధనభూతకర్మానుష్ఠానేయోబుద్ధియోగోవక్తవ్యఃసఇహయోగశబ్దేనోచ్యతే*దూరేణహ్యవరంకర్మబుద్ధియోగాదితిహివక్ష్యతే - తత్రయోగేయాబుద్ధిర్వక్తవ్యా తామిమామభిధీయమానాంశృణు- యయాబుద్ధ్యాయుక్తఃకర్మబంధంప్రహాస్యసి - కర్మణాబంధఃకర్మబంధఃసంసారబంధఇత్యర్థః॥ ౩౯

అ॥ వక్ష్యమాణబుద్ధియుక్తస్యకర్మణోమాహాత్మ్యమాహ॥

మూ. నేహాభిక్రమనాశోఽస్తిప్రత్యవాయోనవిద్యతే। స్వల్పమప్యస్యధర్మస్యత్రాయతేమహతోభయాత్॥ ౪౦॥

భా॥ ఇహకర్మయోగే నాభిక్రమనాశోఽస్తి-అభిక్రమఆరంభః- నాశఃఫలసాధనభావనాశః - ఆరబ్ధస్యాసమాప్తస్యవిచ్ఛిన్నస్యాపినన్నిష్ఫలత్వం, ఆరబ్ధస్యవిచ్ఛేదేప్రత్యవాయోఽపినవిద్యతే - అస్యకర్మయోగాఖ్యస్యధర్మస్యస్వల్పమపిమహతోభయాత్ సంసారభయాత్ త్రాయతే - అయమర్థఃపార్థనైవేహనాముత్రవినాశస్తస్యవిద్యతఇత్యుత్తరత్రప్రపంచయిష్యతే - అన్యానిహిలౌకికానివైదికానిచ సాధనానివిచ్ఛిన్నానినఫలాయభవంతిప్రత్యవాయాయచభవంతి॥ ౪౦

అ॥ కామ్యకర్మవిషయాయాబుద్ధేర్మోక్షసాధనభూతకర్మవిషయాంబుద్ధింవిశినష్టి॥ ... ... *

మూ. వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిరేకేహకురునందన। బహుశాఖాహ్యనంతాశ్చబుద్ధయోఽవ్యవసాయినామ్॥ ౪౧॥*

భా॥ ఇహశాస్త్రీయేసర్వస్మిన్కర్మణివ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిరేకా-ముముక్షుణాఽనుష్ఠేయేకర్మణిబుద్ధిర్వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః- వ్యవసాయోనిశ్చయః- సాహి బుద్ధిరాత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయపూర్వికా. కామ్యక

ర్మవిషయాతుబుద్ధిరవ్యవసాయాత్మికా- తత్ర హి§కామాధికారే దేహాతి
రిక్తాత్మాస్తిత్వమాత్రమపేక్షితంనాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యనిశ్చయః- స్వ
రూపయాథాత్మ్యనిశ్చయేపిస్వర్గాదిఫలార్థిత్వతత్సాధనానుష్ఠానతత్ఫ
లానుభవానాంసంభవాదవిరోధాచ్చ - సేయంవ్యవసాయాత్మికాబుద్ధి
రేకఫలసాధనవిషయతయైకా- ఏకస్మై మోక్షాఖ్యఫలాయ హి ముముక్షో
స్సర్వాణి కర్మాణివిధీయంతే - అతశ్శాస్త్రార్థస్యైకత్వాత్ సర్వక
ర్మవిషయాబుద్ధిరేకైవ - యథైకఫలసాధనతయాఆగ్నేయాదీనాంష
ణ్ణాంసేతికర్తవ్యతాకానామేకశాస్త్రార్థతయాతద్విషయాబుద్ధిరేకా, త
ద్వదిత్యర్థః - అవ్యవసాయినాంతు †స్వర్గపుత్రపశ్వన్నాదిఫలసాధనక
ర్మాధికృతానాంబుద్ధయఃఫలానన్త్యాదనంతాః- తత్రాపిబహుశాఖాః
ఏకస్మైఫలాయచోదితేపిదర్శపూర్ణమాసాదౌకర్మణ్యాయురాశాస్తఇ
త్యాద్యవగతావాంతరఫలభేదేనబహుశాఖత్వంచవిద్యతే.అతోఽవ్యవసా
యినాంబుద్ధయోఽనంతాబహుశాఖాశ్చ- ఏతదుక్తంభవతి-నిత్యేషునైమి
త్తికేషుకర్మసుప్రధానఫలాన్యవాంతరఫలానిచయానిశ్రూయమాణానితాని
సర్వాణిపరిత్యజ్యమోక్షైకఫలతయాసర్వాణికర్మాణ్యేకశాస్త్రార్థతయా
ఽనుష్ఠేయాని - కామ్యానిచస్వవర్ణాశ్రమోచితానితత్తత్ఫలానిపరిత్యజ్య
మోక్షసాధనతయానిత్యనైమిత్తికైరేకీకృత్యయథాబలమనుష్ఠేయానీతి.

అ॥ అథకామ్యకర్మాధికృతాన్నిందతి॥

మూ. యామిమాంపుష్పితాంవాచంప్రవదంత్యవిపశ్చితః। వేద
వాదరతాఃపార్థ నాన్యదస్తీతివాదినః॥ ౪౨॥ కామాత్మా
నస్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదాం। క్రియావిశేషబ
హుళాంభోగైశ్వర్యగతింప్రతి॥ ౪౩॥ భోగైశ్వర్యప్ర
సక్తానాంతయాపహృతచేతసాం। వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధి
స్సమాధౌనవిధీయతే॥ ౪౪॥ ... *

---

§ కామనయాఅధిక్రియతఇతివా కామేనాధికారోయత్రేతివా కా
మాధికారః కామ్యకర్మ తదధికారిత్వంవా॥

† స్వర్గపుత్రపశ్వన్నాద్యాదీత్యపిపాఠోదృశ్యతే॥

భా॥ యామిమాంపుష్పితాంపుష్పమాత్రఫలాంఆపాతరమణీయాం వాచమవిపశ్చితోఽల్పజ్ఞాభోగైశ్వర్యగతింప్రతివర్తమానాంప్రవదంతి - వేదవాదరతాఃవేదేషుయేస్వర్గాదిఫలవాదాస్తేషుసక్తాఃనాన్యదస్తీతివాదినఃతత్సంగాతిరేకేణస్వర్గాదెరధికంఫలంనాన్యదస్తీతివదంతఃకామాత్మానఃకామప్రవణమనసఃస్వర్గపరాఃస్వర్గపరాయణాఃస్వర్గాదిఫలావసానే పునర్జన్మకర్మాఖ్యఫలప్రదాం క్రియావిశేషబహుళాం తత్త్వజ్ఞానరహితతయాక్రియావిశేషప్రచురాంతేషాంభోగైశ్వర్యగతింప్రతివర్తమానాం యామిమాంవాచంయేప్రవదంతీతిసంబంధః - తేషాంభోగైశ్వర్యప్రసక్తానాంతయావాచాభోగైశ్వర్యవిషయయాఽపహృతాత్మజ్ఞానానాంయథోదితావ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిస్సమాధౌమనసినవిధీయతేనోత్పద్యతే-సమాధీయతేస్మిన్నాత్మజ్ఞానమితిసమాధిర్మనః- తేషాంమనస్యాత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయజ్ఞానపూర్వకమోక్షసాధనభూతకర్మవిషయాబుద్ధిఃకదాచిదపినోత్పద్యతఇత్యర్థః-అతఃకామ్యేషుకర్మసుముముక్షుణానసంగఃకర్తవ్యః॥

అ॥ ఏవమత్యల్పఫలానిపునర్జన్మప్రసవానికర్మాణిమాతాపితృసహస్రేభ్యోపివత్సలతరతయాఆత్మోజ్జీవనేప్రవృత్తావేదాఃకిమర్థంవదంతికథంవావేదోదితంత్యాజ్యతయోచ్యతఇత్యతఆహ॥ *

మూ. త్రైగుణ్యవిషయావేదానిస్త్రైగుణ్యోభవార్జున।నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థోనిర్యోగక్షేమఆత్మవాన్॥ ౪౫॥యావానర్థఉదపానేసర్వతస్సంప్లుతోదకే। తావాన్సర్వేషువేదేషుబ్రాహ్మణస్యవిజానతః॥ ౪౬॥ *

భా॥ త్రయోగుణాస్త్రైగుణ్యంసత్త్వరజస్తమాంసి - సత్త్వరజస్తమః ప్రచురాఃపురుషాస్త్రైగుణ్యశబ్దేనోచ్యంతే-తద్విషయావేదాః- తమః ప్రచురాణాం రజఃప్రచురాణాం †సత్త్వప్రచురాణాంచవత్సలతరతయైవ హితమవబోధయంతి వేదాః।యద్యేషాంస్వగుణానుగుణ్యేనస్వర్గాదిసాధనమేవహితంనావబోధయంతి తద్వైతేరజస్తమః ప్రచురతయాసా

---

†సత్త్వప్రచురాణామితిదృష్టాంతాభిప్రాయం-అతఏవహ్యుపపాదకగ్రంథే యద్యేషామిత్యాదినారజస్తమఃప్రచురాణామేవగ్రహణమ్.

త్త్రైవర్గికఫలమోక్షవిముఖాః స్వాపేక్షితఫలసాధనమజానంతః కామప్రావ
ణ్యవివశా అనుపాయేషూపాయభ్రాంత్యా ప్రవిష్టాః ప్రణష్టా భవేయుః-
అతస్త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః త్వంతు నిస్త్రైగుణ్యో భవ - ఇదానీం సత్త్వప్ర
చురస్త్వం తదేవ వర్ధయ - నాన్యోన్యసంకీర్ణగుణత్రయప్రచురో భవ - నత
త్ప్రాచుర్యం వర్ధయేత్యర్థః- నిర్ద్వంద్వః- నిర్గతసకలసాంసారికస్వభావః-
నిత్యసత్త్వస్థః గుణద్వయరహిత నిత్యప్రవృద్ధసత్త్వస్థో భవ - కథమితిచే
త్, నిర్యోగక్షేమః ఆత్మస్వరూప తత్ప్రాప్త్యుపాయబహిర్భూతానా ము
ర్థానాం యోగం ప్రాప్తానాం చ క్షేమం పరిత్యజ్యాత్మవాన్ భవ ఆత్మస్వ
రూపాన్వేషణపరో భవ (అప్రాప్తస్య ప్రాప్తిర్యోగః - ప్రాప్తస్య పరిర
క్షణం క్షేమః)- ఏవం వర్తమానస్య తే రజస్తమః ప్రచురతా నశ్యతి - స
త్త్వం చ వర్ధతే - నచ వేదోదితం సర్వం సర్వస్యోపాదేయం - యథా స
ర్వార్థపరికల్పితే సర్వతస్సంప్లుతోదకే ఉదపానే పిపాసోర్యావానర్థః
యావదేవ పానీయం ప్రయోజనం తావదేవ తేనోపాదీయతే న సర్వం-
ఏవం సర్వేషు చ వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః- వైదికస్య ముముక్షోర్య
దేవ మోక్షసాధనం తదేవోపాదేయం- నాన్యత్ ॥ ౪౬ ॥ ... *

---

*సర్వేషు చేతి చ కారః ఉపాదేయానుపాదేయాంశసంకలనద్యోతనార్థః
నను బ్రాహ్మణస్యేత్యేతత్ ప్రకరణాసంగతం - క్షత్రియాయైవ హ్యుపది
శ్యతే, కశ్చాత్ర బ్రాహ్మణస్య విశేషః బ్రహ్మవిద్యాయా అపి త్రైవర్ణి
కసాధారణత్వాత్ - విజానత ఇతి చాయుక్తం, విజానన్నేవ హి కామ్యాధికా
రాదిష్వపి ప్రవర్తతే- బ్రాహ్మణశబ్దశ్చాత్ర న తదధీత ఇత్యాద్యర్థాంత
రపరః* బ్రాహ్మోఽజాతావితి నిపాతనేన జాతివ్యతిరిక్తార్థేఽపు బ్రా
హ్మ ఇత్యేవ వక్తవ్యత్వాత్, తత్రాహ॥ వైదికస్య ముముక్షోరితి॥ బ్రహ్మా
ధీత ఇతి నిరుక్త్యా బ్రాహ్మణః* శకంధ్వాదిషు పరరూపం వక్తవ్యమితి పరరూపే
కృతే ప్రజ్ఞాదిత్వాదణ్ప్రత్యయే చ బ్రాహ్మణ ఇతి రూపం భవతి - బ్రహ్మ
శబ్దాత్ర వేదః- వేదేష్వత్యంత ప్రసక్తత్వాత్ -అతోఽత్ర బ్రాహ్మణశబ్దో వై
దికమాత్రపర ఇతి న క్షత్రియాద్యుపదేశాద్యనుపపత్తిః - విజానత ఇతి చ వి
శిష్టజ్ఞానవత్త్వముచ్యతే- విశిష్టత్వం చ హేయోపాదేయవిభాగవిషయత
యా, తథావిధజ్ఞానవాంశ్చ ముముక్షురేవ స్యాదితి ॥

అ॥ అతస్సత్త్వస్థస్యముముక్షోరేతావదేవోపాదేయమిత్యాహ ॥

మూ {కర్మణ్యేవాధికారస్తేమాఫలేషుకదాచన । మాకర్మఫలహే
తుర్భూర్మాతెసంగోస్త్వకర్మణి ॥౪౭॥ ... *}

భా॥ నిత్యేనైమిత్తికేకామ్యేచకేనచిత్ఫలవిశేషేణసంబంధితయాశ్రూ
యమాణేకర్మణినిత్యసత్త్వస్థస్యముముక్షోస్తేకర్మమాత్రేధికారః-తత్సం
బంధితయాఽవగతేషుఫలేషునకదాచిదప్యధికారః*ఫలస్యబంధరూపత్వా
త్ ఫలరహితస్య కేవలస్య మదారాధనరూపస్య మోక్షహేతుత్వాచ్చ
మాచకర్మఫలయోర్హేతుర్భూః- త్వయాఽనుష్ఠీయమానేపి కర్మణి
నిత్యసత్త్వస్థస్యముముక్షోస్తవాకర్తృత్వమప్యనుసంధేయం - ఫలస్యాపి
క్షున్నివృత్త్యాదేర్నత్వంహేతురిత్యనుసంధేయం-తదుభయంగుణేషువా
సర్వేశ్వరేమయివాఽనుసంధేయమిత్యుత్తరత్రవక్ష్యతే - ఏవమనుసం
ధాయకర్మకురు-అకర్మణ్యననుష్ఠానే - నయోత్స్యేమీతి యత్త్వయా
భిహితం.నతత్రతేసంగోస్తు-ఉక్తేనప్రకారేణ యుద్ధాదికర్మణ్యేవసం
గోస్త్విత్యర్థః॥౪౭॥ ... *

అ॥ ఏతదేవస్ఫుటీకరోతి॥

మూ {యోగస్థఃకురుకర్మాణిసంగంత్యక్త్వాధనంజయ । సిద్ధ్యసిద్ధ్యో
స్సమోభూత్వాసమత్వంయోగఉచ్యతే॥౪౮॥ ...*}

భా॥ రాజ్యబంధుప్రభృతిషుసంగంత్యక్త్వా యుద్ధాదీనికర్మాణియోగ
స్థః కురు- తదంతర్భూతవిజయాదిసిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమోభూత్వాకురు - త
దిదంసిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమత్వంయోగస్థఇత్యత్రయోగశబ్దేనోచ్యతే- యోగ
స్సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమత్వరూపంచిత్తసమాధానం॥౪౮॥ ... *

అ॥ కిమర్థమిదమసకృదుచ్యతఇత్యత ఆహ॥

మూ {దూరేణహ్యవరంకర్మబుద్ధియోగాద్ధనంజయ । బుద్ధౌశరణ
మన్విచ్ఛకృపణాఃఫలహేతవః॥ ౪౯ ॥ ... *}

---

*సఫలస్యాస్యబంధహేతురూపత్వాదిత్యపిపాఠః

కేవలస్యేత్యేతత్ సఫలరాహిత్యమాత్రపరం, ఫలరహితస్యేత్యుక్త
త్వాత్ -అపితర్హి స్వతఏవప్రయోజనత్వపరం- తత్ర హేతు ర్మదారాధన
రూపస్యేతి॥

భా॥యోఽయం ప్రధానఫలత్యాగవిషయోఽవాంతరఫలసిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సమత్వవిషయశ్చ బుద్ధియోగః-తద్యుక్తాత్కర్మణ ఇతరత్ కర్మ దూరేణావరం- మహదిదం ద్వయోరుత్కర్షాపకర్షరూపం వైరూప్యం ఉక్త బుద్ధియోగయుక్తం కర్మ నిఖిలసాంసారికదుఃఖం వినివర్త్య పరమపురుషార్థలక్షణం చ మోక్షం ప్రాపయతి - ఇతరదపరిమితదుఃఖరూపం సంసారమితి-అతః కర్మణి క్రియమాణే ఉక్తాయాం బుద్ధౌ శరణమన్విచ్ఛ శరణం వాసస్థానం-తస్యామేవ బుద్ధౌ వర్తస్వేత్యర్థః- కృపణాః ఫలహేతవః ఫలసంగాదినా కర్మ కుర్వాణాః కృపణాస్సంసారిణో భవేయుః॥౪౯॥ *

మూ { బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే। తస్మాద్యోగా
యయుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్ ॥ ౫౦ ॥ * }

భా॥బుద్ధియోగయుక్తస్తు కర్మ కుర్వాణః ఉభే సుకృతదుష్కృతే అనాదికాలసంచితే అనంతే బంధహేతుభూతే జహాతి - తస్మాదుక్తాయ బుద్ధియోగాయ యుజ్యస్వ-యోగః కర్మసు కౌశలం-కర్మసు క్రియమాణేష్వయం బుద్ధియోగః కౌశలమతిసామర్థ్యం-అతిసామర్థ్యసాధ్యమిత్యర్థః

మూ { కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః । జన్మబంధ
వినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛంత్యనామయం ॥౫౧॥ ... * }

భా॥బుద్ధియోగయుక్తాః కర్మజం ఫలం త్యక్త్వా కర్మ కుర్వంతః- తస్మాత్ జన్మబంధవినిర్ముక్తాః అనామయం పదం గచ్ఛంతి హి-ప్రసిద్ధం హ్యేతత్సర్వాసూపనిషత్స్విత్యర్థః॥౫౧॥ ... ... *

మూ { యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి। తదా గంతాసి
నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ॥౫౨॥ ... * }

భా॥ఉక్తప్రకారేణ కర్మణి వర్తమానస్య తయా వృత్త్యా నిర్ధూతకల్మషస్య తే బుద్ధిర్యదా మోహకలిలం అత్యల్పఫలసంగహేతుభూతం మోహరూపం కలుషం వ్యతితరిష్యతి తదా అస్మత్త[=] ఇతః పూర్వం త్యాజ్యతయా శ్రుతస్య ఫలాదేరితః పశ్చాచ్ఛ్రోతవ్యస్య చ కృతే స్వయమేవ నిర్వేదం గంతాసి గమిష్యసి॥౫౨॥ ... ... *

[=] అస్మత్త ఇతః-అస్మత్త మేభ్య ఇతి భావః-

అ॥ యోగేత్విమాంశ్శృణ్వి త్యాదినో క్తస్యాత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానపూర్వకస్య బుద్ధివిశేషసంస్కృత కర్మానుష్ఠానస్యక్షేత్రలక్షణభూతం యోగాఖ్యంఫలమాహ॥

మూ॥ శ్రుతివిప్రతిపన్నాతే యదాస్థాస్యతి నిశ్చలా । సమాధా
వచలాబుద్ధిస్తదా యోగమవాప్స్యసి॥ ౫౩ ॥ ... *

భా॥ శ్రుతిః శ్రవణం - అస్మత్తశ్శ్రవణేనవిశేషతః ప్రతిపన్నాసకలేతరవిసజాతీయనిత్యనిరతిశయ సూక్ష్మతత్త్వవిషయా స్వాయమచలా ఏకరూపా బుద్ధి రసంగకర్మానుష్ఠానేన నిర్మలీకృతే మనసి యదానిశ్చలాస్థాస్యతి తదా యోగమాత్మావలోకనమవాప్స్యసి - ఏతదుక్తం భవతి, శాస్త్రజన్యాత్మజ్ఞానపూర్వకః కర్మయోగః స్థితప్రజ్ఞతాఖ్య జ్ఞాననిష్ఠామాపాదయతి జ్ఞాననిష్ఠారూపాస్థితప్రజ్ఞతాతుయోగాఖ్యమాత్మావలోకనం సాధయతీతి॥

అ॥ ఏవముక్తే పార్థోఽసంగకర్మానుష్ఠాన రూపకర్మయోగ సాధ్యస్థితప్రజ్ఞతాయా యోగసాధనభూతాయాస్స్వరూపం స్థితప్రజ్ఞస్యానుష్ఠానప్రకారంచపృచ్ఛతి॥

మూ॥ అర్జునఉవాచ॥ స్థితప్రజ్ఞస్య కాభాషాసమాధిస్థస్య కేశవ।
స్థితధీః కింప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిం ॥ ౫౪॥ ...*

భా॥ సమాధిస్థస్య స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా కో వాచకశబ్దః† తస్య స్వరూపం కీదృశమిత్యర్థః - స్థితప్రజ్ఞః కించభాషణాదికం కరోతి॥ ౫౪॥

మూ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్పార్థమ
నోగతాన్ । ఆత్మన్యేవాత్మనాతుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే ॥

భా॥ వృత్తివిశేషకథనేన స్వరూపమప్యుక్తం భవతీతి వృత్తివిశేషఉచ్యతే - ఆత్మన్యేవాత్మనా మనసా త్మైకావలంబనేనతుష్టస్తేనతోషేణ తద్వ్యతి

క్షేత్రలక్షణభూతం ఉద్దేశ్యభూతమిత్యర్థః సూక్ష్మాత్మవిషయేత్యపి పాఠః

†నను స్థితప్రజ్ఞఇత్యేవ వాచకే సిద్ధే కింవాచకాంతరం పృచ్ఛతి, కించాత్ర వాచకప్రశ్నస్య ప్రయోజనమిత్యత్రాహ॥ తస్యేతి॥ కేనచిద్వాచకేనహి కస్యచిత్ ప్రకారభూత ప్రవృత్తినివృత్తిః శిష్టస్వరూపం నిర్దేష్టవ్యమితిభావః -

కింప్రభాషేతేతి వాచికే కిం వ్రజేతేతి కాయికే పృష్టే కిమాసీతేతి మానసవరం - ధ్యానార్థత్వాదాసనస్య

రిక్తాన్ సర్వాన్మనోగతాన్ కామాన్ యదా ప్రకర్షేణ జహాతి తదా-యం స్థితప్రజ్ఞ ఇత్యుచ్యతే § జ్ఞాననిష్ఠా కాష్ఠేయం ॥౫౫॥ ... *

అ॥ అనంతరం జ్ఞాననిష్ఠస్య † తతోర్వాచీనాఽనతిప్రకృష్టావస్థోచ్యతే ॥

మూ. {దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాస్సుఖేషు విగతస్పృహః। వీత
రాగభయక్రోధస్థితధీర్మునిరుచ్యతే ॥౫౬॥ *}

భా॥ ప్రియవిశ్లేషాదిదుఃఖనిమిత్తేషూపస్థితేష్వనుద్విగ్నమనాః నదుఃఖీభవతి- సుఖేషు విగతస్పృహః ప్రియేషు సన్నిహితేష్వపి విగతస్పృహః- వీతరాగభయక్రోధః - అనాగతేషు స్పృహా రాగః తద్రహితః ప్రియవిశ్లేషాప్రియాగమనహేతుదర్శననిమిత్తం దుఃఖం భయం తద్రహితః- ప్రియవిశ్లేషాప్రియాగమనహేతుభూతచేతనాంతరగతదుఃఖహేతుస్స్వమనోవికారః క్రోధః తద్రహితః - ఏవంభూతో మునిః ఆత్మమననశీలః స్థితధీరిత్యుచ్యతే॥ ౫౬

అ॥ ✽ తతోర్వాచీనదశా ప్రోచ్యతే ॥

మూ. {యస్సర్వత్రానభిస్నేహస్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభం।
నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥౫౭॥ *}

భా॥ యస్సర్వత్రాపి ప్రియేష్వనభిస్నేహః- ఉదాసీనః ప్రియసంశ్లేషవిశ్లేషరూపం శుభాశుభం ప్రాప్యాభినందనద్వేషరహితః సోపి స్థితప్రజ్ఞః॥ ౫౭.

అ॥ ❦ తతోర్వాచీనదశా ॥

మూ. {యదా సంహరతే చాయం కూర్మోంగానీవ సర్వశః। ఇం
ద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥౫౮॥}

---

§ స్థితప్రజ్ఞవిషయశ్లోకచతుష్టయం తదవస్థావిషయమితి మన్వానశ్చతుర్థీయమవస్థేత్యాహ॥ జ్ఞాననిష్ఠేతి॥ ఇయమవస్థా వశీకారసంజ్ఞా

† అథైకేంద్రియసంజ్ఞా తృతీయావస్థోచ్యత ఇత్యాహ- తతోర్వాచీనేతి ॥ ఏవమస్యాస్తృతీయావస్థాయా ఉద్వేగస్పృహాదివిరహసామ్యేప్యౌత్సుక్యమాత్రత్రుమవాసనాశేషస్య భస్మచ్ఛన్నదహనవదవస్థితత్వాచ్చతుర్థావస్థాతో విశేషః॥ ✽ అథ వ్యతిరేకసంజ్ఞా ద్వితీయావస్థోచ్యత ఇత్యాహ॥ తతోర్వాచీనదశేతి॥

❦ అథ యతమానసంజ్ఞా ప్రథమా దశోచ్యత ఇత్యాహ॥ తతోర్వాచీనదశేతి

భా॥ యదేంద్రియాణీంద్రియార్థాత్ స్ప్రష్టుముద్యుక్తానితదైవకూర్మోఽంగానీవేంద్రియాణ్యర్థేభ్యస్సర్వశః ప్రతిసంహృత్య మనఆత్మన్యవస్థాపయతి – సోఽపిస్థితప్రజ్ఞః॥ ఏవంచతుర్విధాజ్ఞాననిష్ఠాపూర్వపూర్వాఉత్తరోత్తరనిష్పాద్యా॥ ౫౮

అ॥ ఇదానీంజ్ఞాననిష్ఠాయాదుష్ప్రాపతాంతత్ప్రాప్త్యుపాయంచాహ॥

మూ. విషయావినివర్తంతేనిరాహారస్యదేహినః। రసవ
ర్జంరసోఽప్యస్యపరందృష్ట్వానివర్తతే॥ ౫౯॥… *

భా॥ ఇంద్రియాణామాహారోవిషయాః నిరాహారస్యవిషయేభ్యఃప్రత్యాహృతేంద్రియస్యదేహినోవిషయావినివర్తమానానారసవర్జంవినివర్తంతే-రసోరాగః- విషయరాగోననివర్తతఇత్యర్థః – రాగోఽప్యాత్మస్వరూపంవిషయేభ్యఃపరంసుఖతరందృష్ట్వానివర్తతే॥ ౫౯

మూ. యతతోహ్యపికౌంతేయపురుషస్యవిపశ్చితః। ఇంద్రి
యాణిప్రమాథీనిహరంతిప్రసభంమనః॥౬౦॥… *

భా॥ ఆత్మదర్శనేనవినావిషయరాగోననివర్తతే-అనివృత్తేవిషయరాగేవిపశ్చితోయతమానస్యాపిపురుషస్యేంద్రియాణిప్రమాథీనిబలవంతిమనఃప్రసహ్యహరంతి-ఏవమింద్రియజయఆత్మదర్శనాధీనఃఆత్మదర్శనమింద్రియజయాధీనమితిజ్ఞాననిష్ఠాదుష్ప్రాపా॥ ౬౦

మూ. తానిసర్వాణిసంయమ్యయుక్తఆసీతమత్పరః। వశే
హియస్యేంద్రియాణితస్యప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితా॥ ౬౧॥

భా॥ † సర్వస్యపరిజిహీర్షయావిషయానురాగయుక్తతయాదుర్జయానీంద్రియాణిసంయమ్యచేతసశ్శుభాశ్రయభూతేమయిమనోఽవస్థాప్యసమాహితఆసీతమనసిమద్విషయేసతినిర్దగ్ధాశేషకల్మషతయానిర్మలీకృతంవిషయానురాగరహితంమనఇంద్రియాణిస్వవశానికరోతి-తతోవశ్యేంద్రియంమనఆత్మదర్శనాయప్రభవతి – యథోక్తం * యథాగ్నిరుద్ధతశిఖఃకక్షందహతిసానిలః। తథాచిత్తస్థితోవిష్ణుర్యోగినాంసర్వకిల్బిషమితి తదాహ-వశేహియస్యేంద్రియాణితస్యప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితేతి॥ ౬౧

† సర్వస్య- అన్యోన్యాశ్రయాదిదోషస్యేత్యర్థః॥

మూ. ధ్యాయతోవిషయాన్పుంసస్సంగస్తేషూపజాయతే। సం
గాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోభిజాయతే ॥
క్రోధాద్భవతిసమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః।
స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి॥ ౬౩ ॥

భా॥ అనిరస్తవిషయానురాగస్యహి మయ్యనివేశితమనస ఇంద్రియాణి సంయమ్యావస్థితస్యాప్యనాదిపాపవాసనయా విషయధ్యానమవర్జనీయం స్యాత్ - ధ్యాయతోవిషయాన్పుంసః పునరపిసంగోతిప్రవృద్ధో జాయతే సంగాత్సంజాయతే కామః- కామోనామసంగస్యవిపాకదశా - పురుషోయాందశామాపన్నో విషయానభుక్త్వా స్థాతుంనశక్నోతిస కామః- కామాత్క్రోధోభిజాయతే- కామేవర్తమానేవిషయే చాసన్నిహితే సన్నిహితాన్పురుషాన్ ప్రత్యేభిరస్మదిష్టంవిహతమితిక్రోధోభవతి - క్రోధాద్భవతిసమ్మోహః - సమ్మోహఃకృత్యాకృత్యవివేకశూన్యతా,తయాసర్వంకరోతి-తతశ్చ ప్రారబ్ధేంద్రియజయాదికేప్రయత్నేస్మృతిభ్రంశోభవతి - స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశః - ఆత్మజ్ఞానేయోవ్యవసాయః కృతస్తస్యనాశస్స్యాత్ -బుద్ధినాశాత్పునరపిసంసారేనిమగ్నోవినష్టోభవతి॥ ౬౩

మూ. రాగద్వేషవియుక్తైస్తువిషయానింద్రియైశ్చరన్। ఆత్మ
వశ్యైర్విధేయాత్మాప్రసాదమధిగచ్ఛతి॥ ౬౪॥ ... *

భా॥ఉక్తేనప్రకారేణమయిసర్వేశ్వరేచేతసశ్శుభాశ్రయభూతేన్యస్తమనానిర్దగ్ధాశేషకల్మషతయా రాగద్వేషవియుక్తైరాత్మవశ్యైరింద్రియైర్విషయాంశ్చరన్విషయాంస్తిరస్కృత్యవర్తమానోవిధేయాత్మావిధేయమనాఃప్రసాదమధిగచ్ఛతి- నిర్మలాంతఃకరణోభవతీత్యర్థః॥౬౪॥ *

మూ. ప్రసాదేసర్వదుఃఖానాంహానిరస్యోపజాయతే । ప్ర
సన్నచేతసోహ్యాశుబుద్ధిఃపర్యవతిష్ఠతి॥౬౫ ॥ .... *

భా॥ అస్యపురుషస్యమనఃప్రసాదేసతి ప్రకృతిసంసర్గప్రయుక్తసర్వదుఃఖానాంహానిరుపజాయతే - ప్రసన్నచేతసః ఆత్మావలోకనవిరోధిదోషరహితమనసః తదానీమేవహి వివిక్తాత్మవిషయాబుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే- అతోమనఃప్రసాదేసర్వదుఃఖానాంహానిర్భవత్యేవ॥ ౬౫

మూ॰ { నాస్తిబుద్ధిరయుక్తస్యనచాయుక్తస్యభావనా। న
చాభావయతశ్శాంతిరశాంతస్యకుతస్సుఖం॥౬౬॥ }

భా॥ మయిసన్న్యస్తమనోరహితస్య స్వయత్నేనేంద్రియనియమనే ప్రవృత్తస్యకదాచిదపివివిక్తాత్మవిషయాబుద్ధిర్న సేత్స్యతి - అతఏవతస్య తద్భావనాచనసంభవతి- వివిక్తాత్మానమనుభావయతోఽపివిషయస్పృహాశాంతిర్నభవతి-అశాంతస్యవిషయస్పృహాయుక్తస్యకుతోనిత్యనిరతిశయసుఖప్రాప్తిః॥ ౬౬

అ॥ పునరప్యుక్తేనప్రకారేణేంద్రియనియమనమకుర్వతోఽనర్థమాహ॥

మూ॰ { ఇంద్రియాణాంహిచరతాంయన్మనోనువిధీయతే।త
దస్యహరతిప్రజ్ఞాంవాయుర్నావమివాంభసి॥౬౭॥ }

భా॥ ఇంద్రియాణాంవిషయేషుచరతాంవర్తమానానాం § వర్తనమను యన్మనోవిధీయతే పురుషేణానువర్త్యతే - తన్మనోఽస్యవివిక్తాత్మప్రవణాంప్రజ్ఞాంహరతి- విషయప్రవణాంకరోతీత్యర్థః - యథాంభసినీయమానాంనావంప్రతికూలోవాయుఃప్రసహ్యహరతి॥ ౬౭

మూ॰ { తస్మాద్యస్యమహాబాహోనిగృహీతానిసర్వశః। ఇం
ద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్తస్యప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితా॥౬౮॥ }

భా॥ తస్మాదుక్తేనప్రకారేణశుభాశ్రయేమయినివిష్టమనసోయస్యేంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్సర్వశోనిగృహీతాని తస్యైవాత్మనిప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితాభవతి॥ ౬౮

---

§ యత్తచ్ఛబ్దయోర్మనోవిషయత్వమేవోచితం, ప్రజ్ఞాహరణేతస్యైవప్రధానత్వాత్ మనసోబాహ్యేంద్రియానువిధానేసర్వేంద్రియసాధారణ్యేనవక్తవ్యేయదితినిర్ధారణస్యప్రయోజనాభావాత్ బాహ్యేంద్రియస్యమనోనువిధానేప్రజ్ఞాహరణాభావాచ్చ। *యద్యేకంక్షరతీంద్రియమితిమనువచనేతు మనసోఽనుక్తత్వాదింద్రియశబ్దాభ్యాసాదేకశబ్దబలాచ్చనిర్ధారణార్థత్వైవ - నచతత్తుల్యత్వమస్యాపివాక్యస్యనిర్బంధనీయమితికృత్వా, వర్తనమనుయన్మనఇత్యాద్యుక్తం ॥ విధీయతఇత్యస్యకర్త్రపేక్షాంపూరయతి - పురుషేణేతి॥

అ॥ ఏవంనియతేంద్రియస్యప్రసన్నమనసస్సిద్ధిమాహ॥

మూ॰ యానిశా సర్వభూతానాం తస్యాంజాగర్తిసంయమీ। యస్యాంజాగ్రతిభూతానిసానిశాపశ్యతోమునేః॥ ౬౯॥ *

భా॥ యా ఆత్మవిషయాబుద్ధిః సర్వభూతానాంనిశా నిశేవాప్రకాశా- తస్యామాత్మవిషయాయాంబుద్ధౌ - ఇంద్రియసంయమీ ప్రసన్నమనాజాగర్తి- ఆత్మానమవలోకయన్నాస్త ఇత్యర్థః - యస్యాంశబ్దాదివిషయాయాంబుద్ధౌ సర్వాణిభూతానిజాగ్రతిప్రబుద్ధానిభవంతి- సాశబ్దాదివిషయాబుద్ధిరాత్మానంపశ్యతోమునేర్నిశేవాప్రకాశాభవతి॥ ౬౯

మూ॰ ఆపూర్యమాణమచలప్రతిష్ఠంసముద్రమాపఃప్రవిశంతి యద్వత్। తద్వత్కామాయంప్రవిశంతిసర్వేసశాంతిమాప్నోతినకామకామీ॥ ౭౦॥ ... *

భా॥ యథా స్వైరేవాపూర్యమాణమేకరూపంసముద్రంనానాదేశ్యా ఆపఃప్రవిశంతి- ఆసామపాంప్రవేశేప్రవేశేచసముద్రో నకంచనవికారమాపద్యతే- ఏవంసర్వేకామాశ్శబ్దాదయోవిషయాయంసంయమినంప్రవిశంతి ఇంద్రియగోచరతాంయాంతిసశాంతిమాప్నోతి- శబ్దాదిష్వింద్రియగోచరతామాపన్నేష్వనాపన్నేషుచస్వాత్మావలోకనతృప్త్యైవ యోనవికారమాప్నోతిసఏవశాంతిమాప్నోతీత్యర్థః - నకామకామీ యశ్శబ్దాదిభిఃక్రియతే-సకదాచిదపినశాంతిమాప్నోతి॥ ౭౦

మూ॰ విహాయకామాన్యస్సర్వాన్పుమాంశ్చరతినిస్స్పృహః॥ నిర్మమోనిరహంకారస్సశాంతిమధిగచ్ఛతి॥ ౭౧॥ ... *

భా॥ కామ్యంతఇతికామాశ్శబ్దాదయః- యఃపుమాన్ శబ్దాదీన్సర్వాన్విషయాన్విహాయతత్రనిస్స్పృహః తత్రమమతారహితశ్చ - అనాత్మని దేహఆత్మాభిమానరహితశ్చరతి- సఆత్మానందృష్ట్వాశాంతిమధిగచ్ఛతి॥

మూ॰ ఏషాబ్రాహ్మీస్థితిఃపార్థనైనాంప్రాప్యవిముహ్యతి। స్థిత్వాస్యామంతకాలేఽపిబ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి॥ ౭౨॥ ... *

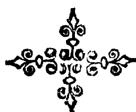
ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం

యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సాంఖ్యయోగో
నామద్వితీయోఽధ్యాయః॥ శ్రీకృష్ణాయపరబ్రహ్మణేనమః॥ *

భా॥ ఏషానిత్యాత్మజ్ఞానపూర్వికాఽసంగకర్మణిస్థితిః § స్థితధీలక్షా బ్రాహ్మీ బ్రహ్మప్రాపికా - ఈదృశీంకర్మస్థితింప్రాప్య నముహ్యతి - పునస్సంసారం నాప్నోతి - అస్యాంస్థిత్యామంతిమేపివయసిస్థిత్వా బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి నిర్వాణమయంబ్రహ్మ గచ్ఛతి - సుఖైకతానమాత్మానమాప్నోతీత్యర్థః - ఏవమాత్మయాథాత్మ్యం యుద్ధాఖ్యస్యచకర్మణస్తత్ప్రాప్తిసాధనతామజానతశ్శరీరాత్మజ్ఞానేనమోహితస్య తేనచ మోహేన యుద్ధాన్నివృత్తస్య మోహశాంతయేనిత్యాత్మ విషయాసాంఖ్యబుద్ధిస్తత్పూర్వికాచాసంగకర్మానుష్ఠానరూపకర్మయోగ విషయాబుద్ధిస్థితప్రజ్ఞతాయోగ సాధనభూతా ద్వితీయేఽధ్యాయేప్రోక్తా - తదుక్తం †నిత్యాత్మాసంగకర్మేహాగోచరాసాంఖ్యయోగధీః। ద్వితీయేస్థితధీలక్షా ప్రోక్తాతన్మోహశాంతయఇతి॥ ౭౨

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
సాంఖ్యయోగోనామద్వితీయోఽధ్యాయః *

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

§ స్థితధీర్లక్షంయస్యాః స్థితధీలక్షా- జ్ఞానయోగాఖ్య స్థితప్రజ్ఞతాసాధనభూతేత్యర్థః. † సాంఖ్యయాబుద్ధ్యాఽవధారణీయమాత్మతత్త్వంసాంఖ్యంతద్విషయాబుద్ధిస్సాంఖ్యధీః - నిత్యాత్మగోచరేతి తద్వివరణం- ప్రథమప్రాసంగికకర్మేహాశబ్దేనాపియోగశబ్దార్థవివరణాదపౌనరుక్త్యం- స్థితధీఃస్థితప్రజ్ఞతాజ్ఞాననిష్ఠేత్యర్థః - సాసాధ్యత్వేనలక్షం యస్యాస్సాతథోక్తా-తన్మోహశాంతయే ఉక్తప్రకారస్యార్జునస్యదేహాత్మాదిభ్రమనివృత్త్యర్థమితిశ్రీమద్గీతార్థసంగ్రహరక్షాయాం॥... *

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే తృతీయాధ్యాయప్రారంభః.

అ॥ తదేవం ముముక్షుభిః ప్రాప్యతయా వేదాంతోదితనిరస్తనిఖిలావిద్యాదిదోషగంధానవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణ పరబ్రహ్మపురుషోత్తమప్రాప్త్యుపాయభూతవేదనోపాసనధ్యానాదిశబ్దవాచ్యతదైకాంతికాత్యంతికభక్తిం వక్తుం తదంగభూతం * య ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యాదిప్రజాపతివాక్యోదితం ప్రాప్తురాత్మనో యాథాత్మ్యదర్శనం తన్నిత్యతాజ్ఞానపూర్వకాసంగకర్మనిష్పాద్యజ్ఞానయోగసాధ్యముక్తం- ప్రజాపతివాక్యేహి దహరవాక్యోదితపరవిద్యాశేషతయా ప్రాప్తురాత్మనస్స్వరూపదర్శనం* యస్తమాత్మానమనువిద్య విజానాతీత్యుక్త్వా జాగరిత స్వప్నసుషుప్త్యతీతం ప్రత్యగాత్మస్వరూపమశరీరం ప్రతిపాద్య*ఏవ మేవైష సంప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి దహరవిద్యాఫలేనోపసంహృతం- అత్రాపి*అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతీత్యేవమాదిషు దేవం మత్వేతి విధీయమానపరవిద్యాంగతయాఽధ్యాత్మయోగాధిగమేనేతి ప్రత్యగాత్మజ్ఞానమపి విధాయ*న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిదిత్యాదినా ప్రత్యగాత్మస్వరూపం విశోధ్య*అణోరణీయానిత్యారభ్య*మహాంతం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి*నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధ

ఏకత్రాంతో నిశ్చయః ఏకాంతః - తన్నిబంధనా భక్తిరైకాంతికీ - ఐకాంతికత్వం నామ దేవతాంతరఫలాంతరపరిత్యాగేన ప్రాప్యప్రాపకభూతైకనిష్ఠత్వం- ఉక్తంచ*బ్రహ్మాణం శితికంఠం చ యాశ్చాన్యా దేవతాః స్మృతాః। ప్రతిబుద్ధా న సేవంతే యస్మాత్పరిమితం ఫలమిత్యాది। వినాశాభావో త్యంతశబ్దేన వివక్షితః- అతోత్ర ఫలదశాయామప్యనివర్త్యత్వమాత్యంతికత్వం॥

*

యానబహునాశ్రుతేన। యమేవైషవృణుతే తేనలభ్యస్తస్యైషఆత్మావి
వృణుతేతనూగ్ం స్వామిత్యాదిభిః పరస్వరూపం తదుపాసనముపాసనస్య
చభక్తిరూపతాం ప్రతిపాద్య*విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః
సోధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమంపదమితి పరవిద్యాఫలేనోపసంహృ
తం-అతః పరమధ్యాయచతుష్టయేనేదమేవప్రాప్తుః ప్రత్యగాత్మనోదర్శనం
ససాధనం ప్రపంచ్యతే॥ *

మూ. అర్జునఉవాచ॥ జ్యాయసీచేత్కర్మణస్తేమతాబుద్ధి
ర్జనార్దన। తత్కింకర్మణి ఘోరేమాంనియోజయసికే
శవ॥౧॥ వ్యామిశ్రేణైవ వాక్యేనబుద్ధింమోహయసీవ
మే।తదేకంవదనిశ్చిత్య యేనశ్రేయోహమాప్నుయాం॥

భా॥ యదికర్మణోబుద్ధిరేవజ్యాయసీతి తేమతా - కిమర్థంతర్హి
ఘోరేకర్మణిమాంనియోజయసి-ఏతదుక్తం భవతి-జ్ఞాననిష్ఠైవాత్మావ
లోకనసాధనం కర్మనిష్ఠాతుతస్యాఃనిష్పాదికా- ఆత్మావలోకనసాధనభూ
తాదజ్ఞాననిష్ఠా సకలేంద్రియమనసాంశబ్దాదివిషయవ్యాపారోపరతినిష్పా
ద్యేత్యభిహితా- ఇంద్రియవ్యాపారోపరతినిష్పాద్యమాత్మావలోకనంచే
త్సిసాధయిషితంసకలకర్మనివృత్తిపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠాయామేవాహంనియో
జయితవ్యః- కిమర్థం ఘోరేకర్మణిసర్వేంద్రియవ్యాపారరూపే ఆత్మా
వలోకనవిరోధిని కర్మణిమాంనియోజయసీతి - అతోమిశ్రవాక్యేనమాం
మోహయసీవ ప్రతిభాతి - తథాహ్యాత్మావలోకనసాధనభూతాయాస్స
ర్వేంద్రియవ్యాపారోపరతిరూపాయా జ్ఞాననిష్ఠాయాస్తద్విపర్యయరూ
పంకర్మసాధనం తదేవకుర్వితివాక్యంవిరుద్ధంవ్యామిశ్రమేవ- తస్మాదేకమ
మిశ్రరూపంవాక్యంవద - యేనవాక్యేనాహమనుష్ఠేయరూపంనిశ్చిత్య శ్రే
యః ప్రాప్నుయామ్॥ ౨

మూ. శ్రీభగవానువాచ॥ లోకేస్మిన్ద్వివిధానిష్ఠా పురాప్రో
క్తామయానఘ। జ్ఞానయోగేనసాంఖ్యానాంకర్మయో
గేనయోగినాం ॥ ౩ ॥ ... ... *

భా॥ పూర్వోక్తంనసమ్యగవధృతంత్వయాపురాహ్యస్మిన్లోకేద్వివి

శా్రిధికారిసంపూర్ణైద్వివిధానిష్ఠా జ్ఞానకర్మ విషయాయథాధికారమసం
కీర్ణైః మయోక్తా- నహిసర్వో లౌకికః పురుషస్సంజాతమోక్షాభిలాషస్త
దానీమేవజ్ఞానయోగాధికారే ప్రభవతి అపిత్వనభిసంహితఫలేనకేవల పర
మపురుషారాధనవేషేణానుష్ఠితేనకర్మణావిధ్వస్తస్వాంతమలోఽవ్యా
కులేంద్రియోజ్ఞాననిష్ఠాయామధికరోతి * యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేనస
ర్వమిదంతతమ్। స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్యసిద్ధింవిందతిమానవ ఇతి పరమ
పురుషారాధనైకవేషతాకర్మణాముచ్యతే - ఇహాపికర్మణ్యేవాధికార
స్తే ఇత్యాదినా అనభిసంహితఫలంకర్మానుష్ఠేయం విధాయ తేనవిషయ
వ్యాకులతారూపమోహాదుత్తీర్ణబుద్ధేః ప్రజహాతియదా కామానిత్యాదినా
జ్ఞానయోగఉదితః- అతస్సాంఖ్యానామేవజ్ఞానయోగేనస్థితిరుక్తా యోగి
నాంతుకర్మయోగేన । సంఖ్యాబుద్ధిస్తద్యుక్తాస్సాంఖ్యాః ఆత్మైకవిషయ
యాబుద్ధ్యాసంబంధినస్సాంఖ్యాః - అతదర్హాః కర్మయోగాధికారిణో
యోగినః విషయవ్యాకులబుద్ధియుక్తానాంకర్మయోగేధికారః అవ్యాకు
లబుద్ధీనాంతుజ్ఞానయోగేధికార ఉక్త ఇతినకించిదిహవిరుద్ధం వ్యామిశ్రమభి
హితం॥ ౩

అ॥ సర్వస్యలౌకికస్యపురుషస్యమోక్షేచ్ఛాయాం జాతాయాం
సహసైవజ్ఞానయోగోదుష్కర ఇత్యాహ॥ *

మూ. { నకర్మణామనారంభాన్నైష్కర్మ్యంపురుషోఽశ్నుతే।నచ
సన్న్యసనాదేవసిద్ధింసమధిగచ్ఛతి॥ ౪ ॥... * }

భా॥ నశాస్త్రీయాణాంకర్మణామనారంభాదేవపురుషోనైష్కర్మ్యం
§జ్ఞాననిష్ఠాంప్రాప్నోతి నచారబ్ధస్యశాస్త్రీయస్యత్యాగాత్ యతోఽనభి
సంహితఫలస్యపరమపురుషారాధనవేషస్యకర్మణస్సిద్ధిస్స్యాదతస్తేనవినా
తాంనప్రాప్నోతి- అనభిసంహితఫలైః కర్మభిరనారాధితగోవిందైరవి
నష్టానాదికాలప్రవృత్తానంతపాపసంచయైరవ్యాకులేంద్రియతాపూర్వి
కాత్మనిష్ఠాదుస్సంపాదా॥ ౪

---

§ నైష్కర్మ్యశబ్దస్యానుష్ఠానాదిపరత్వే సాధ్యాపిశేషాదిదోషస్స్యా
త్- అతోనిష్కర్మానిష్పాదితకర్మయోగః పర్యవసితకర్మయోగః జ్ఞాన
నిష్ఠ ఇత్యర్థః తస్యభావో నైష్కర్మ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ॥ జ్ఞాననిష్ఠామితి

అ॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥

మూ॥ {నహి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్। కార్య
తే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః॥ ౫॥ *}

భా॥ నహ్యస్మిన్ లోకే వర్తమానః పురుషః కశ్చిత్ కదాచిదపి క
ర్మాకుర్వాణస్తిష్ఠతి- నకించిత్ కరోమీతి వ్యవసితోఽపి సర్వః పురుషః ప్రకృ
తిసంభవైః స్వత్త్వరజస్తమోభిః ప్రాచీనకర్మానుగుణం ప్రవృద్ధైర్గు
ణైః స్వోచితం కర్మ ప్రత్యవశః కార్యతే ప్రవర్త్యతే- అతఉక్తలక్షణేన క
ర్మయోగేన ప్రాచీనం పాపసంచయం నాశయిత్వా గుణాంశ్చ సత్త్వాదీన్
వశేకృత్వా నిర్మలాంతఃకరణేన సంపాద్యో జ్ఞానయోగః॥ ౫

అ॥ అన్యథా జ్ఞానయోగాయ ప్రవృత్తో మిథ్యాచారో భవతీత్యాహ॥

మూ॥ {కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్। ఇంద్రి
యార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచారస్స ఉచ్యతే॥ ౬॥ *}

భా॥ అవినష్టపాపతయా అజితబాహ్యాంతఃకరణ ఆత్మజ్ఞానాయ ప్రవృ
త్తో విషయప్రవణతయాత్మని విముఖీకృతమనాః విషయానేవ స్మరన్ య ఆ
స్తే- అన్యథా సంకల్ప్యాన్యథా చరతీతి స మిథ్యాచార ఉచ్యతే- ఆత్మజ్ఞానా
యోద్యుక్తో విపరీతో వినష్టో భవతీత్యర్థః॥ ౬

మూ॥ {యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియమ్యారభతేఽర్జున। క
ర్మేంద్రియైః కర్మయోగమసక్తస్స విశిష్యతే॥ ౭॥ *}

భా॥ అతః పూర్వాభ్యస్తవిషయసజాతీయే శాస్త్రీయే కర్మణి- ఇంద్రి
యాణ్యాత్మావలోకనప్రవృత్తేన మనసా నియమ్య తైస్స్వత ఏవ కర్మప్రవ
ణైరింద్రియైరసంగపూర్వకం యః కర్మయోగమారభతే- సోఽసంభావ్య
మానప్రమాదత్వేన జ్ఞాననిష్ఠాదపి పురుషాద్విశిష్యతే॥ ౭

మూ॥ {నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః। శ
రీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యేదకర్మణః॥ ౮॥ ... *}

భా॥ నియతం వ్యాప్తం § ప్రకృతిసంసృష్టేన హి వ్యాప్తం కర్మ- ప్రకృ
తిసంసృష్టత్వమనాదివాసనయా- నియతత్వేన సుశకత్వాదసంభావితప్ర

---

§ కేనకింనిబంధనా వ్యాప్తిరిత్యత్రాహ॥ ప్రకృతిసంసృష్టేనేతి॥

మాదత్వాచ్చకర్మణః కర్మైవకురు అకర్మణో జ్ఞాననిష్ఠాయా అపి కర్మైవ జ్యాయః* నైష్కర్మ్యంపురుషోఽశ్నుత ఇతి ప్రక్రమాదకర్మశబ్దేనజ్ఞాననిష్ఠోచ్యతే। జ్ఞాననిష్ఠాధికారిణోఽప్యనభ్యస్తపూర్వతయాహ్యనియతత్వేనదుశ్శకత్వాత్సప్రమాదత్వాచ్చజ్ఞాననిష్ఠాయాః కర్మనిష్ఠైవజ్యాయసీ- కర్మణి క్రియమాణే చాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేనాత్మనోఽకర్తృత్వానుసంధానమనంతరమేవవక్ష్యతే- అతఆత్మజ్ఞానస్యాపికర్మయోగాంతర్గతత్వాత్స ఏవజ్యాయానిత్యర్థః- కర్మణోజ్ఞాననిష్ఠాయాజ్యాయస్త్వవచనం జ్ఞాననిష్ఠాయామధికారేసత్యేవోపపద్యతే - యదిసర్వంకర్మపరిత్యజ్య కేవలంజ్ఞాననిష్ఠాయామధికరోషితథాప్యకర్మణస్తేజ్ఞాననిష్ఠస్యజ్ఞాననిష్ఠోపకారిణీ శరీరయాత్రాపినసేత్స్యతి- యావత్సాధనసమాప్తిశరీరధారణంచావశ్యంకార్యం న్యాయార్జితధనేనమహాయజ్ఞాదికంకృత్వాతచ్ఛిష్టాశనేనైవశరీర ధారణంకార్యం,*ఆహారశుద్ధౌసత్త్వశుద్ధిస్సత్త్వశుద్ధౌధ్రువాస్మృతిరిత్యాది శ్రుతేః*తేత్వఘంభుంజతేపాపాయేపచంత్యాత్మకారణాదితిచవక్ష్యతే- అతోజ్ఞాననిష్ఠస్యాపికర్మాకుర్వతోదేహయాత్రాపినసేత్స్యతి-యతోజ్ఞాననిష్ఠస్యాపిధ్రియమాణశరీరస్యయావత్సాధనసమాప్తిమహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికంకర్మావశ్యంకర్తవ్యం-యతశ్చకర్మయోగేప్యాత్మనోఽకర్తృత్వభావనయాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానమంతర్భూతం యతశ్చప్రకృతిసంసృష్టస్యకర్మయోగస్సుశకోఽప్రమాదశ్చ అతో జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యస్యాపిజ్ఞానయోగాత్కర్మయోగో జ్యాయాన్ - తస్మాత్త్వంకర్మయోగమేవకుర్విత్యభిప్రాయః॥ ౮

అ॥ ఏవంతర్హిద్రవ్యార్జనాదేః కర్మణోఽహంకారమమకారాది సర్వేంద్రియవ్యాకులతాగర్భత్వేనాస్యపురుషస్యకర్మవాసనయా బంధ నంభవిష్యతీత్యత్రాహ॥ *

మూ, {యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్రలోకోఽయంకర్మబంధనః। త
దర్థంకర్మకౌంతేయముక్తసంగస్సమాచర ।౯॥ ...*}

భా॥యజ్ఞాదిశాస్త్రీయకర్మశేషభూతాద్ద్రవ్యార్జనాదేఃకర్మణోఽన్యత్రాత్మీయప్రయోజనశేషభూతేకర్మణిక్రియమాణేఽయంలోకః కర్మబంధ

నోభవతి - అతస్త్వం యజ్ఞార్థం ద్రవ్యార్జనాదికం కర్మ సమాచర - తత్రాత్మప్రయోజనసాధనతయా యస్సంగః- తస్మాత్సంగాన్ముక్తస్తత్సమాచర ఏవం ముక్తసంగేన యజ్ఞాద్యర్థతయా కర్మణి క్రియమాణే - యజ్ఞాదిభిః కర్మభిరారాధితః పరమపురుషోఽస్యానాదికాలప్రవృత్తకర్మవాసనాముచ్ఛిద్యావ్యాకులాత్మావలోకం సందదాతీత్యర్థః॥ ౯

అ॥ యజ్ఞశిష్టేనైవ సర్వపురుషార్థసాధననిష్ఠానాం శరీరధారణకర్తవ్యతామయజ్ఞశిష్టేన శరీరధారణం కుర్వతాం దోషం చాహ॥

మూ॥ † సహయజ్ఞైః ప్రజాస్సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః। అనేన ప్రసవిష్యధ్వమేష వోఽస్త్విష్టకామధుక్॥ ౧౦॥ ... *

భా॥ *పతిం విశ్వస్యేత్యాదిశ్రుతేర్నిరుపాధికః ప్రజాపతిశబ్దః సర్వేశ్వరం విశ్వస్య స్రష్టారం విశ్వాత్మానం పరాయణం నారాయణమాహ - పురా సర్గకాలే స భగవాన్ ప్రజాపతిరనాదికాలప్రవృత్తాచిత్సంసర్గవివశా ఉపసంహృతనామరూపవిభాగాః స్వస్మిన్ప్రలీనాస్సకలపురుషార్థానర్హాశ్చేతనేతరకల్పాః ప్రజాస్సమీక్ష్య పరమకారుణికస్తదుజ్జీవయిషయా స్వారాధనభూత యజ్ఞనిర్వృత్తయే యజ్ఞైస్సహ తాః సృష్ట్వైవమువాచ- అనేన యజ్ఞేన ప్రసవిష్యధ్వం ఆత్మనో వృద్ధిం కురుధ్వం - ఏష వో యజ్ఞః పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షాఖ్యస్య కామస్య తదనుగుణానాం చ కామానాం ప్రపూరయితా భవతు॥ ౧౦॥ అ॥ కథం.

మూ॥ దేవాన్భావయతానేన తే దేవా భావయంతు వః। పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ॥ ౧౧॥ ... *

భా॥ అనేన దేవతారాధనభూతేన దేవాన్ మచ్ఛరీరభూతాన్ మదాత్మకానారాధయత *అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చేతి హి వక్ష్యతే- యజ్ఞేనారాధితాస్తే దేవా మదాత్మకాః స్వారాధనాపేక్షితాన్నపానాదిభిర్యుష్మాన్పుష్ణంతు - ఏవం పరస్పరం భావయంతః పరం శ్రేయో మోక్షాఖ్యమవాప్స్యథ॥ ౧౧

---

† సహయజ్ఞా ఇతి పాఠో బహుషు శ్రీకోశేషు న దృశ్యతే - శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాయాం చ సహయజ్ఞైరితి పాఠ ఏవోపాత్తః.

మూ. {ఇష్టాన్భోగాన్హివో దేవాదాస్యంతే యజ్ఞభావితాః। తైర్దత్తానప్రదాయైభ్యో యోభుఙ్క్తే స్తేనఏవసః॥౧౨॥ ... *}

భా॥ యజ్ఞభావితాః యజ్ఞైరారాధితాః మదాత్మకా దేవాః §ఇష్టాన్భోగాన్వోదాస్యంతే- ఉత్తరోత్తరారాధనాపేక్షితాన్ సర్వాన్భోగాన్వోదాస్యంత ఇత్యర్థః - స్వారాధనార్థతయా తైర్దత్తాన్ భోగాన్ తేభ్యోఽప్రదాయ యో భుఙ్క్తే చోర ఏవ సః - చౌర్యం హి నామ అన్యదీయే తత్ప్రయోజనాయైవ పరిక్లృప్తే వస్తుని స్వకీయతాబుద్ధిం కృత్వా తేన స్వాత్మపోషణం- అతోఽస్య న పరమపురుషార్థానర్హతామాత్రం అపితు నిరయగామిత్వం చ భవిష్యతీత్యభిప్రాయః॥ ... ।౧౨

అ॥ తదేవ వివృణోతి

మూ. {యజ్ఞశిష్టాశినస్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః । తేత్వఘం భుంజతే పాపా యే పచంత్యాత్మకారణాత్ ॥౧౩॥}

భా॥ ఇంద్రాద్యాత్మనావస్థితపరమపురుషారాధనార్థతయైవ ద్రవ్యాణ్యుపాదాయ విపచ్య తైర్యథావస్థితం పరమపురుషమారాధ్య తచ్ఛిష్టాశనేన యే శరీరయాత్రాం కుర్వతే, తే త్వనాదికాలోపార్జితైః కిల్బిషైరాత్మయాథాత్మ్యావలోకనవిరోధిభిస్సర్వైర్ముచ్యంతే - యే తు పరమపురుషేణేంద్రాద్యాత్మనా స్వారాధనాయ దత్తానాత్మార్థతయోపాదాయ విపచ్యాశ్నంతి- తే పాపాత్మానోఽఘమేవ భుంజతే† అఘపరిణామిత్వాదఘమిత్యుచ్యతే- ఆత్మావలోకనవిముఖాః నరకాయైవ పచంతే॥౧౩॥ ... *

అ॥ పునరపి లోకదృష్ట్యా శాస్త్రదృష్ట్యా చ సర్వస్య యజ్ఞమూలత్వం దర్శ-

---

§ఇష్టాన్భోగాన్వోదాస్యంత ఇత్యనంతరం- పరమపురుషార్థలక్షణం మోక్షం సాధయతాం వః యే ఇష్టా భోగాస్తాన్ భోగాన్ పూర్వపూర్వయజ్ఞభావితా దేవా దాస్యంత ఇత్యపి క్వచిత్పాఠో దృశ్యతే-

†అఘపరిణామిత్వాత్ -అఘహేతుత్వాదిత్యర్థః - ఆత్మార్థం పచమానస్య పూర్వకిల్బిషనివృత్త్యభావాదాత్మావలోకనవైముఖ్యం- ఉత్తరోత్తరకిల్బిషహేతుత్వాచ్చ పునర్నరకప్రాప్తిరితి* కేవలాఘో భవతి కేవలాదీతి వచనాభిప్రేతమాహ-నరకాయైవేతి ॥ న పునరైహికాయాముష్మికాయ వా సుఖాయేతి భావః-

యిత్యా యజ్ఞానువర్తనస్యావశ్యకార్యతామననువర్తనే దోషం చాహ ॥

మూ॰ అన్నాద్భవంతి భూతాని పర్జన్యాదన్నసంభవః । యజ్ఞాద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ॥ ౧౪ ॥ కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షరసముద్భవం । తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితం ॥ ౧౫ ॥ ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నానువర్తయతీహ యః । అఘాయురింద్రియారామో మోఘం పార్థ స జీవతి ॥ ౧౬ ॥ ... *

భా॥§ అన్నాత్సర్వాణి భూతాని భవంతి, పర్జన్యాచ్చాన్నసంభవ ఇతి సర్వలోకసాక్షికం - యజ్ఞాత్పర్జన్యో భవతీతి చ శాస్త్రేణావగమ్యతే * అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే। ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిః ఇత్యాదినా। యజ్ఞశ్చ ద్రవ్యార్జనాదికర్తృవ్యాపారరూపకర్మసముద్భవః - కర్మ చ బ్రహ్మోద్భవం † అత్ర చ బ్రహ్మశబ్దనిర్దిష్టం ప్రకృతిపరిణామరూపం శరీరం * తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయత ఇతి హి బ్రహ్మశబ్దేన ప్రకృతిర్నిర్దిష్టా, ఇహాపి * మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మేతి వక్ష్యతే - అతః కర్మ బ్రహ్మోద్భవమితి ప్రకృతి పరిణామరూపశరీరోద్భవం కర్మేత్యుక్తం భవతి, బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమిత్యత్రాక్షరశబ్దనిర్దిష్టో జీవాత్మా, అన్నపానాదినా తృప్తాక్షరాధిష్ఠితం శరీరం కర్మణే ప్రభవతి - కర్మసాధనభూతం శరీరమక్షర సముద్భవం, తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ సర్వాధికారిగతం శరీరం నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితం - యజ్ఞమూలమిత్యర్థః - ఏవం పరమపురుషేణ ప్రవర్తితమిదం చక్రం - అన్నాత్ భూతశబ్దనిర్దిష్టాని సజీవాని శరీరాణి - పర్జన్యాదన్నం - యజ్ఞాత్పర్జన్యః - యజ్ఞశ్చ కర్తృవ్యాపారరూపాత్కర్మణః - కర్మ చ సజీవాచ్ఛరీరాత్ - సజీవం శరీరం పునరన్నాదిత్యన్యోన్య కార్యకారణభావేన చక్రవత్పరివర్తమానమిహ సాధనే వర్తమానో యః కర్మ యోగాధికారీ జ్ఞానయోగాధికారీ వా నానువర్తయతి న ప్రవర్తయతి - య

---

§ పర్జన్యశబ్దేనాత్ర పర్జన్యకార్యం వర్షం లక్ష్యతే- * అగ్నావిత్యాదౌ వృష్టేరన్నం తతః ప్రజా ఇత్యయమంశో లోకసిద్ధాంశత్వాదనుపాత్తః

† అత్రచేతి-చర్మం కానిప్యత్రా

జ్ఞనిష్ఠేన దేహధారణమకుర్వన్ సోఽఘాయుర్భవతి - అఘారంభాయైవ యస్యాయురఘపరిణతం వోభయరూపం వా సోఽఘాయుః - అత ఏవేంద్రియారామో భవతి నాత్మారామః - ఇంద్రియాణ్యేవాస్యోద్యానాని భవంతి - అయజ్ఞశిష్టవర్ధితదేహమనస్త్వేనోద్రిక్తరజస్తమస్క ఆత్మావలోకనవిముఖతయా విషయభోగైకరతిర్భవతి - అతో జ్ఞానయోగాదౌ యతమానోఽపి నిష్ఫలప్రయత్నతయా మోఘం పార్థ స జీవతి ॥ ౧౬

అ॥ అసాధనాయత్తాత్మదర్శనస్య ముక్తస్యైవ మహాయజ్ఞాది వర్ణాశ్రమోచితకర్మానారంభ ఇత్యాహ ॥ ... *

మూ॥ యస్త్వాత్మరతిరేవ స్యాదాత్మతృప్తశ్చ మానవః । ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్టస్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥ ౧౭ ॥ నైవ తస్య కృతేనార్థో నాకృతేనేహ కశ్చన । న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిదర్థవ్యపాశ్రయః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాదసక్తః సతతం కార్యం కర్మ సమాచర । అసక్తో హ్యాచరన్ కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః ॥

భా॥ యస్తు జ్ఞానయోగకర్మయోగసాధననిరపేక్షః - స్వత ఏవాత్మరతిరాత్మాభిముఖః - ఆత్మనైవ తృప్తః నాన్నపానాదిభిరాత్మవ్యతిరిక్తైః - ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్టః నోద్యానస్రక్చందనగీతవాదిత్రనృత్తాదౌ - ధారణపోషణభోగ్యాదికం సర్వమాత్మైవ యస్య తస్యాత్మదర్శనాయ కర్తవ్యం న విద్యతే - స్వత ఏవ సర్వదా దృష్టాత్మస్వరూపత్వాత్ - అత ఏవ తస్యాత్మదర్శనాయ కృతేన తత్సాధనేన నార్థః న కించిత్ప్రయోజనం - అకృతేనాత్మదర్శనసాధనేన న కశ్చిదనర్థః - అసాధనాయత్తాత్మదర్శనత్వాత్ - స్వత ఏవాత్మవ్యతిరిక్తసకలాచిద్వస్తువిముఖస్యాస్య సర్వేషు ప్రకృతిపరిణామవిశేషేష్వాకాశాదిభూతేషు సకార్యేషు న కశ్చిత్ప్రయోజనతయా వ్యపాశ్రయః యత్తద్విముఖీకరణాయ సాధనారంభః - స హి ముక్త ఏవ యస్మాదసాధనాయత్తాత్మదర్శనస్యైవ సాధనాప్రవృత్తిః - యస్మాచ్చ సాధనే ప్రవృత్తస్యాపి సుశకత్వాదప్రమాదత్వాదంతర్గతాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానత్వాచ్చ జ్ఞానయోగినోఽపి మాత్రయా కర్మానువృత్త్యపేక్షత్వాచ్చ కర్మయోగ ఏవాత్మదర్శననిర్వృత్తౌ శ్రేయాన్ తస్మాదసంగపూర్వకం కార్య

మిత్యేవసతతం యావదాత్మప్రాప్తి కర్మైవ సమాచర- అసక్తః కా
ర్యమితి వక్ష్యమాణాకర్తృత్వానుసంధానపూర్వకంచ కర్మాచరన్పు
రుషఃకర్మయోగేనైవపరమాప్నోతి ఆత్మానంప్రాప్నోతీత్యర్థః॥౧౯॥

మూ॰ {కర్మణైవహిసంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః ।}

భా॥యతోజ్ఞానయోగాధికారిణోపి కర్మయోగ ఏవాత్మ దర్శనే శ్రే
యాన్ అతఏవహిజనకాదయోరాజర్షయోజ్ఞానినామగ్రేసరాఃకర్మ
యోగేనైవసంసిద్ధిమాస్థితాః-ఆత్మానంప్రాప్తవంతః॥ ... *

అ॥ ఏవంప్రథమంముముక్షోర్జ్ఞానయోగానర్హతయా కర్మయో
గాధికారిణఃకర్మయోగఏవకార్యఇత్యుక్త్వా జ్ఞానయోగాధికారిణోపి
జ్ఞానయోగాత్కర్మయోగ ఏవశ్రేయానితిసహేతుకముక్తం - ఇదా
నీంవిశిష్టతయావ్యపదేశ్యస్య సర్వథాకర్మయోగఏవకార్యఇత్యుచ్యతే -

మూ॰ {లోకసంగ్రహమేవాపిసంపశ్యన్కర్తుమర్హసి ॥
౨౦॥యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజనః।సయ
త్ప్రమాణంకురుతేలోకస్తదనువర్తతే॥౨౧॥ ... *}

భా॥{లోకసంగ్రహంపశ్యన్నపికర్మైవకర్తుమర్హసి- శ్రేష్ఠఃకృత్స్న
శాస్త్రజ్ఞతయాऽనుష్ఠాతృతయాచ ప్రథితోయద్యదాచరతి-తత్తదేవాకృ

{అర్హసీత్యనేనకర్మయోగైకానుష్ఠానకారణమర్జునస్యవైశిష్ట్యం ద్యోత్య
తే॥ శ్రేష్ఠ ఇతి * ప్రశస్యస్యశ్రః ఇత్యనుశాసనాత్ ప్రశస్యతమ ఇత్యర్థః -
తచ్చాత్ర ప్రశస్తతమత్వ మనుష్ఠాతౄణా మను విధేయా నుష్ఠాన
త్వోపయోగిత్వాత్ - తానకృత్స్నవిదో మందాన్కృత్స్నవిన్నవిచాలయే
దితి వక్ష్యమాణంచానుసంధాయ కృత్స్నశాస్త్రజ్ఞతయా అనుష్ఠాతృత
యాచప్రథితఇత్యుక్తం-అకృత్స్నవిదోऽనుష్ఠాతుః కృత్స్నవిత్త్వే ప్యనను
ష్ఠాతురుభయాకారవత్త్వే ప్యప్రసిద్ధస్యానువిధేయానుష్ఠానతా నాస్తీతి త
ద్వ్యవచ్ఛేదాయ పదత్రయం- సయత్ప్రమాణంకురుతఇత్యత్ర సయచ్ఛా
స్త్రంప్రమాణీకరోతితదనువర్తతేలోకఇత్యస్మిన్నర్థే తదనువర్తనస్య తద
ర్థానుష్ఠానరూపత్వాదర్థతఃపునరుక్తిస్స్యాత్ - కురుతఇతిచైతద్బ్రూయత ఇ
త్యస్మిన్నర్థేనేతవ్యం- లోకసం[illegible]మేవాపిసంపశ్యన్ కర్తుమర్హసీతి

త్సన్నవిజ్ఞోఽప్యాచరతి. అనుష్ఠీయమానమపి కర్మ శ్రేష్ఠో యత్ప్రమాణం యదంగయుక్తమనుతిష్ఠతి - తదంగయుక్తమేవాకృత్స్నవిల్లోకోఽనుతిష్ఠతి - అతో లోకరక్షార్థం శిష్టతయా ప్రథితేన శ్రేష్ఠేన స్వవర్ణాశ్రమోచితం కర్మ సకలం సర్వదానుష్ఠేయం - అన్యథా లోకనాశనజనితం పాపం జ్ఞానయోగాదప్యేనం ప్రచ్యావయేత్ ॥౨౧॥ ...

మూ॥ { నమే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన। నానవాప్తమవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి ॥౨౨॥ ... * }

భా॥ §న మే సర్వేశ్వరస్యావాప్తసమస్తకామస్య సర్వజ్ఞస్య సత్యసంకల్పస్య త్రిషు లోకేషు దేవమనుష్యాదిరూపేణ స్వచ్ఛందతో వర్తమాన

పూర్వవాక్యే చ కర్తుమర్హసీత్యేతావన్మాత్రముక్తం - శ్రుతిస్మృత్యాదికమపి ప్రమాణీకర్తుమర్హసీత్యనుపన్యస్తం - యేన తదర్థమిదముచ్యతే - యద్యదాచరతీత్యంగిన్యనుష్ఠేయస్వరూపే నిర్దిష్టే తత్ప్రకారే త్వపేక్షితే బుభుత్సా జాయతే - అతస్తదభిధానమేవోచితమిత్యభిప్రాయేణ యత్ప్రమాణం యదంగయుక్తమిత్యుక్తం - ప్రమాణశబ్దోఽత్రావధిపరః - అనుష్ఠేయకర్మస్వరూపస్య చావధిరంగం॥ తదంగయుక్తమితి। నను యచ్ఛబ్దేనాంగే నిర్దిష్టే తచ్ఛబ్దేన కథమంగిపరామర్శః - ఇత్థం - యదంగయుక్తమనుతిష్ఠతి తదాచరతీత్యుక్తే తదంగమాచరతీత్యేవ వృత్తిః। అంగస్య చాంగిపృథగ్భావాయోగాదర్థతస్తదంగవిశిష్టమితి సిద్ధం॥ *

§ (న మే ఇత్యాది) సర్వేశ్వరస్యేతి - శ్రుతిస్మృతీ హి మమైవాజ్ఞా, సా చాన్యైరనువర్తనీయా, నహి మే నియంత్రంతరమస్తి, యదధీనప్రత్యవాయభయాత్ కుర్యామితి భావః। అవాప్తసమస్తకామస్యేతి - నచ మే సంకల్పమాత్రాదసాధ్యమితః పూర్వమఖిలాపదశామాత్రాపన్నం ప్రయోజనమస్తి, యదుపాయతయా కర్మ కర్తవ్యమితి భావః। సర్వజ్ఞస్య సత్యసంకల్పస్యేతి - నాపి మే కర్మవశ్యానాం దేవమనుష్యతిరశ్చాం సజాతీయతయావతీర్ణస్యాపి తేషామివ జ్ఞానసంకోచ ఇచ్ఛాప్రతిఘాతో వాస్తి - యన్నివృత్త్యర్థం కర్మ కార్యమిత్యాశయః - త్రిషు లోకేష్విత్యేతావతార్థసిద్ధే విశేషమధ్యాహృత్యాహ దేవమనుష్యేతి॥ ఉక్తం భగవతా పరాశరేణ * సమస్తశక్తిరూపాణి తత్కరోతి జనేశ్వర। దేవతిర్యఙ్మనుష్యాఖ్యా చేష్టా

స్యకించిదపికర్తవ్యమస్తి, యతోఽనవాప్తంకర్మణాఽవాప్తవ్యంనకించిదస్యాస్తి- అథాపిలోకరక్షార్థమేకర్మణ్యేవవర్తే॥ ౨౨

మూ. { యదిహ్యహంనవర్తేయంజాతుకర్మణ్యతంద్రితః। మమ వర్త్మానువర్తంతేమనుష్యాః పార్థసర్వశః॥ ౨౩॥ఉత్సీదేయురిమేలోకానకుర్యాంకర్మచేదహం। సంకరస్య చకర్తాస్యాముపహన్యామిమాఃప్రజాః॥౨౪॥ * }

భా॥ † అహంసర్వేశ్వరస్సత్యసంకల్పః స్వసంకల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలశ్ఛందతోజగదుపకృతిమర్త్యోజాతోపి మనుష్యేషుశిష్టజనాగ్రేసరవసుదేవగృహేఽవతీర్ణస్తత్కులోచితేకర్మణ్యతంద్రితస్సర్వదా యదినవర్తేయం మమశిష్టజనాగ్రేసరవసుదేవసూనోర్వర్త్మకృత్స్నశ్శిష్టాః- సర్వప్రకారేణాయమేవధర్మఇత్యనువర్తంతే - తేచస్వకర్తవ్యానమష్ఠానే నాకరణేప్రత్యవాయేనచాత్మానమలబ్ధ్వానిరయగామినోభవేయుః - అహంకులోచితంకర్మనచేత్కుర్యామేవమేవసర్వేశిష్టలోకామదాచారాయత్తధర్మనిశ్చయాః అకరణాదేవోత్సీదేయుర్నష్టాభవేయుః- శాస్త్రీయాచారాననుపాలనాత్సర్వేషాంశిష్టకులానాం సంకరస్యచకర్తాస్యాం- అతఏవేమాఃప్రజాఃఉపహన్యాం - ఏవమేవత్వమపిశిష్టజనాగ్రేసరపాండుతనయో యుధిష్ఠిరానుజోఽర్జునస్సన్ యది జ్ఞాననిష్ఠాయామధికరోషి- తతస్త్వదాచారానువర్తినోఽకృత్స్నవిదశ్శిష్టాముముక్షవః స్వాధికారమజానంతః కర్మనిష్ఠాయాం నాధికుర్వంతోవినశ్యేయుః- అతోవ్యపదేశ్యేనవిదుషాకర్మైవకర్తవ్యం॥ ౨౪

వ.ంతి స్వలీలయా।జగతాముపకారాయ నసాకర్మనిమిత్తజేత్యాది। నానవాప్తమవాప్తవ్యమిత్యేతత్ కర్తవ్యాభావే అపేక్షితహేతుపరతయా వ్యాఖ్యాతి-యతఇతి॥అథాపీతిచకారస్యార్థః-

† పూర్వశ్లోకస్త్రిష్వలోకేష్వితినిర్దేశాత్ సర్వావతారపరః-అయంతుమనుష్యాఇతిదర్శనాత్ కృష్ణావతారాసాధారణః-తస్మాదహమితి నిర్దేశస్య ఈశ్వరంస్వభావసముచ్చితకృష్ణావతారాసాధారణాకారవిషయతామాహ- సర్వేశ్వరఇత్యాదిభిః

మూ॥ సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత। కుర్యాద్విద్వాంస్తథాఽసక్తశ్చికీర్షుర్లోకసంగ్రహం॥ ౨౫॥ న బుద్ధిభేదం జనయేదజ్ఞానాం కర్మసంగినాం। జోషయేత్సర్వకర్మాణి విద్వాన్యుక్తస్సమాచరన్॥ ౨౬॥ *

భా॥ అవిద్వాంసః ఆత్మన్యకృత్స్నవిదః కర్మణి సక్తాః కర్మణ్యవర్జనీయసంబంధా ఆత్మన్యకృత్స్నవిత్తయా తదభ్యాసరూప జ్ఞానయోగేఽనధికృతాః కర్మయోగాధికారిణః కర్మయోగమేవ యథా ఆత్మదర్శనాయ కుర్వతే- తథా ఆత్మని కృత్స్నవిత్తయా కర్మణ్యసక్తో జ్ఞానయోగాధికారయోగ్యోఽపి వ్యపదేశ్యశ్శిష్టో లోకరక్షార్థం స్వాచారేణ శిష్టలోకానాం ధర్మనిశ్చయం చికీర్షుః- కర్మయోగమేవ కుర్యాత్ అజ్ఞానామాత్మన్యకృత్స్నవిత్తయా జ్ఞానయోగోపాదానాశక్తానాం ముముక్షూణాం కర్మసంగినామనాదికర్మవాసనయా కర్మణ్యేవ నియతత్వేన కర్మయోగాధికారిణాం కర్మయోగాదన్యదాత్మావలోకనసాధనమస్తీతి న బుద్ధిభేదం జనయేత్ - కింతర్హి? ఆత్మని కృత్స్నవిత్తయా జ్ఞానయోగశక్తోఽపి = పూర్వోక్తరీత్యా కర్మయోగ ఏవ జ్ఞానయోగనిరపేక్ష ఆత్మావలోకనసాధనమితి బుద్ధ్యా యుక్తః కర్మైవాచరన్ సర్వకర్మస్వకృత్స్నవిదాం § ప్రీతిం జనయేత్॥ ౨౬

అ॥ కర్మయోగమనుతిష్ఠతో విదుషోఽవిదుషశ్చ విశేషం ప్రదర్శయన్ కర్మయోగాపేక్షితమాత్మనోఽకర్తృత్వానుసంధానప్రకారముపదిశతి॥

మూ॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాఽహమితి మన్యతే॥ ౨౭॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః। గుణా గుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జతే॥ ౨౮॥ *

భా॥ ప్రకృతేర్గుణైస్సత్త్వాదిభిస్స్వానురూపం క్రియమాణాని కర్మాణి ప్రతి అహంకారవిమూఢాత్మాఽహం కర్తేతి మన్యతే- అహంకారేణ విమూ

= పూర్వోక్తరీత్యేత్యపి దృశ్యతే. § జోషయేదిత్యస్యార్థః ప్రీతిం జనయేదితి* జుషీ ప్రీతిసేవనయోరితి ధాతుః- కర్మసంగినః పురుషాన్ సర్వకర్మాణి జోషయేదిత్యన్వయః

ఢ ఆత్మా యస్యాసావహంకారవిమూఢాత్మా - అహంకారో నామ§ అన
హమర్థే ప్రకృతావహమభిమానః తేనాజ్ఞాతాత్మస్వరూపో గుణకర్మణాం స్వ
హంకర్తేతి మన్యత ఇత్యర్థః - గుణకర్మవిభాగయోస్సత్త్వాదిగుణవిభాగే
తత్తత్కర్మవిభాగే చ తత్త్వవిత్ గుణాస్సత్త్వాదయః స్వగుణేషు స్వేషు కా
ర్యేషు వర్తంత ఇతి మత్వా గుణకర్మస్వహంకర్తేతి న సజ్జతే॥ ౨౮

మూ. { ప్రకృతేర్గుణసమ్మూఢాస్సజ్జంతే గుణకర్మసు । తాన
కృత్స్నవిదో మందాన్కృత్స్నవిన్న విచాలయేత్ ॥ ౨౯ ॥* }

భా ॥ అకృత్స్నవిదస్స్వాత్మదర్శనాయ ప్రవృత్తాః ప్రకృతిసంసృష్టత
యా ప్రకృతేర్గుణైర్యథావస్థితాత్మని సమ్మూఢాః గుణకర్మసు క్రియాస్వే
వ సజ్జంతే - న తద్వివిక్తాత్మస్వరూపే - అతస్తే జ్ఞానయోగాయ న ప్రభవంతీతి
కర్మయోగ ఏవ తేషామధికారః - ఏవంభూతాంస్తాన్మందానకృత్స్నవిదః
కృత్స్నవిత్ స్వయం జ్ఞానయోగావస్థానేన న విచాలయేత్, తే కిల మందాః శ్రే
ష్ఠజనాచారానువర్తినః కర్మయోగాదుత్థితమేనం దృష్ట్వా కర్మయోగాత్
ప్రచలితమనసో భవేయుః - అతః శ్రేష్ఠస్స్వయమపి కర్మయోగే తిష్ఠన్నా
త్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేనాత్మనోఽకర్తృత్వమనుసందధానః - కర్మయోగ ఏ
వాత్మావలోకనే నిరపేక్షసాధనమితి దర్శయిత్వా తానకృత్స్నవిదో జోష
యేదిత్యర్థః - జ్ఞానయోగాధికారిణోఽపి జ్ఞానయోగాదస్యైవ జ్యాయస్త్వం
పూర్వమేవోక్తం - అతో వ్యపదేశ్యో లోకసంగ్రహాయైతమేవ కుర్యాత్ -
ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వభావనిరూపణేన గుణేషు కర్తృత్వమారోప్య కర్మానుష్ఠా
నప్రకార ఉక్తః †గుణేషు కర్తృత్వానుసంధానం చేదం- ఆత్మనో న స్వరూ
పప్రయుక్తమిదం కర్తృత్వం అపి తు గుణసంపర్కకృతమితి ప్రాప్తాప్రాప్త
వివేకేన గుణకృతమిత్యనుసంధానం ౨౯

---

§ అనహమర్థే ప్రకృతావహమభిమాన ఇతి- ఏతేనాహంకారశబ్దస్య అ
భూతతద్భావే చ్విప్రత్యయేన వ్యుత్పత్తిర్దర్శితా। అజ్ఞాతస్వరూప ఇతి - వి
మూఢ ఆత్మా స్వరూపం యస్య సః విమూఢాత్మా- దిశో ముహ్యేయురిత్యా
దివత్ విమూఢశబ్దోత్ర మోహవిషయసమానాధికరణ ఇతి భావః॥

† అచేతనానాం కథం జ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నలక్షణం కర్తృత్వమితి శం
కాప్యుదాసాయాహ॥ గుణేష్వితి॥ ఇదం వక్ష్యమాణం

అ॥ ఇదానీమాత్మనాంపరమపురుషశరీరతయాతన్నియామ్యత్వస్వ
రూపనిరూపణేనభగవతిపురుషోత్తమేసర్వాత్మభూతే గుణకృతంచకర్తృ
త్వమారోప్యకర్మకర్తవ్యతోచ్యతే.

మూ. { మయిసర్వాణికర్మాణిసన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా। నిరా
శీర్నిర్మమోభూత్వాయుధ్యస్వవిగతజ్వరః॥౩౦॥ ... * }

భా॥ మయిసర్వేశ్వరేసర్వభూతాంతరాత్మభూతేసర్వాణికర్మాణ్య
ధ్యాత్మచేతసాసన్న్యస్య- నిరాశీర్నిర్మమశ్చవిగతజ్వరోయుద్ధాదికం స
ర్వంచోదితంకర్మ కురుష్వ - ఆత్మనియచ్చేతస్తదధ్యాత్మచేతఃఆత్మస్వరూ
పవిషయేణశ్రుతిశతసిద్ధేనజ్ఞానేనేత్యర్థః* అంతఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ంస
ర్వాత్మా*అంతఃప్రవిష్టంకర్తారమేతం*యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోంతరోయ
మాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరంయఆత్మానమంతరోయమయతి సతఆత్మా
ంతర్యామ్యమృతఇత్యేవమాద్యాఃశ్రుతయః పరమపురుషప్రవర్త్యంత
చ్ఛరీరభూతమేనమాత్మానంపరమపురుషంచప్రవర్తయితారమాచక్షతే
స్మృతయశ్చ*ప్రశాసితారంసర్వేషామిత్యాద్యాః*సర్వస్యచాహంహృ
దిసన్నివిష్టోమత్తఃస్మృతిర్జ్ఞానమపోహనంచ*ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం
హృద్దేశేర్జునతిష్ఠతి।భ్రామయన్సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయ
యేతివక్ష్యతే, అతోమచ్ఛరీరతయామత్ప్రవర్త్యాత్మస్వరూపానుసంధా
నేన-సర్వాణికర్మాణిమయైవక్రియమాణానీతి మయిపరమపురుషేసన్న్య
స్యతానిచ కేవలంమదారాధనానీతికృత్వాతత్ఫలేనిరాశీఃతతఏవతత్రకర్మ
ణిమమతారహితోభూత్వావిగతజ్వరోయుద్ధాదికంకురుష్వ§ స్వకీయేనా
త్మనాకర్త్రాస్వకీయైశ్చోపకరణైః స్వారాధనైకప్రయోజనాయ పరమ

---

§యదీశ్వరేకర్తృత్వం సన్న్యస్తం కథంతర్హి యుధ్యస్వేతిజీవఃక
ర్తృతయానిర్దిశ్యతే, యద్యసౌనిరాశీఃకథంపరమపురుషారాధనరూపే
పికర్మణిప్రవర్తేత, యదిచనిర్మమస్సకథంమమేదంకర్మేత్యబుధ్య
మానఃకర్మకుర్యాత్, యదిచస్వవ్యాపారంనానుసంధత్తే తదాత్యాగ
రూపవ్యాపారమపినమన్యేత, నతశ్చవిగతజ్వర ఇత్యప్యనుపపన్న మిత్యా
శంక్యాహ-స్వకీయేనాత్మనాకర్త్రేతి-స్వశేషభూతేనజనేనప్రయోజ్య
కర్త్రేత్యర్థః॥ కారయతీతి - సర్వేశ్వరః స్వేష్టంసర్వంస్వయమేవక

పురుషస్సర్వేశ్వరస్సర్వశేషీ స్వయమేవ స్వైః కర్మాణి కారయతీత్యనుసం ధాయ కర్మసుమమతారహితః ప్రాచీనేనానాదికాలప్రవృత్తానంత పాపసంచయేన కథమహం భవిష్యామీత్యేవంభూతాంతర్జ్వరవినిర్ముక్తః పరమపురుష ఏవ కర్మభిరారాధితో బంధాన్మోచయిష్యతీతి సుఖేనకర్మయోగమేవ కురుష్వేత్యర్థః॥ తమీశ్వరాణాంపరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాంపరమంచ దైవతం॥ పతింవిశ్వస్య॥ పతింపతీనామిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం హి సర్వేశ్వరత్వం సర్వశేషిత్వంచ। ఈశ్వరత్వం నియంతృత్వం-శేషిత్వం పతిత్వం॥౩౦॥ ... ... *

అ॥ అయమేవ సాక్షాదుపనిషత్సారభూతోర్థ ఇత్యాహ॥

మూ॰ యే మే మతమిదం నిత్యమనుతిష్ఠంతి మానవాః । శ్రద్ధా
వంతోఽనసూయంతో ముచ్యంతే తేపి కర్మభిః ॥ ౩౧ ॥

భా॥ యే మానవాశ్శాస్త్రాధికారిణోఽయమేవ శాస్త్రార్థ ఇత్యేతన్మే మతం నిశ్చిత్య తథానుతిష్ఠంతి- యేచాననుతిష్ఠంతోఽప్యస్మిన్ శాస్త్రార్థే శ్రద్దధానా భవంతి- యేచాశ్రద్ధధానా అప్యేవం శాస్త్రార్థో న సంభవతీతి నాభ్యసూయంతి-అస్మిన్మహాగుణే శాస్త్రార్థే దోష మనావిష్కుర్వంతో భవంతీత్యర్థః- తే సర్వే బంధహేతుభిరనాదికాలారబ్ధైస్సర్వైః కర్మభిర్ముచ్యంతే- తేపి కర్మభిరిత్యపి శబ్దాదేషాంపృథక్కరణం- ఇదానీమననుతిష్ఠంతోఽప్యస్మిన్ శాస్త్రార్థే శ్రద్దధానా అనభ్యసూయవశ్చ శ్రద్ధయాచానసూయయాచ క్షీణపాపా అచిరేణేమమేవ శాస్త్రార్థమనుష్ఠాయ ముచ్యంత ఇత్యర్థః ౩౧॥ ... ... *

అ॥ భగవదభిమతమౌపనిషదమర్థమననుతిష్ఠతామశ్రద్దధానానామభ్యసూయతాంచ దోషమాహ॥

మూ॰ యే త్వేతదభ్యసూయంతో నానుతిష్ఠంతి మే మతం। సర్వ
జ్ఞానవిమూఢాంస్తాన్విద్ధి నష్టానచేతసః॥ ౩౨॥ ... *

భా॥ యే త్వేతత్సర్వమాత్మవస్తు మచ్ఛరీరతయా మదాధారం మచ్ఛేషభూతం మదేకప్రవర్త్యమితి మే మతం నానుతిష్ఠంతి- నైవమనుసంధాయ సర్వాణి కర్మాణి కుర్వతే యే చ న శ్రద్దధతే యే చాభ్యసూయంతో వర్తం

తుమశక్తోపి స్వశేషభూతజీవానాంశాస్త్రవశ్యత్వాత్తత్ఫలభోక్తృత్వాదిసిద్ధ్యర్థం తాః కర్మ కారయతీతిభావః

తే-తాన్ సర్వేషు జ్ఞానేషు విశేషేణ మూఢాం స్తత ఏవ నష్టానచేతసో విద్ధి చేతః కార్యం హి వస్తుయాథాత్మ్యనిశ్చయః తదభావాదచేతసో విపరీతజ్ఞానాస్సర్వత్ర విమూఢాశ్చ॥ ... ౩౨

అ॥ ఏవం ప్రకృతిసంసర్గిణ స్తద్గుణోద్రేకకృతం కర్తృత్వం తచ్చ పరమపురుషాయత్తమిత్యనుసంధాయ కర్మయోగ యోగ్యేన జ్ఞానయోగయోగ్యేన చ కర్మయోగస్య సుశకత్వా దప్రమాదత్వా దంతర్గతాత్మజ్ఞానతయా నిరపేక్షత్వా దితరస్య దుశ్శకత్వాత్ సప్రమాదత్వాత్ శరీరధారణాద్యర్థతయా కర్మాపేక్షత్వాత్ కర్మయోగ ఏవ కర్తవ్యః వ్యపదేశ్యస్య తు విశేషతస్స ఏవ కర్తవ్య ఇతి చోక్తం, అతః పరమధ్యాయశేషేణ జ్ఞానయోగస్య దుశ్శకతయా సప్రమాదతోచ్యతే॥

మూ॥ { సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్జ్ఞానవానపి। ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి॥ ౩౩ ॥... * }

భా॥ ప్రకృతివివిక్తమీదృశమాత్మస్వరూపం తదేవ§ సర్వదానుసంధేయమితి చ శాస్త్రాణి ప్రతిపాదయంతీతి జ్ఞానవానపి స్వస్యాః ప్రకృతేః ప్రాచీనవాసనాయాస్సదృశం ప్రాకృతవిషయేష్వేవ చేష్టతే-కుతః, ప్రకృతిం యాంతి భూతాని అచిత్సంసృష్టా జంతవోఽనాదికాలప్రవృత్తవాసనామేవ యాంతి, తాని వాసనానుయాయీని భూతాని, =శాస్త్రకృతో నిగ్రహః కిం కరిష్యతి॥

అ॥ ప్రకృత్యనుయాయిత్వ ప్రకారమాహ॥

మూ॥ { ఇంద్రియస్యేంద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ। }

భా॥ శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియస్యార్థే శబ్దాదౌ వాగాదికర్మేంద్రియస్య చార్థే వచనాదౌ ప్రాచీనవాసనాజనితతదనుబుభూషారూపో రాగోఽవర్జనీయో వ్యవస్థితః తదనుభవే ప్రతిహతే చావర్జనీయో ద్వేషో వ్యవస్థితః

---

§ సర్వదేతి- ఆఫలావాప్తేరిత్యర్థః॥

= శాస్త్రకృత ఇతి-అనాదికాలప్రవృత్తాచిత్సంసర్గకృతా పరోక్షార్థభంగురదేహాత్మభ్రమజనితా మత్యంతప్రచితాం వాసనామద్యతన పరోక్షశాస్త్రజన్యజ్ఞానం న సహసైవ నిరోద్ధుం క్షమ మిత్యభిప్రాయః-నిగ్రహ ఇతి- నియమనమిత్యర్థః॥

§తావేవంజ్ఞానయోగాయయతమానంనియమిత సర్వేంద్రియంస్వవశే
కృత్వాప్రసహ్యస్వకార్యేషుసంయోజయతః- తతశ్చాయమాత్మస్వరూ
పానుభవవిముఖోవినష్టోభవతి॥ ... ... *

మూ॰ తయోర్నవశమాగచ్ఛేత్తౌహ్యస్యపరిపంథినౌ ॥ ౩౪ ॥

భా॥జ్ఞానయోగారంభేణరాగద్వేషవశమాగమ్యనవినశ్యేత్ - తౌ రా
గద్వేషౌహ్యస్యదుర్జయౌశత్రూజ్ఞానాభ్యాసంవారయతః॥౩౪॥... *

మూ॰ {శ్రేయాన్స్వధర్మోవిగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ । స్వ
ధర్మేనిధనంశ్రేయఃపరధర్మోభయావహః॥౩౫॥ ... *}

భా॥అతస్సుశకతయాస్వధర్మభూతః కర్మయోగోవిగుణోऽప్యప్ర
మాదగర్భః- ప్రకృతిసంసృష్టస్యదుశ్శకతయాపరధర్మభూతాత్ జ్ఞానయో
గాత్సగుణాదపి-కంచిత్కాలమనుష్ఠితాత్ సప్రమాదాచ్ఛ్రేయాన్స్వే
నైవోపాదాతుంయోగ్యతయాస్వధర్మభూతేకర్మయోగేవర్తమానస్యై
కస్మిన్జన్మన్యప్రాప్తఫలతయానిధనమపిశ్రేయః†అనంతరాయహతత
యాऽనంతరజన్మన్యప్యవ్యాకులకర్మయోగారంభసంభవాత్ - ప్రకృతి
సంసృష్టస్యస్వేనైవోపాదాతుమశక్యతయా-పరధర్మభూతోజ్ఞానయో
గఃప్రమాదగర్భతయాభయావహః ॥ ౩౫ ॥ ... *

మూ॰ {అర్జునఉవాచ॥ అథకేనప్రయుక్తోऽయంపాపంచరతిపూరు
షః॥అనిచ్ఛన్నపివార్ష్ణేయబలాదివనియోజితః॥ ౩౬ ॥}

భా ॥ అథాయంజ్ఞానయోగాయప్రవృత్తః పురుషఃస్వయంవిషయా
ననుభవితుమనిచ్ఛన్నపికేనప్రయుక్తోవిషయానుభవరూపం పాపం బలా
న్నియోజితఇవచరతి॥౩౬॥

---

§తతః కిమితిశంకాయాం సదృశంచేష్టత ఇత్యనేనైకీకృత్యానుసంధానస్తాత్పర్యార్థమాహ॥తావేవమితి॥ ఏవం-ఉక్తవాసనానుయాయిత్వ
ప్రకారేణేత్యర్థః.

†అనంతరాయహతతయేతి-ఇంద్రియాణామనుభూతసజాతీయవిషయ
సమర్పణేనకర్మయోగస్వరూపస్యాత్యంత విచ్ఛేదాభావాదిత్యర్థః॥
అవ్యాకులత్వమత్రావికలత్వం॥

మూ. {శ్రీభగవానువాచ॥ కామఏషక్రోధఏషరజోగుణసముద్భవః।
మహాశనోమహాపాప్మా విద్ధ్యేనమిహవైరిణం... ॥ ౩౭ ॥}

భా॥అస్యోద్భవాభిభవరూపేణవర్తమానగుణమయప్రకృతిసంసృష్టస్యాజ్ఞానాయారబ్ధస్యరజోగుణసముద్భవఃప్రాచీనవాసనాజనితః శబ్దాదివిషయః కామోమహాశనఃశత్రుః విషయేష్వసమాకర్షతి- ఏషఏవప్రతిహతగతిః ప్రతిహతిహేతుభూతచేతనాన్ ప్రతిక్రోధరూపేణపరిణతోమహాపాప్మా పరహింసాదిషుప్రవర్తయతి - ఏనంరజోగుణసముద్భవంసహజం జ్ఞానయోగవిరోధినంవైరిణంవిద్ధి॥౩౭ ... *

మూ. {ధూమేనావ్రియతేవహ్నిర్యథాదర్శోమలేనచ। యథో
ల్బేనావృతోగర్భస్తథాతేనేదమావృతం॥ ౩౮॥ ... *}

భా॥ యథాధూమేనవహ్నిరావ్రియతే యథాఆదర్శోమలేనయథా చోల్బేనావృతోగర్భః-తథాతేనకామేనేదంజంతుజాతమావృతం ॥౩౮॥

అ॥ఆవరణప్రకారమాహ॥

మూ. {ఆవృతంజ్ఞానమేతేనజ్ఞానినోనిత్యవైరిణా ।కామరూపే
ణకౌంతేయదుష్పూరేణానలేనచ॥ ౩౯ ॥ ...}

భా॥ అస్యజంతోఃజ్ఞానినోజ్ఞానస్వభావస్యాత్మవిషయంజ్ఞానమేతేనకామకారేణవిషయవ్యామోహజననేన నిత్యవైరిణా ఆవృతం దుష్పూరేణ ప్రాప్త్యనర్హవిషయేణ-అనలేనచపర్యాప్తిరహితేన ॥౩౯॥ ... *

=జ్ఞానాయారబ్ధస్యేత్యత్ర భుక్తాబ్రాహ్మణా ఇతివత్ కర్తరి క్తః-

§కామరూపశబ్దస్య స్వేచ్ఛాగృహీతరూపత్వేసిద్ధేః తద్భ్రమవ్యుదాసాయోక్తం,కామకారేణేతి. యోగ్యర్థలబ్ధేఽలంభావరాహిత్యమనలశబ్దార్థః

*తృష్ణాఖనిరగాధేయందుష్పూరాకేనపూర్యతే। యామహద్భిరపిక్షిప్తైః పూరణైరేవఖన్యతఇత్యుక్తప్రకారేణాయోగ్యేషుదుర్లభేషు ప్రవృత్తిహేతుత్వందుష్పూరశబ్దవివక్షితమిత్యభిప్రాయేణోక్తం దుష్పూరేణ ప్రాప్త్యనర్హవిషయేణఅనలేనచపర్యాప్తిరహితేనేతి। యద్వా, అనలశబ్దోఽగ్నిపర్యాయః కామేగౌణః-నహ్యగ్నేర్విషయవిభాగఃపర్యాప్తిర్వా స్యాత్ తద్వదితిభావః-

అ॥ కైరుపకరణైరయం కామ ఆత్మానమధితిష్ఠతీత్యత్రాహ.

మూ. { ఇంద్రియాణి మనోబుద్ధిరస్యాధిష్ఠానముచ్యతే। ఏతైర్వి
మోహయత్యేష జ్ఞానమావృత్య దేహినం॥ ౪౦ ॥ ... * }

భా॥ అధితిష్ఠత్యేభిరయం కామ ఆత్మానమితీంద్రియాణి మనోబుద్ధిరస్యాధిష్ఠానం-ఏతైరింద్రియమనోబుద్ధిభిః కామాధిష్ఠానభూతైర్విషయప్రవణైర్దేహినం ప్రకృతిసంసృష్టం జ్ఞానమావృత్య విమోహయతి వివిధం మోహయతి-ఆత్మజ్ఞానవిముఖం విషయానుభవపరం కరోతీత్యర్థః॥ ౪౦॥ ... *

మూ. { తస్మాత్త్వమింద్రియాణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ। పా
ప్మానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం॥ ౪౧॥ ... }

భా॥ యస్మాత్సర్వేంద్రియవ్యాపారోపరతిరూపే జ్ఞానయోగే ప్రవృత్తస్యాయం కామరూపశ్శత్రుః విషయాభిముఖ్యకరణేనాత్మని వైముఖ్యం కరోతి, తస్మాత్ ప్రకృతిసంసృష్టతయేంద్రియవ్యాపారప్రవణస్త్వమాదౌ మోక్షోపాయారంభసమయ ఏవేంద్రియవ్యాపారరూపే కర్మయోగే ఇంద్రియాణి నియమ్యైనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం-ఆత్మస్వరూపవిషయస్య జ్ఞానస్య తద్వివేకవిషయస్య చ నాశనం పాప్మానం కామరూపం వైరిణం ప్రజహి-నాశయ॥ ౪౧॥ ... ... *

అ॥ జ్ఞానవిరోధిషు ప్రధానమాహ

మూ. { ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహురింద్రియేభ్యః పరం మనః। మన
సస్తు పరా బుద్ధిర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః॥ ౪౨ ॥ ... }

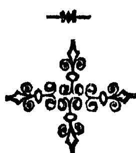
భా॥ జ్ఞానవిరోధే ప్రధానానీంద్రియాణ్యాహుః- యత ఇంద్రియేషు విషయవ్యాపృతేషు ఆత్మని జ్ఞానం న ప్రవర్తతే- ఇంద్రియేభ్యః పరం మనః- ఇంద్రియేషూపరతేష్వపి మనసి విషయప్రవణే ఆత్మజ్ఞానం న సంభవతి- మనసస్తు పరా బుద్ధిః- మనసి వృత్త్యంతరవిముఖే విపరీతాధ్యవసాయప్రవృత్తాయాం సత్యాం జ్ఞానం న ప్రవర్తతే- సర్వేషు బుద్ధిపర్యంతేషూపరతేష్వపీచ్ఛాపర్యాయః కామో రజస్సముద్భవో వర్తతే చేత్స ఏవైతానీంద్రియాదీన్యపి స్వవిషయే వర్తయిత్వా ఆత్మజ్ఞానం నిరుణద్ధి- తదిదముచ్యతే- యో బుద్ధేః పరతస్తు స ఇతి- బుద్ధేరపి యః పరస్స కామ ఇత్యర్థః॥ ... ౪౨

మూ, ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా । జహి
శత్రుం మహాబాహో కామరూపం దురాసదమితి ॥ ౪౩ ॥
ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ
శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మయోగో నామ తృతీ
యోధ్యాయః ॥ శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః ... *

భా॥ ఏవం బుద్ధేరపి పరం కామం జ్ఞానయోగవిరోధినం వైరిణం బుద్ధ్వా ఆత్మానం మనః ఆత్మనా బుద్ధ్యా కర్మయోగేఽవస్థాప్య ఏనం కామరూపం దురాసదం శత్రుం జహి నాశయేతి ॥ ... ౪౩

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే

తృతీయోధ్యాయః

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే చతుర్థాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ తృతీయేధ్యాయే ప్రకృతిసంసృష్టస్య ముముక్షోస్సహసా జ్ఞానయోగే ఽనధికారాత్ కర్మయోగ ఏవ కార్యః జ్ఞానయోగాధికారిణోప్య కర్తృత్వానుసంధానపూర్వకకర్మయోగ ఏవ శ్రేయానితి సహేతుకముక్తం, విశిష్టతయా వ్యపదేశ్యస్యతు విశేషతః కర్మయోగ ఏవ కార్య ఇతిచోక్తం చతుర్థేనేదానీమస్యైవ కర్మయోగస్య నిఖిలజగదుద్ధారణాయ మన్వంతరాదావేవోపదిష్టతయా కర్తవ్యతాం ద్రఢయిత్వా అంతర్గత జ్ఞానతయా ఽస్యైవ జ్ఞానయోగాకారతాం ప్రదర్శ్య కర్మయోగస్వరూపం తద్భేదాః కర్మయోగే జ్ఞానాంశస్యైవ ప్రాధాన్యంచోచ్యతే, ప్రసంగాచ్చ భగవదవతారయాథాత్మ్యముచ్యతే ॥ ... ... *

మూ. { శ్రీభగవానువాచ ॥ ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవానహమవ్యయం । వివస్వాన్మనవే ప్రాహ మనురిక్ష్వాకవేబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ ఏవం పరంపరాప్రాప్తమిమం రాజర్షయో విదుః । స కాలేనేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప ॥ ౨ ॥ స ఏవాయం మయా తేద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః । భక్తోసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేతదుత్తమం ॥ ౩ ॥ ... * }

భా ॥ యోయం తవోదితో యోగః స కేవలం యుద్ధప్రోత్సాహనాయేదానీముదిత ఇతి న మంతవ్యం, మన్వంతరాదావేవ నిఖిలజగదుద్ధారణాయ పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధనతయేమం యోగమహమేవ వివస్వతే ప్రోక్తవాన్, వివస్వాంశ్చ మనవే మనురిక్ష్వాకవ ఇత్యేవం సంప్రదాయపరంపరయా ప్రాప్తమిమం యోగం పూర్వే రాజర్షయో విదుః - స మహతా కాలేన తత్తచ్ఛ్రోతృబుద్ధిమాంద్యాద్వినష్టప్రాయోభూత్ - స ఏవాయమస్ఖలితస్వరూపః - పురాతనో యోగః సఖిత్వేనాతిమాత్రభక్త్యా చ మామేవ ప్రపన్నాయ తే - మయా ప్రో సపరికరస్సవిస్తరముక్త ఇత్య

తా॥ - యదన్యేనకేనాపిజ్ఞాతుంవక్తుంచాశక్యం, యతఇదం వేదాంతోదితముత్తమంరహస్యంజ్ఞానం॥3॥ ... ... *

అ॥అస్మిన్ప్రసంగేభగవదవతారయాథాత్మ్యంయథావత్ జ్ఞాతుమర్జునఉవాచ.

మూ. {అర్జునఉవాచ ॥ అపరంభవతోజన్మపరంజన్మవివస్వతః॥కథమేతద్విజానీయాంత్వమాదౌప్రోక్తవానితి॥౪}

భా॥కాలసంఖ్యయాఅపరం-అస్మజ్జన్మసముకాలంహిభవతోజన్మ-వివస్వతశ్చజన్మ- కాలసంఖ్యయాపరంఅష్టావింశతిచతుర్యుగసంఖ్యాసంఖ్యాతం-త్వమేవాదౌప్రోఽక్తవానితికథమేతదసంభావనీయం యథార్థంజానీయాం। ననుజన్మాంతరేణాపివక్తుంశక్యం జన్మాంతరకృతస్యమహాతాం స్మృతిశ్చయుజ్యతఇతి, నాత్రకశ్చిద్విరోధః, నచాసౌవక్తారమేనంవసుదేవతనయంసర్వేశ్వరంనజానాతి, యఏవంవక్ష్యతి*పరంబ్రహ్మపరంధామపవిత్రంపరమంభవాన్। పురుషంశాశ్వతందివ్యమాదిదేవమజంవిభుం॥ ఆహుస్త్వామృషయస్సర్వే దేవర్షిర్నారదస్తథా। అసితో దేవలోవ్యాసస్స్వయంచైవబ్రవీషిమే ఇతి, యుధిష్ఠిరరాజసూయాదిషు భీష్మాదిభ్యశ్చాసకృచ్ఛ్రుతం*కృష్ణఏవహిలోకానాముత్పత్తిరపిచాప్యయః।కృష్ణస్యహికృతేభూతమిదంవిశ్వంచరాచరమిత్యేవమాదిషు।కృష్ణస్యహికృతఇతి-కృష్ణస్యశేషభూతమిదంకృత్స్నంజగదిత్యర్థః। అతోఽచ్యతే, జానాత్యేవాయంభగవంతంవసుదేవసూనుంపార్థః - జానతోఽప్యజానతఇవపృచ్ఛతోఽయమాశయః - నిఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానస్యసర్వేశ్వరస్యసర్వజ్ఞస్యసత్యసంకల్పస్యావాప్తసమస్తకామస్యకర్మపరవశదేవమనుష్యాదిసజాతీయం జన్మకిమింద్రజాలాదివన్మిథ్యా ఉతసత్యం, సత్యత్వేచకథం జన్మప్రకారః కిమాత్మకోఽయందేహః కశ్చజన్మహేతుః, కదాచజన్మ, కిమర్థంచజన్మేతిపరిహారప్రకారేణప్రశ్నోఽత్ర విజ్ఞాయతే॥౪॥ ... ... *

మూ. {శ్రీభగవానువాచ॥బహూనిమేవ్యతీతానిజన్మానితవచార్జున। తాన్యహంవేదసర్వాణినత్వంవేత్థపరంతప॥౫॥}

భా॥ అనేనజన్మనస్సత్యత్వముక్తం* బహూనిమేవ్యతీతానిజన్మానీతి వచనాత్-తవచేత్యదృష్టాంతతయోపాదానాచ్చ॥౫॥ ...

అ॥ అవతారప్రకారం దేహయాథాత్మ్యం జన్మహేతుం చాహ.

మూ॥ {అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపి సన్। ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా॥ ... ౬॥}

భా॥ అజత్వావ్యయత్వసర్వేశ్వరత్వాదిసర్వం పారమేశ్వరప్రకారమజహదేవ స్వాం ప్రకృతిమధిష్ఠాయాత్మమాయయా సంభవామి- ప్రకృతిస్స్వభావః- స్వమేవ స్వభావమధిష్ఠాయ స్వేనైవ రూపేణ స్వేచ్ఛయా సంభవామీత్యర్థః- స్వస్వరూపం హి* ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ * క్షయంతమస్య రజసః పరాకే* య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః* తస్మిన్నయం పురుషో మనోమయః- అమృతో హిరణ్మయః * సర్వే నిమేషా జజ్ఞిరే విద్యుతః పురుషాదధి* భారూపస్సత్యసంకల్ప ఆకాశాత్మా * సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగంధస్సర్వరసః* మాహారజతం వాసః ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం- ఆత్మమాయయా- ఆత్మీయయా మాయయా- మాయా వయునం జ్ఞానమితి జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః- తథా చాభియుక్తప్రయోగః* మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభమితి- ఆత్మీయేన జ్ఞానేనాత్మసంకల్పేనేత్యర్థః- అతోఽపహతపాప్మత్వాదిసమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వం సర్వమైశం స్వభావమజహత్ స్వమేవ రూపం దేవమనుష్యాదిసజాతీయసంస్థానం కుర్వన్నాత్మసంకల్పేన దేవాదిరూపస్సంభవామి - తదిదమాహ *అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇతి శ్రుతిః- ఇతరపురుషసాధారణం జన్మాకుర్వన్ దేవాదిరూపేణ స్వసంకల్పేనోక్తప్రక్రియయా జాయత ఇత్యర్థః *బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చార్జున। తాన్యహం వేద సర్వాణి*తదాత్మానం సృజామ్యహం*జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వత ఇతి పూర్వాపరావిరోధాచ్చ ॥౬॥ ... *

అ॥ జన్మకాలమాహ

మూ॥ {యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత। అభ్యుత్థానమధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహం॥ ... ... ౭॥}

భా॥ న కాలనియమోఽస్మత్సంభవస్య - యదాయదాహి ధర్మస్య వేదోదితస్య చాతుర్వర్ణ్య చాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయాఽవస్థితస్య కర్తవ్యస్య గ్లానిర్భవతి - యదాయదా చ తద్విపర్యయస్యా ధర్మస్యాభ్యుత్థానం - తదాఽహమేవ స్వసంకల్పేనోక్తేన ప్రకారేణాత్మానం సృజామి॥ ౭॥ ... *

అ॥ జన్మనః ప్రయోజనమాహ ॥

మూ. { పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం । ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే... ॥ ౮ ॥ }

భా ॥ సాధవఉక్తలక్షణధర్మశీలా వైష్ణవాగ్రేసరా మత్సమాశ్రయణే ప్రవృత్తా మన్నామకర్మస్వరూపాణాం వాఙ్మనసాగోచరతయా మద్దర్శనాదృతే స్వాత్మధారణపోషణాదికమలభమానాః క్షణమాత్రకాలం కల్పసహస్రం మన్వానాః ప్రశిథిలసర్వగాత్రా భవేయురితి మత్స్వరూపచేష్టితావలోకనాలాపాదిదానేన తేషాం పరిత్రాణాయ తద్విపరీతానాం వినాశాయ చ క్షీణస్య వైదికస్య ధర్మస్య మదారాధనరూపస్యారాధ్యస్వరూపప్రదర్శనేన స్థాపనాయ చ దేవమనుష్యాదిరూపేణ యుగే యుగే సంభవామి కృతత్రేతాదియుగవిశేషనియమోపి నాస్తీత్యర్థః॥ ౮॥

మూ. { జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః । త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున॥ ... ... ॥ ౯ ॥ }

భా॥ ఏవం కర్మమూలహేయత్రిగుణప్రకృతిసంసర్గరూపజన్మరహితస్య సర్వేశ్వరత్వసార్వజ్ఞసత్యసంకల్పత్వాదిసమస్తకల్యాణగుణోపేతస్య సాధుపరిత్రాణమత్సమాశ్రయణైకప్రయోజనం దివ్యమప్రాకృతం మదసాధారణం మమజన్మ చేష్టితంచ తత్త్వతో యో వేత్తి స వర్తమానం దేహం పరిత్యజ్య పునర్జన్మ నైతి - మామేవ ప్రాప్నోతి - మదీయదివ్యజన్మచేష్టితయాథాత్మ్యవిజ్ఞానేన విధ్వస్తసమస్తమత్సమాశ్రయణవిరోధిపాప్మాస్మిన్నేవ జన్మని యథోదితప్రకారేణ మామాశ్రిత్య మదేకప్రియో మదేకచిత్తో మామేవ ప్రాప్నోతి ॥ ౯ ॥ ... ... *

అ ॥ తదాహ॥

మూ. { వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మాముపాశ్రితాః । బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావమాగతాః॥ ... ... ॥ ౧౦ ॥ }

భా ॥ మదీయజన్మకర్మతత్త్వజ్ఞానాఖ్యేన తపసా పూతాః బహవ ఏవం సంవృత్తాః - తథా చ శ్రుతిః * తస్య ధీరాః పరిజానంతి యోనిమితి - ధీరాః ధీమతామగ్రేసరా ఏవ తస్య జన్మప్రకారం జానంతీత్యర్థః ॥౧౦॥ * ⁘ *

మూ. { యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజామ్యహం। మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః ॥ ౧౧ ॥ * }

భా ॥ న కేవలం దేవమనుష్యాదిరూపేణావతీర్య మత్సమాశ్రయణాపేక్షాణాం పరిత్రాణం కరోమి - అపితు యే మత్సమాశ్రయణాపేక్షా యథా యేన ప్రకారేణ స్వాపేక్షానురూపం మాం సంకల్ప్య ప్రపద్యంతే సమాశ్రయంతే - తాన్ ప్రతి తథైవ తన్మనీషితప్రకారేణ భజామి మాం దర్శయామి - కిమత్ర బహునా, సర్వే మనుష్యాః మదనువర్తనైకమనోరథా మమ వర్త్మ మత్స్వభావం సర్వం యోగినాం వాఙ్మనసాగోచరమపి స్వకీయైశ్చక్షురాదికరణైః సర్వశః స్వాపేక్షితైః సర్వప్రకారైరనుభూయానువర్తంతే ॥

అ ॥ ఇదానీం ప్రాసంగికం పరిసమాప్య ప్రకృతస్య కర్మయోగస్య జ్ఞానాకారతాప్రకారం వక్తుం తథావిధకర్మయోగాధికారిణో దుర్లభత్వమాహ ॥

మూ. { కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం యజంత ఇహ దేవతాః। క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధిర్భవతి కర్మజా ॥ ౧౨ ॥ }

భా ॥ § సర్వ ఏవ పురుషాః కర్మణాం ఫలం కాంక్షమాణాః ఇంద్రాదిదేవతామాత్రం యజంతే ఆరాధయంతి - నతు కశ్చిదనభిసంహితఫలః ఇంద్రాదిదేవతాత్మభూతం సర్వయజ్ఞానాం భోక్తారం మాం యజతే - కుత ఏతత్, యతః క్షిప్రమస్మిన్నేవ మానుషే లోకే కర్మజా పుత్రపశ్వన్నాద్యాదిసిద్ధిర్భవతి - మనుష్యలోకశబ్దః స్వర్గాదీనామపి ప్రదర్శనార్థః - సర్వ ఏవ లౌకికాః పురుషా అక్షీణానాదికాలప్రవృత్తానంతపాపసంచయతయా అవివేకినః క్షిప్రఫలాకాంక్షిణః పుత్రపశ్వన్నాద్యస్వర్గాద్యర్థతయా సర్వాణి కర్మాణీంద్రాదిదేవతారాధనమాత్రాణి కుర్వతే - నతు క

---

§ కర్మణాం సిద్ధిమిత్యత్ర కర్మస్వరూపసిద్ధిశంకావ్యుదాసాయోక్తం ఫలమితి ॥

శ్చిత్సంసారోద్విగ్నహృదయో ముముక్షురుక్తలక్షణం కర్మయోగం సదా
రాధనభూతమారభతఇత్యర్థః॥ ౧౨

అ॥ యథోక్తకర్మయోగారంభః రోధిపాపక్షయహేతుమాహ ॥

మూ. { చాతుర్వర్ణ్యం మయాసృష్టంగుణకర్మవిభాగశః। తస్య
కర్తారమపిమాంవిద్ధ్యకర్తారమవ్యయం॥ ౧౩ ॥ ... * }

భా॥ చాతుర్వర్ణ్యప్రముఖం బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతం కృత్స్నం జగత్ సత్త్వాదిగుణవిభాగేన § తదనుగుణశమాదికర్మవిభాగేన చ విభక్తం మయా సృష్టం - సృష్టిగ్రహణం ప్రదర్శనార్థం - మయైవ రక్ష్యతే మయైవ చోపసంహ్రియతే - తస్య విచిత్రసృష్ట్యాదేః కర్తారమప్యకర్తారం మాం విద్ధి॥

అ॥ కథమిత్యత్రాహ॥

మూ॥ న మాం కర్మాణి లింపంతి న మే కర్మఫలే స్పృహా ।

భా॥ యత ఇమాని విచిత్రసృష్ట్యాదీని కర్మాణి మాం న లింపంతి - న మాం సంబధ్నంతి - న మత్ప్రయుక్తాని దేవమనుష్యాది వైచిత్ర్యాణి సృజ్యానాం పుణ్యపాపరూపకర్మవిశేషప్రయుక్తానీత్యర్థః - అతః ప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేన విచిత్రసృష్ట్యాదేర్నాహం కర్తా - యతశ్చ - సృష్టాః క్షేత్రజ్ఞాః సృష్టిలబ్ధకరణకళేబరాః సృష్టిలబ్ధం భోగ్యజాతం † ఫలసంగాదిహేతుస్వకర్మానుగుణం భుంజతే - సృష్ట్యాదికర్మఫలే చ తేషామేవ స్పృహేతి న మే స్పృహా- తథాహ సూత్రకారః * వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాదితి తథా చ భగవాన్ పరాశరః * నిమిత్తమాత్రమేవాయం సృజ్యానాం సర్గకర్మణి। ప్రధానకారణీభూతా యతో వై సృజ్యశక్తయః॥ నిమిత్తమాత్రం ముక్త్వైదం నాన్యత్కించిదపేక్షతే। నీయతే తపతాం శ్రేష్ఠ స్వశక్త్యా వస్తు వస్తుతామితి। సృజ్యానాం దేవాదీనాం క్షేత్రజ్ఞానాం సృష్టేః కారణమాత్ర

---

§ సత్త్వాదిమూలత్వాత్సర్వవ్యాపారాణాం తదనుగుణేత్యుక్తం* తమశ్శూద్రే రజః క్షత్రే బ్రాహ్మణే సత్త్వముత్తమమిత్యాది గుణవిభాగః * బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశామిత్యాదికర్మవిభాగః-శమాదికర్మేతి- శమాదికమనుష్ఠేయమిత్యర్థః॥ † ఫలసంగాదిహేతుశబ్దో బహువ్రీహితత్పురుషయోరన్యతరేణ స్వకర్మవిశేషకః, ఫలసంగాదిహేతుభిరితి వా పాఠః

మేవాయంపరమపురుషః- దేవాదివైచిత్ర్యే తు ప్రధానకారణం సృజ్యభూతక్షేత్రజ్ఞానాంప్రాచీనకర్మశక్తయఏవ- అతోనిమిత్తమాత్రంముక్త్వా సృష్టేఃకర్తారంపరమపురుషంముక్త్వా ఇదం క్షేత్రజ్ఞవస్తు దేవాది విచిత్రభావే నాన్యదపేక్షతే-స్వగతప్రాచీనకర్మశక్త్యైవహి దేవాదివస్తుభావంనీయత ఇత్యర్థః ॥ ... ... *

మూ॥ ఇతిమాం యోఽభిజానాతి కర్మభిర్న స బధ్యతే ॥౧౪॥

భా॥ ఏవముక్తేన ప్రకారేణ సృష్ట్యాదేః కర్తారమప్యకర్తారం సృష్ట్యాది కర్మఫలసంగరహితం చ యో మామభిజానాతి సకర్మయోగారంభవిరోధిభిః ఫలసంగాదిహేతుభిః ప్రాచీనకర్మభిర్న సంబధ్యతే ముచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౪

మూ. { ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః। కురు
కర్మైవ తస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్॥౧౫॥ }

భా॥ ఏవం మాం జ్ఞాత్వా విముక్తపాపైః పూర్వైరపి ముముక్షుభిరుక్తలక్షణం కర్మ కృతం - తస్మాత్త్వముక్తప్రకారమద్విషయజ్ఞానవిధూతపాపః పూర్వైర్వివస్వన్మన్వాదిభిః కృతం పూర్వతరం పురాతనం తదానీమేవమయోక్తం వక్ష్యమాణాకారం కర్మైవ కురు॥ ౧౫

అ॥ వక్ష్యమాణస్య కర్మణో దుర్జ్ఞానతామాహ॥

మూ, { కింకర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః। తత్తే కర్మ
ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్ ॥ ౧౬ ॥ }

భా॥ ముముక్షుణాఽనుష్ఠేయం కర్మ కింరూపం అకర్మ చ కిం అకర్మేతి కర్తురాత్మనో యథాత్మ్యజ్ఞానముచ్యతే అనుష్ఠేయం కర్మ తదంతర్గతం జ్ఞానం చ కింరూపమితి ఉభయత్ర కవయో విద్వాంసోఽపి మోహితాః యథావన్న జానంతి- ఏవమంతర్గతజ్ఞానం యత్కర్మ తత్తే ప్రవక్ష్యామి। యజ్జ్ఞాత్వాఽనుష్ఠాయాఽశుభాత్ సంసారబంధాన్మోక్ష్యసే। కర్తవ్యకర్మజ్ఞానం హ్యనుష్ఠానఫలం॥ ౧౬

అ॥ కుతోఽస్య దుర్జ్ఞానతేత్యత్రాహ॥

మూ. { కర్మణో హ్యపి బోద్ధవ్యం బోద్ధవ్యం చ వికర్మణః। అక
ర్మణశ్చ బోద్ధవ్యం గహనా కర్మణో గతిః॥౧౭॥ ... * }

భా॥ యస్మాన్మోక్షసాధనభూతే కర్మస్వరూపే బోద్ధవ్యమస్తి - వికర్మణి చ - నిత్యనైమిత్తికకామ్యరూపేణ తత్సాధనద్రవ్యార్జనాద్యాకారేణ చ వివిధతామాపన్నం కర్మ వికర్మ - అకర్మణి జ్ఞానే చ బోద్ధవ్యమస్తి - గహనో దుర్జ్ఞానో ముముక్షోః కర్మణో గతిః - వికర్మణి బోద్ధవ్యం నిత్యనైమిత్తికకామ్యద్రవ్యార్జనాదౌ కర్మణి ఫలభేదకృతం వైవిధ్యం పరిత్యజ్య మోక్షైకఫలతయైకశాస్త్రార్థత్వానుసంధానం - తదేతద్వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేకేత్యత్రైవోక్తమితి నేహ ప్రపంచ్యతే॥ ౧౭

అ॥ కర్మాకర్మణోర్బోద్ధవ్యమాహ॥

మూ. కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేదకర్మణి చ కర్మ యః। స బుద్ధిమాన్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్ ॥ ౧౮॥

భా॥ అకర్మశబ్దేనాత్ర కర్మేతరత్ ప్రస్తుతమాత్మజ్ఞానముచ్యతే - కర్మణి క్రియమాణ ఏవాత్మజ్ఞానం యః పశ్యేత్ - అకర్మణి చాత్మజ్ఞానే వర్తమాన ఏవ యః కర్మ పశ్యేత్ । కిముక్తం భవతి । క్రియమాణమేవ కర్మాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన జ్ఞానాకారం యః పశ్యేత్ తచ్చ జ్ఞానం కర్మణ్యంతర్గతతయా కర్మాకారం యః పశ్యేదిత్యుక్తం భవతి - క్రియమాణే హి కర్మణి కర్తృభూతాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన తదుభయం సంపన్నం భవతి - ఏవమాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానగర్భం కర్మ యః పశ్యేత్ స బుద్ధిమాన్ కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్ మనుష్యేషు స యుక్తః మోక్షాయార్హః, స ఏవ కృత్స్నకర్మకృత్ కృత్స్నశాస్త్రార్థకృత్ ॥ ౧౮॥ *

అ॥ ప్రత్యక్షేణ క్రియమాణస్య కర్మణో జ్ఞానాకారతా కథముపపద్యత ఇత్యత్రాహ॥

మూ. యస్య సర్వే సమారంభాః కామసంకల్పవర్జితాః। జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః పండితం బుధాః ...॥ ౧౯ ॥

భా॥ యస్య ముముక్షోః సర్వే ద్రవ్యార్జనాది లౌకికకర్మపూర్వకనిత్యనైమిత్తికకామ్యరూపకర్మసమారంభాః కామవర్జితాః ఫలసంగరహితాః సంకల్పవర్జితాశ్చ ప్రకృత్యా తద్గుణైశ్చాత్మానమేకీకృత్యానుసంధానం సంకల్పః ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపానుసంధానయుక్తతయా

తద్రహితాంశ మేవంకర్మకుర్వాణంపండితంకర్మాంతర్గతాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానాగ్నినాదగ్ధప్రాచీనకర్మాణమాహుస్తత్త్వజ్ఞాః అతః కర్మణో జ్ఞానాకారత్వముపపద్యతే ॥౧౯॥ ... *

అ॥ఏతదేవవివృణోతి॥

మూ. { త్యక్త్వాకర్మఫలాసంగంనిత్యతృప్తోనిరాశ్రయః। కర్మ
ణ్యభిప్రవృత్తోపినైవకించిత్కరోతిసః॥ ... ॥౨౦॥ }

భా॥కర్మఫలసంగంత్యక్త్వానిత్యతృప్తోనిత్యేస్వాత్మన్యేవ తృప్తఃనిరాశ్రయఃఅస్థిరప్రకృతావాశ్రయబుద్ధిరహితోయః కర్మాణికరోతి సకర్మణ్యాభిముఖ్యేన ప్రవృత్తోపి నైవకించిత్కర్మకరోతి కర్మాపదేశేన జ్ఞానాభ్యాసమేవకరోతీత్యర్థః॥౨౦॥ ... ... *

అ॥పునరపికర్మణోజ్ఞానాకారతైవవిశోధ్యతే॥

మూ. { నిరాశీర్యతచిత్తాత్మాత్యక్తసర్వపరిగ్రహః। శారీరం
కేవలంకర్మకుర్వన్నాప్నోతికిల్బిషం ॥ ౨౧॥ }

భా॥ నిరాశీర్నిర్గత ఫలాభిసంధిః - యతచిత్తాత్మా యతచిత్తమనాః- త్యక్తసర్వపరిగ్రహఃఆత్మైకప్రయోజనతయాప్రకృతిప్రాకృతవస్తుని మమతారహితః- యావజ్జీవం కేవలంశారీరమేవకర్మకుర్వన్కిల్బిషం సంసారం నాప్నోతి జ్ఞాననిష్ఠావ్యవధానరహితకేవలకర్మయోగేనైవం రూపేణాత్మానంపశ్యతీత్యర్థః॥౨౧॥ ... ... *

మూ. { యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టోద్వంద్వాతీతోవిమత్సరః। సమ
స్సిద్ధావసిద్ధౌచకృత్వాపిననిబధ్యతే॥ ... ॥౨౨॥* }

భా॥యదృచ్ఛోపనతశరీరధారణహేతువస్తుసంతుష్టః - ద్వంద్వాతీతః యావత్సాధనసమాప్త్యవర్జనీయశీతోష్ణాదిసహః- విమత్సరఃఅనిష్టోపనిపాతహేతుభూతస్వకర్మనిరూపణేనపరేష్వవిగతమత్సరః- సమస్సిద్ధావసిద్ధౌచ యుద్ధాదికర్మసు జయాదిసిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమచిత్తః కర్మైవ కృత్వాపిజ్ఞాననిష్ఠాంవినాపిననిబధ్యతే నసంసారంప్రతిపద్యతే॥౨౨॥ ... *

మూ. { గతసంగస్యముక్తస్యజ్ఞానావస్థితచేతసః। యజ్ఞాయాచ
రతఃకర్మసమగ్రంప్రవిలీయతే॥ ... ... ॥౨౩॥ }

భా॥ ఆత్మవిషయజ్ఞానావస్థితమనస్త్వేననిర్గతతదితరసంగస్య తతఏ
వనిఖిలపరిగ్రహవినిర్ముక్తస్యఉక్తలక్షణ యజ్ఞాదికర్మ నిర్వృత్తయేవ
ర్తమానస్యపురుషస్యబంధహేతుభూతంప్రాచీనంకర్మసమగ్రంప్రవి
లీయతె నిశ్శేషంక్షీయతే ॥ ... ౨౩.

అ ॥ ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపానుసంధానయుక్తతయా కర్మ
ణోజ్ఞానాకారత్వముక్తం, ఇదానీంసర్వస్యసపరికరస్యకర్మణఃపరబ్ర
హ్మభూతపరమపురుషాత్మకత్వానుసంధాన యుక్తతయా జ్ఞానాకారత్వ
మాహ॥

మూ॰ {బ్రహ్మార్పణంబ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌబ్రహ్మణాహుతం।
బ్రహ్మైవతేనగంతవ్యంబ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥౨౪॥*}

భా॥ బ్రహ్మార్పణమితిహవిర్విశేష్యతే - అర్ప్యతేఽనేనేత్యర్పణంస్రు
గాది-తత్ బ్రహ్మకార్యత్వాద్బ్రహ్మ-బ్రహ్మయస్యహవిషోర్పణం తత్
బ్రహ్మార్పణం-బ్రహ్మహవిః బ్రహ్మార్పణంహవిస్స్వయంచబ్రహ్మభూతం
బ్రహ్మాగ్నౌబ్రహ్మభూతేఽగ్నౌబ్రహ్మణాకర్త్రాహుతమితిసర్వంకర్మ
బ్రహ్మాత్మకతయా బ్రహ్మమయమితి యస్సమాధత్తే సబ్రహ్మకర్మస
మాధిః తేనబ్రహ్మకర్మసమాధినా బ్రహ్మైవగంతవ్యం- బ్రహ్మాత్మకత
యాబ్రహ్మభూతమాత్మస్వరూపంగంతవ్యం- ముముక్షుణాక్రియమాణంక
ర్మపరబ్రహ్మాత్మకమేవేత్యనుసంధానయుక్తతయా జ్ఞానాకారంసాక్షా
దాత్మావలోకనసాధనం నజ్ఞాననిష్ఠావ్యవధానేనేత్యర్థః॥ ౨౪.

అ॥ఏవంకర్మణోజ్ఞానాకారతాంప్రతిపాద్యకర్మయోగభేదానాహ

మూ॥ దైవమేవాపరేయజ్ఞం యోగినఃపర్యుపాసతే ।

భా॥ దైవందేవార్చనరూపంయజ్ఞమపరేకర్మయోగినః పర్యుపాసతే
సేవంతే-తత్రైవనిష్ఠాంకుర్వంతీత్యర్థః॥ ... *

మూ॥ బ్రహ్మాగ్నావపరేయజ్ఞం యజ్ఞేనైవోపజుహ్వతి ॥౨౫ ॥

భా॥అపరేబ్రహ్మాగ్నౌయజ్ఞంయజ్ఞేనైవోపజుహ్వతి- అత్రయజ్ఞశబ్దో
హవిస్స్రుగాదియజ్ఞసాధనేవర్తతే, బ్రహ్మార్పణంబ్రహ్మహవిరితిన్యాయేన
యాగహోమయోర్నిష్ఠాంకుర్వంతి ... ౨౫.

మూ॥ శ్రోత్రాదీనీంద్రియాణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి ।

భా॥ అన్యే శ్రోత్రాదీనామింద్రియాణాం సంయమనే ప్రయతంతే॥

మూ॥ శబ్దాదీన్విషయానన్య ఇంద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి ॥౨౬॥

భా॥ అన్యే యోగినః ఇంద్రియాణాం శబ్దాదివిషయప్రవణతా నివారణే ప్రయతంతే॥ ౨౬

మూ॥ సర్వాణీంద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే। ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే॥౨౭॥ ... *

భా॥ అన్యే జ్ఞానదీపితే మనస్సంయమయోగాగ్నౌ సర్వాణీంద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చ జుహ్వతి - మనస ఇంద్రియప్రాణకర్మప్రవణతానివారణే ప్రయతంత ఇత్యర్థః॥ ౨౭

మూ॥ ద్రవ్యయజ్ఞాస్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞాస్తథాపరే। స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయస్సంశితవ్రతాః ॥ ౨౮॥

భా॥ కేచిత్కర్మయోగినో ద్రవ్యయజ్ఞాః-న్యాయతో ద్రవ్యాణ్యుపాదాయ దేవతార్చనే ప్రయతంతే, కేచిచ్చ దానేషు కేచిచ్చ యాగేషు కేచిచ్చ హోమేషు § ఏతే సర్వే ద్రవ్యయజ్ఞాః। కేచిత్తపోయజ్ఞాః కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణోపవాసాదిషు నిష్ఠాం కుర్వంతి + యోగయజ్ఞాశ్చాపరే పుణ్యతీర్థపుణ్యస్థానప్రాప్తిషు నిష్ఠాం కుర్వంతి । ఇహ యోగశబ్దః కర్మనిష్ఠాభేదప్రకరణాత్తద్విషయః- కేచిత్ స్వాధ్యాయాభ్యాసపరాః, కేచిత్తద

---

§నను దేవతార్చనయాగాదేః పూర్వమేవోక్తత్వాత్ నిరర్థకం పునర్వచనమితి చేన్న, ద్రవ్యశబ్దస్య సాధారణత్వేన దానస్యాపి సంగ్రహాత్ పూర్వం చతస్యానుక్తత్వేనాపౌనరుక్త్యాత్ । తర్హి దానయజ్ఞా ఇతి విశిష్య వక్తవ్యం-తదపి న- అర్చనదానయాగహోమయజ్ఞానాం చతుర్ణామపి తపోయజ్ఞాదిభ్యో వ్యావృత్తావాంతరసంగ్రాహకసూచనార్థతయా న్యాయార్జితద్రవ్యసాధ్యత్వజ్ఞాపనార్థతయా చ సామాన్యశబ్దోపయోగాత్ - తదేతదభిప్రేత్యోక్తం - ఏతే సర్వే ద్రవ్యయజ్ఞా ఇతి + యోగయజ్ఞా ఇత్యత్ర యోగస్సంయోగః ప్రాప్తిరిత్యర్థః - సా చాత్ర పుణ్యతీర్థాద్యభిగమనతన్నివాసాదిరూపా వివక్షితేత్యభిప్రాయేణాహ॥ పుణ్యతీర్థేతి॥

ర్థజ్ఞానాఖ్యసపరాః- యతయో యతనశీలాః - సంశితవ్రతాః దృఢ సంకల్పాః॥ ౨౮

మూ॰ అపానేజుహ్వతిప్రాణం ప్రాణేపానంతథాపరే। ప్రాణాపానగతీరుధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః॥ ౨౯॥ అపరేనియతాహారాః ప్రాణాన్ ప్రాణేషుజుహ్వతి।

భా॥ అపరేకర్మయోగినః ప్రాణాయామేషునిష్ఠాంకుర్వంతి - తేచ త్రివిధాః పూరకరేచకకుంభకభేదేన-అపానేజుహ్వతిప్రాణమితి పూరకః, ప్రాణేపానమితి రేచకః, ప్రాణాపానగతీరుధ్వా ప్రాణాన్ప్రాణేషుజుహ్వతీతికుంభకః, ప్రాణాయామపరేషుత్రిష్వప్యనుషజ్యతేనియతాహారాఇతి॥

మూ॰ సర్వేప్యేతేయజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపితకల్మషాః॥ ౩౦ ॥ యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాంతిబ్రహ్మసనాతనం।

భా॥ ద్రవ్యయజ్ఞప్రభృతిప్రాణాయామపర్యంతేషు కర్మయోగభేదేషు స్వస్వమీహితేషుప్రవృత్తా ఏతేసర్వే*సహయజ్ఞైఃప్రజాస్సృష్ట్వేత్యభిహితమహాయజ్ఞపూర్వకనిత్యనైమిత్తిక కర్మరూప యజ్ఞవిదః తన్నిష్ఠాః - తతఏవక్షపితకల్మషాః-యజ్ఞశిష్టామృతెన శరీరధారణం కుర్వంతఏవకర్మయోగేవ్యాపృతాః సనాతనంబ్రహ్మయాంతి ౩౦

మూ॥ నాయంలోకోస్త్యయజ్ఞస్యకుతోన్యఃకురుసత్తమ॥ ౩౧

భా॥ అయజ్ఞస్యమహాయజ్ఞాదిపూర్వక నిత్యనైమిత్తిక కర్మరహితస్య నాయంలోకః న ప్రాకృతలోకః ప్రాకృతలోకసంబంధి ధర్మార్థకామాఖ్యఃపురుషార్థోనసిధ్యతి కుతఇతోన్యోమోక్షాఖ్యః పురుషార్థః పరమపురుషార్థతయా మోక్షస్యప్రస్తుతత్వాత్తదితరపురుషార్థోయం లోకఇతినిర్దిశ్యతే సహిప్రకృతః॥ ౩౧

మూ॰ ఏవంబహువిధాయజ్ఞావితతా బ్రహ్మణోముఖే। కర్మజాన్విద్ధితాన్సర్వానేవంజ్ఞాత్వావిమోక్ష్యసే ॥౩౨॥

భా॥ ఏవంహిబహుప్రకారాఃకర్మయోగాఃబ్రహ్మణోముఖేవితతాః ఆత్మయాథాత్మ్యావాప్తిసాధనతయా స్థితాః తానుక్తలక్షణానుక్తభేదాన్ కర్మయోగాన్సర్వాన్ కర్మజాన్విద్ధి- అహరహరనుష్ఠీయమాన

§ నిత్యనైమిత్తికకర్మజాన్విద్ధి - ఏవంజ్ఞాత్వాయథోక్తప్రకారేణానుష్ఠాయమోక్ష్యసే- ౩౨

అ॥ అంతర్గతజ్ఞానతయాకర్మణో జ్ఞానాకారత్వముక్తం,తత్రాంతర్గతజ్ఞానేకర్మణిజ్ఞానాంశస్యైవప్రాధాన్యమాహ ॥

మూ॥ శ్రేయాన్ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞఃపరంతప। సర్వంకర్మాఖిలంపార్థజ్ఞానేపరిసమాప్యతే॥ ౩౩॥

భా॥ ఉభయాకారేకర్మణిద్రవ్యమయాదంశాత్ జ్ఞానమయోంశశ్శ్రేయాన్ - సర్వస్యకర్మణస్తదితరస్యచాఖిలస్యోపాదేయస్య జ్ఞానేపరిసమాప్తేః తదేవసర్వైస్సాధనైః ప్రాప్యభూతం జ్ఞానంకర్మాంతర్గతత్వేనాభ్యస్యతే- తదేవహ్యభ్యస్యమానంక్రమేణప్రాప్యదశాంప్రతిపద్యతే.

మూ॥ తద్విద్ధిప్రణిపాతేనపరిప్రశ్నేనసేవయా। ఉపదేక్ష్యంతితేజ్ఞానంజ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః॥ ౩౪॥

భా॥ తదాత్మవిషయంజ్ఞానమవినాశితుతద్విద్ధీత్యారభ్యఏషాతేభిహితేత్యంతేనమయోపదిష్టం- తదుక్తకర్మణివర్తమానస్త్వం విపాకానుగుణంకాలేకాలేప్రణిపాతపరిప్రశ్నసేవాదిభిర్విశదాకారం జ్ఞానిభ్యోవిద్ధి సాక్షాత్కృతాత్మస్వరూపాస్తుజ్ఞానినః ప్రణిపాతాదిభిస్సేవితాఃజ్ఞానబుభుత్సయాపరితః పృచ్ఛతస్తవాశయమాలక్ష్యజ్ఞానముపదేక్ష్యంతి ॥౩౪॥

అ॥ ఆత్మయాథాత్మ్యవిషయస్యజ్ఞానస్య సాక్షాత్కారరూపస్యలక్షణమాహ॥

మూ॥ యజ్జ్ఞాత్వానపునర్మోహమేవంయాస్యసిపాండవ। యేనభూతాన్యశేషేణద్రక్ష్యస్యాత్మన్యథోమయి॥ ౩౫॥

భా॥ యత్ జ్ఞానంజ్ఞాత్వా పునరేవందేవాద్యాత్మాభిమానరూపంతత్కృతంమమతాద్యాస్పదంచమోహంనయాస్యసి-యేనచదేవమనుష్యా

---

§నిత్యనైమిత్తికకర్మజాన్విద్ధీత్యనంతరం-తాన్సర్వానేవంజ్ఞాత్వేతిపాఠోదృశ్యతే॥

ద్వాకారేణానుసంహితాని §సర్వాణి భూతాని స్వాత్మన్యేవ ద్రక్ష్యసి - యతస్తవాన్యేషాం చ భూతానాం ప్రకృతివియుక్తానాం జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యం - ప్రకృతిసంసర్గదోషవినిర్ముక్తమాత్మస్వరూపం సర్వం సమమితి చ వక్ష్యతే *నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః ఇతి - అథో మయి - సర్వభూతాన్యశేషేణ ద్రక్ష్యసి - మత్స్వరూపసామ్యాచ్చ పరిశుద్ధస్య సర్వస్యాత్మవస్తునః *ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః ఇతి హి వక్ష్యతే। తథా *తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీత్యేవమాదిషు - నామరూపవినిర్ముక్తస్యాత్మవస్తునః పరస్వరూపసామ్యమవగమ్యతే - అతః ప్రకృతివినిర్ముక్తం సర్వమాత్మవస్తు పరస్పరం సమం సర్వేశ్వరేణ చ సమం॥ ౩౫

మూ. {అపి చేదసి పాపేభ్యస్సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః। సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి॥ ౩౬॥ *}

భా॥ †యద్యపి సర్వేభ్యః పాపేభ్యః పాపకృత్తమోసి సర్వం పూర్వార్జితం వృజినరూపం సముద్రమాత్మవిషయజ్ఞానరూపప్లవేనైవ సంతరిష్యసి॥

మూ. {యథైధాంసి సమిద్ధోగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేర్జున। జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా॥ ౩౭॥ *}

భా॥ సమ్యక్ప్రవృద్ధోగ్నిరింధనసంచయమివాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపోగ్నిర్జీవాత్మగతమనాది కాలప్రవృత్తానంతకర్మసంచయం భస్మీకరోతి॥ ౩౭

---

§సర్వాణి భూతాని స్వాత్మని ద్రక్ష్యసి - ప్రకృతిసంసర్గేణ విషమతయా ప్రతిపన్నాని భూతాని పరిశుద్ధతయా జ్ఞాతే స్వాత్మని నిదర్శనభూతే స్థాలీపులాకాదిన్యాయేన ద్రక్ష్యసీత్యర్థః ॥ ఆధారాధేయభావాద్యర్థాంతరవ్యుదాసాయ ప్రకృతార్థే హేతుమాహ - యతస్తవేతి॥

† చేచ్ఛబ్దపర్యాయో యదిరపిశ్చ సంహతౌ యద్వివయా, తద్విషయావతాపి చేదిత్యేతావతి వ్యంజనాయ యద్యపీత్యుక్తం। పాపకృత్తమశబ్దప్రతియోగిత్వాత్ పాపేభ్య ఇతి శబ్దః పాపిశిష్టపురుషవిషయః - పాపమాత్రే వా, హేతౌ పంచమీ॥

మూ॥ నహిజ్ఞానేనసదృశంపవిత్రమిహవిద్యతే।తత్స్వ
యంయోగసంసిద్ధఃకాలేనాత్మనివిందతి॥ ౩౮ ॥

భా॥ యస్మాదాత్మజ్ఞానేనసదృశంపవిత్రంశుద్ధికరమిహజగతివస్త్వంతరంనవిద్యతే-తస్మాదాత్మజ్ఞానంసర్వంపాపంనాశయతీత్యర్థః । తత్తథావిధంజ్ఞానంయథోపదేశమహరహరనుష్ఠీయమానజ్ఞానాకారకర్మయోగేనసంసిద్ధఃకాలేనస్వాత్మనిస్వయమేవలభతే॥ ౩౮

అ॥ తదేవస్పష్టమాహ॥

మూ॥ శ్రద్ధావాన్లభతేజ్ఞానంతత్పరస్సంయతేంద్రియః।జ్ఞా
నంలబ్ధ్వాపరాంశాంతిమచిరేణాధిగచ్ఛతి॥ ౩౯॥ ...

భా॥ †ఏవముపదేశాత్ జ్ఞానంలబ్ధ్వాచోపదిష్టజ్ఞానవృద్ధౌశ్రద్ధావాన్తత్పరస్తత్రైవ నియతమనాస్తదితరవిషయాత్సంయతేంద్రియోఽచిరేణకాలేనోక్తలక్షణవిపాకదశాపన్నంజ్ఞానంలభతే । తథావిధంజ్ఞానంలబ్ధ్వాపరాంశాంతిమచిరేణాధిగచ్ఛతి పరంనిర్వాణమాప్నోతి॥ ౩౯

మూ॥ అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చసంశయాత్మావినశ్యతి। నాయం
లోకోఽస్తినపరోనసుఖంసంశయాత్మనః॥ ౪౦॥ ...

భా॥ అజ్ఞఃఏవముపదేశలబ్ధజ్ఞానరహితఃఉపదిష్టజ్ఞానవృద్ధ్యుపాయేచాశ్రద్దధానఃఅత్వరమాణఃఉపదిష్టేచజ్ఞానేసంశయాత్మాసంశయమనావినశ్యతి నష్టోభవతి - అస్మిన్నుపదిష్టేఆత్మయాథాత్మ్యవిషయేజ్ఞానే సంశయాత్మనోఽయమపిప్రాకృతోలోకోనాస్తి-నచపరఃధర్మార్థకామరూపపురుషార్థాశ్చనసిద్ధ్యంతి కుతోమోక్షఇత్యర్థః - శాస్త్రీయకర్మసిద్ధిరూపత్వాత్సర్వేషాంపురుషార్థానాం శాస్త్రీయకర్మజన్య సిద్ధేశ్చదేహాతిరిక్తాత్మనిశ్చయపూర్వకత్వాత్ - అతస్సుఖలవభాగిత్వమాత్మనిసంశయాత్మనోనసంభవతి॥ ౪౦

---

† అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చేతివక్ష్యమాణత్వాదత్రాపిజ్ఞశ్శ్రద్ధావాంశ్చేతివివక్షితమితిజ్ఞాపనార్థం తత్రతాదృశభేదవ్యంజనార్థం శ్రద్ధోత్పత్తిహేత్వర్థంచోక్తం, ఉపదేశాత్ జ్ఞానంలబ్ధ్వేతి॥

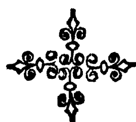
మూ, యోగసన్న్యస్తకర్మాణంజ్ఞానసంఛిన్నసంశయం। ఆ
త్మవంతంనకర్మాణినిబధ్నంతిధనంజయ ॥ ౪౧॥ ...

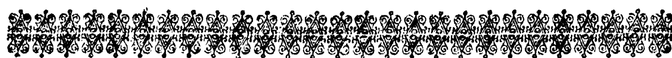
భా ॥ యథోపదిష్టయోగేనసన్న్యస్తకర్మాణంజ్ఞానాకారతాపన్న కర్మాణం- యథోపదిష్టేనచాత్మజ్ఞానేనాత్మనిసంఛిన్నసంశయంఆత్మవంతం మనస్వినంఉపదిష్టార్థేదృఢావస్థితమనసం బంధహేతుభూతప్రాచీనానంతకర్మాణినినిబధ్నంతి॥ ౪౧

మూ. తస్మాదజ్ఞానసంభూతంహృత్స్థంజ్ఞానాసినాత్మనః। ఛి
త్త్వైనంసంశయంయోగమాతిష్ఠోత్తిష్ఠభారత॥ ౪౨॥
ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే జ్ఞానయోగోనా
మచతుర్థోఽధ్యాయః॥ ... ...

భా॥ తస్మాదనాద్యజ్ఞానసంభూతంహృత్స్థమాత్మవిషయంసంశయం మయోపదిష్టేనాత్మజ్ఞానాసినాఛిత్త్వా మయోపదిష్టం కర్మయోగమాతిష్ఠ- తదర్థముత్తిష్ఠభారతేతి॥ ౪౨

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
చతుర్థోధ్యాయః

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే పంచమాధ్యాయప్రారంభః.

అ ॥ చతుర్థేఽధ్యాయే కర్మయోగస్య జ్ఞానాకారతాపూర్వకస్వరూపభేదో జ్ఞానాంశస్య చ ప్రాధాన్యముక్తం, జ్ఞానయోగాధికారిణోఽపి కర్మయోగస్యాంతర్గతాత్మజ్ఞానత్వాదప్రమాదత్వాత్సుకరత్వాన్నిరపేక్షత్వాచ్చ జ్యాయస్త్వం తృతీయ ఏవోక్తం, ఇదానీం కర్మయోగస్యాత్మప్రాప్తిసాధనత్వే జ్ఞాననిష్ఠాయాశ్శైఘ్ర్యం కర్మయోగాంతర్గతాకర్తృత్వానుసంధానప్రకారం చ ప్రతిపాద్య తన్మూలం జ్ఞానం చ విశోధ్యతే॥ ...

మూ. అర్జున ఉవాచ ॥ సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పున
ర్యోగం చ శంససి । యచ్ఛ్రేయ ఏతయోరేకం తన్మే
బ్రూహి సునిశ్చితం॥౧॥ ... ...

భా॥ కర్మణాం సన్న్యాసం జ్ఞానయోగం పునః కర్మయోగం చ శంససి - ఏతదుక్తం భవతి, ద్వితీయేఽధ్యాయే ముముక్షోః ప్రథమం కర్మయోగ ఏవ కార్యః కర్మయోగేన మృదితాంతఃకరణకషాయస్య జ్ఞానయోగేనాత్మదర్శనం కార్యమితి ప్రతిపాద్య పునస్తృతీయచతుర్థయోర్జ్ఞానయోగాధికారదశాపన్నస్యాపి కర్మనిష్ఠైవ జ్యాయసీ సైవ జ్ఞాననిష్ఠానిరపేక్షా ఆత్మప్రాప్తిసాధనమితి కర్మనిష్ఠాం ప్రశంససీతి। తత్ర తయోర్జ్ఞానయోగకర్మయోగయోరాత్మప్రాప్తిసాధనభావే యదేకం సౌకర్యాచ్ఛైఘ్ర్యాచ్చ శ్రేయః శ్రేష్ఠమితి సునిశ్చితం తన్మే బ్రూహి॥ ౧

మూ. శ్రీభగవానువాచ ॥ సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ ని
శ్శ్రేయసకరావుభౌ। తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్క
ర్మయోగో విశిష్యతే॥౨॥ ... ...

భా ॥ సన్న్యాసో జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ - జ్ఞానయోగశక్తస్యాప్యుభౌ నిరపేక్షౌ నిశ్శ్రేయసకరౌ - తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ జ్ఞానయోగాత్ కర్మయోగ ఏవ విశిష్యతే॥ ౨

అ॥ కుత ఇత్యత్రాహ॥

మూ॥ { జ్ఞేయస్సనిత్యసన్న్యాసీ యోనద్వేష్టినకాంక్షతి । నిర్ద్వంద్వో హి మహాబాహో సుఖంబంధాత్ప్రముచ్యతే॥ ౩ ॥ }

భా॥ యః కర్మయోగీ తదంతర్గతాత్మానుభవతృప్తస్తద్వ్యతిరిక్తం కిమపి న కాంక్షతి - తత ఏవ కిమపి న ద్వేష్టి - తత ఏవ ద్వంద్వసహశ్చ - స నిత్యసన్న్యాసీ నిత్యజ్ఞాననిష్ఠ ఇతి జ్ఞేయః - స హి సుకరకర్మయోగనిష్ఠతయా సుఖం బంధాత్ప్రముచ్యతే॥ ౩

అ॥ జ్ఞానయోగకర్మయోగయోరాత్మప్రాప్తిసాధనభావే ఽన్యోన్యనైరపేక్ష్యమాహ॥

మూ॥ { సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదంతి న పండితాః। ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విందతే ఫలం॥ ౪॥ }

భా॥ జ్ఞానయోగకర్మయోగౌ ఫలభేదాత్పృథగ్భూతౌ యే ప్రవదంతి తే బాలాః అనిష్పన్నజ్ఞానాః - న పండితాః అకృత్స్నవిదః - కర్మయోగో జ్ఞానయోగమేవ సాధయతి జ్ఞానయోగస్త్వేక ఆత్మావలోకనం సాధయతీతి తయోః ఫలభేదేన పృథక్త్వం వదంతో న పండితా ఇత్యర్థః। ఉభయోరాత్మావలోకనైకఫలయోరేకఫలత్వేన ఏకమప్యాస్థితస్తదేవ ఫలం లభతే॥ ౪

అ॥ ఏతదేవ వివృణోతి॥

మూ॥ { యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే। ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి॥ ౫॥ }

భా॥ సాంఖ్యైర్జ్ఞాననిష్ఠైః - యదాత్మావలోకనరూపం ఫలం ప్రాప్యతే - తదేవ కర్మయోగనిష్ఠైరపి ప్రాప్యతే - ఏవమేకఫలత్వేనైకం వైకల్పికం సాంఖ్యం యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి - స ఏవ పండిత ఇత్యర్థః॥ ౫

అ॥ ఇయాన్ విశేష ఇత్యాహ॥

మూ॥ { సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తుమయోగతః। యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మ న చిరేణాధిగచ్ఛతి॥ ౬॥ }

భా॥ సన్న్యాసో జ్ఞానయోగస్తు అయోగతః కర్మయోగాదృతే ప్రా

---

*శక్యమంజలిభిః పాతుం వాతా ఇత్యాదివత్ దుఃఖశబ్దస్యాత్ర నపుంసకత్వం

ప్తుమశక్యః - యోగయుక్తఃకర్మయోగయుక్తః - స్వయమేవమునిరాత్మమననశీలః - సుఖేనకర్మయోగంసాధయిత్వానచిరేణాల్పేనైవకాలేన బ్రహ్మాధిగచ్ఛతిఆత్మానంప్రాప్నోతి - జ్ఞానయోగయుక్తస్తుమహతాదుఃఖేనజ్ఞానయోగంసాధయతి దుఃఖసాధ్యత్వాదాత్మానంచిరేణప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౬

మూ. { యోగయుక్తోవిశుద్ధాత్మావిజితాత్మాజితేంద్రియః। సర్వభూతాత్మభూతాత్మాకుర్వన్నపినలిప్యతే॥ ౭॥ ... }

భా ॥ కర్మయోగయుక్తస్తుశాస్త్రీయేపరమపురుషారాధనరూపేవిశుద్ధేకర్మణివర్తమానః- తేనవిశుద్ధమనాః - విజితాత్మా స్వాభ్యస్తేకర్మణివ్యాపృతమనస్త్వేనసుఖేనవిజితమనాః - తతఏవజితేంద్రియఃకర్తురాత్మనో యాథాత్మ్యానుసంధాననిష్ఠతయా సర్వభూతాత్మభూతాత్మా సర్వేషాందేవాది భూతానాంఆత్మభూతఆత్మాయస్యాసౌ సర్వభూతాత్మభూతాత్మా- ఆత్మయాథాత్మ్యమనుసందధానస్యహిదేవాదీనాం స్వస్యచైకాకారఆత్మా దేవాదిభేదానాం ప్రకృతిపరిణామవిశేషరూపతయాఆత్మాకారత్వాసంభవాత్ - ప్రకృతివియుక్తస్సర్వత్ర దేవాదిదేహేషుజ్ఞానైకాకారతయాసమానాకారఇతి నిర్దోషంహిసమంబ్రహ్మేత్యనంతరమేవవక్ష్యతే- సఏవంభూతఃకర్మకుర్వన్నపి అనాత్మన్యాత్మాభిమానేననలిప్యతేనసంబధ్యతే- అతోఽచిరేణాత్మానంప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౭

అ॥ యతస్సౌకర్యాచ్ఛైఘ్ర్యాచ్చకర్మయోగఏవశ్రేయాన్ అతస్తదపేక్షితంశృణు॥

మూ. { నైవకించిత్కరోమీతియుక్తోమన్యేతతత్త్వవిత్। పశ్యంఛృణ్వన్స్పృశన్జిఘ్రన్నశ్నన్గచ్ఛన్స్వపంఛ్వసన్॥ ౮॥ ప్రలపన్విసృజన్గృహ్ణన్నున్మిషన్నిమిషన్నపి। ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషువర్తంతఇతిధారయన్॥ ౯॥ ... }

భా ॥ ఏవమాత్మతత్త్వవిత్ శ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేంద్రియాణి వాగాదీనికర్మేంద్రియాణిప్రాణాశ్చస్వవిషయేషువర్తంతఇతిధారయన్ అనుసంధానో నాహంకించిత్కరోమీతిమన్యేత - జ్ఞానైకస్వభావస్యమమక

మణామూలేంద్రియప్రాణసంబంధకృత మీదృశంకర్తృత్వంనస్వరూప
ప్రయుక్తమితిమన్యేతేత్యర్థః॥ ౯

మూ॰ { బ్రహ్మణ్యాధాయకర్మాణిసంగంత్యక్త్వాకరోతియః। లి
ప్యతేనసపాపేన పద్మపత్రమివాంభసా॥ ౧౦॥ ... }

భా ॥బ్రహ్మశబ్దేనప్రకృతిరిహోచ్యతే*మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మే
తిహివక్ష్యతే । ఇంద్రియాణాం ప్రకృతిపరిణామవిశేషరూపత్వేన ఇంద్రి
యాకారేణావస్థితాయాంప్రకృతౌపశ్యంచ్ఛృణ్వ న్నిత్యాద్యుక్తప్రకా
రేణకర్మ బ్రహ్మణ్యాధాయఫలసంగంత్యక్త్వా నైవకించిత్కరోమీతియఃక
ర్మాణికరోతి - సఃప్రకృతిసంసృష్టతయా వర్తమానోపి ప్రకృత్యాత్మా
భిమానరూపేణబంధహేతునాపాపేననలిప్యతే- పద్మపత్రమివాంభసా -
యథాపద్మపత్రమంభసానంసృష్టమపినలిప్యతేతథానలిప్యతఇత్యర్థః॥ ౧౦

మూ॰ { కాయేనమనసాబుద్ధ్యా కేవలైరింద్రియైరపి । యోగి
నఃకర్మకుర్వంతిసంగంత్యక్త్వాత్మశుద్ధయే॥ ౧౧ ॥ ... }

భా॥ కాయమనోబుద్ధీంద్రియసాధ్యంకర్మ స్వర్గాదిఫలసంగంత్యక్త్వా
యోగినఆత్మవిశుద్ధయేకుర్వంతి- ఆత్మగతప్రాచీనకర్మబంధవినాశాయకు
ర్వంతీత్యర్థః॥ ౧౧

మూ॰ { యుక్తఃకర్మఫలంత్యక్త్వాశాంతిమాప్నోతినైష్ఠికీం। అయు
క్తఃకామకారేణఫలేసక్తోనిబధ్యతే॥ ౧౨॥ ... ... }

భా ॥ యుక్తఃఆత్మవ్యతిరిక్తఫలేష్వచపలః ఆత్మైకప్రవణః కర్మఫలం
త్యక్త్వా కేవలమాత్మశుద్ధయేకర్మానుష్ఠాయనైష్ఠికీంశాంతిమాప్నోతి-స్థిరా
మాత్మానుభవరూపాంనిర్వృతిమాప్నోతి - అయుక్తఃఆత్మవ్యతిరిక్తఫలే
షుచపలః ఆత్మావలోకనవిముఖఃకామకారేణఫలేసక్తఃకర్మాణికుర్వన్ని
త్యంకర్మభిర్బధ్యతేనిత్యసంసారీభవతి- అతఃఫలసంగరహితఇంద్రియా
కారేణ పరిణతాయాంప్రకృతౌకర్మాణిసన్న్యస్యఆత్మనోబంధమోచనా
యైవకర్మాణికుర్వీతేత్యుక్తంభవతి॥ ౧౨

అ॥అథదేహాకారేణపరిణతాయాంప్రకృతౌకర్తృత్వసన్న్యాసఉచ్యతే॥

మూ॰ { సర్వకర్మాణిమనసాసన్న్యస్యాస్తేసుఖంవశీ। న
వద్వారేపురేదేహీనైవకుర్వన్నకారయన్॥ ౧౩ ॥ }

భా ॥ ఆత్మనః ప్రాచీనకర్మమూలదేహసంబంధప్రయుక్తమిదం కర్మ
ణాంకర్తృత్వం నస్వరూపప్రయుక్తమితి వివేకవిషయేణమనసా సర్వా
ణికర్మాణినవద్వారేపురేసన్న్యస్యదేహీస్వయంవశీదేహాధిష్ఠానప్రయ
త్నమకుర్వన్దేహంచనైవకారయన్సుఖమాస్తే॥ ౧౩

అ॥ సాక్షాదాత్మనస్స్వాభావికరూపమాహ॥

మూ. నకర్తృత్వంనకర్మాణిలోకస్యసృజతిప్రభుః।నకర్మ
ఫలసంయోగంస్వభావస్తుప్రవర్తతే॥౧౪॥ ...

భా ॥ అస్యదేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనాప్రకృతిసంసర్గేణవర్తమా
నస్యలోకస్యదేవాద్యసాధారణంకర్తృత్వంతత్తదసాధారణానికర్మాణిత
త్తత్కర్మజన్యదేవాదిఫలసంయోగంచఅయంప్రభురకర్మవశ్యఃస్వాభావి
కస్వరూపేణావస్థితఆత్మానసృజతినోత్పాదయతి-కస్తర్హి-స్వభావస్తుప్ర
వర్తతే-స్వభావఃప్రకృతివాసనా-అనాదికాలప్రవృత్తపూర్వపూర్వకర్మ
జనితదేవాద్యాకార ప్రకృతిసంసర్గకృతతత్తదాత్మాభిమానజనిత వాస
నాకృతమీదృశంకర్తృత్వాదికంసర్వంనస్వరూపప్రయుక్తమిత్యర్థః॥౧౪

మూ. నాదత్తేకస్యచిత్పాపంనచైవసుకృతంవిభుః।అజ్ఞానేనా
వృతంజ్ఞానంతేనముహ్యంతిజంతవః ॥ ...౧౫ ॥

భా ॥ కస్యచిత్స్వసంబంధితయాఽభిమతస్యపుత్రాదేః పాపందుఃఖం
నాదత్తేనాపనుదతి కస్యచిత్ ప్రతికూలతయాఽభిమతస్యసుకృతంసుఖం
చనాదత్తేనాపనుదతి - యతోఽయంవిభుఃనక్వాచిత్కఃనదేవాదిదేహాద్య
సాధారణదేశః - అతఏవనకస్యచిత్సంబంధీ నకస్యచిత్ ప్రతికూలశ్చ- స
ర్వమిదంవాసనాకృతం ।ఏవంస్వభావస్యకథమియంవిపరీతవాసనోత్పద్య
తే - అజ్ఞానేనావృతంజ్ఞానంజ్ఞానవిరోధినాపూర్వపూర్వకర్మణాస్వఫ
లానుభవయోగ్యత్వాయఅస్యజ్ఞానమావృతంసంకుచితంతేనజ్ఞానావరణ
రూపేణకర్మణాదేవాదిదేహసంయోగస్తత్తదాత్మాభిమానరూపమోహ
శ్చజాయతే- తతశ్చతథాఽఽత్మాభిమానవాసనాతదుచితకర్మవాస
నాచవాసనాతోవిపరీతాత్మాభిమానఃకర్మారంభశ్చోపపద్యతే ౧౫.
అ *సర్వంజ్ఞానప్లవేనైవవృజినంసంతరిష్యసి*జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మా

ణిభస్మసాత్కురుతే తథా * నహిజ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమితిహ్యారోప్యోక్తం స్వకాలే సంగమయతి

మూ. {జ్ఞానేనతు తదజ్ఞానం యేషాం నాశితమాత్మనాం। తేషామా
దిత్యవజ్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరం॥ ... ౧౬॥}

భా॥ ఏవం వర్తమానేషు సర్వేష్వాత్మసు యేషామాత్మనాముక్తలక్షణేనాత్మయాథాత్మ్యోపదేశజనితేన ఆత్మ విషయేణ అహరహరభ్యాసాధేయాతిశయేన నిరతిశయపవిత్రేణ జ్ఞానేన తజ్జ్ఞానావరణమనాదికాలప్రవృత్తానంతకర్మసంచయరూపమజ్ఞానం నాశితం- తేషాం తత్స్వాభావికం పరం జ్ఞానమపరిమితమసంకుచితమాదిత్యవత్సర్వం యథావస్థితం ప్రకాశయతి § తేషామితి వినష్టాజ్ఞానానాం బహుత్వాభిధానాదాత్మస్వరూపబహుత్వం *నత్వేవాహం జాతు నాసమిత్యుపక్రమావగతమత్ర స్పష్టతరముక్తం- †న చేదం బహుత్వముపాధికృతం, వినష్టాజ్ఞానానాముపాధిగంధాభావాత్ తేషామాదిత్యవజ్జ్ఞానమితి వ్యతిరేకనిర్దేశాత్ జ్ఞానస్య స్వరూపానుబంధి

---

§ భేదవ్యపదేశబలాదద్వైతమతస్యోపక్రమవిరోధః ప్రాగుక్తః, మధ్యేమధ్యేపి సవివతాత్త్వికో భేదస్స్పష్టముపదిశ్యత ఇతి తస్య తాత్పర్యవిషయతాం దర్శయతి॥ తేషామితి వినష్టాజ్ఞానానామితి॥ నహీదం బహుత్వం భ్రాంతిసిద్ధముపాధిసిద్ధం వా వక్తుం శక్యమితి భావః॥

† సత్యమిథ్యోపాధికృతభేదవాదినోర్భాస్కర శంకరయోర్మతమనూద్య పరిహరతి॥ న చేదమితి॥ మిథ్యాభూతస్యాజ్ఞానాఖ్యోపాదానస్య వినాశే తదుపాత్తమిథ్యాభూతాంతఃకరణాద్యుపాధేరపి నివృత్తేరితి శంకరం ప్రతి హేత్వర్థః। ఇతరం ప్రత్యజ్ఞానశబ్దవాచ్యస్య కర్మాదేర్వినాశే తన్నిమిత్తశరీరాద్యంతఃకరణాద్యుపాధినివృత్తేరిత్యర్థః। శంకరమతదూషణప్రసంగే తదుక్తం జ్ఞానమాత్రవాదం దూషయితుం శుద్ధదశాయాం జ్ఞాతృత్వం సిద్ధమితి దర్శయతి॥ తేషామితి॥ సంబంధవిషయతయా షష్ఠీ వ్యతిరేకగర్భేతి వ్యతిరేకనిర్దేశాదిత్యుక్తం- వినష్టోపాధీనామాత్మనాం ధర్మితయా నిర్దేశాత్ జ్ఞానస్య స్వరూపానుబంధిత్వసిద్ధేరాగంతుకచైతన్యవాదోపి నిరస్తః - ఆదిత్యశబ్దోత్ర ఆదిత్యప్రభాపరః- ప్రభాద్వారేణైవాదిత్యస్య ప్రకాశకత్వాత్ - ధర్మభూతజ్ఞానే తస్యైవ దృష్టాంతో భవితుమర్హతి॥

ధర్మత్వముక్తం- ఆదిత్యదృష్టాంతేనచ జ్ఞాతృజ్ఞానయోః ప్రభాప్రభావ తోరివావస్థానంచ । తతఏవ సంసారదశాయాం జ్ఞానస్యకర్మణాసంకోచో మోక్షదశాయాం వికాసశ్చోపపన్నః ౧౬.

మూ. { తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః। గచ్ఛం
త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః ॥ ౧౭॥ }

భా॥ తద్బుద్ధయః తథావిధాత్మదర్శనాధ్యవసాయాః- తదాత్మానః తద్విషయమనసః- తన్నిష్ఠాః తదభ్యాసనిరతాః- తత్పరాయణాః తదేవపరమప్రయోజనమితిమన్వానాః । ఏవమభ్యస్యమానేన జ్ఞానేన నిర్ధూతప్రాచీనకల్మషాః - తథావిధమాత్మానమపునరావృత్తిం గచ్ఛంతి । యదవస్థాదాత్మనః పునరావృత్తిర్నవిద్యతే సఆత్మా అపునరావృత్తిః- స్వేనరూపేణావస్థితమాత్మానం గచ్ఛంతీత్యర్థః ౧౭.

మూ. { విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని। శుని చైవ
శ్వపాకే చ పండితాః సమదర్శినః॥ ౧౮ ॥ }

భా॥ విద్యావినయసంపన్నే- కేవలబ్రాహ్మణే - గోహస్తిశ్వశ్వపచాదిష్వత్యంతవిషమాకారతయా ప్రతీయమానేష్వాత్మసు పండితాః ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః జ్ఞానైకాకారతయా సర్వత్ర సమదర్శినః- విషమాకారస్తు ప్రకృతేర్నాత్మనః- ఆత్మాతు సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా సమ ఇతిపశ్యంతీత్యర్థః ౧౮.

మూ. { ఇహైవ తైర్జితస్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః । ని
ర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః॥ ౧౯ }

భా ॥ *ఇహైవ సాధనానుష్ఠానదశాయామేవ తైస్సర్గో జితః సంసారో జితః। యేషాముక్తరీత్యా సర్వేష్వాత్మసు సామ్యే స్థితంమనః- నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ- ప్రకృతిసంసర్గదోషవియుక్తతయా సమమాత్మవస్తు హి బ్రహ్మ- ఆత్మసామ్యే స్థితాశ్చేద్బ్రహ్మణి స్థితా ఏవ తే। బ్రహ్మణి స్థితిరేవహి సంసారజయః । ఆత్మసు జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యమేవానుసంద ధానాముక్తాఏవేత్యర్థః ౧౯.

---

* సృష్ట్యాదేరత్రానన్వయాత్సర్గశబ్దః సృజ్యత ఇతివ్యుత్పత్త్యా సంసారపరః

అ॥ యేన ప్రకారేణావస్థితస్య కర్మయోగినస్సమదర్శనరూపో జ్ఞానవిపాకో భవతి తం ప్రకారముపదిశతి

మూ. { న ప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేత్ప్రాప్య చాప్రియం। స్థిరబుద్ధిరసమ్మూఢో బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణి స్థితః ॥ ౨౦ }

భా॥ యాదృశదేహస్థస్య ప్రాచీనకర్మవాసనయా యత్ప్రియం భవతి యచ్చాప్రియం - తదుభయం ప్రాప్య హర్షోద్వేగౌ న కుర్యాత్ - కథం, స్థిరబుద్ధిః - స్థిరే ఆత్మని బుద్ధిర్యస్య సః స్థిరబుద్ధిః - అసమ్మూఢః - అస్థిరేణ శరీరేణ స్థిరమాత్మానమేకీకృత్య మోహస్సమ్మోహః తద్రహితః - తచ్చ కథం, బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మణి స్థితః § ఉపదేశేన బ్రహ్మవిత్సన్ తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యభ్యాసయుక్తః - ఏతదుక్తం భవతి, తత్త్వవిదాముపదేశేన ఆత్మయాథాత్మ్యవిద్భూత్వా తత్రైవ యతమానో దేహాద్యాత్మాభిమానం పరిత్యజ్య స్థిరరూపాత్మావలోకనప్రియానుభవే వ్యవస్థితః అస్థిరే ప్రాకృతే ప్రియాప్రియే ప్రాప్య హర్షోద్వేగౌ న కుర్యాదితి ౨౦.

మూ. { బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా విందత్యాత్మని యస్సుఖం। స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా సుఖమక్షయమశ్నుతే॥ ౨౧ ॥ }

భా॥ †ఏవముక్తేన ప్రకారేణ బాహ్యస్పర్శేష్వాత్మవ్యతిరిక్తవిషయానుభవేష్వసక్తమనాః - అంతరాత్మన్యేవ యస్సుఖం విందతి లభతే - స ప్రకృత్యభ్యాసం విహాయ బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా బ్రహ్మాభ్యాసయుక్తమనాః బ్రహ్మానుభవరూపమక్షయం సుఖం ప్రాప్నోతి ౨౧.

అ॥ ప్రాకృతస్య భోగస్య సుత్యజతామాహ॥

మూ. { యే హి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే। ఆద్యంతవంతః కౌంతేయ న తేషు రమతే బుధః ॥ ... ౨౨॥ }

భా॥ విషయేంద్రియస్పర్శజాః యే భోగాః దుఃఖయోనయస్తే దుఃఖోదర్కాః - ఆద్యంతవంతః అల్పకాలవర్తినో హ్యుపలభ్యంతే। న తేషు తద్యాథాత్మ్యవిద్రమతే ౨౨.

---

§ సన్నిత్యనేన ఉపదేశజనితజ్ఞానమనూద్య విశిష్టం విజ్ఞానం విధీయత ఇతి సూచితం †సుఖం విందతీత్యస్య సుఖమక్షయమశ్నుత ఇత్యతో భేదదర్శనాయ లభత ఇత్యుక్తం - అక్షయసుఖప్రారంభోఽయమితి భావః.

మూ. { శక్నోతీహైవయస్సోఢుంప్రాక్ఛరీరవిమోక్షణాత్ । కా
మక్రోధోద్భవంవేగంసయుక్తస్ససుఖీనరః ॥ ౨౩ }

భా॥ శరీరవిమోక్షణాత్ ప్రాగిహైవసాధనానుష్ఠానదశాయామేవఆ
త్మానుభవప్రీత్యాకామక్రోధోద్భవంవేగంసోఢుంనిరోద్ధుం యశ్శక్నోతిస
యుక్తః ఆత్మానుభవాయార్హః - సఏవశరీరవిమోక్షణోత్తరకాలమా
త్మానుభవైకసుఖస్సంపత్స్యతే ౨౩.

మూ. { యోంతస్సుఖోంతరారామస్తథాంతర్జ్యోతిరేవయః ।
సయోగీబ్రహ్మనిర్వాణంబ్రహ్మభూతోధిగచ్ఛతి ॥ ౨౪ ॥ }

భా ॥ యోబాహ్యవిషయానుభవంసర్వంవిహాయ అంతస్సుఖఃఆత్మా
నుభవైకసుఖః- అంతరారామఃఆత్మైకోద్యానః - స్వగుణైరాత్మైవసుఖ
వర్ధకో యస్యసతథోక్తః - తథాంతర్జ్యోతిరాత్మైక జ్ఞానోయోవ
ర్తతేసబ్రహ్మభూతోయోగీబ్రహ్మ నిర్వాణమాత్మానుభవ సుఖంప్రా
ప్నోతి ౨౪.

మూ. { లభంతేబ్రహ్మనిర్వాణమృషయఃక్షీణకల్మషాః । ఛిన్న
ద్వైధాయతాత్మానస్సర్వభూతహితేరతాః ॥ ౨౫ ॥ }

భా ॥ ఛిన్నద్వైధాఃశీతోష్ణాదిద్వంద్వైర్విముక్తాః-యతాత్మానఃఆత్మ
న్యేవనియమితమనసః- సర్వభూతహితేరతాః ఆత్మవత్సర్వేషాంభూతా
నాంహితేష్వేవనిరతాః-ఋషయఃద్రష్టారః ఆత్మావలోకనపరాః-యఏ
వంభూతాస్తేక్షీణాశేషాత్మప్రాప్తిప్రతిరోధికల్మషాఃబ్రహ్మనిర్వాణంలభన్తే

అ ॥ ఉక్తగుణానాంబ్రహ్మాత్యంతసులభమిత్యాహ

మూ. { కామక్రోధవియుక్తానాంయతీనాంయతచేతసాం।అభితో
బ్రహ్మనిర్వాణంవర్తతేవిజితాత్మనాం ౨౬॥ }

భా ॥ కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాంయతనశీలానాం యతచేత
సాంనియమితమనసాం విజితాత్మనాం విజితమనసాం బ్రహ్మనిర్వాణమ
భితోవర్తతే - ఏవంభూతానాంహస్తస్థంబ్రహ్మనిర్వాణమిత్యర్థః ౨౬

అ॥ ఉక్తంకర్మయోగంస్వలక్ష్యభూతయోగశిరస్కముపసంహరతి॥

మూ॰ స్పర్శాన్కృత్వాబహిర్బాహ్యాంశ్చక్షుశ్చైవాంతరేభ్రు
వోః । ప్రాణాపానౌసమౌకృత్వానాసాభ్యంతరచారిణౌ ॥
౨౭ ॥ యతేంద్రియమనోబుద్ధిర్మునిర్మోక్షపరాయణః । వి
గతేచ్ఛాభయక్రోధోయస్సదాముక్తఏవసః॥ ౨౮

భా ॥ బాహ్యాన్విషయస్పర్శాన్బహిఃకృత్వా బాహ్యేంద్రియవ్యాపారం సర్వముపసంహృత్య *యోగయోగ్యాసనే ఋజుకాయ ఉపవిశ్య చక్షుషీ భ్రువోరంతరేనాసాగ్రే విన్యస్య నాసాభ్యంతరచారిణౌ ప్రాణాపానౌ సమౌకృత్వా ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసౌ సమగతీకృత్వా ఆత్మావలోకనాదన్యత్ర ప్రవృత్త్యనర్హేంద్రియమనోబుద్ధిః తతఏవ విగతేచ్ఛాభయక్రోధః మోక్షపరాయణః మోక్షైకప్రయోజనః మునిః ఆత్మావలోకనశీలః యస్సదా ముక్తఏవ - సాధ్యదశాయామివ సాధనదశాయామపి ముక్తఏవ స ఇత్యర్థః ౨౮.

అ॥ ఉక్తస్య నిత్యనైమిత్తికకర్మేతికర్తవ్యతాకస్య కర్మయోగస్య యోగశిరస్కస్య సుకరతామాహ॥

మూ॰ భోక్తారంయజ్ఞతపసాంసర్వలోకమహేశ్వరం । సుహృ
దంసర్వభూతానాంజ్ఞాత్వామాంశాంతిమృచ్ఛతి ॥ ౨౯ ॥
ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మసన్న్యాస
యోగోనామ పంచమోధ్యాయః ... ...*

భా॥ యజ్ఞతపసాంభోక్తారంసర్వలోకమహేశ్వరంసర్వభూతానాం

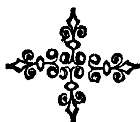
*ఉపవిశ్యాసన ఇతివక్ష్యమాణానుసంధానేన యోగయోగ్యేత్యాద్యుక్తం - చక్షురిత్యేకవచనం కరణాకారైక్యాదితి దర్శయితుం చక్షుషీ ఇత్యుక్తం। సంప్రేక్ష్యనాసికాగ్రమితివక్ష్యమాణేన నాసాగ్రన్యస్తలోచన ఇత్యాదిప్రకరణాంతరోక్త్యాచ భ్రువోరంతరే కృత్వేత్యస్య ఐకార్థ్యమాహ ॥ నాసాగ్ర ఇతి॥ నాసాభ్యంతరసంచారమాత్రస్య స్వతస్సిద్ధస్యావిధేయత్వాయోగాత్ సమౌకృత్వేత్యేతదేవవిధేయమితిదర్శయితుం నాసాభ్యంతరచారిణౌ ప్రాణాపానావిత్యనువాదః

సుహృదంమాంజ్ఞాత్వాశాంతిమృచ్ఛతి - కర్మయోగకరణఏవసుఖమ్
చ్ఛతి § సర్వలోకమహేశ్వరం సర్వేషాంలోకేశ్వరాణామపీశ్వరం * ఈ
మీశ్వరాణాంపరమంమహేశ్వరమితిహిశ్రూయతే - మాంసర్వలోకమ
హేశ్వరంసర్వసుహృదంజ్ఞాత్వామదారాధనరూపః కర్మయోగఇతిసుఖ
నతత్రప్రవర్తతఇత్యర్థః,సుహృదఆరాధనాయహిసర్వేప్రయతంతే॥ ౨౯

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
పంచమోధ్యాయః

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

---

§ భగవత్సమానాధికరణతయా సర్వలోకప్రతిసంబంధికతయాచమహే
శ్వరశబ్దస్యాత్రనరూఢివిశేషవృత్తిరిత్యాహ॥ సర్వేషాం లోకేశ్వరాణా
మపీతి॥ సర్వేషాంలోకానాంమహాన్తమీశ్వరమిత్యేవతుసమాసార్థః।తత్ర
ప్రమాణమాహ॥తమీశ్వరాణామితి॥ శ్రుతావపిమహేశ్వరశబ్దస్యసప్రతి
సంబంధికత్వాత్ పరమత్వవిశేషణాచ్చనరూఢిః- తద్వదత్రాపిసర్వశబ్దా
సంకోచాన్మహత్త్వవిశేషణాచ్చ రుద్రాదిలోకేశ్వరాంతరవ్యవచ్ఛేదఉ
క్తః*సర్వేశ్వరేశ్వరఃకృష్ణఇతిహిస్మర్యతే॥ ... ... *

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే షష్ఠాధ్యాయ ప్రారంభః.

మూ. { శ్రీభగవానువాచ ॥ అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః । స సన్న్యాసీ చ యోగీ చ న నిరగ్నిర్న చాక్రియః ॥ ... ౧. }

భా॥ ఉక్తః కర్మయోగస్సపరికరః, §ఇదానీం జ్ఞానయోగకర్మయోగసాధ్యాత్మావలోకనరూపయోగాభ్యాసవిధిరుచ్యతే। తత్ర కర్మయోగస్య నిరపేక్షసాధనత్వం ద్రఢయితుం జ్ఞానాకారః కర్మయోగో యోగశిరస్కోఽనూద్యతే। కర్మఫలం స్వర్గాదికమనాశ్రితః కార్యం కర్మానుష్ఠానమేవ కార్యం సర్వాత్మనాఽస్మత్సుహృద్భూతపరమపురుషారాధనరూపతయా కర్మైవ మమ ప్రయోజనం న తత్సాధ్యం కించిదితి యః కర్మ కరోతి స సన్న్యాసీ చ జ్ఞానయోగనిష్ఠశ్చ - యోగీ చ కర్మయోగనిష్ఠశ్చ - ఆత్మావలోకనరూపయోగసాధనభూతోభయనిష్ఠ ఇత్యర్థః। న నిరగ్నిర్న చాక్రియః న చోదితయజ్ఞాదికర్మస్వప్రవృత్తః కేవలజ్ఞాననిష్ఠః - తస్య హి జ్ఞాననిష్ఠైవ కర్మయోగనిష్ఠస్య తూభయమస్తీత్యభిప్రాయః ౧.

అ॥ ఉక్తలక్షణకర్మయోగే జ్ఞానమప్యస్తీత్యాహ

మూ. { యం సన్న్యాసమితి ప్రాహుర్యోగం తం విద్ధి పాండవ। న హ్యసన్న్యస్తసంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చన॥ ... ౨ }

భా॥ యం సన్న్యాస ఇతి జ్ఞానయోగ ఇతి ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమితి ప్రాహుస్తం కర్మయోగమేవ విద్ధి। తదుపపాదయతి, న హ్యసన్న్యస్తసంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చనేతి। ఆత్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన అనాత్మని ప్రకృతావాత్మసంకల్పః సన్న్యస్తః పరిత్యక్తో యేన స సన్న్యస్తసంకల్పః

---

§ యోగాభ్యాసవిధిరుచ్యత ఇతి * యోగాభ్యాసవిధిర్యోగీ చతుర్ధా యోగసాధనం। యోగసిద్ధిస్స్వయోగస్య పారమ్యం షష్ఠ ఉచ్యత ఇతి సంగ్రహశ్లోకే ప్రథమం యోగాభ్యాసవిధేరుపాదానాత్ అన్యేషాం చ తదర్థత్వాత్ స ఏవ ప్రధానార్థతయా సంగృహీత ఇతి భావః

అనేవంభూతఃఅసన్న్యస్తసంకల్పః-నహ్యస్యాత్మేషు కర్మయోగిష్వేవం భూతఃకశ్చనకర్మయోగీభవతి * యస్యసర్వేసమారంభాఃకామసంకల్పవర్జితా ఇతిహ్యుక్తం. ౨.

అ॥ కర్మయోగఏవాప్రమాదేనయోగం సాధయతీత్యాహ

మూ. {ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మకారణముచ్యతే । యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే॥ ... * ॥౩}

భా॥ యోగమాత్మావలోకనంప్రాప్తుమిచ్ఛోర్ముముక్షోః కర్మయోగఏవకారణముచ్యతే। తస్యైవయోగారూఢస్యప్రతిష్ఠితయోగస్యైవశమః కర్మనివృత్తిః కారణముచ్యతే - యావదాత్మావలోకనరూపమోక్షావాప్తి కర్మకార్యమిత్యర్థః ౩.

అ॥ కదాప్రతిష్ఠితయోగోభవతీత్యత ఆహ॥

మూ. {యదాహినేంద్రియార్థేషునకర్మస్వనుషజ్జతే । సర్వసంకల్పసన్న్యాసీయోగారూఢస్తదోచ్యతే॥ ... ౪}

భా॥ యదాఽయంయోగీ ఆత్మైకానుభవస్వభావతయా ఇంద్రియార్థేష్వాత్మవ్యతిరిక్తప్రాకృతవిషయేషు తత్సంబంధిషుచ కర్మసు§నానుషజ్జతే. నసంగమర్హతి-తదాహిసర్వసంకల్పసన్న్యాసీయోగారూఢఇత్యుచ్యతే-తస్మాదారురుక్షోర్విషయానుభవార్హతయా తదననుషంగాభ్యాసరూపః కర్మయోగఏవయోగనిష్పత్తికారణం- అతోవిషయాననుషంగాభ్యాసరూపంకర్మయోగమేవారురుక్షుః కుర్యాత్ ౪

అ॥ తదేవాహ॥

మూ. {ఉద్ధరేదాత్మనాత్మానంనాత్మానమవసాదయేత్ । ఆత్మైవహ్యాత్మనోబంధురాత్మైవరిపురాత్మనః॥ ... ౫}

భా॥ ఆత్మనామనసావిషయాననుషక్తేనమనసాఆత్మానముద్ధరేత్ - తద్విపరీతేనమనసాఆత్మానంనావసాదయేత్ - ఆత్మైవమనఏవహ్యాత్మనోబంధుస్తదేవాత్మనోరిపుః ౫.

---

§ సంగంత్యజతినివర్తయతీత్యాదిషుప్రయోగేషుజాయమానస్యసంగస్యబలాన్నివర్తనంప్రతీయతే- అత్రతునానుషజ్జతఇత్యుక్తం - సంగస్స్వయమేవనజాయతఇత్యర్థః-తతఃఫలితమాహ-నసంగమర్హతీతి

మూ॰ { బంధురాత్మాత్మనస్తస్య యేనాత్మైవాత్మనా జితః। అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వర్తేతాత్మైవ శత్రువత్॥ ... ౬ }

భా॥ యేన పురుషేణ స్వేనైవ స్వమనో విషయేభ్యో జితం తన్మనస్తస్య బంధుః- అనాత్మనః అజితమనసః- స్వకీయమేవ మనః స్వస్య శత్రువత్ శత్రుత్వే వర్తేత స్వస్య శ్రేయసవిపరీతే వర్తేతేత్యర్థః। యథోక్తం భగవతా పరాశరేణాపి * మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః। బంధాయ విషయాసంగి ముక్త్యై నిర్విషయం మన ఇతి ౬.

అ॥ యోగారంభయోగ్యావస్థోచ్యతే

మూ॰ { జితాత్మనః ప్రశాంతస్య పరమాత్మా సమాహితః। శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః॥ ... ౭ }

భా॥ శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు మానావమానయోశ్చ - జితాత్మనః జితమనసః వికారరహితమనసః- ప్రశాంతస్య మనసి పరమాత్మా సమాహితః సమ్యగాహితః స్వరూపేణావస్థితః- ప్రత్యగాత్మాత్ర పరమాత్మేత్యుచ్యతే తస్యైవ ప్రకృతత్వాత్ - తస్యాపి పూర్వపూర్వావస్థాపేక్షయా పరమాత్మత్వాత్ - ఆత్మా పరం సమాహిత ఇతి వాన్వయః ౭.

మూ॰ { జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేంద్రియః। యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్టాశ్మకాంచనః॥ ... ౮ }

భా॥ జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా ఆత్మస్వరూపవిషయేణ జ్ఞానేన తస్య చ ప్రకృతివిసజాతీయాకారవిషయేణ జ్ఞానేన చ తృప్తమనాః కూటస్థః దేవాద్యవస్థాస్వనువర్తమానసర్వసాధారణజ్ఞానైకాకారాత్మని స్థితః- తత ఏవ విజితేంద్రియః- సమలోష్టాశ్మకాంచనః ప్రకృతివివిక్తస్వరూపనిష్ఠతయా ప్రాకృతవస్తువిశేషేషు భోగ్యత్వాభావాల్లోష్టాశ్మకాంచనేషు సమప్రయోజనో యః కర్మయోగీ స యుక్త ఇత్యుచ్యతే ఆత్మావలోకనరూపయోగాభ్యాసార్హ ఇత్యుచ్యతే॥ అ॥ § తథా చ

మూ॰ { సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు। సాధుష్వపి చ పాపేషు సమబుద్ధిర్విశిష్యతే॥ ... ౯ }

---

§ సమలోష్టాశ్మకాంచన ఇత్యచేతనేషూక్త ఏవార్థః చేతనవిషయతయా ప్రపంచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ। తథా చేతి-అపి చేత్యర్థః.

భా॥ వయోవిశేషానంగీకారేణస్వహితైషిణస్సుహృదః- సవయసోహితైషిణోమిత్రాణి-అరయోనిమిత్తతోఽనర్థేచ్ఛవః-ఉభయహేత్వభావాత్ ఉభయరహితా ఉదాసీనాః-జన్మతఏవోభయరహితా మధ్యస్థాః జన్మతఏవానిష్టేచ్ఛవోద్వేష్యాః-జన్మతఏవహితైషిణోబంధవః-సాధవోధర్మశీలాః-పాపాఃపాపశీలాః-ఆత్మైకప్రయోజనతయాసుహృన్మిత్రాదిభిఃప్రయోజనాభావాద్విరోధాభావాచ్చ తేషుసమబుద్ధిర్యోగాభ్యాసాహర్తేవిశిష్యతె ౯.

మూ. { యోగీయుంజీతసతతమాత్మానంరహసిస్థితః। ఏకాకీయతచిత్తాత్మానిరాశీరపరిగ్రహః॥౧౦॥ }

భా॥ యోగీఉక్తప్రకారకర్మయోగనిష్ఠః- సతతంఅహరహర్యోగకాలే- ఆత్మానంయుంజీత ఆత్మానంయుక్తంకుర్వీత-స్వదర్శననిష్ఠంకుర్వీతేత్యర్థః- రహసిజనవర్జితేనిశ్శబ్దేదేశేస్థితః - ఏకాకీ తత్రాపినసద్వితీయః- యతచిత్తాత్మా §యతచిత్తమనస్కః-నిరాశీఃఆత్మవ్యతిరిక్తేకృత్స్నేవస్తునినిరపేక్షః-అపరిగ్రహః తద్వ్యతిరిక్తేకస్మింశ్చిదపిమమతారహితః॥ ౧౦.

మూ. { శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్యస్థిరమాసనమాత్మనః। నాత్యుచ్ఛ్రితంనాతినీచంచేలాజినకుశోత్తరం ॥ ౧౧ ॥ తత్రైకాగ్రంమనఃకృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః । ఉపవిశ్యాసనేయుంజ్యాద్యోగమాత్మవిశుద్ధయే॥౧౨॥ }

భా ॥ శుచౌదేశే - అశుచిభిఃపురుషైరనధిష్ఠితేఅపరిగృహీతేచాశుచిభిర్వస్తుభిరస్పృష్టేచ పవిత్రభూతేదేశే † దార్వాదినిర్మితం - నాత్యుచ్ఛ్రితంనాతినీచం- కుశాజినచేలోత్తరమాసనంప్రతిష్ఠాప్య తస్మిన్మనఃప్ర

---

§ ఆత్మశబ్దేనమనసోఽభిధానేపితస్యైవచింతారూపవృత్త్యపేక్షయాచిత్తశబ్దఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ యతచిత్తమనస్క-ఇతి.

† స్థిరత్వేహేతుర్దార్వాదినిర్మితత్వం-తద్ధి-అకఠినత్వాన్మృదుత్వార్థంచేలం-తత్రాపినిస్తరంగత్వార్థంశుద్ధ్యర్థంచాజినం- సర్వస్యోపరిశుద్ధ్యర్థంసత్వోన్మేషార్థంచకుశాః- కుశాజినచేలోత్తరమితి కశ్చిద్భాష్యపాఠః-తథాసత్యుత్తరోత్తరమార్దవసిద్ధ్యర్థమితిమంతవ్యం - విపరీతోత్రక్రమశ్చేలాదీనామితిచశాంకరం - కేచిత్త్వవ్యవస్థితక్రమత్వమాహుః -

సాదకరేణసాపాశ్రయఉపవిశ్య అవ్యాకులమేకాగ్రంమనఃకృత్వాయత
చిత్తేంద్రియక్రియః సర్వాత్మనోపసంహృతచిత్తేంద్రియక్రియః - ఆత్మవి
శుద్ధయేబంధనివృత్తయె యోగంయుంజ్యాత్ ఆత్మావలోకనంకుర్యాత్॥౧౨

మూ॥ సమంకాయశిరోగ్రీవంధారయన్నచలంస్థిరం। సంప్రే
క్ష్యనాసికాగ్రంస్వందిశశ్చానవలోకయన్॥ ౧౩॥ ప్ర
శాంతాత్మావిగతభీర్బ్రహ్మచారివ్రతేస్థితః। మనస్సం
యమ్యమచ్చిత్తోయుక్తఆసీతమత్పరః॥ ౧౪ ॥......

భా॥ కాయశిరోగ్రీవం సమమచలం సాపాశ్రయతయాస్థిరంధార
యన్- దిశశ్చానవలోకయన్ - స్వనాసికాగ్రంసంప్రేక్ష్యప్రశాంతా
త్మాఅత్యంతనిర్వృతమనాఃవిగతభీర్బ్రహ్మచర్యయుక్తోమనస్సంయమ్యమ
చ్చిత్తోయుక్తఅవహితోమత్పరఆసీత- మామేవచింతయన్నాసీత॥ ౧౪.

మూ॥ యుంజన్నేవంసదాత్మానంయోగీనియతమానసః। శాం
తింనిర్వాణపరమాంమత్సంస్థామధిగచ్ఛతి॥ ౧౫॥ ...

భా॥ ఏవంమయిపరస్మిన్ బ్రహ్మణిపురుషోత్తమేమనసశ్శుభాశ్రయే
సదాత్మానమనోయుంజన్నియతమానసఃమత్స్పర్శపవిత్రీకృతమానసత
యానిశ్చలమానసః- మత్సంస్థాంనిర్వాణపరమాంశాంతిమధిగచ్ఛతి - ని
ర్వాణకాష్ఠారూపాంమత్సంస్థాంమయిసంస్థితాంశాంతిమధిగచ్ఛతి॥ ౧౫॥

అ॥ ఏవమాత్మయోగమారభమాణస్యమనోనైర్మల్యహేతుభూతాం
మనసోభగవతిశుభాశ్రయేస్థితిమభిధాయాన్యదపియోగోపకరణమాహ.

మూ॥ నాత్యశ్నతస్తుయోగోస్తినచైకాంతమనశ్నతః। నచా
తిస్వప్నశీలస్యజాగ్రతోనైవచార్జున॥ ౧౬॥ యుక్తా
హారవిహారస్యయుక్తచేష్టస్యకర్మసు। యుక్తస్వ
ప్నావబోధస్యయోగోభవతిదుఃఖహా॥ ౧౭॥ ...

భా॥ అత్యశనానశనేయోగవిరోధినీ, అతివిహారావిహారౌచ, తథా
ఒతిమాత్రస్వప్నజాగర్యే, తథాచాత్యాయాసానాయాసౌ, మితాహార
విహారస్యమితాయాసస్యమితస్వప్నావబోధస్యసకలదుఃఖహాబంధనాశ
నోయోగస్సంపన్నోభవతి॥ ౧౭

---

§ సాపాశ్రయఉపవిశ్యేతి- అన్యథాపాశ్చాత్యధారణప్రయత్నస్సమా
ధివిరోధీస్యాదితిభావః.

మూ॥ యదావినియతంచిత్తమాత్మన్యేవావతిష్ఠతే।నిస్పృ
హస్సర్వకామేభ్యోయుక్తఇత్యుచ్యతేతదా॥ ౧౮॥

భా॥ యదాప్రయోజనవిషయంచిత్తమాత్మన్యేవవినియతంవిశేషేణ నియతం-నిరతిశయప్రయోజనతయాత్మన్యేవనియతంనిశ్చలమవతిష్ఠతే। తదా సర్వకామేభ్యోనిస్పృహస్సన్ యుక్తఇత్యుచ్యతే యోగార్హఇత్యుచ్యతే॥ ౧౮

మూ॥ యథాదీపోనివాతస్థోనేంగతేసోపమాస్మృతా। యో
గినోయతచిత్తస్యయుంజతోయోగమాత్మనః॥ ౧౯॥

భా॥ నివాతస్థోదీపోయథానేంగతేనచలతి-అచలస్సప్రభస్తిష్ఠతి-యతచిత్తస్యనివృత్తసకలేతరమనోవృత్తేర్యోగినఃఆత్మని యోగంయుంజతఃఆత్మస్వరూపస్యసోపమా, నివాతస్థతయానిశ్చలసప్రభదీపవన్నివృత్తసకలేతరమనోవృత్తితయానిశ్చలోజ్ఞానప్రభఆత్మాతిష్ఠతీత్యర్థః॥ ౧౯

మూ॥ యత్రోపరమతేచిత్తంనిరుద్ధంయోగసేవయా।యత్ర
చైవాత్మనాత్మానంపశ్యన్నాత్మనితుష్యతి॥ ౨౦॥ సుఖ
మాత్యంతికంయత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియం। వేత్తి
యత్రనచైవాయంస్థితశ్చలతితత్త్వతః॥ ౨౧॥ యంల
బ్ధ్వాచాపరంలాభంమన్యతేనాధికంతతః। యస్మిన్స్థి
తోనదుఃఖేనగురుణాపివిచాల్యతే॥ ౨౨॥ తంవిద్యాద్దుః
ఖసంయోగవియోగంయోగసంజ్ఞితం। సనిశ్చయేన
యోక్తవ్యోయోగోఽనిర్విణ్ణచేతసా॥ ౨౩॥ ... ...

భా॥ యోగసేవయాహేతునాసర్వత్రనిరుద్ధంచిత్తం యత్రయోగేఉపరమతే అతిశయితసుఖమిదమితిరమతే - యత్రచయోగే ఆత్మనా మనసాఆత్మానంపశ్యన్ అన్యనిరపేక్షమాత్మన్యేవతుష్యతి § యత్తదతీంద్రియమాత్మబుద్ధ్యేకగ్రాహ్యమాత్యంతికంసుఖం యత్రచయోగే వేత్తిఅనుభవతి-యత్రచయోగేస్థితఃసుఖాతిరేకేణతత్త్వతస్తద్భావాన్నచలతి-యంచయోగంలబ్ధ్వాయోగాద్విరతస్తమేవకాంక్షమాణోనాపరంలాభం

---

§ యదేవంవిధంసుఖంతద్యత్రవేత్తీత్యన్వయః- యద్వాపిండితంప్రసి
ద్ధ్య[illegible]ర్థంతదిత్యేవార్థః.

మన్యతే- యస్మింశ్చయోగే స్థితోవిరతోపి గుణవత్పుత్ర వియోగాదినాగు
రుణాపిదుఃఖేననవిచాల్యతే-తందుఃఖసంయోగవియోగం దుఃఖసంయో
గప్రత్యనీకాకారం యోగశబ్దాభిధేయం విద్యాత్, సఏవంరూపోయోగ
ఆత్మారంభదశాయాం నిశ్చయేనానిర్విణ్ణచేతసాహృష్టచేతసా యోగో
యోక్తవ్యః॥ ౨౩

మూ॥ సంకల్పప్రభవాన్కామాంస్త్యక్త్వాసర్వానశేషతః।
మనసైవేంద్రియగ్రామంవినియమ్యసమంతతః ॥ ౨౪॥
శనైశ్శనైరుపరమేద్బుద్ధ్యాధృతిగృహీతయా।ఆత్మసం
స్థంమనఃకృత్వానకించిదపిచింతయేత్ ॥ ౨౫॥ ...

భా॥ స్పర్శజాస్సంకల్పజాశ్చేతిద్వివిధాఃకామాః -స్పర్శజాశ్శీతో
ష్ణాదయః సంకల్పజాఃపుత్రక్షేత్రాదయః- తత్ర సంకల్పప్రభవాఃస్వ
రూపేణైవత్యక్తుంశక్యాః- తాన్సర్వాన్మనసైవతదనన్వయానుసంధా
నేనత్యక్త్వాస్పర్శజేష్వవర్జనీయేషు తన్నిమిత్తహర్షోద్వేగౌత్యక్త్వా స
మంతతఃసర్వస్మాద్విషయాత్సర్వమింద్రియగ్రామంవినియమ్యశనైశ్శనై
ర్ధృతిగృహీతయావివేకవిషయయాబుద్ధ్యాసర్వస్మాదాత్మవ్యతిరిక్తాదుపర
మ్యాత్మసంస్థంమనఃకృత్వా నకించిదపిచింతయేత్॥ ౨౫

మూ॥ యతోయతోనిశ్చరతిమనశ్చంచలమస్థిరం।తత
స్తతోనియమ్యైతదాత్మన్యేవవశంనయేత్ ॥౨౬॥

భా॥ చలస్వభావతయాఆత్మన్యస్థిరంమనః యతోయతోవిషయప్రా
వణ్యహేతోర్బహిర్నిశ్చరతి। తతస్తతోయత్నేనమనోనియమ్యాత్మన్యేవా
తిశయితసుఖభావనయావశంనయేత్॥ ౨౬

మూ॥ ప్రశాంతమనసంహ్యేనంయోగినంసుఖముత్తమం।ఉ
పైతిశాంతరజసంబ్రహ్మభూతమకల్మషం।౨౭॥ ...

భా॥ ప్రశాంతమనసంఆత్మనినిశ్చలమనసంఆత్మన్యస్తమనసం- తతఏ
వహేతోర్దగ్ధాశేషకల్మషం - తతఏవశాంతరజసంవినష్టరజోగుణం- త
తఏవబ్రహ్మభూతంస్వస్వరూపేణావస్థిత మేనంయోగినం- ఆత్మానుభవ
రూపముత్తమంసుఖముపైతి- హీతిహేతౌ - ఉత్తమసుఖరూపత్వాదాత్మ
స్వరూపస్యేత్యర్థః॥ ౨౭

మూ, ఏవం యుంజన్ సదాత్మానం యోగీ విగతకల్మషః। సు
ఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శమత్యంతం సుఖమశ్నుతే॥ ౨౮॥

భా॥ ఏవముక్తప్రకారేణాత్మానం యుంజన్ తేనైవ విగతప్రాచీనస మస్తకల్మషో బ్రహ్మసంస్పర్శం బ్రహ్మానుభవరూపం సుఖమత్యంతమపరిమితం సుఖేనానాయాసేన సదాశ్నుతే॥ ౨౮

అ॥ అథ యోగవిపాకదశా చతుష్ప్రకారోచ్యతే॥

మూ. సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని। ఈక్ష
తే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః॥ ౨౯॥...

భా॥ స్వాత్మనః పరేషాం చ భూతానాం ప్రకృతివియుక్తస్వరూపాణాం జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యాద్వైషమ్యస్య చ ప్రకృతిగతత్వాద్యోగయుక్తాత్మా ప్రకృతివియుక్తేష్వాత్మసు సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా సమదర్శనః- సర్వభూతస్థం స్వాత్మానం సర్వభూతాని చ స్వాత్మనీక్షతే - సర్వభూతసమానాకారం స్వాత్మానం స్వాత్మసమానాకారాణి చ సర్వభూతాని పశ్యతీత్యర్థః - ఏకస్మిన్నాత్మని దృష్టే సర్వస్యాత్మవస్తునస్తత్సామ్యాత్సర్వమాత్మవస్తు దృష్టం భవతీత్యర్థః * సర్వత్ర సమదర్శన ఇతి వచనాత్ * యోయం యోగస్త్వయా ప్రోక్తః సామ్యేనేత్యనుభాషణాచ్చ * నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మేతి వచనాచ్చ॥ ౨౯

మూ, యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి। తస్యా
హం న ప్రణశ్యామి స చ మే న ప్రణశ్యతి॥ ౩౦॥ ...

భా॥ తతో విపాకదశాపన్నో మమ సాధర్మ్యముపాగతః * నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీతి వ్యుచ్యమానం సర్వస్యాత్మవస్తునో విధూతపుణ్యపాపస్య స్వరూపేణావస్థితస్య మత్సామ్యం పశ్యన్ యస్సర్వత్రాత్మవస్తుని మాం పశ్యతి సర్వమాత్మవస్తు చ మయి పశ్యతి, అన్యోన్యసామ్యాదన్యతరదర్శనేనాన్యతరదపీదృశమితి పశ్యతి। తస్య స్వాత్మరూపం పశ్యతోఽహం తత్సామ్యాన్న ప్రణశ్యామి నాదర్శనముపయామి- మమాపి మాం పశ్యతో మత్సామ్యాత్ స్వాత్మానం పశ్యన్తమవలోకయన్ సదాదర్శనముపయామి॥ ౩౦॥

అ॥ తతోపిపాకదశామాహ॥

మూ. సర్వభూతస్థితంయోమాంభజత్యేకత్వమాస్థితః। స
ర్వథావర్తమానోపిసయోగీమయివర్తతే॥ ౩౧ ॥

భా॥ యోగదశాయాం సర్వభూతస్థితంమామసంకుచితజ్ఞానైకాకారతయాఏకత్వమాస్థితః ప్రాకృతభేదపరిత్యాగేనసుదృఢంయోభజతే - సయోగీవ్యుత్థానకాలేపియథాతథావర్తమానఃస్వాత్మానంసర్వభూతానిచపశ్యన్మయివర్తతే మామేవపశ్యతి - స్వాత్మనిసర్వభూతేషుచసర్వదామత్సామ్యమేవపశ్యతీత్యర్థః॥ ౩౧

అ॥ తతోపికాష్ఠామాహ॥

మూ. ఆత్మౌపమ్యేనసర్వత్ర సమంపశ్యతియోర్జున।సుఖం
వాయదివాదుఃఖంసయోగీపరమోమతః॥ ౩౨॥

భా॥ స్వాత్మనశ్చాన్యేషాంచాత్మనామసంకుచితజ్ఞానైకాకారతయౌపమ్యేనస్వాత్మనిచాన్యేషుచసర్వత్రవర్తమానం పుత్రజన్మాదిరూపంసుఖం తన్మరణాదిరూపంచదుఃఖమసంబంధసామ్యాత్సమంయఃపశ్యతి - పరపుత్రజన్మమరణాదిసమం స్వపుత్రజన్మమరణాదికంయఃపశ్యతీత్యర్థః-సయోగీపరమోయోగకాష్ఠాంగతోమతః॥ ౩౨

మూ. అర్జునఉవాచ॥ యోయంయోగస్త్వయాప్రోక్తస్సామ్యే
నమధుసూదన। ఏతస్యాహంనపశ్యామిచంచలత్వాత్స్థితింస్థి
రాం॥ ౩౩॥ చంచలంహిమనఃకృష్ణప్రమాథిబలవద్దృఢం । త
స్యాహంనిగ్రహంమన్యేవాయోరివసుదుష్కరం॥ ౩౪॥

భా॥ యోఽయందేవమనుష్యాదిభేదేనజీవేశ్వరభేదేనచాత్యంతభిన్నతయైతావంతంకాలమనుభూతేషుసర్వేష్వాత్మసుజ్ఞానైకాకారతయాపరస్పరసామ్యేనాకర్మవశ్యతయా చేశ్వరసామ్యేనసర్వత్రసమదర్శనరూపోయోగస్త్వయాప్రోక్తః- ఏతస్యయోగస్యస్థిరాంస్థితింనపశ్యామి - మనసశ్చంచలత్వాత్ - తథాహ్యనవరతాభ్యస్తవిషయేష్వపిస్వతఏవచంచలంపురుషేణైకత్రావస్థాపయితుమశక్యం మనఃపురుషంబలాత్ ప్రమథ్యదృఢమన్యత్రచరతి - తస్యస్వాభ్యస్తవిషయేష్వపిచంచలస్వభావస్యమనసస్తద్విపరీతాకారాత్మనిస్థాపయితుంనిగ్రహంప్రతికూలగతేర్మహావా

వాతస్యవ్యజనాదినేవసుదుష్కరమహంమన్యే-మనోనిగ్రహోపాయో వక్తవ్యఇత్యభిప్రాయః॥ ౩౪

మూ. శ్రీభగవానువాచ॥ అసంశయంమహాబాహో మనోదుర్నిగ్రహంచలం । అభ్యాసేనతుకౌంతేయవైరాగ్యేణచగృహ్యతే॥ ౩౫॥ అసంయతాత్మనాయోగోదుష్ప్రాపఇతిమెమతిః । వశ్యాత్మనాతుయతతాశక్యోఽవాప్తుముపాయతః॥ ౩౬॥

భా ॥ చలస్వభావతయామనోదుర్నిగ్రహమేవేత్యత్ర నసంశయః-తథాప్యాత్మనోగుణాకారత్వాభ్యాసజనితాభిముఖ్యేనాత్మవ్యతిరిక్తేషుదోషాకారత్వదర్శనజనితవైతృష్ణ్యేనచకథంచిద్గృహ్యతే। అసంయతాత్మనా అజితమనసామహతాపిబలేనయోగోదుష్ప్రాపఏవ - ఉపాయతస్తువశ్యాత్మనాపూర్వోక్తేనమదారాధనరూపేణాంతర్గతజ్ఞానేనకర్మణాజితమనసాయతమానేనాయమెవసమదర్శనరూపోయోగోఽవాప్తుంశక్యః

అ ॥ అథ నేహాభిక్రమనాశోస్తీత్యాదావేవశ్రుతం యోగమాహాత్మ్యం యథావచ్ఛ్రోతుమర్జునఃపృచ్ఛతి § అంతర్గతాత్మజ్ఞానతయా యోగశిరస్కతయాచహికర్మయోగస్య మాహాత్మ్యంతత్రోదితం, తచ్చయోగమాహాత్మ్యమెవ॥

మూ. అర్జునఉవాచ॥ అయతిశ్శ్రద్ధయోపేతోయోగాచ్చలితమానసః॥ అప్రాప్యయోగసంసిద్ధింకాంగతింకృష్ణగచ్ఛతి॥ ౩౭॥ కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్టశ్ఛిన్నాభ్రమివనశ్యతి। అప్రతిష్ఠోమహాబాహోవిమూఢోబ్రహ్మణఃపథి ॥ ౩౮ ॥ ఏతంమెసంశయంకృష్ణచ్ఛేత్తుమర్హస్యశేషతః । త్వదన్యస్సంశయస్యాస్యచ్ఛేత్తానహ్యుపపద్యతే॥ ౩౯॥ ... ...

---

§ నను నేహాభిక్రమనాశోస్తీత్యాదౌకర్మయోగస్యమాహాత్మ్యముక్తం అతిశుతత్ఫలభూతస్యాత్మావలోకనరూపయోగస్య, అతఃకథమేవంశ్రుతమేవేత్యుక్తం, తత్రాహ॥ అంతర్గతేతి॥ ననుకిమిత్యత్రాహ ॥ తచ్చేతి॥ యోగాంకురభూతాత్మజ్ఞానగర్భతయాపుష్కలయోగస్వరూపసాధనతయాచహికర్మయోగస్యమాహాత్మ్యంతత్రోదితం, తతశ్చ యోగోపాధికైతదంగభూతకర్మయోగమాహాత్మ్యేఅభిహితేఅంగిభూతయోగమాహాత్మ్యమేవోక్తంభవతీతిభావః

భా॥ శ్రద్ధయా యోగే ప్రవృత్తో దృఢతరాభ్యాసరూపయత్నవైకల్యేన యోగసంసిద్ధిమప్రాప్య యోగాచ్చలితమానసః కాం గతిం గచ్ఛతి - ఉభయవిభ్రష్టో౽యం ఛిన్నాభ్రమివ కచ్చిన్న నశ్యతి - యథా మేఘశకలః పూర్వస్మాద్బృహతో మేఘాచ్ఛిన్నః పరం బృహంతం మేఘమప్రాప్య మధ్యే వినష్టో భవతి తథైవ కచ్చిన్న నశ్యతి । కథముభయవిభ్రష్టతా, అప్రతిష్ఠో విమూఢో బ్రహ్మణః పథీతి। యథావస్థితం స్వర్గాదిసాధనభూతం కర్మ ఫలాభిసంధిరహితస్యాస్య పురుషస్య స్వఫలసాధనత్వేన ప్రతిష్ఠా న భవతీత్యప్రతిష్ఠః- ప్రక్రాంతే బ్రహ్మణః పథి విమూఢః తస్మాగ్పథః ప్రచ్యుతః- అత ఉభయవిభ్రష్టతయా కిమయం నశ్యత్యేవ ఉత న నశ్యతి। తమేనం సంశయమశేషతశ్ఛేత్తుమర్హసి - స్వతః ప్రత్యక్షేణ యుగపత్సర్వం సర్వదా పశ్యతస్త్వత్తో౽న్యస్సంశయస్యాస్య ఛేత్తా నహ్యుపపద్యతే॥ 3౯

మూ. శ్రీభగవానువాచ॥ పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశస్తస్య విద్యతే। నహి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి॥౪౦

భా॥ శ్రద్ధయా యోగే ప్రక్రాంతస్య తస్మాత్ ప్రచ్యుతస్యేహ చాముత్ర చ వినాశో న విద్యతే- ప్రాకృతస్వర్గాది భోగానుభవే బ్రహ్మానుభవే చాభిలషితానవాప్తిరూపః ప్రత్యవాయాఖ్యో నిష్టావాప్తిరూపశ్చ వినాశో న విద్యత ఇత్యర్థః:- నహి నిరతిశయకల్యాణరూపయోగకృత్ కశ్చిత్ త్రికాలత్రయేపి దుర్గతిం గచ్ఛతి ౪౦.

అ॥ కథమయం భవిష్యతీత్యత్రాహ॥

మూ. ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకానుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః। శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టో౽భిజాయతే,౪౧

భా॥ *యజ్జాతీయభోగాభికాంక్షయా యోగాత్ ప్రచ్యుతో౽యమతిపుణ్యకృతాం ప్రాప్యాన్ లోకాన్ ప్రాప్య తజ్జాతీయానతికల్యాణభోగాన్ యోగమాహాత్మ్యాదేవ భుంజానో యావత్తద్భోగతృష్ణావసానం శాశ్వతీ

---

* సర్వేషామాగ్రయాపుణ్యకృత్త్వసద్భావేపి కేషుచిత్పుణ్యకృచ్ఛబ్దప్రయోగస్తేషామతిశయితపుణ్యకృత్త్వనిబంధన ఇత్యాహ ॥ అతిపుణ్యకృతామితి-

స్సమాస్తతో౽పి త్వాతస్మిన్ భోగే వితృష్ణః శుచీనాం శ్రీమతాం యోగోపక్రమయోగ్యానాం కులే యోగోపకరణే భ్రష్టో యోగమాహాత్మ్యాజ్జాయతే ... ... ౪౧.

మూ. అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతాం। ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశం ... ౪౨

భా॥ పరిపక్వయోగశ్చలితశ్చేత్ యోగినాం ధీమతాం యోగం కుర్వతాం స్వయమేవ యోగోపదేశసమర్థానాం కులే భవతి। తదేతదుభయవిధం యోగయోగ్యానాం యోగినాం చ కులే జన్మ, లోకే పాపకృతానాం దుర్లభతరం- ఏతత్తు యోగమాహాత్మ్యకృతం ౪౨.

మూ. తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికం। యతతే చ తతో భూయస్సంసిద్ధౌ కురునందన॥ ౪౩॥ పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశో౽పి సః। ...

భా॥ తత్ర జన్మని తమేవ పౌర్వదైహికం యోగవిషయం బుద్ధిసంయోగం లభతే- తతస్సుప్తప్రబుద్ధవద్భూయస్సంసిద్ధౌ యతతే- యథా నాంతరాయహతో భవతి తథా యతతే - తేన పూర్వాభ్యాసేన పూర్వేణ యోగవిషయేణాభ్యాసేన స యోగభ్రష్టో హ్యవశో౽పి యోగ ఏవ హ్రియతే- ప్రసిద్ధం హ్యేతద్యోగమాహాత్మ్యమిత్యర్థః ౪౩

మూ॥ జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే॥ ౪౪॥

భా॥ అప్రవృత్తయోగో యోగే జిజ్ఞాసురపి తతశ్చలితమానసః పునరపి తామేవ జిజ్ఞాసాం ప్రాప్య కర్మయోగాదికం యోగమనుష్ఠాయ శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే- శబ్దబ్రహ్మ, దేవమనుష్యపృథివ్యంతరిక్ష స్వర్గాది శబ్దాభిలాపయోగ్యం బ్రహ్మ ప్రకృతిః- ప్రకృతిబంధాద్విముక్తో దేవమనుష్యాదిశబ్దాభిలాపానర్హం జ్ఞానానందైకతానమాత్మానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥

మూ. ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః। అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాం గతిం॥ ౪౫

భా॥ యత ఏవం యోగమాహాత్మ్యం తతో౽నేకజన్మార్జితపుణ్యసంచయైః సంశుద్ధకిల్బిషః సంసిద్ధస్సంజాతః ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ చలితో౽పి పునః పరాం గతిం యాత్యేవ ౪౫.

అ॥ అతిశయితపురుషార్థనిష్ఠతయా యోగినస్సర్వస్మాదాధిక్యమాహ

మూ॥ {తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోపి మతోధికః। కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున॥ ౪౬॥}

భా॥ కేవలతపోభిర్యః పురుషార్థస్సాధ్యతే ఆత్మజ్ఞానవ్యతిరిక్తైర్జ్ఞానైశ్చ యః, యశ్చ కేవలైరశ్వమేధాదిభిః కర్మభిః, తేభ్యస్సర్వేభ్యోఽధికపురుషార్థసాధనత్వా ద్యోగస్య, తపస్విభ్యో జ్ఞానిభ్యః కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ-తస్మాద్యోగీ భవార్జున ౪౬

అ॥ తదేవం పరవిద్యాంగభూతం ప్రజాపతివాక్యోదితం ప్రత్యగాత్మదర్శనముక్తం, అథ పరవిద్యాం ప్రస్తౌతి

మూ. {యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతేనాంతరాత్మనా। శ్రద్ధావాన్భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మతః ॥ ౪౭॥
ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే యోగాభ్యాస యోగో నామ షష్ఠోధ్యాయః ॥ ... ... *}

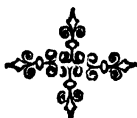
భా॥ యోగినామితి పంచమ్యర్థే షష్ఠీ- సర్వభూతస్థమాత్మానమిత్యాదినా చతుర్విధా యోగినః ప్రతిపాదితాః- తేష్వంతర్గతత్వాద్వక్ష్యమాణస్య యోగినోనిర్ధారణే షష్ఠీ సంభవతి - అపి సర్వేషామితి సర్వశబ్దనిర్దిష్టాస్తపస్విప్రభృతయః-తత్రాప్యుక్తేన న్యాయేన పంచమ్యర్థో గృహీతవ్యః యోగిభ్యోపి సర్వేభ్యో వక్ష్యమాణో యోగీ యుక్తతమః - తదపేక్షయా అవరత్వే తపస్విప్రభృతీనాం యోగినాంచ నకశ్చిద్విశేష ఇత్యర్థః - మేర్వపేక్షయా సర్షపాణామివ। యద్యపి సర్షపేష్వన్యోన్యన్యూనాధికభావో విద్యతే తథాపి మేర్వపేక్షయా అవరత్వనిర్దేశస్సమానః- మత్ప్రియత్వాతిరేకేణానన్యసాధారణస్వభావతయా మద్గతేనాంతరాత్మనా మనసా (బాహ్యాంతరసకలవృత్తివిశేషాశ్రయభూతం మనో హ్యాంతరాత్మా - అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన మయా వినా ఆత్మధారణాఽలాభాత్ మద్గతేన మనసా) శ్రద్ధావాన్ అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన క్షణమాత్ర విశ్లేషాసహతయా మత్ప్రాప్తిప్రవృత్తౌ త్వరావాన్ యో మాం భజతే - మాం- విచిత్రానంతభోగ్యభోక్తృవర్గభోగోపకరణభోగస్థానపరిపూర్ణ నిఖిలజగదుదయవిభవలయలీలం అస్పృష్టాశేషదోషానవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశ

క్తి తేజః ప్రభృత్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణనిధిం స్వాభిమతానురూపైక
రూపాచింత్యదివ్యాద్భుతనిత్యనిరవద్యనిరతిశయౌజ్జ్వల్య సౌందర్య సౌగం
ధ్య సౌకుమార్యలావణ్యయౌవనాద్యనంతగుణనిధిదివ్యరూపం వాఙ్మనసా
పరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావ మపారకారుణ్యసౌశీల్యవాత్సల్యౌదార్యమ
హోదధిమనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్యం ప్రణతార్తిహరమాశ్రి
తవాత్సల్యైకజలధి మఖిలమనుజనయనవిషయతాంగత మజహత్స్వస్వ
భావం వసుదేవగృహేఽవతీర్ణమనవధికాతిశయతేజసా నిఖిలంజగద్భా
సయంత మాత్మకాంత్యా విశ్వమాప్యాయయంతం-భజతే సేవతే- ఉపా
స్త ఇత్యర్థః । స మే యుక్తతమో మతః స సర్వేభ్యశ్శ్రేష్ఠతమ ఇతి సర్వం
సర్వదా యథావస్థితం స్వత ఏవ సాక్షాత్కుర్వే అహం మన్యే ౪౭.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
షష్ఠోధ్యాయః.

ప్రథమషట్కం సంపూర్ణమ్

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే సప్తమాధ్యాయప్రారంభః.

అ॥ ప్రథమేనాధ్యాయషట్కేన పరమప్రాప్యభూతస్య పరస్య బ్రహ్మణో నిరవద్యస్య నిఖిలజగదేకకారణస్య సర్వజ్ఞస్య ‡ సర్వభూతస్య సత్యసంకల్పస్య మహావిభూతేః శ్రీమతో నారాయణస్య ప్రాప్త్యుపాయభూతం తదుపాసనం వక్తుం తదంగభూతమాత్మజ్ఞానపూర్వకకర్మానుష్ఠానసాధ్యం ప్రాప్తుః ప్రత్యగాత్మనో యాథాత్మ్యదర్శనముక్తం, ఇదానీం మధ్యమేన షట్కేన పరబ్రహ్మభూతపరమపురుషస్వరూపం తదుపాసనం చ భక్తిశబ్దవాచ్యముచ్యతే। తదేతదుత్తరత్ర *యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతం। స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవ ఇత్యారభ్య *విముచ్య నిర్మమశ్శాంతో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే। బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాంక్షతి। సమస్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామితి సంక్షిప్య వక్ష్యతే। ఉపాసనం తు భక్తిరూపాపన్నమేవ పరప్రాప్త్యుపాయభూతమితి వేదాంతవాక్యసిద్ధం* తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి* తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతీత్యాదినాభిహితం వేదనం,* ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యో... నిదిధ్యాసితవ్యః *ఆత్మానమేవ లోకముపాసీత *సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః స్మృతిలంభే సర్వగ్రంథీనాం విప్రమోక్షః* భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే ఇత్యాదిభిరైకార్థ్యాత్ స్మృతిసంతానరూపం దర్శనసమానాకారం ధ్యానోపాసనశబ్దవాచ్యమిత్యవగమ్యతే। పునశ్చ *నాయమాత్మా

---

‡ సర్వభూతస్య-సర్వాంతర్యామితయా సర్వశరీరకస్యేత్యర్థః *సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వ ఇతి హి వక్ష్యతి.   † శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇత్యేతయోస్తు రాగప్రాప్తశ్రవణమననానువాదరూపత్వాత్ తత్పరిత్యాగేన ద్రష్టవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి విధ్యంశ ఉపాత్తః,

ప్రవచనేనలభ్యోనమేధయానబహునాశ్రుతేన-యమేవైషవృణుతే తేనల భ్యస్తస్యైషఆత్మా వివృణుతేతనూంస్వామితివిశేషణాత్ పరేణాత్మనావ రణీయతాహేతుభూతం స్మర్యమాణ విషయస్యాత్యర్థప్రియత్వేన స్వయ మప్యత్యర్థప్రియరూపంస్మృతిసంతానమేవోపాసనశబ్ద వాచ్యమితిహినిశ్చీ యతే।తదేవహిభక్తిరిత్యుచ్యతే।* స్నేహపూర్వమనుధ్యానంభక్తిరిత్యభి ధీయతఇత్యాదివచనాత్ - అతః*తమేవంవిద్వానమృతఇహభవతి, నాన్యః పంథాఅయనాయవిద్యతే* నాహంవేదైర్నతపసానదానేననచేజ్యయా। శక్యఏవంవిధోద్రష్టుందృష్టవానసిమాంయథా॥ భక్త్యాత్వనన్యయాశక్య అహమేవంవిధోర్జున।జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వేనప్రవేష్టుంచపరంతపేత్య నయోరేకార్థత్వంసిద్ధంభవతి। తత్రసప్తమేత్వవముపాస్యభూతపరమ పురుషస్వరూపయాథాత్మ్యంప్రకృత్యాతత్తిరోధానంతన్నివృత్తయేభగ వత్ప్రపత్తిరుపాసకవిధాభేదోజ్ఞానినశ్శ్రైష్ఠ్యంచోచ్యతే॥

మూ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మయ్యాసక్తమనాఃపార్థయోగం యుంజన్మదాశ్రయః। అసంశయం సమగ్రం మాంయథాజ్ఞాస్యసితచ్ఛృణు॥౧॥ ... *

భా॥ మయ్యాభిముఖ్యేనసక్తమనాఃమత్ప్రియత్వాతిరేకేణ మత్స్వ రూపేణగుణైశ్చచేష్టితేనమద్విభూత్యా విశ్లేషేసతితత్క్షణాదేవ విశీర్య మాణస్వభావతయామయిసుగాఢంబద్ధమనాఃమదాశ్రయఃతథాస్వయం చమయావినావిశీర్యమాణతయామదాశ్రయః మదేకాధారఃమద్యోగం యుంజన్యోక్తుంప్రవృత్తోయోగవిషయభూతంమాముసంశయం నిస్సం శయంసమగ్రంసకలంయథాజ్ఞాస్యసియేనజ్ఞానేనోక్తేనజ్ఞాస్యసి తత్ జ్ఞా నమవహితమనాఃశృణు॥ ౧

మూ॥ జ్ఞానంతేహంసవిజ్ఞానమిదంవక్ష్యామ్యశేషతః। యజ్జ్ఞాత్వానేహభూయోన్యత్ జ్ఞాతవ్యమవశిష్యతే॥ ౨

భా॥ అహంతేమద్విషయమిదంజ్ఞానంవిజ్ఞానేనసహాశేషతోవక్ష్యామి విజ్ఞానంవివిక్తాకారవిషయంజ్ఞానం - యథాహంమద్వ్యతిరిక్తాత్సమస్తచి దచిద్వస్తుజాతా న్నిఖిలహేయప్రత్యనీకతయాఽనవధికాతిశయాసంఖ్యే యకల్యాణగుణగణానంతమహావిభూతితయాచవివిక్తస్తేనవివిక్త విషయ

జ్ఞానేన సహ మత్స్వరూపవిషయజ్ఞానం వక్ష్యామి - కింబహునా. యత్ జ్ఞానం జ్ఞాత్వా మయి పునరన్యత్ జ్ఞాతవ్యం నావశిష్యతే॥ ౨

అ॥ వక్ష్యమాణస్య జ్ఞానస్య దుష్ప్రాపతామాహ॥

మూ॥ { మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే । యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః॥ ౩ ॥ }

భా ॥ మనుష్యాశ్శాస్త్రాధికారయోగ్యాః తేషాం సహస్రేషు కశ్చిదేవ సిద్ధిపర్యంతం యతతే। సిద్ధిపర్యంతం యతమానానాం సహస్రేషు కశ్చిదేవ మాం విదిత్వా మత్తస్సిద్ధయే యతతే । మద్విదాం సహస్రేషు కశ్చిదేవ తత్త్వతో యథావస్థితం మాం వేత్తి- న కశ్చిదిత్యభిప్రాయః* సమహాత్మా సుదుర్లభః*మాం తు వేద న కశ్చనేతి హి వక్ష్యతే॥ ౩

మూ॥ { భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ। అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధా॥ ౪॥ }

భా ॥ అస్య విచిత్రానంతభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానరూపేణావస్థితస్య జగతః ప్రకృతిరియం గంధాదిగుణక పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాదిరూపేణ మనః ప్రభృతీంద్రియరూపేణ మహదహంకారరూపేణ చాష్టధా భిన్నా మదీయేతి విద్ధి॥ ౪

మూ॥ { అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్ । జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్ ॥ ౫ }

భా ॥ ఇయం మమాపరా ప్రకృతిః, ఇతస్త్వన్యామితోఽచేతనాయాశ్చేతనభోగ్యభూతాయాః ప్రకృతేర్విసజాతీయాకారాం జీవభూతాం పరాం తస్యా భోక్తృత్వేన ప్రధానభూతాం చేతనరూపాం మదీయాం ప్రకృతిం విద్ధి- యయేదమచేతనం కృత్స్నం జగద్ధార్యతే॥ ౫

మూ॥ { ఏతద్యోనీని భూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ । అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా॥ ౬॥ }

భా ॥ ఏతచ్చేతనాచేతనసమష్టిరూప మదీయప్రకృతిద్వయయోనీని బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతాన్యుచ్చావచభావేనావస్థితాని చిదచిన్మిశ్రాణి మదీయాని సర్వాణి భూతానీత్యుపధారయ - మదీయప్రకృతిద్వయయోనీని హి తాని మదీయాన్యేవ - తథా ప్రకృతిద్వయయోనిత్వేన కృత్స్నస్య జగతః త

యోర్ద్వయోరపి మద్యోనిత్వేన మదీయత్వేనచ కృత్స్నస్యజగతః అహమేవప్రభవోఽహమేవచప్రళయోఽహమేవచ శేషీత్యవధారయ । త
యోశ్చిదచిత్సమష్టిభూతయోః ప్రకృతిపురుషయోరపిపరమపురుషయోనిత్వంశ్రుతిస్మృతిసిద్ధం * మహానవ్యక్తేలీయతే అవ్యక్తమక్షరేలీయతే అ
క్షరంతమసిలీయతే తమఃపరేదేవ ఏకీభవతి * విష్ణోస్స్వరూపాత్ పరతో
దితేద్వేరూపేప్రధానంపురుషశ్చవిప్ర ॥ ప్రకృతిర్యామయాఖ్యాతావ్య
క్తావ్యక్తస్వరూపిణీ।పురుషశ్చాప్యుభావేతౌలీయేతేపరమాత్మని । పరమా
త్మాచసర్వేషామాధారఃపరమేశ్వరః । విష్ణునామాసవేదేషు వేదాంతే
షుచగీయతఇత్యాదికాహిశ్రుతిస్మృతయః॥ ౬

మూ॥ మత్తఃపరతరంనాన్యత్ కించిదస్తిధనంజయ॥

భా ॥ యథాసర్వకారణస్యాపిప్రకృతిద్వయస్యకారణత్వేన సర్వాచే
తనవస్తుశేషిణశ్చేతనస్యాపిశేషిత్వేనకారణతయాశేషితయాచాహంపర
తరః- తథాజ్ఞానశక్తిబలాదిగుణయోగేనచాహమేవపరతరః-మత్తోన్యత్
మద్వ్యతిరిక్తంకించిత్ జ్ఞానబలాదిగుణాంతరయోగిపరతరంనాస్తి ॥

మూ॥ మయిసర్వమిదంప్రోతంసూత్రేమణిగణాఇవ॥ ౭॥

భా ॥ సర్వమిదంచిదచిద్వస్తుజాతంకార్యావస్థంకారణావస్థంచమచ్ఛ
రీరభూతంసూత్రేమణిగణవదాత్మతయాఽవస్థితే మయి ప్రోతమాశ్రితం
*యస్యపృథివీశరీరం...యస్యాత్మాశరీరంఏషసర్వభూతాంతరాత్మాఽప
హతపాప్మాదివ్యోదేవఏకోనారాయణఇత్యాత్మశరీరభావేనావస్థానంచజ
గద్బ్రహ్మణోరంతర్యామిబ్రాహ్మణాదిషుసిద్ధం॥ ౭

అ ॥ అతస్సర్వస్యపరమపురుషశరీరత్వేనాత్మభూతపరమపురుషప్ర
కారత్వాత్సర్వప్రకారఃపరమపురుషఏవావస్థితఇతిసర్వైశ్శబ్దైస్తస్యైవా
భిధానమితితత్సామానాధికరణ్యేనాహ॥

మూ. { రసోహమప్సుకౌంతేయప్రభాస్మిశశిసూర్యయోః।
ప్రణవస్సర్వవేదేషుశబ్దఃఖేపౌరుషంనృషు ॥ ౮ ॥
పుణ్యోగంధఃపృథివ్యాంచతేజశ్చాస్మివిభావసౌ ।
జీవనంసర్వభూతేషుతపశ్చాస్మితపస్విషు ॥ ౯ ॥ }

మూ. బీజంమాంసర్వభూతానాంవిద్ధిపార్థసనాతనం।
బుద్ధిర్బుద్ధిమతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహం॥ ౧౦॥
బలంబలవతాంచాహం కామరాగవివర్జితమ్ ।
ధర్మావిరుద్ధోభూతేషుకామోస్మిభరతర్షభ॥౧౧॥

భా ॥ ఏతేసర్వేవిలక్షణాభావామత్తఏవోత్పన్నాఃమచ్ఛేషభూతాః మచ్ఛరీరతయామయ్యేవావస్థితాః - అతస్తత్ప్రకారోఽహమేవావస్థితః॥

అ॥ కిం॥ శిష్యాభిధీయతే.

మూ. యేచైవసాత్త్వికాభావారాజసాస్తామసాశ్చయే।
మత్తఏవేతితాన్విద్ధినత్వహంతేషుతేమయి॥ ౧౨॥

భా ॥ సాత్త్వికారాజసాస్తామసాశ్చజగతిదేహత్వేనేంద్రియత్వేన భోగ్యత్వేనతత్తద్ధేతుత్వేనచావస్థితాయేభావాస్తాన్సర్వాన్మత్తఏవోత్పన్నాన్విద్ధితేమచ్ఛరీరతయామయ్యేవావస్థితాఇతిచ। నత్వహంతేషు - నాహంకదాచిదపితదాయత్తస్థితిఃఅన్యత్రాత్మాయత్తస్థితిత్వేఽపిశరీరస్యశరీరేణాత్మనస్థితావప్యుపకారోఽద్యతే- మమతుతైర్నకశ్చిత్తథావిధఉపకారః కేవలలీలైవప్రయోజనమిత్యర్థః॥ ౧౨

మూ. త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిస్సర్వమిదంజగత్। మోహితంనాభిజానాతిమామేభ్యఃపరమవ్యయమ్॥౧౩॥

భా ॥ తదేవంచేతనాచేతనాత్మకంకృత్స్నంజగన్మదీయంకాలేకాలేమత్తఏవోత్పద్యతే మయిచప్రలీయతే మయ్యేవావస్థితం మచ్ఛరీరభూతం మదాత్మకంచేత్యహమేవకారణావస్థాయాంకార్యావస్థాయాంచ సర్వశరీరతయాసర్వప్రకారోఽవస్థితః- అతఃకారణత్వేనశేషిత్వేనచజ్ఞానాద్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణైశ్చాహమేవసర్వైఃప్రకారైః పరతరోమత్తోఽన్యత్కేనాపికల్యాణగుణగణేనపరతరంనవిద్యతే - ఏవంభూతంమాంత్రిభ్యస్సాత్త్వికరాజసతామసగుణమయేభ్యోభావేభ్యః పరంమదసాధారణైఃకల్యాణగుణగణైస్తత్తద్భోగ్యతాప్రకారైశ్చపరముత్కృష్టతమమవ్యయంసదైకరూపమపితైరేవత్రిభిర్గుణమయైర్నిహీనతరైఃక్షణధ్వంసిభిఃపూర్వకర్మానుగుణదేహేంద్రియభోగ్యత్వేనావస్థితైఃపదార్థైర్మోహితందేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనాఽవస్థితమిదంజగన్నాభిజానాతి॥౧౩

అ॥ కథంస్వతఏవానవధికాతిశయానందేనిత్యేసదైకరూపే లౌకికవస్తుభోగ్యతాప్రకారైశ్చతత్ప్రత్యుత్తమెత్వయిస్థితేప్యత్యంతనిహీనేషుగుణమయేష్వస్థిరేషుభావేషు సర్వస్యభోక్తృవర్గస్యభోగ్యత్వబుద్ధిరుపజాయతఇత్యత్రాహ॥

మూ॥ దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయా॥ ౧౩½॥

భా॥ మమైషాగుణమయీసత్త్వరజస్తమోమయీమాయాయస్మాద్దైవీ- దేవేనక్రీడాప్రవృత్తేనమయైవనిర్మితా - తస్మాత్సర్వైర్దురత్యయాదురతిక్రమా - అస్యాఃమాయాశబ్దవాచ్యత్వమాసురరాక్షసాస్త్రాదీనామివవిచిత్రకార్యకరత్వేన।యథాచ*తతోభగవతాతస్యరక్షార్థంచక్రముత్తమం।ఆజగామసమాజ్ఞప్తంజ్వాలామాలిసుదర్శనః। తేనమాయాసహస్రంతచ్ఛంబరస్యాశుగామినా। బాలస్యరక్షతాదేహమేకైకశ్యేనసూదితమిత్యాదౌ । అతోమాయాశబ్దోనమిథ్యార్థవాచీ- ఐంద్రజాలికాదిష్వపికేనచిన్మంత్రౌషధాదినామిథ్యార్థవిషయాయాః పారమార్థిక్యాఏవబుద్ధేరుత్పాదకత్వేనమాయావీతిప్రయోగః - తథామంత్రౌషధాదిరేవచతత్రమాయా- సర్వప్రయోగేష్వనుగతస్యైకస్యైవశబ్దార్థత్వాత్ - తత్రమిథ్యార్థేషుమాయాశబ్దప్రయోగోమాయాకార్యబుద్ధివిషయత్వేనౌపచారికః, యథామంచాఃక్రోశంతీతివత్ -ఏషాగుణమయీపారమార్థికీభగవన్మాయైవ*మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమిత్యాదిష్వభిధీయతే। అస్యాఃకార్యంభగవత్స్వరూపతిరోధానంస్వస్వరూపభోగ్యత్వబుద్ధిశ్చ- అతోభగవన్మాయయామోహితంసర్వం జగద్భగవంతమనవధికాతిశయానందస్వరూపంనాభిజానాతి॥ ౧౩½

అ॥ మాయాపిమోచనోపాయమాహ॥

మూ॥మామేవయేప్రపద్యంతే మాయామేతాంతరంతితే॥ ౧౪॥

భా॥ § మామేవసత్యసంకల్పంపరమకారుణికమనాలోచితవిశేషాశే

---

§ యచ్ఛాసనాదలంఘనీయంనిగళనంతన్నివృత్తింపితేనైవకార్యానత్వన్యేనేతిమామేవేత్యవధారణాభిప్రాయంవ్యంజయతి,సత్యసంకల్పమితి నహిబంధవిషయఏవసంకల్పస్సత్యః-అపితుమోక్షవిషయోపీతిసఏవప్రపదనీయఇతిభావః.

షలోకశరణ్యం మామేవ శరణం ప్రపద్యంతే త ఏతాం మదీయాం గుణమయీం మా
యామతితరంతి- మాయాముత్సృజ్య మామేవోపాసత ఇత్యర్థః॥ ౧౪

అ॥ కిమితి భగవదుపాసనాపాదినీం భగవత్ప్రపత్తిం సర్వే న కుర్వ
త ఇత్యత్రాహ॥

మూ. { న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః ।
మాయయాపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావమాశ్రితాః॥ ౧౫॥ }

భా॥ మాం దుష్కృతినః పాపకర్మాణో దుష్కృతతారతమ్యాచ్చతు
ర్విధా న ప్రపద్యంతే - మూఢా నరాధమా మాయయాఽపహృతజ్ఞానా ఆ
సురం భావమాశ్రితా ఇతి। మూఢాః విపరీతజ్ఞానాః పూర్వోక్తప్రకారేణ
భగవచ్ఛేషతైకరసమాత్మానం భోగ్యజాతం చ స్వశేషతయా మన్యమా
నాః- నరాధమాః సామాన్యేన జ్ఞాతేఽపి మత్స్వరూపే మదానుముఖ్యానర్హాః -
మాయయాపహృతజ్ఞానాః- మద్విషయం మదైశ్వర్యవిషయం చ జ్ఞానం ప్ర
స్తుతం యేషాం తదసంభావనాపాదినీభిః కుతర్కయుక్తిభిరపహృతం తే తథో
క్తాః- ఆసురం భావమాశ్రితాః మద్విషయం మదైశ్వర్యవిషయం చ జ్ఞానం
సుదృఢముపపన్నం యేషాం ద్వేషాయైవ భవతి త ఆసురం భావమాశ్రితాః- ఉ
త్తరోత్తరాః పాపిష్ఠతమాః॥ ౧౫

మూ. { చతుర్విధా భజంతే మాం జనాస్సుకృతినోఽర్జున ।
ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ॥ ౧౬ ॥ }

భా॥ సుకృతినః పుణ్యకర్మాణో మాం శరణముపగమ్య మామేవ భజం
తే- తే చ సుకృతతారతమ్యేన చతుర్విధాః - సుకృతగరీయస్త్వేన ప్రతిపత్తి
వైశేష్యాదుత్తరోత్తరాధికతమా భవంతి- ఆర్తః ప్రతిష్ఠాహీనః భ్రష్టైశ్వ
ర్యః పునస్తత్ప్రాప్తికామః - అర్థార్థీ అప్రాప్తైశ్వర్యతయా ఐశ్వర్యకామః
తయోర్ముఖభేదమాత్రం ఐశ్వర్యవిషయతయైక్యాదేక ఏవాధికారః - జి
జ్ఞాసుః ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపావాప్తీచ్ఛుః- జ్ఞానమేవాస్య స్వరూ
పమితి జిజ్ఞాసురిత్యుక్తం - జ్ఞానీ చ *ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామి
త్యాదినాఽభిహితభగవచ్ఛేషతైకరసాత్మస్వరూపవిత్ -ప్రకృతివియుక్త
కేవలాత్మని పర్యవస్యన్ భగవంతం ప్రేప్సుః భగవంతమేవ పరమప్రా
ప్యం మన్వానః॥ ౧౬

మూ. { తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తిర్విశిష్యతే । ప్రి
యో హి జ్ఞానినోత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ॥౧౭ }

భా ॥ తేషాం జ్ఞానీ విశిష్యతే- కుతః, నిత్యయుక్త ఏకభక్తిరితి చ - తస్య హి మదేకప్రాప్యస్య మయా యోగో నిత్యః- ఇతరయోస్తు యావత్స్వాభిలషితప్రాప్తి మయా యోగః। తథా జ్ఞానినో మయ్యేకస్మిన్నేవ భక్తిః, ఇతరయోస్తు స్వాభిలషితే తత్సాధనత్వేన మయి చ, అతస్స ఏవ విశిష్యతే॥ కించ, ప్రియో హి జ్ఞానినోత్యర్థమహం- అత్రార్థశబ్దోఽభిధేయవచనః, జ్ఞానినోఽహం యథా ప్రియః తథా మయా సర్వజ్ఞేన సర్వశక్తినాప్యభిధాతుం న శక్యత ఇత్యర్థః- ప్రియత్వస్యేయత్తారహితత్వాత్ - యథా జ్ఞానినామగ్రేసరస్య ప్రహ్లాదస్య* సత్వాసక్తమతిః కృష్ణేదశ్యమానో మహోరగైః। న వివేదాత్మనో గాత్రం తత్స్మృత్యాహ్లాదసంస్థిత ఇతి, సోపి తథైవ మమ ప్రియః॥

మూ. { ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం। ఆస్థిత
స్స హి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిం ॥ ౧౮ ॥ }

భా ॥ సర్వ ఏవైతే మామేవోపాసత ఇత్యుదారాః వదాన్యాః- యే మత్తో యత్కించిదపి గృహ్ణంతి తే హి మమ సర్వస్వదాయినః । జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం- తదాయత్తధారణోఽహమితి మన్యే । కస్మాదేవం, యస్మాదయం మయా వినాత్మధారణాసంభావనయా మామేవానుత్తమం ప్రాప్యమాస్థితః అతస్తేన వినా మమాప్యాత్మధారణం న సంభవతి తతో మమాప్యాత్మా హి సః॥ ౧౮

మూ. { బహూనాం జన్మనామంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే।
వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః॥ ౧౯ ॥ }

భా ॥ నాల్పసంఖ్యాసంఖ్యాతానాం పుణ్యజన్మనాం ఫలమిదం యన్మచ్ఛేషతైకరసాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకం మత్ప్రపదనం అపితు బహూనాం జన్మనాం పుణ్యజన్మనామంతే అవసానే వాసుదేవశేషతైకరసోహం తదాయత్తస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిశ్చ, స చాసంఖ్యేయైః కల్యాణగుణగణైః పరతర ఇతి జ్ఞానవాన్ భూత్వా వాసుదేవ ఏవ మమ పరమప్రాప్యం ప్రాపకం చాన్యదపి యన్మనోరథవర్తి స ఏవ మమ తత్సర్వమితి మాం ప్రపద్యతే మాముపాస్తే స మహాత్మా మహామనాః సుదుర్లభః దుర్లభతరో లోకే । వాసు

దేవస్సర్వమిత్యస్యాయమేవార్థః * ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థమహం * ఆ
స్థితస్సహియుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాంగతిమితి ప్రక్రమాత్ - జ్ఞాన
వాంశ్చాయముక్తలక్షణఏవ - అస్యైవపూర్వోక్తజ్ఞానిత్వాత్ * భూమి
రాపఇత్యారభ్య*అహంకారఇతీయంమేభిన్నాప్రకృతిరష్టధా అపరేయ
మితస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధిమేపరాం జీవభూతామితిహి చేతనాచేతన
స్యప్రకృతిద్వయస్యపరమపురుషశేషతైకరసతోక్త్వా*అహంకృత్స్నస్య
జగతఃప్రభవఃప్రళయస్తథా । మత్తఃపరతరంనాన్యత్కించిదస్తిధనంజ
యేత్యారభ్య*యేచైవసాత్వికాభావారాజసాస్తామసాశ్చయే । మత్తఏ
వేతితాన్విద్ధినత్వహంతేషుతేమయీతిప్రకృతిద్వయస్యకార్యకారణోభ
యావస్థస్య పరమపురుషాయత్తస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిత్వం పరమపురుష
స్యచసర్వైఃప్రకారైస్సర్వస్మాత్పరతరత్వముక్తం- అతస్సఏవాత్రజ్ఞా
నీత్యుచ్యతే ౧౯.

అ॥ తస్యజ్ఞానినోదుర్లభత్వమేవోపపాదయతి ॥

మూ. { కామైస్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాఃప్రపద్యంతేఽన్యదేవతాః। తం
తంనియమమాస్థాయ ప్రకృత్యానియతాస్స్వయా॥౨౦॥ }

భా ॥ సర్వఏవహిలౌకికాఃపురుషాః స్వయాప్రకృత్యా పాపవాసన
యాగుణమయభావవిషయయానియతాః నిత్యాన్వితాఃతైస్తైస్స్వవాస
నానురూపైర్గుణమయైరేవకామైరిచ్ఛావిషయభూతైః హృతమత్స్వరూప
విషయజ్ఞానాఃతత్తత్కామసిద్ధ్యర్థమన్యదేవతాఃమద్వ్యతిరిక్తాః కేవలేం
ద్రాదిదేవతాః తంతంనియమమాస్థాయ తత్తద్దేవతావిశేషమాత్రప్రీణ
నాసాధారణంనియమమాస్థాయప్రపద్యంతే- తాఏవాశ్రిత్యార్చయంతే.

మూ. { యోయోయాంయాంతనుంభక్తఃశ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛ
తి। తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాంతామేవవిదధామ్యహం॥౨౧ }

భా ॥ తాఅపి దేవతామదీయాస్తనవః * యఆదిత్యేతిష్ఠన్యమాది
త్యోనవేదయస్యాదిత్యశ్శరీరమిత్యాదిశ్రుతిభిః ప్రతిపాదితామదీయాస్తన
వఇత్యజానన్నపి యోయోయాంయాంమదీయామింద్రాదికాంతనుంభ
క్తఃశ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతితస్యతస్యాజానతోపి మత్తనువిషయైషాశ్రద్ధా

త్యహమనుసంధాయ తామేవాచలాంసర్వేష్వాంవిదధామ్యహం॥౨౧॥

మూ. { సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభ
తేచతతఃకామాన్మయైవవిహితాన్హితాన్॥ ౨౨ }

భా॥ సతయానిర్విఘ్నయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యేంద్రాదేరారాధనం ప్రతీహతే - తతోమత్తనుభూతేంద్రాది దేవతారాధనాత్ తానేవహి స్వాభిలషితాన్కామాన్మయైవవిహితాన్లభతే। యద్యప్యారాధనకాలే ఇంద్రాదయోమదీయాస్తనవః తత ఏవ తదర్చనంచమదారాధనమితినజానాతి, తథాపితస్యవస్తుతోమదారాధనత్వాదారాధకాభిలషితమహమేవవిదధామి॥ ౨౨.

మూ. { అంతవత్తుఫలంతేషాంతద్భవత్యల్పమేధసాం। దేవాన్
దేవయజోయాంతిమద్భక్తాయాంతిమామపి॥... ౨౩॥ }

భా॥ తేషామల్పమేధసామల్పబుద్ధీనామింద్రాదిమాత్రయాజినాం తదారాధనఫలమల్పమంతవచ్చభవతి, కుతః, దేవాన్దేవయజోయాంతియత ఇంద్రాదీన్దేవాన్తద్యాజినోయాంతి - ఇంద్రాదయోహిపరిచ్ఛిన్నభోగాః పరిమితకాలవర్తినశ్చ§ తత స్తత్సాయుజ్యంప్రాప్తాస్తైస్సహప్రచ్యవంతే- మద్భక్తాఅపితేషామేవ కర్మణాం మదారాధనరూపతాంజ్ఞాత్వాపరిచ్ఛిన్న ఫలసంగంత్యక్త్వా మత్ప్రీణనైకప్రయోజనాః మాంప్రాప్నువంతి- నచపునర్నివర్తంతే* మాముపేత్యతుకౌంతేయ పునర్జన్మనవిద్యతఇతిహివక్ష్యతే ౨౩.

అ॥ ఇతరేతుసర్వసమాశ్రయణీయత్వాయమమమనుష్యాదిష్వవతారమప్యకించిత్కరంకుర్వంతీత్యాహ॥

మూ. { అవ్యక్తంవ్యక్తిమాపన్నంమన్యంతేమామబుద్ధయః। ప
రంభావమజానంతోమమావ్యయమనుత్తమం॥ ౨౪ ॥ }

---

§ కేవలేంద్రాదియాజినాంతత్తదభిలషితతత్సాయుజ్యాదికమేవహిభగవాన్ప్రయచ్ఛతి- సాయుజ్యంచసమానభోగత్వమేవ- తతఇంద్రాదిభోగస్యపరిమితస్వరూపత్వాత్పరిమితకాలవర్తిత్వాచ్చతత్సమానస్తదుపాసకభోగోపితథావిధఏవభవేదితిభావః

భా॥ సర్వైః కర్మభిరారాధ్యోఽహం సర్వేశ్వరో వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావః పరమకారుణ్యాదాశ్రితవాత్సల్యాచ్చ సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయాఽజహత్స్వభావ ఏవ వసుదేవసూనురవతీర్ణ ఇతి మమైవం పరం భావమవ్యయమనుత్తమమజానన్తః ప్రాకృతరాజసూనుసమానమితః పూర్వమనభివ్యక్తమిదానీం కర్మవశాజ్జన్మవిశేషం ప్రాప్య వ్యక్తిమాపన్నం ప్రాప్తం మామబుద్ధయో మన్యన్తే- అతో మాం నాశ్రయన్తే న కర్మభిరారాధయన్తి చ ౨౪

అ॥ కుత ఏవం న ప్రకాశ్యత ఇత్యత్రాహ॥

మూ. నాహం ప్రకాశః సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః ।
మూఢోఽయం నాభిజానాతి లోకో మామజమవ్యయమ్॥ ౨౫

భా॥ క్షేత్రజ్ఞాసాధారణమనుష్యత్వాదిసంస్థానయోగాఖ్యమాయయా సమావృతోఽహం న సర్వస్య ప్రకాశః। మయి మనుష్యత్వాది సంస్థానదర్శనమాత్రేణ మూఢోఽయం లోకో మామతివాయ్విన్ద్రకర్మాణమతిసూర్యాగ్నితేజసముపలభ్యమానమప్యజమవ్యయం నిఖిలజగదేకకారణం సర్వేశ్వరం మాం సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయ మనుష్యత్వసంస్థానమాస్థితం నాభిజానాతి ౨౫

మూ. వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున । భవిష్యాణి చ భూతాని మాం తు వేద న కశ్చన॥ ౨౬

భా॥ అతీతాని వర్తమానాన్యనాగతాని చ సర్వాణి భూతాన్యహం వేద జానామి- మాం తు వేద న కశ్చన- మయానుసంధీయమానేషు కాలత్రయవర్తిషు భూతేషు మామేవంవిధం వాసుదేవం సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయావతీర్ణం విదిత్వా మామేవ సమాశ్రయన్న కశ్చిదుపలభ్యత ఇత్యర్థః॥ అతో జ్ఞానీ సుదుర్లభ ఏవ ౨౬

తథా హి.

మూ. ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వన్ద్వమోహేన భారత । సర్వభూతాని సమ్మోహం సర్గే యాన్తి పరన్తప॥ ౨౭

భా॥ ఇచ్ఛాద్వేషాభ్యాం సముత్థితేన శీతోష్ణాదిద్వన్ద్వాఖ్యేన మోహేన సర్వభూతాని సర్గే జన్మకాల ఏవ సమ్మోహం యాన్తి - ఏతదుక్తం భవతి -

గుణమయేషు సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వేషు పూర్వపూర్వజన్మని యద్విషయావిచ్ఛాద్వేషావభ్యస్తౌ తద్వాసనయా పునరపి జన్మకాల ఏవ త దేవద్వంద్వాఖ్యమిచ్ఛాద్వేష విషయత్వేన సముత్థితం భూతానాం మోహనం భవతి, తేన మోహేన సర్వభూతాని సమ్మోహం యాంతి - తద్విషయేచ్ఛాద్వేషస్వభావాని భవంతి న మత్సంశ్లేషవియోగ సుఖదుఃఖస్వభావాని। జ్ఞానీతు మత్సంశ్లేషవియోగైకసుఖదుఃఖస్వభావః, న తత్స్వభావం కిమపి భూతం జాయత ఇతి॥ ... ... ౨౭.

మూ. {యేషాంత్వంతగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణాం। తే ద్వంద్వ మోహనిర్ముక్తా భజంతే మాం దృఢవ్రతాః॥ ౨౮॥}

భా॥ యేషాంత్వనేకజన్మార్జితేనోత్కృష్టపుణ్యసంచయేన గుణమయద్వంద్వేచ్ఛాద్వేషహేతుభూతం మదౌన్ముఖ్యవిరోధి చానాదికాలప్రవృత్తం పాపమంతగతం క్షీణం। తే పూర్వోక్తేన సుకృతతారతమ్యేన మాం శరణమనుప్రపద్య గుణమయాన్మోహాద్వినిర్ముక్తాః జరామరణమోక్షాయ మహాతైశ్వర్యాయ మత్ప్రాప్తయే చ దృఢవ్రతాః దృఢసంకల్పాః మామేవ భజంతే ౨౮.

అ॥ తత్ర త్రయాణాం భగవంతం భజమానానాం జ్ఞాతవ్యవిశేషానుపాదేయాంశ్చ ప్రస్తౌతి॥

మూ. {జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతంతి యే। తే బ్రహ్మతద్విదుః కృత్స్నమధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలం ॥ ౨౯}

భా॥ జరామరణమోక్షాయ ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపదర్శనాయ మామాశ్రిత్య యే యతంతే తే తద్బ్రహ్మ విదుః అధ్యాత్మం చ కృత్స్నం విదుః కర్మ చాఖిలం విదుః॥ ౨౯

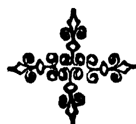
మూ. {సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః। ప్రయాణకాలేపి చ మాం తే విదుర్యుక్తచేతసః॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విజ్ఞానయోగో నామ సప్తమోఽధ్యాయః}

భా॥ అత్ర య ఇతి పునర్నిర్దేశాత్ పూర్వనిర్దిష్టేభ్యోఽన్యే ఐశ

కారిణోజ్ఞాయంతే-సాధిభూతంసాధిదైవంమామైశ్వర్యార్థినోయేవిదుః తైతదనువాదస్వరూపప్రాప్తార్థత్వాద్విధాయకమేవ- తథాసాధియజ్ఞమిత్యపిత్రయాణామధికారిణామవిశేషేణవిధీయతే అర్థస్వాభావ్యాత్ త్రయాణాంహినిత్యనైమిత్తికరూపమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానమవర్జనీయం। తేచప్రయాణకాలేపిస్వప్రాప్యానుగుణంమాంవిదుః। తేచేతిచకారాత్పూర్వే జరామరణమోక్షాయ యతమానాశ్చ ప్రయాణకాలేవిదురితిసముచ్చీయంతే। అనేనజ్ఞానినోప్యర్థస్వాభావ్యాత్సాధియజ్ఞంమాంవిదుః ప్రయాణకాలేపిస్వప్రాప్యానుగుణంమాంవిదురిత్యుక్తంభవతి। ౩౦

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశ్రీమద్గీతాభాష్యే
సప్తమోధ్యాయః

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీరస్తు

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే అష్టమాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ సప్తమే పరస్య బ్రహ్మణో వాసుదేవస్యోపాస్యస్య నిఖిలచేతనాచేతనవస్తుశేషిత్వం కారణత్వ మాధారత్వం సర్వశరీరతయా సర్వప్రకారత్వేన సర్వశబ్దవాచ్యత్వం సర్వనియంతృత్వం సర్వైశ్చ కల్యాణ గుణగణైస్తస్యైవ పరతరత్వం సత్త్వరజస్తమోమయైర్దేహేంద్రియత్వేన భోగ్యత్వేన చావస్థితైర్భావైరనాదికాలప్రవృత్తదుష్కృత ప్రవాహహేతుకైస్తస్య తిరోధానం అత్యుత్కృష్టసుకృతహేతుక భగవత్ప్రపత్త్యా చ తన్నివర్తనం సుకృతతారతమ్యేన చ ప్రపత్తివైశేష్యాదైశ్వర్యాక్షరయాథాత్మ్యభగవత్ప్రాప్త్యపేక్షయోపాసకభేదం భగవంతం ప్రేప్సోర్నిత్యయుక్తతయైకభక్తితయా చాత్యర్థపరమపురుషప్రియత్వేన శ్రైష్ఠ్యం దుర్లభత్వం చ ప్రతిపాద్య తేషాం త్రయాణాం జ్ఞాతవ్యోపాదేయభేదాంశ్చ §ప్రాస్తౌషీత్ । ఇదానీమష్టమే ప్రస్తుతాన్ జ్ఞాతవ్యోపాదేయభేదాన్ వివినక్తి॥

మూ, అర్జున ఉవాచ ॥ కిం తద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషో
త్తమ । అధిభూతం చ కిం ప్రోక్తమధిదైవం కిముచ్యతే ॥ ౧ ॥
అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మిన్మధుసూదన । ప్రయాణ
కాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః ॥ ... ౨

భా॥ జరామరణమోక్షాయ భగవంతమాశ్రిత్య యతమానానాం జ్ఞాతవ్యతయోక్తం తద్బ్రహ్మాధ్యాత్మం చ కర్మ చ కిమితి వక్తవ్యం। ఐశ్వర్యార్థినాం జ్ఞాతవ్య మధిభూత మధిదైవం చ కిం త్రయాణాం జ్ఞాతవ్యోఽధియజ్ఞశబ్దనిర్దిష్టశ్చ కః తస్య చాధియజ్ఞభావః కథం ప్రయాణకాలే చైభిస్త్రిభిర్నియతాత్మభిః కథం జ్ఞేయోఽసి॥ ౨

---

§ ప్రాస్తావీదిత్యపి కతిపయకోశేషు పాఠః

మూ॥ { శ్రీభగవానువాచ॥ అక్షరంబ్రహ్మపరమంస్వభావోధ్యాత్మముచ్యతే । భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః॥ ... ౩ }

భా ॥ తద్బ్రహ్మేతి నిర్దిష్టంపరమమక్షరం- నక్షరతీత్యక్షరంక్షేత్రజ్ఞసమష్టిరూపం - తథాచశ్రుతిః॥ అవ్యక్తమక్షరేలీయతే అక్షరంతమసిలీయత ఇత్యాదికా - పరమమక్షరంప్రకృతివినిర్ముక్తాత్మస్వరూపం - స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే - స్వభావః ప్రకృతిః - అనాత్మభూతమాత్మని సంబధ్యమానంభూతసూక్ష్మతద్వాసనాదికం పంచాగ్నివిద్యాయాం జ్ఞాతవ్యతయోదితం, తదుభయం ప్రాప్యతయాత్యాజ్యతయాచ ముముక్షుభిర్జ్ఞాతవ్యం-భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః - భూతభావో మనుష్యాదిభావః - తదుద్భవకరోయోవిసర్గః ॥పంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవంతీతి శ్రుతిసిద్ధోయోషిత్సంబంధజః సకర్మసంజ్ఞితః తచ్చాఖిలం సానుబంధముద్వేజనీయతయా పరిహరణీయతయాచ ముముక్షుభిర్జ్ఞాతవ్యం- పరిహరణీయతాచానంతరమేవవక్ష్యతే ॥ యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యంచరంతీతి॥ ౩

మూ { అధిభూతంక్షరోభావఃపురుషశ్చాధిదైవతం।అధియజ్ఞోఽహమేవాత్రదేహే దేహభృతాంవర ॥ ౪ }

భా॥ఐశ్వర్యార్థినాంజ్ఞాతవ్యతయానిర్దిష్టమధిభూతం క్షరోభావఃవియదాదిభూతేషువర్తమానస్తత్పరిణామవిశేషః క్షరణస్వభావోవిలక్షణశ్శబ్దస్పర్శాదిస్సాశ్రయః - విలక్షణాస్సాశ్రయాశ్శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాఃఐశ్వర్యార్థిభిః ప్రాప్యాస్తైరనుసంధేయాః- పురుషశ్చాధిదైవతం- అధిదైవతశబ్దనిర్దిష్టఃపురుషఃఅధిదైవతందైవతోపరివర్తమానం ఇంద్రప్రజాపతిప్రభృతికృత్స్నదైవతోపరివర్తమానః ఇంద్రప్రజాపతిప్రభృతీనాంభోగ్యజాతాద్విలక్షణశబ్దాదేర్భోక్తాపురుషః- సాచభోక్తృత్వావస్థాఐశ్వర్యార్థిభిఃప్రాప్యతయానుసంధేయా।అధియజ్ఞోఽహమేవ-అధియజ్ఞశబ్దనిర్దిష్టోహమేవ- అధియజ్ఞఃయజ్ఞైరారాధ్యతయావర్తమానః-అత్రేంద్రాదౌమమదేహభూతే ఆత్మతయావస్థితోఽహమేవ యజ్ఞై

రారాధ్యఇతి మహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానవేళాయాం ప్రయాణామధికారిణామనుసంధేయమేతత్ ॥ ౪

మూ॰ { అంతకాలే చ మామేవ స్మరన్ముక్త్వా కళేబరం । యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః ॥ ౫ ॥ }

భా ॥ ఇదమపి ప్రయాణాం సాధారణం అంతకాలే చ మామేవ స్మరన్ కళేబరం త్యక్త్వా యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి - మమ యో భావః స్వభావః తం యాతి తదానీం యథా మామనుసంధత్తే తథావిధాకారో భవతీత్యర్థః, యథా ఆదిభరతాదయస్తదానీం స్మర్యమాణమృగసజాతీయాకారాస్సంభూతాః ॥ ౫

అ ॥ స్మరణస్య విషయసజాతీయాకారతాపాదనమంత్యప్రత్యయస్య స్వభావ ఇతి సుస్పష్టమాహ ॥ ... ...

మూ॰ { యం యం వాపి స్మరన్భావం త్యజత్యంతే కళేబరం । తం తమేవైతి కౌంతేయ సదా తద్భావభావితః ॥ ... ౬ }

భా ॥ అంతే అంతకాలే యం యం వాపి భావం స్మరన్ కళేబరం త్యజతి తం తం భావమేవ మరణానంతరమేతి - అంత్యప్రత్యయశ్చ పూర్వభావితవిషయ ఏవ జాయతే ॥ ౬

మూ॰ { తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్య చ । మయ్యర్పితమనోబుద్ధిర్మామేవైష్యస్యసంశయః ॥ ... ౭ }

భా ॥ యస్మాత్ పూర్వకాలాభ్యస్తవిషయ ఏవాంత్యప్రత్యయో జాయతే తస్మాత్సర్వేషు కాలేష్వాప్రయాణాదహరహర్మామనుస్మర అహరహరనుస్మృతికరం యుద్ధాదికం వర్ణాశ్రమానుబంధి శ్రుతిస్మృతిచోదితం నిత్యనైమిత్తికం చ కర్మ కురు - ఏవముపాయేన మయ్యర్పితమనోబుద్ధిరంతకాలే చ మామేవ స్మరన్ యథాభిలషితప్రకారం మాం ప్రాప్స్యసి ‡ నాత్ర సంశయః ॥ ౭

---

‡ నిస్సంశయో మహ సర్వేషు నిత్యం వసతి వై హరిః । ససంశయాన్ హేతుబలాన్నాధ్యావసతి మాధవ ఇత్యాదివదసంశయ ఇత్యస్యార్జునవిశేషణత్వే ఫలితమాహ ॥ నాత్ర సంశయ ఇతి ॥ *

అ ॥ ఏవంసామాన్యేన స్వప్రాప్త్యావాప్తిరంత్యప్రత్యయాధీనేత్యుక్త్వా తదర్థం త్రయాణాముపాసనప్రకారభేదం వక్తుముపక్రమతే-తత్రైశ్వర్యార్థినా ముపాసనప్రకారం యథోపాసనమంత్యప్రత్యయప్రకారంచాహ ॥ ... ... *

మూ. { అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా। పరమం
పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచింతయన్॥ ... ౮ }

భా ॥ అహరహరభ్యాసయోగాభ్యాం యుక్తతయా నాన్యగామినా చేతసా అంతకాలే పరమం పురుషం దివ్యం మాం వక్ష్యమాణప్రకారం చింతయన్ మామేవ యాతి ఆదిభరతమృగత్వప్రాప్తివదైశ్వర్యవిశిష్టతయా మత్సమానాకారో భవతి- అభ్యాసో నిత్యనైమిత్తికావిరుద్ధేషు సర్వేషు కాలేషు మనసోపాస్యసంశీలనం యోగస్త్వహరహర్యోగకాలేనుష్ఠీయమానం యథోక్తలక్షణముపాసనం॥ ... ౮

మూ. { కవిం పురాణమనుశాసితారమణోరణీయాంసమనుస్మరేద్యః। సర్వస్య ధాతారమచింత్యరూపమాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ ॥౯॥ ప్రయాణకాలే మనసాఽచలేన భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ। భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్స తం పరం పురుషముపైతి దివ్యం॥ ... ౧౦ }

భా ॥ కవిం సర్వజ్ఞం పురాణం పురాతనం అనుశాసితారం విశ్వస్య ప్రశాసితారం- అణోరణీయాంసం జీవాదపి సూక్ష్మతరం సర్వస్య ధాతారం సర్వస్య స్రష్టారం అచింత్యరూపం సకలేతరవిసజాతీయస్వరూపం - ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ అప్రాకృతస్వాసాధారణ దివ్యరూపం తమేవం భూత మహరహరభ్యస్యమానభక్తియుక్తయోగబలేనారూఢసంస్కారతయా అచలేన మనసా ప్రయాణకాలే భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సంస్థాప్య తత్ర భ్రూమధ్యే దివ్యం పురుషం యోనుస్మరేత్ స తమేవోపైతి తద్భావం యాతి- తత్సమానైశ్వర్యో భవతీత్యర్థః॥ ౧౦

అ॥ అథ కైవల్యార్థినాం స్మరణప్రకారమాహ॥

మూ. { యదక్షరం వేదవిదో వదంతి విశంతి యద్యతయో వీతరాగాః। యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి తత్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే॥ ... ౧౧ }

భా॥ యదక్షరం అస్థూలత్వాదిగుణకం వేదవిదో వదంతి వీతరాగాశ్చయ

తయో యదక్షరం విశంతి - యదక్షరం ప్రాప్తుమిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చ
రంతి తత్పదం సంగ్రహేణ తే ప్రవక్ష్యే- పద్యతే గమ్యతే చేతసేతి పదం- త
న్నిఖిలవేదాంతవేద్యం మత్స్వరూపమక్షరం యథోపాస్యం తథా సంక్షేపే
ణ ప్రవక్ష్యామీత్యర్థః॥ ౧౧

మూ. { సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ। మూర్ధ్న్యా
ధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణామ్॥ ౧౨॥ ఓమి
త్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్మామనుస్మరన్। యః ప్రయాతి
త్యజన్ దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్॥ ౧౩ }

భా॥ సర్వాణి శ్రోత్రాదీనీంద్రియాణి జ్ఞానద్వారభూతాని సంయమ్య
స్వవ్యాపారేభ్యో వినివర్త్య హృదయకమలనివిష్టే మయ్యక్షరే మనో నిరు
ధ్య యోగాఖ్యాం ధారణామాస్థితః మయ్యేవ నిశ్చలాం స్థితిమాస్థితః ఓమిత్యే
కాక్షరం బ్రహ్మ మద్వాచకం వ్యాహరన్ వాచ్యం మామనుస్మరన్ ఆత్మనః
ప్రాణం మూర్ధ్న్యాధాయ దేహం త్యజన్ యః ప్రయాతి స యాతి పరమాం
గతిం- ప్రకృతివియుక్తం మత్సమానాకారమపునరావృత్తిమాత్మానం ప్రా
ప్నోతీత్యర్థః * యస్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి। అవ్యక్తోఽక్షర ఇ
త్యుక్తస్తమాహుః పరమాం గతిమిత్యనంతరమేవ వక్ష్యతే॥ ౧౩

అ॥ ఏవమైశ్వర్యార్థినః కైవల్యార్థినశ్చ స్వప్రాప్యానుగుణం భ
గవదుపాసనప్రకార ఉక్తః - అథ జ్ఞానినో భగవదుపాసనప్రకారం ప్రా
ప్తిప్రకారం చాహ॥ ... ... *

మూ. { అనన్యచేతాస్సతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః। తస్యా
హం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః॥ ౧౪ }

భా॥ నిత్యశో మాముద్యోగప్రభృతి సతతం సర్వకాలమనన్యచేతా యః
స్మరతి - అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన మత్స్మృత్యా వినాత్మధారణమలభమానో
† నిరతిశయప్రియాం స్మృతిం యః కరోతి- తస్య నిత్యయుక్తస్య నిత్యయోగం
కాంక్షమాణస్య యోగినోఽహం సులభః అహమేవ ప్రాప్యః న మద్భావఐ
శ్వర్యాదికః, సుప్రాపశ్చ। తద్వియోగమసహమానోఽహమేవ తం వృణే
మత్ప్రాప్త్యనుగుణోపాసన విపాకం తద్విరోధి నిరసనమత్యర్థమత్ప్రియ
త్వాదికం చాహమేవ దదామీత్యర్థః * యమేవైష వృణుతే తేన లభ్య ఇతి హి

---

† నిరతిశయప్రియం మాం యః స్మరతీతి క్వచిత్పాఠః

త్ర్యయతే। వక్ష్యతే చ * తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకం। దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాంతి తే * తేషామేవానుకంపార్థ మహమజ్ఞానజంతమః। నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతేతి॥ ౧౪

అ॥ అతః పరమధ్యాయశేషేణ జ్ఞానినః కైవల్యార్థినశ్చాపునరావృత్తి మైశ్వర్యార్థినః పునరావృత్తిం చాహ॥

మూ. { మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతం। నాప్ను వంతి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః ॥ ౧౫ }

భా ॥ మాం ప్రాప్య పునర్నిఖిలదుఃఖాలయమస్థిరం జన్మ న ప్రాప్నువం తి- యత ఏతే మహాత్మానో మహామనసః- యథావస్థితమత్స్వరూపజ్ఞానా అస్యర్థమత్ప్రియత్వేన మయా వినాత్మధారణమలభమానా మయ్యాసక్త మనసో మదాశ్రయా మాముపాస్య పరమసంసిద్ధిరూపం మాం ప్రాప్తాః॥ ౧౫

అ॥ ఐశ్వర్యగతిం ప్రాప్తానాం భగవంతం ప్రాప్తానాం చ పునరావృత్త్యపునరావృత్త్యౌ చ హేతుమనంతరమాహ॥ ... *

మూ. { ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోర్జున। మా ముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యతే॥ ౧౬ ॥ }

భా ॥ బ్రహ్మలోకపర్యంతా బ్రహ్మాండోదరవర్తినస్సర్వే లోకా భోగైశ్వర్యాలయాః పునరావర్తినః వినాశినః - అత ఐశ్వర్యగతిం ప్రాప్తానాం ప్రాప్యస్థానవినాశాద్వినాశిత్వమవర్జనీయం- మాం సర్వజ్ఞం సత్యసంకల్పం నిఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిలయలీలం పరమకారుణికం సదైకరూపం ప్రాప్తానాం వినాశప్రసంగాభావాత్ తేషాం పునర్జన్మ న విద్యతే॥ ౧౬

అ ॥ బ్రహ్మలోకపర్యంతానాం లోకానాం తదంతర్వర్తినాం చ పరమపురుషసంకల్పకృతాముత్పత్తివినాశకాలవ్యవస్థామాహ॥

మూ. { సహస్రయుగపర్యంతమహర్యద్బ్రహ్మణో విదుః। రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం తేహోరాత్రవిదో జనాః ॥ ౧౭ ॥ అవ్యక్తాద్వ్యక్తయస్సర్వాః ప్రభవంత్యహరాగమే। రాత్ర్యాగమే ప్రలీయంతే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే ౧౮ ॥ భూతగ్రామస్స ఏవాయం భూత్వా భూత్వా ప్రలీయతే । రాత్ర్యాగమేఽవశః పార్థ ప్రభవత్యహరాగమే॥ ... ... ౧౯ }

భా॥ యే మనుష్యాదిచతుర్ముఖాన్తానాం మత్సంకల్పకృతాహోరాత్రవ్యవస్థావిదో జనాః తే బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యాప్యహస్తచ్చతుర్యుగసహస్రావసానం విదుః- రాత్రిం చ తథారూపాం-తత్ర బ్రహ్మణోఽహరాగమసమయే త్రైలోక్యాన్తర్వర్తినో దేహేన్ద్రియ భోగ్యభోగస్థానరూపా వ్యక్తయశ్చతుర్ముఖదేహావస్థాదవ్యక్తాత్ ప్రభవన్తి। తత్రైవావ్యక్తావస్థావిశేషే చతుర్ముఖదేహే రాత్ర్యాగమసమయే ప్రలీయన్తే- స ఏవాయం కర్మవశ్యో భూతగ్రామోఽహరాగమే భూత్వా భూత్వా రాత్ర్యాగమే ప్రలీయతే-పునరప్యహరాగమే ప్రభవతి। తథా వర్షశతావసానరూపయుగసహస్రాన్తే బ్రహ్మలోకపర్యన్తా లోకాః బ్రహ్మా చ *పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే ఆపస్తేజసి లీయన్తే ఇత్యాదిక్రమేణ అవ్యక్తాక్షరతమః పర్యన్తం మయ్యేవ ప్రలీయన్తే। ఏవం మద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్య కాలవ్యవస్థయా మత్త ఉత్పత్తిప్రలయాఖ్యోత్పత్తివినాశయోగిత్వమవర్జనీయమిత్యైశ్వర్యగతిం ప్రాప్తానాం పునరావృత్తిరపరిహార్యా- మాముపేతానాం తు న పునరావృత్తిప్రసంగః॥ ... ౧౯

అ॥ అథ కైవల్యం ప్రాప్తానామపి పునరావృత్తిర్న విద్యత ఇత్యాహ॥

మూ॰ పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తాత్సనాతనః। యస్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి॥ ౨౦॥ అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తస్తమాహుః పరమాం గతిమ్। యం ప్రాప్య న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ॥ ... ౨౧

భా॥ తస్మాదవ్యక్తాదచేతనప్రకృతిరూపాత్పురుషార్థతయా పర ఉత్కృష్టో భావోఽన్యో జ్ఞానైకాకారతయా తస్మాద్విసజాతీయః అవ్యక్తః కేనచిత్ప్రమాణేన న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తః- స్వసంవేద్యస్వాసాధారణాకార ఇత్యర్థః-సనాతనః ఉత్పత్తివినాశానర్హతయా నిత్యః - యస్సర్వేషు వియదాదిభూతేషు సకారణేషు సకార్యేషు వినశ్యత్సు తత్ర తత్ర స్థితోఽపి న వినశ్యతి, సోఽవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తః *యే త్వక్షరమనిర్దేశ్యమవ్యక్తం పర్యుపాసతే *కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యత ఇత్యాదిషు- తం వేదవిదః పరమాం గతిమాహుః అయమేవ *యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం స యాతి పరమాం గతి మిత్యత్ర పరమగతిశబ్దనిర్దిష్టోఽక్షరః ప్రకృతిసంసర్గవియుక్తస్వరూపేణావస్థిత ఆ

త్రైత్యర్థః॥ యమేవంభూతం స్వరూపేణావస్థితం ప్రాప్య ననివర్తంతే త
న్మమపరమంధామపరంనియమనస్థానం. అచేతనప్రకృతిరేకంనియమనస్థా
నం, తత్సంసృష్టరూపాజీవప్రకృతిర్ద్వితీయం నియమనస్థానం అచిత్సంస
ర్గవియుక్తంస్వరూపేణావస్థితంముక్తస్వరూపం పరమంనియమనస్థాన
మిత్యర్థః-తచ్చాపునరావృత్తిరూపం - అథవా ప్రకాశ వాచీధామశబ్దః -
ప్రకాశశ్చేహజ్ఞానమభిప్రేతం-ప్రకృతిసంసృష్టాత్ పరిచ్ఛిన్న జ్ఞానరూ
పాదాత్మనోఽపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానరూపతయాముక్తస్వరూపంపరంధామ॥ ౨౧

అ॥ జ్ఞానినఃప్రాప్యంతుతస్మాదత్యంతవిభక్తమిత్యాహ॥

మూ. {పురుషస్సపరఃపార్థభక్త్యాలభ్యస్త్వనన్యయా।యస్యాం
తస్థానిభూతానియేనసర్వమిదంతతమ్ ॥ ౨౨॥}

భా॥ * మత్తఃపరతరంనాన్యత్కించిదస్తిధనంజయ।మయిసర్వమిదంప్రో
తంసూత్రేమణిగణాఇవ * మామేభ్యః పరమవ్యయ మిత్యాదినా నిర్దిష్ట
స్య యస్యాంతస్థానిసర్వాణి భూతాని, యేనచపరేణపురుషేణసర్వమి
దంతతం- సపరఃపురుషః * అనన్యచేతాస్సతతమిత్యనన్యయాభక్త్యాలభ్యః॥
అ॥ అథాత్మయాథాత్మ్యవిదఃపరమపురుషనిష్ఠస్యచ సాధారణీమర్చిరాది
కాంగతిమాహ। ద్వయోరప్యర్చిరాదికాగతిశ్శ్రుతౌశ్రుతా,సాచాపునరా
వృత్తిలక్షణా, యథాపంచాగ్నివిద్యాయాం * తద్యఇత్థం విదుర్యేచేమేఽర
ణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవంత్యర్చిషోఽహరిత్యాదౌ
అర్చిరాదికయాగతస్య పరబ్రహ్మప్రాప్తి రపునరావృత్తిశ్చామ్నాతా
* సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతి ఏతేనప్రతిపద్యమానాఇమంమానవమావర్తం
నావర్తంతఇతి।నచప్రజాపతివాక్యాదౌశ్రుతపరవిద్యాంగ భూతాత్మప్రా
ప్తివిషయోయం * తద్యఇత్థంవిదురితిగతిశ్రుతిః * యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాతపఇ
త్యుపాసతఇతిపరవిద్యాయాఃపృథక్శ్రుతివైయర్థ్యాత్ - పంచాగ్నివిద్యా
యాంచ * ఇతితుపంచమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవంతీతి * రమ
ణీయచరణాఃకపూయచరణాఇతిపుణ్యపాపహేతుకోమనుష్యాదిభావోఽ
పామేవభూతాంతరసంసృష్టానాం, ఆత్మనస్తు తత్పరిష్వంగమాత్రమితి
చిదచితోర్వివేకమభిధాయ * తద్యఇత్థంవిదుః... తేఽర్చిషమభిసంభవంతి.
ఇమంమానవమావర్తంనావర్తంతఇతి వివిక్తే చిదచిద్వస్తుని త్యాజ్యత

యా ప్రాప్యతయా వదయ ఇత్థం విదుస్తేఽర్చిరాదినా గచ్ఛంతి న చ పునరావర్తంత ఇత్యుక్తమితి గమ్యతే, ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్య చ సమానా బ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మప్రాప్తివచనాదచిద్వియుక్తమాత్మవస్తు బ్రహ్మాత్మకతయా బ్రహ్మశేషతైకరసమిత్యనుసంధేయం- తత్ప్రకారాన్యాయాచ్చ పరశేషతైకరసత్వం చ *య ఆత్మని తిష్ఠన్... యస్యాత్మా శరీరమిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం॥

మూ॥ యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః। ప్రయాతా యాంతి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ ॥ ౨౩
అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణం। తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః॥ ౨౪

భా॥ అత్ర కాలశబ్దో మార్గస్యాహః ప్రభృతిసంవత్సరాంతకాలాభిమానిదేవతాభూయస్త్వయా మార్గోపలక్షణార్థః- యస్మిన్మార్గే ప్రయాతా యోగినోఽనావృత్తిం పుణ్యకర్మాణశ్చావృత్తిం యాంతి తం మార్గం వక్ష్యామీత్యర్థః §అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమితి సంవత్సరాదీనాం ప్రదర్శనం॥ ౨౪

మూ॥ ధూమో రాత్రిస్తథా కృష్ణః షణ్మాసా దక్షిణాయనం। తత్ర చాంద్రమసం జ్యోతిర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే॥ ౨౫

భా॥ ఏతచ్చ ధూమాదిమార్గస్థపితృలోకాదేః ప్రదర్శనం- అత్ర యోగిశబ్దః పుణ్యకర్మసంబంధివిషయః ౨౫

మూ॥ శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే జగతశ్శాశ్వతే మతే। ఏకయా యాత్యనావృత్తిమన్యయావర్తతే పునః॥ ౨౬

భా॥ శుక్లా గతిరర్చిరాదికా కృష్ణా చ ధూమాదికా - శుక్లయాఽనావృత్తిం యాతి కృష్ణయా తు పునరావర్తతే- ఏతే శుక్లకృష్ణే గతీ జ్ఞానినాం ద్వివిధానాం పుణ్యకర్మణాం చ శ్రుతౌ శాశ్వతే మతే* తద్య ఇత్థం విదు రే్య

---

§అగ్నిర్జ్యోతిరితి- అగ్నిరూపజ్యోతిరిత్యర్థః- తేన దేవయాన ప్రథమపర్వస్థార్చిర్వివక్షా- అత ఏవాగ్నిర్జ్యోతిషార్భిన్నదేవతాత్వం కాలాభిమానివిశేషితత్వం చ వదంతః ప్రత్యుక్తాః

చే మెరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే తేర్చిషమభిసంభవంతిఅథయఇమెగ్రా
మఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే తేధూమమభిసంభవంతీతి- ౨౬

మూ. {నైతేసృతీపార్థజానన్‌యోగీముహ్యతికశ్చన। త
స్మాత్సర్వేషుకాలేషుయోగయుక్తోభవార్జున॥౨౭}

భా॥ఏతౌమార్గౌజానన్‌యోగీప్రయాణకాలేకశ్చనముహ్యతి - అపి
తు స్వేనైవదేవయానేనపథాయాతి- తస్మాదహరహరర్చిరాది గతిచింత
నాఖ్యయోగయుక్తోభవ॥ ౨౭

అ॥ అథాధ్యాయద్వయోదిత శాస్త్రార్థవేదనఫలమాహ.

మూ. {వేదేషుయజ్ఞేషుతపస్సుచైవ దానేషు యత్పుణ్యఫలం
ప్రదిష్టమ్ । అత్యేతితత్సర్వమిదంవిదిత్వా యోగీపరం
స్థానముపైతిచాద్యమ్॥౨౮॥ఇతిశ్రీభగవద్గీతాసూపనిష
త్సుబ్రహ్మవిద్యాయాంయోగశాస్త్రేశ్రీకృష్ణార్జునసం
వాదేఅక్షరపరబ్రహ్మయోగోనామాష్టమోధ్యాయః॥}

భా॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వరూపవేదాభ్యాసయజ్ఞతపోదానప్రభృ
తిషుసర్వేషుపుణ్యేషుయత్ఫలంనిర్దిష్టం,ఇదమధ్యాయద్వయోదితం భగవ
న్మాహాత్మ్యంవిదిత్వాతత్సర్వమత్యేతి-ఏతద్వేదనసుఖాతిరేకేణతత్సర్వం
తృణవన్మన్యతే-యోగీజ్ఞానీచభూత్వాజ్ఞానినఃప్రాప్యంపరమాద్యంస్థానము
పైతి॥ ౨౮

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే-శ్రీమద్గీతాభాష్యే
అష్టమోధ్యాయః.

భగవతేశ్రీభాష్యకారాయనమః

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే నవమాధ్యాయ ప్రారంభః.

మూ॥ { శ్రీభగవానువాచ॥ ఇదంతుతేగుహ్యతమంప్రవక్ష్యామ్యనస్య
నసూయవే । జ్ఞానంవిజ్ఞానసహితంయజ్జ్ఞాత్వామోక్ష్య
సేఽశుభాత్ ॥ ౧ }

భా॥ ఉపాసకభేదనిబంధనాపి శేషాః ప్రతిపాదితాః, ఇదానీముపాస్య
స్యపరమపురుషస్యమాహాత్మ్యం జ్ఞానినాంచ విశేషంవిశోధ్య భక్తిరూప
స్యోపాసనస్య స్వరూపముచ్యతే। ఇదంతుతేగుహ్యతమం భక్తిరూపము
పాసనాఖ్యంజ్ఞానంవిజ్ఞానసహితం ఉపాసనగతవిశేషజ్ఞానసహితం అన
సూయవె తే ప్రవక్ష్యామి-మద్విషయంసకలేతరవిసజాతీయ మపరిమిత
ప్రకారంమాహాత్మ్యంశ్రుత్వా ఏవమేవసంభవతీతిమన్వానాయతేప్రవ
క్ష్యామీత్యర్థః-యత్ జ్ఞానమనుష్ఠానపర్యంతం జ్ఞాత్వామత్ప్రాప్తివిరో
ధినఃసర్వస్మాదశుభాన్మోక్ష్యసే॥ ౧

మూ॥ { రాజవిద్యారాజగుహ్యంపవిత్రమిదముత్తమం। ప్రత్య
క్షావగమంధర్మ్యంసుసుఖంకర్తుమవ్యయమ్ ॥ ౨ ॥ }

భా॥ రాజవిద్యా-విద్యానాంరాజా-రాజగుహ్యంగుహ్యానాంరాజా-రా
జ్ఞాంవిద్యేతివా రాజవిద్యా-రాజానోహివిస్తీర్ణాగాధమనసః-మహామ
నసామియంవిద్యేత్యర్థః-మహామనసఏవగోపనీయగోపనకుశలా ఇతితే
షామేవగుహ్యమిదముత్తమంపవిత్రం మత్ప్రాప్తివిరోధ్యశేష కల్మషాప
హం ప్రత్యక్షావగమం అవగమ్యతఇత్యవగమోవిషయః ప్రత్యక్షభూతో
ఽవగమోవిషయో యస్యజ్ఞానస్యతత్ప్రత్యక్షావగమం- భక్తిరూపేణో
పాసనేనోపాస్యమానోఽహంతదానీమేవోపాసితుః ప్రత్యక్షతాముపగ
తోభవామీత్యర్థః-అథాపి ధర్మ్యంధర్మాదనపేతం- ధర్మత్వంహిని
శ్శ్రేయససాధనత్వంస్వరూపేణైవాత్యర్థప్రియత్వేనతదానీమేవ మద్దర్శ
నాపాదనతయాచస్వయంనిశ్శ్రేయసరూపమపినిరతిశయనిశ్శ్రేయసరూ

పాత్యంతికమత్ప్రాప్తిసాధనమిత్యర్థః ‡అతఏవసుసుఖం కర్తుం- సు
సుఖోపాదానం అత్యర్థప్రియత్వేనోపాదేయం-అవ్యయమక్షయం - మ
త్ప్రాప్తింసాధయిత్వాపిస్వయంనక్షీయతే-ఏవంరూపముపాసనం కుర్వ
తాంమత్ప్రదానేకృతేపినకించిత్కృతంమయాస్యేతి మెప్రతిభాతీత్యర్థః॥

మూ. {అశ్రద్దధానాఃపురుషా ధర్మస్యాస్యపరంతప।అప్రా
ప్యమాంనివర్తంతేమృత్యుసంసారవర్త్మని ॥౩॥}

భా॥అస్యోపాసనాఖ్యస్యధర్మస్య నిరతిశయప్రియమద్విషయతయా
స్వయంనిరతిశయప్రియరూపస్యపరమనిశ్శ్రేయసరూపమత్ప్రాప్తిసాధ
నస్యావ్యయస్యోపాదానయోగ్యదశాంప్రాప్యా శ్రద్దధానాః విశ్వాస
పూర్వకత్వరారహితాః పురుషాః మామప్రాప్య మృత్యురూపేసంసా
రవర్త్మనినితరాంవర్తంతే-అహోమహదిదమాశ్చర్యమిత్యర్థః॥౩॥

అ॥శృణుతావత్ప్రాప్యభూతస్యమమాచింత్యమహిమానం॥

మూ. {మయాతత మిదంసర్వం జగదవ్యక్తమూర్తినా । మ
త్స్థానిసర్వభూతానినచాహంతేష్వవస్థితః॥౪॥ నచమ
త్స్థానిభూతాని పశ్యమేయోగమైశ్వరం । భూతభృ
న్నచభూతస్థోమమాత్మాభూతభావనః ॥ ...౫}

భా॥ఇదంచేతనాచేతనాత్మకంకృత్స్నం జగదవ్యక్తమూర్తినా అప్ర
కాశితస్వరూపేణమయాంతర్యామిణాతతం- అస్యజగతోధారణార్థం
నియమనార్థంచశేషిత్వేనవ్యాప్తమిత్యర్థః-యథాంతర్యామిబ్రాహ్మ
ణే*యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్...యంపృథివీనవేద*యఆత్మనితిష్ఠన్...యమా
త్మానవేదేతిచేతనాచేతనవస్తుజాతైరదృష్టేనాంతర్యామిణా తత్రతత్ర
వ్యాప్తిరుక్తా- తతోమత్స్థానిసర్వభూతానిసర్వాణిభూతానిమయ్యంత
ర్యామిణిస్థితాని-తత్రైవ బ్రాహ్మణే*యస్యపృథివీశరీరంయఃపృథివీమం
తరోయమయతి*యస్యాత్మాశరీరంయఆత్మానమంతరోయమయతీతిశరీర

---

‡కర్తుంసుసుఖం-కరణేసుసుఖమిత్యర్థః- సుసుఖస్యతుఅనంతరక్రియా
కర్మీభావభ్రమవ్యుదాసాయాహ ॥ సుసుఖోపాదానమితి॥ఉపసర్గసు
ఖశబ్దయోరత్రాభిప్రేతమాహ॥అత్యర్థేతి॥

త్వేన నియామ్యత్వ ప్రతిపాదనాత్తదాయత్తస్థితినియమనే ప్రతిపాదితే శేషిత్వం చ-నచాహం తేష్వవస్థితః-అహం తు న తదాయత్తస్థితిః- మత్స్థితౌ తైర్న కశ్చిదుపకార ఇత్యర్థః- న చ మత్స్థాని భూతాని-న ఘటాదీనాం జలాదేరివ మమ ధారకత్వం। కథం-మత్సంకల్పేన। పశ్య మమైశ్వరం యోగం అన్యత్ర కుత్రచిదసంభావనీయం మదసాధారణమాశ్చర్యం యోగం పశ్య। కోఽసౌ యోగః, భూతభృన్న చ భూతస్థో మమాత్మా భూతభావనః - సర్వేషాం భూతానాం భర్తాఽహం న చ తైః కశ్చిదపి మమోపకారః- మమాత్మైవ భూతభావనః మమ మనోమయస్సంకల్ప ఏవ భూతానాం భావయితా ధారయితా నియంతా చ॥ ౫

అ॥ సర్వస్యాస్య స్వసంకల్పాయత్తస్థితిప్రవృత్తిత్వే నిదర్శనమాహ॥

మూ॥ యథాకాశస్థితో నిత్యం వాయుస్సర్వత్రగో మహాన్। తథా
సర్వాణి భూతాని మత్స్థానీత్యుపధారయ ॥ ...౬

భా॥ యథా ఆకాశే అనాలంబనే మహాన్ వాయుః స్థితస్సర్వత్ర గచ్ఛతి-స తు వాయుర్నిరాలంబనో మదాయత్తస్థితిరిత్యవశ్యాభ్యుపగమనీయో మయైవ ధృత ఇతి విజ్ఞాయతే-ఏవమేవ సర్వాణి భూతాని తైరదృష్టాని మయి స్థితాని మయైవ ధృతానీత్యుపధారయ-యథాహుర్వేదవిదః* మేఘోదయస్సాగరసన్నివృత్తిరిందోర్విభాగస్స్ఫురితాని వాయోః। విద్యుద్విభంగో గతిరుష్ణరశ్మేర్విష్ణోర్విచిత్రాః ప్రభవంతి మాయాః ఇతి-విష్ణోరనన్యసాధారణాని మహాశ్చర్యాణీత్యర్థః-శ్రుతిరపి* ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యచంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః *భీషాస్మాద్వాతః పవతే, భీషోదేతి సూర్యః, భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చేత్యాదికా॥ ౬

అ॥ సకలేతరనిరపేక్షస్య భగవతస్సంకల్పాత్సర్వేషాం స్థితిః ప్రవృత్తిశ్చోక్తా, తథా తత్సంకల్పాదేవ సర్వేషాముత్పత్తిప్రలయావపీత్యాహ॥

మూ॥ సర్వభూతాని కౌంతేయ ప్రకృతిం యాంతి మామికాం। క
ల్పక్షయే పునస్తాని కల్పాదౌ విసృజామ్యహం ౭

భా॥ స్థావరజంగమాత్మకాని సర్వాణి భూతాని మామికాం మచ్ఛరీరభూతాం ప్రకృతిం తమశ్శబ్దవాచ్యాం నామరూపవిభాగానర్హాం కల్పక్షయే

చతుర్ముఖావసానసమయే మత్సంకల్పాద్యాంతి-తాన్యేవభూతాని కల్పాదౌ పునర్విసృజామ్యహం|యథాహమనుః*ఆసీదిదంతమోభూతం*సోభిధ్యాయశరీరాత్స్వాదితి। శ్రుతిరపి*యస్యావ్యక్తంశరీరమిత్యాదికా* అవ్యక్తమక్షరేలీయతే,అక్షరంతమసిలీయతే*తమఆసీత్తమసాగూఢమగ్రేప్రకేతమితి॥ ౭

మూ· {ప్రకృతింస్వామవష్టభ్యవిసృజామిపునఃపునః। భూతగ్రామమిమంకృత్స్నమవశంప్రకృతేర్వశాత్॥౮}

భా॥స్వకీయాంవిచిత్రపరిణామినీంప్రకృతిమవష్టభ్యాష్టధాపరిణమయ్యేమంచతుర్విధం దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మకంభూతగ్రామం మదీయాయామోహిన్యాగుణమయ్యాః ప్రకృతేర్వశాదవశం పునఃపునః కాలేకాలేవిసృజామి॥ ౮

అ॥ఏవంతర్హివిషమసృష్ట్యాదీనికర్మాణినైర్ఘృణ్యాద్యాపాదనేనభగవంతంబధ్నంతీత్యత్రాహ॥

మూ· {నచమాంతానికర్మాణినిబధ్నంతిధనంజయ। ఉదాసీనవదాసీనమసక్తంతేషుకర్మసు॥ ౯}

భా॥నచతానివిషమసృష్ట్యాదీనికర్మాణిమాంనిబధ్నంతి-మయినైర్ఘృణ్యాదికంనాపాదయంతి-యతః క్షేత్రజ్ఞానాం పూర్వకృతాన్యేవకర్మాణిదేవాదివిషమభావహేతవః అహంతుతత్రవైషమ్యేఅసక్తఃసన్నుదాసీనవదాసీనః।యథాహసూత్రకారః * వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్ *నకర్మావిభాగాదితిచేన్నానాదిత్వాదితి॥ ౯

మూ· {మయాధ్యక్షేణప్రకృతిస్సూయతేసచరాచరం। హేతునానేనకౌంతేయజగద్విపరివర్తతే ౧౦}

భా॥ తస్మాత్ క్షేత్రజ్ఞకర్మానుగుణంమదీయాప్రకృతిస్సత్యసంకల్పేనమయాఽధ్యక్షేణేక్షితా సచరాచరంజగత్సూయతే-అనేనక్షేత్రజ్ఞకర్మానుగుణమదీక్షణేనహేతునాజగత్పరివర్తతఇతిమత్స్వామ్యంసత్యసంకల్పత్వంనైర్ఘృణ్యాదిదోషరహితత్వమిత్యేవమాదికం మమవాసుదేవస్యానోకైశ్వరంయోగంపశ్య।యథాహశ్రుతిః*అస్మాన్మాయీ సృజతే

విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః॥ మాయాంతు ప్రకృతింవి ద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితి॥ ౧౦

మూ॥ { అవజానంతిమాంమూఢామానుషీంతనుమాశ్రితం। పరం భావమజానంతోమమభూతమహేశ్వరం॥ ౧౧ }

భా॥ ఏవంమాంభూతమహేశ్వరం సర్వజ్ఞం సత్యసంకల్పం నిఖిలజగ దేకకారణంపరమకారుణికతయా సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయ మాను షీంతనుమాశ్రితం స్వకృతైః పాపకర్మభిర్మూఢా అవజానంతి ప్రాకృ తమనుష్యసమంమన్యంతే- భూతమహేశ్వరస్యమమాపారకారుణ్యౌదా ర్యసౌశీల్యవాత్సల్యనిబంధనం మనుష్యత్వసమాశ్రయణలక్షణ మిమం ప రంభావమజానంతో మనుష్యత్వసమాశ్రయణమాత్రేణమామితరసజాతీ యంమత్వాతిరస్కుర్వంతీత్యర్థః. ౧౧

మూ॥ { మోఘాశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానావిచేతసః। రా క్షసీమాసురీంచైవప్రకృతిం మోహినీంశ్రితాః॥ ౧౨ }

భా॥ మమమనుష్యత్వేపరమకారుణ్యాదిపరత్వతిరోధానకరీం రాక్షసీ మాసురీంచ మోహినీంప్రకృతిమాశ్రితాః మోఘాశా మోఘవాంఛితాః ని ష్ఫలవాంఛితాః మోఘకర్మాణః మోఘారంభాః మోఘజ్ఞానాః సర్వేషు మదీయేషు చరాచరేష్వర్థేషు విపరీతజ్ఞానతయా నిష్ఫలజ్ఞానాః విచేతసః త థా సర్వత్ర విగత యాథాత్మ్య జ్ఞానాః మాం సర్వేశ్వరమితరసమంమ త్వామయియత్కర్తుమిచ్ఛంతి యముద్దిశ్యారంభాన్కుర్వతే తత్సర్వం మోఘంభవతీత్యర్థః॥ ౧౨

మూ॥ { మహాత్మానస్తుమాంపార్థదైవీంప్రకృతిమాశ్రితాః। భ జంత్యనన్యమనసోజ్ఞాత్వాభూతాదిమవ్యయం॥ ౧౩॥ }

భా॥ యేతు స్వకృతైః పుణ్యసంచయైః మాంశరణముపగమ్య విధ్వస్తస మస్తపాపబంధా దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితా మహాత్మానస్తే భూతాది మవ్య యం వాఙ్మనసాగోచరనామకర్మస్వరూపం పరమకారుణికతయా సా ధుపరిత్రాణాయ మనుష్యత్వేనావతీర్ణం మాం జ్ఞాత్వా అనన్యమనసో మాంభజంతే మత్ప్రియత్వాతిరేకేణమద్భజనేనవినా మనసశ్చాత్మనశ్చ బాహ్యకరణానాంచ ధారణమలభమానా మద్భజనైకప్రయోజనా భజంతే

మూ. సతతం కీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః। నమ
స్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే। ౧౪

భా॥ అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన మత్కీర్తనయతననమస్కారైర్వినాక్షణాణుమాత్రేప్యాత్మధారణ మలభమానాః మద్గుణవిశేషవాచీని మన్నామానిస్మృత్వా పులకాంచితసర్వాంగాః హర్షగద్గదకంఠా నారాయణకృష్ణవాసుదేవేత్యేవమాదీని సతతం కీర్తయంతః తథైవ యతంతో మత్కర్మస్వర్చనాదికేషు తదుపకారకేషు భవననందనవనకరణాదికేషు చ దృఢసంకల్పా యతమానాః భక్తిభారావనమితమనోబుద్ధ్యభిమానపదద్వయకరద్వయశిరోభిరష్టాంగైరచింతితపాంసుకర్దమశర్కరాదికే ధరాతలే దండవత్ప్రణిపతంతః సతతం మాం నిత్యయుక్తా నిత్యయోగం కాంక్షమాణా ఆత్మానం మద్దాస్యవ్యవసాయిన ఉపాసతే॥ ౧౪

మూ. జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే యజంతో మాముపాసతే।ఏ
కత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖం। ౧౫॥

భా ॥ అన్యేపి మహాత్మానః పూర్వోక్తైః కీర్తనాదిభిః జ్ఞానాఖ్యేన యజ్ఞేన చ యజంతో మాముపాసతే। కథం, బహుధా పృథక్త్వేన జగదాకారేణ విశ్వతోముఖం విశ్వప్రకారమవస్థితం మామేకత్వేనోపాసతే । ఏతదుక్తం భవతి- భగవాన్ వాసుదేవ ఏవ నామరూపవిభాగానర్హాతిసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరస్సన్ సత్యసంకల్పో వివిధవిభక్తనామరూపస్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరస్స్యామితి సంకల్ప్య స ఏక ఏవ దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాఖ్యవిచిత్రజగచ్ఛరీరోఽవతిష్ఠత ఇత్యనుసందధానాశ్చ మాముపాసత ఇతి॥ ౧౫

అ ॥ తథాహి- విశ్వశరీరోఽహమేవావస్థిత ఇత్యాహ॥

మూ. అహం క్రతురహం యజ్ఞః స్వధాహమహమౌషధం। మం
త్రోఽహమహమేవాజ్యమహమగ్నిరహం హుతం॥ ౧౬॥

భా॥ అహం క్రతుః అహం జ్యోతిష్టోమాదిక క్రతుః - అహమేవ మహాయజ్ఞః అహమేవ పితృగణపుష్టిదా స్వధా ఔషధం హవిశ్చాహమేవ అహమేవ చ మంత్రః అహమేవ చాజ్యం- ప్రదర్శనార్థమిదం సోమాదికం చ హవిరహమేవేత్యర్థః- అహమాహవనీయాదికాగ్నిః హోమశ్చాహమేవ॥ ౧౬

మూ. { పితాహమస్యజగతో మాతా ధాతా పితామహః। వే
ద్యంపవిత్రమోంకారఋక్సామయజురేవచ॥౧౭ }

భా ॥ అస్యస్థావరజంగమాత్మకస్యజగతస్తత్రతత్రపితృత్వేనమాతృత్వేనధాతృత్వేనపితామహత్వేనచవర్తమానోఽహమేవ అత్రధాతృశబ్దోమాతాపితృవ్యతిరిక్తేఉత్పత్తిప్రయోజకేచేతనవిశేషేవర్తతే - యత్కించిద్వేదవేద్యంపవిత్రంపావనంతదహమేవ- వేదకశ్చవేదబీజభూతః ప్రణవోహమేవ-ఋక్సామయజురాత్మకో వేదశ్చాహమేవ॥　　౧౭

మూ. { గతిర్భర్తాప్రభుస్సాక్షీనివాసశ్శరణంసుహృత్ ।ప్ర
భవప్రళయస్థానంనిధానంబీజమవ్యయం॥ ౧౮ ॥ }

భా॥గమ్యతఇతిగతిః తత్రతత్రప్రాప్యస్థానమిత్యర్థః భర్తాధారయితాప్రభుశ్శాసితాసాక్షీసాక్షాద్ద్రష్టానివాసోవాసస్థానం వేశ్మాదిశరణంఇష్టస్యప్రాపకతయాఽనిష్టస్యనివారణతయాచసమాశ్రయణీయశ్చేతనశ్శరణంసచాహమేవ-సుహృత్ హితైషీ- ప్రభవప్రళయస్థానంయస్యకస్యయత్రకుత్రచిదుత్పత్తిప్రళయయోర్యత్ స్థానంతదహమేవనిధానం నిధీయతఇతినిధానముత్పాద్యముపసంహార్యంచాహమేవేత్యర్థః- అవ్యయంబీజంతత్రతత్రవ్యయరహితంయత్కారణంతదహమేవ॥　　౧౮

మూ. { తపామ్యహమహంవర్షంనిగృహ్ణామ్యుత్సృజామిచ।అ
మృతంచైవమృత్యుశ్చసదసచ్చాహమర్జున ॥ ౧౯ }

భా॥అగ్న్యాదిత్యాదిరూపేణాహమేవతపామి- గ్రీష్మాదావహమేవవర్షంనిగృహ్ణామి-తథావర్షాసుచాహమేవోత్సృజామి-అమృతంచైవమృత్యుశ్చ-యేనజీవతిలోకోయేనచమ్రియతేతదుభయమహమేవ। కిమత్రబహునోక్తేన-సదసచ్చాహమేవ-సద్యద్వర్తతేఅసద్యదతీతమనాగతంచసర్వావస్థావస్థితచిదచిద్వస్తుశరీరతయాతత్ప్రకారోహమేవావస్థితఇత్యర్థః- ఏవంబహుధాపృథక్త్వేనవిభక్తనామరూపావస్థితకృత్స్నజగచ్ఛరీరతయాతత్ప్రకారోహమేవావస్థితఇత్యేకత్వజ్ఞానేనానుసందధానాశ్చమాముపాసతే॥　　౧౯

అ॥ఏవంమహాత్మనాంజ్ఞానినాంభగవదనుభవైకభోగానాం వృత్తముక్త్వాతేషామేవవిశేషందర్శయితుమజ్ఞానాంకామకామానాంవృత్తమాహ:

మూ॥ త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా యజ్ఞైరిష్ట్వా స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే। తే పుణ్యమాసాద్య సురేంద్రలోకమశ్నంతి దివ్యాన్దివి దేవభోగాన్॥౨౦॥ తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి। ఏవం త్రయీధర్మమనుప్రపన్నా గతాగతం కామకామా లభంతే॥ ౨౧

భా॥ § ఋగ్యజుస్సామరూపాస్తిస్రో విద్యా(స్త్రి)విద్యం కేవలం త్రివిద్యానిష్ఠాస్త్రైవిద్యాః నతు త్రయ్యంతనిష్ఠాః త్రయ్యంతనిష్ఠాహి మహాత్మానః పూర్వోక్తప్రకారేణ నిఖిలవేదవేద్యం మామేవజ్ఞాత్వాऽతిమాత్రమద్భక్తికారితకీర్తనాదిభిర్జ్ఞానయజ్ఞేనచ మదేకప్రాప్త్యా మామేవోపాసతే- త్రైవిద్యాస్తు వేదప్రతిపాద్యకేవలేంద్రాదియాగశిష్టసోమాన్ పిబంతః † పూతపాపాః స్వర్గాదిప్రాప్తివిరోధిపాపాత్పూతాస్తైః కేవలేంద్రాదిదైవత్యతయాऽనుసంహితైర్యజ్ఞైర్వస్తుతస్తద్రూపం మామిష్ట్వా తథావస్థితం మామజానంతః స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే- తే పుణ్యం దుఃఖాసంభిన్నం సురేంద్రలోకం ప్రాప్య తత్ర దివ్యాన్ దేవభోగానశ్నంతి తే తం విశాలం స్వర్గలోకం భుక్త్వా తదనుభవహేతుభూతే పుణ్యే క్షీణే పునరపి మర్త్యలోకం విశంతి- ఏవం త్రయ్యంతసిద్ధజ్ఞానవిధురాః కామ్యస్వర్గాదికామాః కేవలం త్రయీధర్మమనుప్రపన్నాః గతాగతం లభంతే- అల్పాస్థిరస్వర్గాదీననుభూయ పునఃపునర్నివర్తంత ఇత్యర్థః॥ ౨౧

అ॥ మహాత్మానస్తు నిరతిశయప్రియరూపమచ్చింతనంకృత్వా మామనవధికాతిశయానందం ప్రాప్య నపునరావర్తంత ఇతి తేషాం విశేషం దర్శయతి॥

మూ॥ అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే । తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహం॥౨౨॥

---

§ ద్విగుసమాసత్వాత్త్రివిద్యమిత్యేకవద్భావః - నపుంసకత్వే అకారాంతోత్తరపదో ద్విగుః స్త్రియాం భాష్యత ఇత్యస్య పాత్రాదిభ్యః ప్రతిషేధో వక్తవ్య ఇత్యపవాదః - తదధీతే తద్వేదేత్యణ్ప్రత్యయవివక్షాయాం త్రివిద్యనిష్ఠా ఇతి॥

† పాపస్య పూతత్వం నామ నిరస్తత్వం- తదేవహి పురుషస్య పూతత్వమిత్యభిప్రాయేణ పాపాత్పూతా ఇతి నిర్దేశః- పాపాన్ముక్తా ఇత్యర్థః,

భా ॥ అనన్యాః అనన్యప్రయోజనాః మచ్చింతనేన వినా ఆత్మధారణాలా భాన్మచ్చింతనైకప్రయోజనా మాం చింతయంతో యే మహాత్మానో జనాః పర్యుపాసతే సర్వకల్యాణగుణాన్వితం సర్వవిభూతియుక్తం మాం పరితః ఉపాసతే అన్యూనముపాసతే- తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం మయి నిత్యాభియోగం కాంక్షమాణానాం అహం మత్ప్రాప్తిలక్షణం యోగమపునరావృత్తిరూపం క్షేమం చ వహామి॥ ౨౨

మూ॰ యేఽప్యన్యదేవతాభక్తా యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః। తే
పి మామేవ కౌంతేయ యజంత్యవిధిపూర్వకం॥ ౨౩ ॥

భా॥ యేత్వింద్రాదిదేవతాభక్తాః కేవలత్రయీనిష్ఠాః శ్రద్ధయాన్వితాః ఇంద్రాదీన్ యజంతే తేపి పూర్వోక్తేన న్యాయేన సర్వస్య మచ్ఛరీరతయా మదాత్మకత్వేనేంద్రాదిశబ్దానాం చ మద్వాచిత్వాద్వస్తుతో మామేవ యజంతే అపి త్వవిధిపూర్వకం యజంతే - ఇంద్రాదీనాం దేవతానాం కర్మస్వారాధ్యతయా అన్వయం యథా వేదాంతవాక్యాని * చతుర్హోతారో యత్ర సంపదం గచ్ఛంతి దేవైః ఇత్యాదీని విదధతి-న తత్పూర్వకం యజంతే, వేదాంతవాక్యజాతం హి పరమపురుషశరీరతయావస్థితానామింద్రాదీనామారాధ్యత్వం విదధదాత్మభూతస్య పరమపురుషస్యైవ సాక్షాదారాధ్యత్వం విదధాతి- చతుర్హోతారోఽగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసాదీని కర్మాణి యత్ర పరమాత్మన్యాత్మతయావస్థితే సత్యేవ తచ్ఛరీరభూతైరింద్రాదిదేవైః సంపదం గచ్ఛంతి- ఇంద్రాదిదేవానామారాధనాన్యేతాని కర్మాణీతి మాం సంపదం గచ్ఛంతీత్యర్థః॥ ౨౩

అ ॥ అతస్త్రైవిద్యా ఇంద్రాదిశరీరస్య పరమపురుషస్యారాధనాన్యేతాని కర్మాణి ఆరాధ్యశ్చ స ఏవేతి న జానంతి తే చ పరిమితఫలభాగినశ్చ్యవనస్వభావాశ్చ భవంతి- తదాహ॥

మూ॰ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ। న
తు మామభిజానంతి తత్త్వేనాతశ్చ్యవంతి తే॥ ౨౪ ॥

భా॥ ప్రభురేవ చ- తత్ర తత్ఫలప్రదాతా చాహమేవేత్యర్థః॥ ౨౪॥

అ॥ అహో మహదిదం వైచిత్ర్యం యదేకస్మిన్నేవ కర్మణి వర్తమానాః సంకల్పమాత్రభేదేన కేచిదత్యల్పఫలభాగినశ్చ్యవనస్వభావాశ్చ భ

వంతి కేచనానవధికాతిశయానందపరమపురుషప్రాప్తి రూప ఫలభాగినో౽పునరావృత్తిశ్చ భవంతీత్యాహ॥

మూ. { యాంతి దేవవ్రతా దేవాన్పితౄన్యాంతి పితృవ్రతాః।
భూతాని యాంతి భూతేజ్యా యాంతి మద్యాజినో౽పి మాం॥ }

భా॥ వ్రతశబ్దస్సంకల్పవాచీ - దేవవ్రతాః దర్శపూర్ణమాసాదిభిః కర్మభిరింద్రాదీన్యజామహ ఇతీంద్రాదియజనసంకల్పా యే తే ఇంద్రాదీన్ దేవాన్ యాంతి - యే చ పితృయజ్ఞాదిభిః పితౄన్యజామహ ఇతి పితృయజనసంకల్పాస్తే పితౄన్యాంతి - యే చ యక్షరక్షఃపిశాచాదీని భూతాని యజామహ ఇతి భూతయజనసంకల్పాస్తే భూతాని యాంతి - యే తు తైరేవ యజ్ఞైర్దేవపితృభూతశరీరకం పరమాత్మానం భగవంతం వాసుదేవం యజామహ ఇతి మాం యజంతే తే మద్యాజినో మామేవ యాంతి - దేవాదివ్రతాః దేవాదీన్ప్రాప్య తైస్సహ పరిమితం భోగం భుక్త్వా తేషాం వినాశకాలే తైస్సహ వినష్టా భవంతి - మద్యాజినస్తు మామనాదినిధనం సర్వజ్ఞం సత్యసంకల్పం అనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణమహోదధిమనవధికాతిశయానందం ప్రాప్య న పునర్నివర్తంత ఇత్యర్థః॥ ౨౫

అ॥ మద్యాజినామయమపి విశేషో౽స్తీత్యాహ

మూ. { పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి।
తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మనః॥ ౨౬ }

భా॥ సర్వసులభం పత్రం వా పుష్పం వా ఫలం వా తోయం వా యో భక్త్యా మే ప్రయచ్ఛతి అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన తత్ప్రదానేన వినాత్మధారణాసులభమానతయా తదేకప్రయోజనో యో మే పత్రాదికం దదాతి తస్య ప్రయతాత్మనస్తత్ప్రదానైకప్రయోజనత్వరూపశుద్ధియుక్తమనసః తత్ తథావిధభక్త్యుపహృతం అహం సర్వేశ్వరో౽ఖిలజగదుదయవిభవలయలీలో౽వాప్తసమస్తకామస్సత్యసంకల్పో౽నవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణస్స్వాభావికానవధికాతిశయానందస్స్వానుభవే వర్తమానో౽పి మనోరథపథదూరవర్తినం ప్రియం ప్రాప్యైవాశ్నామి - యథోక్తం మోక్షధర్మే "యాః క్రియాస్సంప్రయుక్తాస్స్యురేకాంతగతబుద్ధిభిః। తాస్సర్వాశ్శిరసా దేవః ప్రతిగృహ్ణాతి వై స్వయమ్" ఇతి॥ ౨౬

అ॥ యస్మాత్ జ్ఞానినాం మహాత్మనాం వాఙ్మనసాగోచరోఽయం విశేషః
తస్మాత్త్వం చ జ్ఞానీ భూత్వోక్తలక్షణభక్తిభారావనమితాత్మాత్మీయః కీర్త
నయజనార్చనప్రణామాదికం సతతం కుర్వాణో లౌకికం వైదికం చ నిత్యనై
మిత్తికం కర్మ చేత్థం కుర్విత్యాహ॥

మూ॥ { యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ ।
యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్॥ ౨౭ }

భా॥ యద్దేహయాత్రాశేషభూతం లౌకికం కర్మ కరోషి - యచ్చ దేహ
ధారణాయాశ్నాసి - యచ్చ వైదికం హోమదానతపః ప్రభృతి నిత్యనై
మిత్తికం కర్మ కరోషి - తత్సర్వం మదర్పణం కురుష్వ - అర్ప్యత ఇత్యర్ప
ణం సర్వస్య లౌకికస్య వైదికస్య చ కర్మణః కర్తృత్వం భోక్తృత్వం
రాధ్యత్వం చ యథా మయి సమర్పితం భవతి తథా కురు - ఏతదుక్తం భవతి
యాగదానాదిష్వారాధ్యతయా ప్రతీయమానానాం దేవాదీనాం కర్మక
ర్తుర్భోక్తుస్తవ చ మదీయతయా మత్సంకల్పాయత్త స్వరూపస్థితిప్రవృత్తి
తయా చ మయ్యేవ పరమశేషిణి పరమకర్తరి త్వాం చ కర్తారం భోక్తారమా
రాధకమారాధ్యం చ దేవతాజాతమారాధనం చ క్రియాజాతం సర్వం సమ
ర్పయ - తవ మన్నియామ్యతాపూర్వకమచ్ఛేషతైకరసతామారాధ్యా
శ్చైతత్స్వభావగర్భతాం చాత్యర్థప్రీతియుక్తోనుసంధత్స్వేతి ౨౭

మూ॥ { శుభాశుభఫలైరేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః । సన్న్యా
సయోగయుక్తాత్మా విముక్తో మాముపైష్యసి॥ ౨౮ }

భా॥ ఏవం సన్న్యాసాఖ్యయోగయుక్తమనా ఆత్మానం మచ్ఛేషతావ
న్నియామ్యతైకరసం కర్మ చ సర్వం మదారాధనమనుసంధానో లౌకికం
వైదికం చ కర్మ కుర్వన్ శుభాశుభఫలైరనంతైః ప్రాచీనకర్మాఖ్యై
ర్బంధనైర్మత్ప్రాప్తివిరోధిభిస్సర్వైర్మోక్ష్యసే - తైర్విముక్తో మామే
వోపైష్యసి॥ ౨౮

అ॥ మమేమం పరమమతిలోకం స్వభావం శృణు.

మూ॥ { సమోఽహం సర్వభూతేషు న మే ద్వేష్యోస్తి న ప్రియః । యే
భజంతి తు మాం భక్త్యా మయి తే తేషు చాప్యహం॥ ౨౯ }

భా॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనావస్థితేషు జాతితశ్చాకారతస్స్వ

భావతో జ్ఞానతశ్చాత్యన్తోత్కృష్టాపకృష్టరూపేణ వర్తమానేషు సర్వేషు భూతేషు సమాశ్రయణీయత్వేన సమోఽహం- అయం జాత్యాకారస్వభావజ్ఞానాదిభిర్నికృష్ట ఇతి సమాశ్రయణే న మే ద్వేష్యోఽస్తి- ఉద్వేజనీయతయా న త్యాజ్యోఽస్తి-తథా సమాశ్రితత్వాతిరేకేణ జాత్యాదిభిరత్యన్తోత్కృష్టోఽయమితి తద్యుక్తతయా సమాశ్రయణే న కశ్చిత్ప్రియోఽస్తి న సంగ్రాహ్యోఽస్తి అపి త్వత్యర్థమత్ప్రియత్వేన మద్భజనేన వినాఽఽత్మధారణాలాభాన్మద్భజనైకప్రయోజనా యే మాం భజన్తే - తే జాత్యాదిభిరుత్కృష్టా అపకృష్టా వా మత్సమానగుణవద్యథాసుఖం మయ్యేవ వర్తన్తే-అహమపి తేషు మదుత్కృష్టేష్వివ వర్తే॥ ౨౯

అ॥ తతోఽపి.

మూ. { అపి చేత్సుదురాచారో భజతే మామనన్యభాక్। సాధురేవ స మన్తవ్యస్సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః॥ ౩౦ }

భా॥ తత్ర తత్ర జాతివిశేషే జాతానాం యస్సమాచార ఉపాదేయః పరిహరణీయశ్చ తస్మాదతివృత్తోఽప్యుక్తప్రకారేణ మామనన్యభాక్ భజనైకప్రయోజనో భజతే చేత్ సాధురేవ సః వైష్ణవాగ్రేసర ఏవ స మన్తవ్యః బహుమన్తవ్యః పూర్వోక్తైస్సమ ఇత్యర్థః- కుత ఏతత్, సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః-యతోఽస్య వ్యవసాయస్సుసమీచీనః - భగవాన్ నిఖిలజగదేకకారణభూతః పరం బ్రహ్మ నారాయణశ్చరాచరపతిరస్మత్స్వామీ మమ గురుర్మమ సుహృత్ మమ పరమం భోగ్యమితి సర్వైర్దుష్ప్రాపోఽయం వ్యవసాయస్తేన కృతః తత్కార్యం చానన్యప్రయోజనం నిరంతరం భజనం తస్యాస్తి - అతస్సాధురేవ బహుమన్తవ్యశ్చ- అస్మిన్ వ్యవసాయే తత్కార్యే చోక్తప్రకారభజనే సంపన్నే సతి తస్యాచారవ్యతిక్రమస్స్వల్పవైకల్యమితి న తావతాఽనాదరణీయః అపి తు బహుమన్తవ్య ఏవేత్యర్థః॥ ౩౦

అ॥ నను* నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతో నాసమాహితః, నాశాంతమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాదిత్యాదిశ్రుతేః ఆచారవ్యతిక్రమ ఉత్తరోత్తరభజనోత్పత్తిప్రవాహం నిరుణద్ధీత్యత్రాహ॥

మూ. { క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వచ్ఛాంతిం నిగచ్ఛతి। కౌంతేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి ౩౧ }

భా॥మత్ప్రియత్వకారితానన్యప్రయోజనమద్భజనేన విధూతపాపత
యైవ సమూలోన్మూలితరజస్తమోగుణః క్షిప్రం ధర్మాత్మా భవతి క్షిప్ర
మేవ విరోధిరహితసపరికరమద్భజనైకమనా భవతి- ఏవంరూపభజనమేవ
హి ధర్మస్య పరంతదిత్యుపక్రమే ధర్మశబ్దోదితం-శశ్వచ్ఛాంతిం నిగ
చ్ఛతి- శాశ్వతీమపునరావర్తినీం మత్ప్రాప్తివిరోధ్యాచారనివృత్తిం గచ్ఛ
తి- కౌంతేయత్వమేవాస్మిన్నర్థే ప్రతిజ్ఞాం కురు- మద్భక్తావుపక్రాంతో వి
రోధ్యాచారమిశ్రోఽపి న నశ్యతి అపితు మద్భక్తిమాహాత్మ్యేన సర్వం విరోధి
జాతం నాశయిత్వా శాశ్వతీం విరోధినివృత్తిమధిగమ్య క్షిప్రం పరిపూర్ణభ
క్తిర్భవతి॥ ౩౧

మూ. మాం హి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపి స్యుః పాపయోనయః। స్త్రి
యో వైశ్యాస్తథా శూద్రాస్తేఽపి యాంతి పరాం గతిం॥ ౩౨
కిం పునర్బ్రాహ్మణాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయస్తథా। అని
త్యమసుఖం లోకమిమం ప్రాప్య భజస్వ మాం॥ ౩౩

భా॥స్త్రియో వైశ్యాశ్శూద్రాశ్చ పాపయోనయోఽపి మాం వ్యపాశ్రిత్య
పరాం గతిం యాంతి- కింపునః పుణ్యయోనయో బ్రాహ్మణా రాజర్షయశ్చ
మద్భక్తిమాస్థితాః। అతస్త్వం రాజర్షిరస్థిరం తాపత్రయాభిహతతయా
అసుఖం చేమం లోకం ప్రాప్య వర్తమానో మాం భజస్వ॥ ౩౩

అ॥ భక్తిస్వరూపమాహ

మూ. మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు। మా
మేవైష్యసి యుక్త్వైవమాత్మానం మత్పరాయణః॥ ౩౪

ఓం తత్సదితి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు
పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగో నామ నవమోఽధ్యాయః.

భా॥మన్మనా భవ- మయి సర్వేశ్వరే నిఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైక
తానే సర్వజ్ఞే సత్యసంకల్పే నిఖిలజగదేకకారణే పరస్మిన్ బ్రహ్మణి పురుషో
త్తమే పుండరీకదళామలాయతాక్షే స్వచ్ఛనీలజీమూతసంకాశే [1]యుగ
పదుదితదినకరసహస్రసదృశతేజసి లావణ్యామృతమహోదధౌ ఉదా
రపీవరచతుర్బాహౌ అత్యుజ్జ్వలపీతాంబరే అమలకిరీటమకరకుండలహారకే

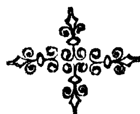
[1] యుగపదుదితదినకరసహస్రకిరణే- ఇతి- పా

యూరకటకభూషితే- అపారకారుణ్యసౌశీల్యసౌందర్యమాధుర్య గాంభీ
ర్యౌదార్యవాత్సల్యజలధౌ వనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్యే సర్వస్వా
మిని తైలధారావదవిచ్ఛేదేననివిష్టమనా భవ। తదేవవిశినష్టి-మద్భక్తః అత్య
ర్థమత్ప్రియత్వేనయుక్తో మన్మనాభ వేత్యర్థః। పునరపివిశినష్టి-మద్యాజీ అన
వధికాతిశయప్రియమదనుభవకారితమద్యజనపరోభవ - యజనంనామ ప
రిపూర్ణశేషవృత్తిః- ఔపచారికసాంస్పర్శికాభ్యవహారికాదిసకలభోగ
ప్రదానరూపోహియాగః - యథామదనుభవజనితనిరవధికాతిశయప్రీతి
కారితమద్యజనపరోభవసి-తథామన్మనాభ వేత్యుక్తంభవతి। పునరపితదేవ
విశినష్టి-మాంనమస్కురు-అనవధికాతిశయప్రియమదనుభవకారితాత్యర్థ
ప్రియాశేషశేషవృత్తావపవర్గపర్యవసిత మత్యంతరాత్మన్యతిమాత్రప్రహ్వీ
భావవ్యవసాయంకురు। మత్పరాయణః అహమేవపరమయనం యస్యాసౌ
మత్పరాయణః- మయావినాత్మధారణాసంభావనయామదాశ్రయ ఇత్య
ర్థః- ఏవమాత్మానంయుక్త్వామత్పరాయణస్త్వమేవమనవధికాతిశయప్రీ
త్యామదనుభవసమర్థంమనఃప్రాప్యమామేవైష్యసి - ఆత్మశబ్దోహ్యత్ర
మనోవిషయః - ఏవంరూపేణమనసామాంధ్యాత్వామామనుభూయమా
మిష్ట్వామాంనమస్కృత్యమత్పరాయణోమామేవప్రాప్స్యసీత్యర్థః- తదే
వంలౌకికానిశరీరధారణార్థానివైదికానిచనిత్యనైమిత్తికానికర్మాణి మ
త్ప్రీతయెమచ్ఛేషతైకరసోమయైవకారిత ఇతికుర్వన్ సతతంమత్కీర్తన
యతననమస్కారాదికాన్ ప్రీత్యాకుర్వాణోమన్నియామ్యం నిఖిలజగన్మ
చ్ఛేషతైకరసమితిచానుసందధానోఽత్యర్థప్రియమద్గుణగణంచానుసంధా
యాహరహరుక్తలక్షణమిదముపాసనముపాదదానోమామేవప్రాప్స్యసి॥

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
నవమోధ్యాయః

శ్రీభగవద్రామానుజయోగీంద్రేనమః

శ్రియైనమః

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యే దశమాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ భక్తియోగస్సపరికరఉక్తః, ఇదానీంభక్త్యుత్పత్త
యేతద్వివృద్ధయేచభగవతోనిరంకుశైశ్వర్యాదికల్యాణగు
ణగణానంత్యంకృత్స్నస్యజగతస్తచ్ఛరీరతయాతదాత్మక
త్వేనతత్ప్రవర్త్యత్వంచప్రపంచ్యతే॥ ... *

మూ. { శ్రీభగవానువాచ । భూయఏవమహాబాహోశృణు
మేపరమంవచః । యత్తేహంప్రీయమాణాయవక్ష్యామి
హితకామ్యయా॥ ... ... ౧ }

భా॥ మమమాహాత్మ్యంశ్రుత్వా ప్రీయమాణాయతే మద్భక్త్యుత్ప
త్తివివృద్ధిరూపహితకామనయాభూయోమన్మాహాత్మ్యప్రపంచవిషయమే
వపరమంవచోయద్వక్ష్యామి తదవహితమనాశ్శృణు॥ ౧

మూ. { నమేవిదుస్సురగణాః ప్రభవంనమహర్షయః। అహ
మాదిర్హిదేవానాంమహర్షీణాంచసర్వశః॥ ౨. }

భా॥ సురగణామహర్షయశ్చాతీంద్రియార్థదర్శినోధికతరజ్ఞానాఅ
పిమేప్రభవంప్రభావంనవిదుః-మమనామకర్మస్వరూపస్వభావాదికం న
జానంతి- యతస్తేషాందేవానాంమహర్షీణాంచసర్వశోహమాదిః - తే
షాంస్వరూపస్యజ్ఞానశక్త్యాదేశ్చాహమాదిః - తేషాందేవత్వదేవఋషి
త్వాదిహేతుభూతపుణ్యానుగుణంమయాదత్తంజ్ఞానంపరిమితం అతస్తేప
రిమితజ్ఞానామత్స్వరూపాదికంయథావన్నజానంతి॥ ౨

అ॥ తదేతద్దేవాద్యచింత్యస్వయాథాత్మ్యవిషయజ్ఞానం భక్త్యుత్పత్తి
విరోధిపాపవిమోచనోపాయమాహ॥

మూ. { యోమామజమనాదించవేత్తిలోకమహేశ్వరం । అ
సమ్మూఢస్సమర్త్యేషుసర్వపాపైఃప్రముచ్యతే॥ ౩॥ }

భా ॥ నజాయత ఇత్యజః అనేన వికారిద్రవ్యాదచేతనాత్తత్సంసృష్టా
త్సంసారిచేతనాచ్చవిసజాతీయత్వముక్తం సంసారిచేతనస్యహికర్మకృ
తాచిత్సంసర్గోజన్మ - అనాదిమిత్యనేనపదేనాదిమతోఽజాన్ముక్తాత్మనోవి
సజాతీయత్వముక్తం- ముక్తాత్మనోహ్యజత్వమాదిమత్ తస్యహిహేయసం
బంధస్యపూర్వవృత్తత్వాత్తదర్హతాస్తి - అతోఽనాదిమిత్యనేనతదన
ర్హతయాతత్ప్రత్యనీకతోచ్యతే* నిరవద్యమిత్యాదిశ్రుత్యాచ।ఏవంహే
యసంబంధప్రత్యనీకస్వరూపతయాతదనర్హంమాం లోకమహేశ్వరం
లోకేశ్వరాణామపీశ్వరంమర్త్యేష్వసమ్మూఢోయోవేత్తి- ఇతరసజా
తీయతయైకీకృత్యమోహస్సమ్మోహః తద్రహితోఽసమ్మూఢః- సమద్భక్త్యు
త్పత్తివిరోధిభిస్సర్వైః పాపైః ప్రముచ్యతే- ఏతదుక్తంభవతి, లోకేమను
ష్యాణాంరాజా ఇతరమనుష్యసజాతీయః కేనచిత్కర్మణాతదాధిపత్యం
ప్రాప్తః - తథాదేవానామధిపతిరపి తథాండాధిపతిరపీతరసంసారిసజా
తీయః తస్యాపిభావనాత్రయాంతర్గతత్వాత్ *యోబ్రహ్మాణంవిదధా
తీతిశ్రుతేశ్చ- తథాన్యేపియేకేచనాణిమాద్యైశ్వర్యంప్రాప్తాః- అయం
తులోకమహేశ్వరః- కార్యకారణావస్థాదచేతనాద్బద్ధాన్ముక్తాచ్చచేతనా
దీశితవ్యాత్సర్వస్మాన్నిఖిలహేయప్రత్యనీకానవధికాతిశయాసంఖ్యేయ
కల్యాణైకతానతయా నియమనైకస్వస్వభావతయాచ విసజాతీయ ఇతీ
తరసజాతీయతామోహరహితోయోమాంవేత్తిససర్వైః పాపైః ప్రము
చ్యత ఇతి॥ ౩

అ॥ ఏవంస్వస్వభావానుసంధానేనభక్త్యుత్పత్తివిరోధిపాపనిరసనం
విరోధినిరసనాదేవార్థతో భక్త్యుత్పత్తించప్రతిపాద్య స్వైశ్వర్యస్వక
ల్యాణగుణగణప్రపంచానుసంధానేనభక్తివృద్ధిప్రకారమాహ॥

మూ. బుద్ధిర్జ్ఞానమసమ్మోహః క్షమా సత్యం దమశ్శమః। సు
ఖం దుఃఖం భవోఽభావో భయం చాభయమేవచ॥ ౪ ॥
అహింసా సమతా తుష్టిస్తపో దానం యశోఽయశః। భ
వంతి భావా భూతానాం మత్త ఏవ పృథగ్విధాః॥ ౫ ॥

భా॥ బుద్ధిర్మనసోనిరూపణసామర్థ్యం-జ్ఞానంచిదచిద్వస్తువిశేషవిష
యోనిశ్చయః- అసమ్మోహః పూర్వగృహీతాద్రజతాదేర్విసజాతీయేషు

_త్తికాలాదిషు స్వసజాతీయతాబుద్ధినివృత్తిః, క్షమా మనోవికారహేతౌ సత్యవి కృతమనస్త్వం - సత్యం యథాదృష్టవిషయం భూతహితరూపం వచనం తద నుగుణా మనోవృత్తిరిహాభిప్రేతా, మనోవృత్తిప్రకరణాత్ - దమో బాహ్యక రణానామనర్థవిషయేభ్యో నియమనం - శమోఽన్తఃకరణస్య తథా నియమనం - సుఖమాత్మానుకూలానుభవః - దుఃఖం ప్రతికూలానుభవః - భవో భవనం అ నుకూలానుభవహేతుకం మనసో భవనం - అభావః ప్రతికూలానుభవహేతు కో మనసోఽవసాదః - భయం ఆగామినో దుఃఖస్య హేతుదర్శనజం దుఃఖం - త న్నివృత్తిరభయం - అహింసా పరదుఃఖాహేతుత్వం - సమతా ఆత్మని సుహృ త్సు విపక్షేషు చార్థానర్థయోస్సమమతిత్వం - తుష్టిః సర్వేష్వాత్మసు దృష్టేషు తోషస్వభావత్వం - తపః శాస్త్రీయో భోగసంకోచరూపః కాయ క్లేశః - దానం స్వకీయభోగ్యానాం పరస్మై ప్రతిపాదనం - యశో గుణవత్తా ప్రథా - అయశో నైర్గుణ్యప్రథా - కీర్త్యకీర్త్యనుగుణమనోవృత్తివిశే షావుక్తౌ, మనోవృత్తిప్రకరణాత్ - తపోదానే చ తథా - ఏవమాద్యా స్సర్వేషాం భూతానాం భావాః ప్రవృత్తినివృత్తిహేతవో మనోవృత్తయో మత్త ఏవ మత్సంకల్పాయత్తా భవంతి॥ ౫

అ॥ సర్వస్య భూతజాతస్య సృష్టిస్థిత్యోః ప్రవర్తయితారశ్చ మత్సంక ల్పాయత్తప్రవృత్తయ ఇత్యాహ॥

మూ॥ మహర్షయస్సప్తపూర్వే చత్వారో మనవస్తథా। మ
ద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః॥ ౬

భా॥ పూర్వే సప్తమహర్షయోఽతీతమన్వంతరే యే భృగ్వాదయస్స ప్తమహర్షయో నిత్యసృష్టిప్రవర్తనాయ బ్రహ్మణో మనస్సంభవాః ని త్యస్థితిప్రవర్తనాయ యే చ సావర్ణికా నామ చత్వారో మనవః స్థితాః - యేషాం సంతానభూతా లోకే జాతా ఇమాస్సర్వాః ప్రజాః ప్రతిక్షణమా ప్ర లయాదపత్యానాముత్పాదకాః పాలకాశ్చ భవంతి - తే భృగ్వాదయో మన వశ్చ మద్భావాః మమ యో భావః స ఏవ యేషాం భావస్తే మద్భావాః మన్మ తే స్థితాః - మత్సంకల్పానువర్తిన ఇత్యర్థః॥ ౬

మూ॥ ఏతాం విభూతిం యోగం చ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః। సో
ఽవికంపేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ ౭ ॥

భా॥ విభూతిరైశ్వర్యం - ఏతాం సర్వస్య మదాయత్తోత్పత్తిస్థితిప్రవృ

త్తిరూపాంవిభూతింమమహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణరూపంయోగంచ యస్తత్త్వతోవేత్తి సోఽవికంప్యేనా ప్రకంప్యేన భక్తియోగేన యుజ్యతేనాత్ర సంశయః। మద్విభూతివిషయంకల్యాణగుణవిషయంచజ్ఞానం భక్తియోగవర్ధనమితిస్వయమేవదర్శయతీత్యభిప్రాయః ౭

అ॥విభూతిజ్ఞానవిపాకరూపాంభక్తివృద్ధిందర్శయతి॥

మూ. అహంసర్వస్యప్రభవోమత్తస్సర్వంప్రవర్తతే। ఇతి
మత్వాభజంతేమాంబుధాభావసమన్వితాః॥ ౮

భా॥అహంసర్వస్యవిచిత్రచిదచిత్ప్రపంచస్యప్రభవఃఉత్పత్తికారణం సర్వంమత్తఏవప్రవర్తతఇతీదంమమస్వాభావికంనిరంకుశైశ్వర్యంసౌశీల్యసౌందర్యవాత్సల్యాదికల్యాణగుణగణయోగంచ మత్వా బుధాజ్ఞానినోభావసమన్వితా మాంసర్వకల్యాణగుణాన్వితంభజంతే। భావోమనోవృత్తివిశేషః మయిస్పృహయాళవోమాంభజంతఇత్యర్థః ౮

అ॥కథం

మూ. మచ్చిత్తామద్గతప్రాణాబోధయంతఃపరస్పరం। కథ
యంతశ్చమాంనిత్యంతుష్యంతిచరమంతిచ॥ ౯

భా॥మచ్చిత్తాఃమయ్యర్పితమనసః-మద్గతప్రాణాః మద్గతజీవితా మయావినాత్మధారణమలభమానాఇత్యర్థః॥ స్వైస్వైరనుభూతాన్మదీయాన్గుణాన్పరస్పరంబోధయంతో మదీయానిదివ్యాని రమణీయానికర్మాణిదకథయంత స్తుష్యంతిచరమంతిచ - వక్తార స్తద్వచనేనా నన్యప్రయోజనేన తుష్యంతి శ్రోతారశ్చతచ్ఛ్రవణేనానవధికాతిశయ ప్రియేణ రమంతే॥ ౯

మూ. తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం।దదా
మిబుద్ధియోగంతంయేనమాముపయాంతితే॥ ౧౦

భా॥తేషాంసతతయుక్తానాం మయిసతతయోగమాశంసమానానాం మాంభజమానానామహంతమేవబుద్ధియోగంవిపాకదశాపన్నం ప్రీతిపూర్వకందదామి-యేనతేమాముపయాంతి ౧౦

అ॥ కించ

మూ॥ తేషామేవానుకంపార్థమహమజ్ఞానజం తమః। నాశ
యామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా॥ ౧౧

భా॥ తేషామేవానుగ్రహార్థమహమాత్మభావస్థస్తేషాం మనోవృత్త్యా విషయతయావస్థితో మదీయాన్ కల్యాణగుణగణాంశ్చావిష్కుర్వన్ మద్విషయజ్ఞానాఖ్యేన భాస్వతా దీపేన జ్ఞానవిరోధిప్రాచీనకర్మరూపాజ్ఞానజం మద్వ్యతిరిక్తవిషయప్రావణ్యరూపం పూర్వాభ్యస్తం తమో నాశయామి॥ ౧౧

అ॥ ఏవం సకలేతరవిసజాతీయం భగవదసాధారణంశ్చైశ్వర్యం తాం నిరతిశయానందజనకం కల్యాణగుణగణయోగం తద్వైశ్వర్యవితతించ శ్రుత్వా తద్విస్తారం శ్రోతుకామః అర్జున ఉవాచ

మూ॥ పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమం భవాన్॥ ౧౨

భా॥ * పరం బ్రహ్మ పరంధామ పరమం పవిత్రమితి యం శ్రుతయో వదంతి స హి భవాన్ * యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేన జాతాని జీవంతి, యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి, తద్విజిజ్ఞాసస్వ, తద్బ్రహ్మేతి * బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం * స యో హ వై తత్పరం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతీతి- తథా పరంధామ, ధామశబ్దో జ్యోతిర్వచనః- పరంజ్యోతిః * అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యతే * పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే * తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిః। తథా చ- పరమం పవిత్రం పరమం పావనం స్మర్తురశేషకల్మషశ్లేషవినాశకరం చ * యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యంత ఏవమేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే * తద్యథేషీకాతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేతైవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయంతే * నారాయణ పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పరః। నారాయణ పరో జ్యోతిరాత్మా నారాయణః పరః- ఇతి హి శ్రుతయో వదంతి ౧౨

మూ॥ పురుషం శాశ్వతం దివ్యమాదిదేవమజం విభుం॥ ౧౨॥ ఆ
హుస్త్వామృషయస్సర్వే దేవర్షిర్నారదస్తథా। అసి
తో దేవలో వ్యాసస్స్వయం చైవ బ్రవీషి మే॥ ౧౩

భా॥ ఋషయశ్చ సర్వే పరావరతత్త్వయాథాత్మ్యవిదస్త్వామేవ శాశ్వతం దివ్యం పురుషమాదిదేవమజం విభుమాహుః। తథైవ దేవర్షిర్నా

దః అసితో దేవలోవ్యాసస్చ*పసనారాయణశ్శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికే తనః। నాగపర్యంకముత్సృజ్య హ్యాగతో మధురాం పురీం॥ పుణ్యాద్వారవతీత త్రయాత్రాస్తే మధుసూదనః। సాక్షాద్దేవః పురాణోఽసౌ సహిధర్మస్సనా తనః॥ యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదంతి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనం॥ పవిత్రాణాం హి గోవిందః పవిత్రం పరముచ్యతే। పు ణ్యానామపి పుణ్యోఽసౌ మంగళానాం చ మంగళం॥ త్రైలోక్యం పుండరీకా క్షో దేవదేవస్సనాతనః। ఆస్తే హరిరచింత్యాత్మా తత్రైవ మధుసూదనః॥ తథా॥ యత్ర నారాయణో దేవః పరమాత్మా సనాతనః। తత్ర కృత్స్నం జగ త్పార్థ తీర్థాన్యాయతనాని చ॥ తత్పుణ్యం తత్పరం బ్రహ్మ తత్తీర్థం తత్తపో వనం। తత్ర దేవర్షయస్సిద్ధాస్సర్వే చైవ తపోధనాః॥ ఆదిదేవో మహాయో గీ యత్రాస్తే మధుసూదనః। పుణ్యానామపి తత్పుణ్యం మాభూత్తే సంశయో త్ర వై॥ కృష్ణ ఏవ హి లోకానాముత్పత్తిరపి చాప్యయః। కృష్ణస్య హి కృతే భూ తమిదం విశ్వం చరాచరమితి। తథా స్వయమేవ బ్రవీషి చ* భూమిరాపోన లో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ। అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్ట ధేత్యాదినా అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తత ఇత్యంతేన॥

మూ. { సర్వమేతదృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ। న హి తే భ
గవన్వ్యక్తిం విదుర్దేవా న దానవాః॥ ౧౪ }

భా॥ అతస్సర్వమేతద్యథావస్థితవస్తుకథనం మన్యే న పరిశంసాద్యభి ప్రాయం। యన్మాం ప్రత్యనన్యసాధారణమనవధికాతిశయం స్వాభావికం త్వదైశ్వర్యం కల్యాణగుణానంత్యం చ వదసి- అతో భగవన్ నిరతిశయజ్ఞాన శక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజసాం నిధే- తే వ్యక్తిం వ్యంజనప్రకారం న హి పరిమి తజ్ఞానా దేవా దానవాశ్చ విదుః॥ ౧౪

మూ. { స్వయమేవాత్మనాత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ।
భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే ॥ ౧౫ ॥ }

భా॥ హే పురుషోత్తమ ఆత్మనా ఆత్మానం త్వాం స్వయమేవ స్వేనైవ జ్ఞా నేన వేత్థ - భూతభావన సర్వేషాం భూతానాముత్పాదయితః- భూతేశ స ర్వేషాం భూతానాం నియంతః- దేవదేవ దైవతానామపి పరమదైవత- య

ఛావః సుహృత్త్వానుగ్రహశక్తిసరీసృపాదీన్ సౌందర్యసౌశీల్యాదికల్యాణగుణగణైః దైవతాన్యతీత్య వర్తసే, తథా తాని సర్వాణి దైవతాన్యపి తైస్తైర్గుణైరతీత్య వర్తమాన జగత్పతే జగత్స్వామిన్॥ ౧౫

మూ. { వక్తుమర్హస్యశేషేణ దివ్యాహ్యాత్మవిభూతయః। యాభిర్విభూతిభిర్లోకానిమాంస్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి॥ ౧౬॥ }

భా॥ దివ్యాస్త్వదసాధారణ్యో విభూతయో యాః తాస్స్వమేవాశేషేణ వక్తుమర్హసి - త్వమేవ వ్యంజయేత్యర్థః - యాభిరనంతాభిర్విభూతిభిర్నియమనశక్తిభిర్యుక్త ఇమాన్ లోకాంస్త్వం నియంతృత్వేన వ్యాప్య తిష్ఠసి॥ ౧౬

మూ. { కథం విద్యామహం యోగిన్ త్వాం సదా పరిచింతయన్। కేషు కేషు చ భావేషు చింత్యోఽసి భగవన్మయా॥ ౧౭ ॥ }

భా॥ అహం యోగీ భక్తియోగనిష్ఠస్సన్ భక్త్యా త్వాం సదా పరిచింతయన్ చింతయితుం ప్రవృత్తశ్చింతనీయం త్వాం పరిపూర్ణైశ్వర్యాది కల్యాణగుణగణం కథం విద్యాం - పూర్వోక్తబుద్ధిజ్ఞానాదిభావవ్యతిరిక్తేష్వను క్తేషు కేషు కేషు చ భావేషు మయా నియంతృత్వేన చింత్యోఽసి॥ ౧౭

మూ. { విస్తరేణాత్మనో యోగం విభూతిం చ జనార్దన। భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతం॥ ౧౮ ॥ }

భా॥ *అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తత ఇతి సంక్షేపేణోక్తం తవ స్రష్టృత్వాది యోగం విభూతిం నియమనం చ భూయో విస్తరేణ కథయ - త్వయోచ్యమానం త్వన్మాహాత్మ్యామృతం శృణ్వతో మే తృప్తిర్నాస్తిహి - మమాతృప్తిస్త్వయైవ విదితేత్యభిప్రాయః॥ ౧౮

మూ. { శ్రీభగవానువాచ॥ హంత తే కథయిష్యామి విభూతీరాత్మనశ్శుభాః। ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ నాస్త్యంతో విస్తరస్య మే॥ ... ... ౧౯ }

భా॥ హే కురుశ్రేష్ఠ మదీయాః కల్యాణీర్విభూతీః - ప్రాధాన్యతస్తే కథయిష్యామి - ప్రాధాన్యశబ్దేనోత్కర్షో వివక్షితః - పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం విద్ధీతి హి వక్ష్యతే - జగత్యుత్కృష్టాః కాశ్చన విభూతీర్వక్ష్యామి - విస్తరేణ వక్తుం శ్రోతుం చ న శక్యతే, తాసామానంత్యాత్ - విభూతిత్వం నామ నియా

మ్యత్వం- సర్వేషాం భూతానాం బుద్ధ్యాదయఃపృథగ్విధాభావామత్తఏ
వభవంతీత్యుక్త్వా* ఏతాంవిభూతింయోగంచమమయోవేత్తితత్త్వతఇతి
ప్రతిపాదనాత్-తథాత్రయోగశబ్దనిర్దిష్టం స్రష్టృత్వాదికంవిభూతిశబ్దని
ర్దిష్టంతత్ప్రవర్తయితృత్వమితి పునశ్చ*అహంసర్వస్యప్రభవోమత్తస్సర్వం
ప్రవర్తతే-ఇతిమత్వాభజంతేమాంబుధాభావసమన్వితాఇత్యుక్తం॥

అ॥ తత్రసర్వభూతానాంప్రవర్తనరూపంనియమనమాత్మతయావస్థా
నేతిసమర్థం యోగశబ్దనిర్దిష్టం సర్వస్యస్రష్టృత్వంపాలయితృత్వం
సంహర్తృత్వంచేతిసుస్పష్టమాహ॥

మూ॥ { అహమాత్మాగుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః।అ
అహమాదిశ్చమధ్యంచభూతానామంతఏవచ ॥౨౦ }

భా॥ సర్వేషాంభూతానాంమమశరీరభూతానాంఆశయేహృదయేఅ
హమాత్మతయాఽవస్థితః - ఆత్మాహినామశరీరస్యసర్వాత్మనాఆధారోని
యంతాశేషీచ-తథావక్ష్యతే*సర్వస్యచాహంహృదిసన్నివిష్టోమత్తఃస్మృ
తిర్జ్ఞానమపోహనంచ * ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి ।
భ్రామయన్సర్వభూతానియంత్రారూఢానిమాయయేతి- శ్రూయతేచ
*యస్సర్వేషుభూతేషుతిష్ఠంస్సర్వేభ్యోభూతేభ్యోంతరో యంసర్వాణి
భూతానినవిదుః యస్యసర్వాణిభూతానిశరీరంయస్సర్వాణిభూతాన్యం
తరోయమయతి ఏషతఆత్మాంతర్యామ్యమృతఇతి *యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మ
నోంతరో యమాత్మానవేద యస్యాత్మాశరీరం యఆత్మానమంతరోయమ
యతి సతఆత్మాంతర్యామ్యమృతఇతిచ - ఏవంసర్వభూతానామాత్మత
యావస్థితోహంతేషామాదిర్మధ్యంచాంతశ్చ తేషాముత్పత్తిస్థితిప్రళయ
హేతురిత్యర్థః॥ ౨౦

అ॥ ఏవంభగవతఃస్వవిభూతిభూతేషుసర్వేష్వాత్మతయావస్థానంత
త్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిర్దేశహేతుంప్రతిపాద్య విభూతివిశేషాన్
సామానాధికరణ్యేనవ్యపదిశతి - భగవత్యాత్మతయావస్థితేహిసర్వేశబ్దా
స్తస్మిన్నేవపర్యవస్యంతి-యథాదేవోమనుష్యఃపక్షీవృక్షఇత్యాదయశ్శబ్దా
శ్శరీరాణిప్రతిపాదయంతః తత్తదాత్మనిపర్యవస్యంతి భగవతస్తత్తదాత్మ
తయావస్థానమేవతత్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిబంధనమితి విభూత్యుపసం

మాఽరేవత్స్యతి*న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమితి సర్వే
షాం స్వేనావినాభావవచనాత్ - అవినాభావశ్చ నియామ్యతయేతి మత్త
స్సర్వం ప్రవర్తత ఇత్యుపక్రమోదితం॥

మూ. { ఆదిత్యానామహం విష్ణుర్జ్యోతిషాం రవిరంశుమాన్।
మరీచిర్మరుతామస్మి నక్షత్రాణామహం శశీ ॥ ౨౧ ॥ }

భా ॥ ద్వాదశసంఖ్యాసంఖ్యాతానామాదిత్యానాం ద్వాదశో య ఉత్కృష్టో విష్ణుర్నామాదిత్యః సోఽహం, జ్యోతిషాం జగతి ప్రకాశకానాం యోంశుమాన్ రవిరాదిత్యగణః సోఽహం - మరుతాముత్కృష్టో మరీచిర్యస్సోఽహమస్మి - నక్షత్రాణామహం శశీ - నేయం నిర్ధారణే షష్ఠీ - భూతానామస్మి చేతనేతివత్ - నక్షత్రాణాం పతిర్యశ్చంద్రస్సోఽహమస్మి॥ ౨౧

మూ॥ వేదానాం సామవేదోఽస్మి

భా॥ వేదానామృగ్యజుస్సామాథర్వణాం య ఉత్కృష్టస్సామవేదస్సోఽహం

మూ॥ దేవానామస్మి వాసవః।

భా॥ దేవానామింద్రోఽహమస్మి.

మూ॥ ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి

భా ॥ ఏకాదశానామింద్రియాణాం యదుత్కృష్టం మన ఇంద్రియం తదహమస్మి ... ...

మూ ॥ భూతానామస్మి చేతనా॥ ౨౨॥

భా ॥ ఇయమపి న నిర్ధారణే - భూతానాం చేతనావతాం యా చేతనా సాఽహమస్మి ౨౨

మూ ॥ రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మి

భా ॥ రుద్రాణామేకాదశానాం శంకరోఽహమస్మి

మూ॥ విత్తేశో యక్షరక్షసాం।

భా॥ యక్షరక్షసాం వైశ్రవణోఽహం

మూ॥ వసూనాం పావకశ్చాస్మి

భా॥ వసూనామష్టానాం పావకోఽహం

మూ॥ మేరుశ్శిఖరిణామహం॥ ౨౩॥

భా॥ శిఖరిణాం శిఖరశోభినాం పర్వతానాం మధ్యే మేరురహం॥ ౨౩॥

మూ ॥ పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిం।

భా॥ పురోధసాముత్కృష్టోబృహస్పతిర్యస్సోహమస్మి

మూ॥ సేనానీనామహంస్కందః

భా॥ సేనానీనాంసేనాపతీనాంస్కందోహమస్మి

మూ॥ సరసామస్మిసాగరః॥౨౪॥

భా॥సరసాంసాగరోహమస్మి॥౨౪॥

మూ॥ మహర్షీణాంభృగురహం

భా॥మహర్షీణాంమరీచ్యాదీనాంభృగురహం

మూ॥ గిరామస్మ్యేకమక్షరం।

భా॥ అర్థాభిధాయినశ్శబ్దాగిరః తాసామేకమక్షరంప్రణవోహమస్మి

మూ॥ యజ్ఞానాంజపయజ్ఞోస్మి

భా॥ యజ్ఞానాముత్కృష్టోజపయజ్ఞోస్మి

మూ॥స్థావరాణాంహిమాలయః॥౨౫॥

భా॥పర్వతమాత్రాణాంహిమవానహం॥౨౫॥

మూ॥అశ్వత్థస్సర్వవృక్షాణాం

భా॥ వృక్షాణాంపూజ్యోశ్వత్థోహం

మూ॥ దేవర్షీణాంచనారదః।

భా॥ దేవర్షీణాంనారదోహం

మూ॥ గంధర్వాణాంచిత్రరథస్సిద్ధానాంకపిలోమునిః॥౨౬॥
ఉచ్చైశ్శ్రవసమశ్వానాంవిద్ధిమామమృతోద్భవం।
ఐరావతంగజేంద్రాణాంనరాణాంచనరాధిపం॥౨౭॥
ఆయుధానామహంవజ్రంధేనూనామస్మికామధుక్।

భా॥ కామధుక్ దివ్యాసురభిః। ౨౮॥

తా॥ అమృతోద్భవమితిజన్మతఃప్రకర్షసూచనం- అమృతమత్రజలం- మథ్యమానావస్థాసుచైవవా-గజేంద్రశబ్దేనదిగ్గజావివక్షితాః తేషుప్రధానతయాదిక్పాలేశ్వరస్యశచీపతేరౌపవాహ్యఐరావతః - అమృతోద్భవం చకారాతిన్యాయాదైరావతేప్యన్వేతవ్యం-క్షీరంతరసామోద్భవత్వంవా ద్రష్టవ్యం। నరాధిపశబ్దైనైవనిర్వాహకత్వలక్షణోతిశయస్సిద్ధః। ఆయుధానామిత్యర్వాచీనాయుధపరం- సుదర్శనాద్యపేక్షయా దధీచ్యస్థి సంభవస్యవజ్రస్యాపినికృష్టత్వాత్। ధేనూనాందోగ్ధ్రీణాం

మూ॥ ప్రజనశ్చాస్మికందర్పః

భా॥ జననహేతుఃకందర్పశ్చాహమస్మి

మూ॥సర్పాణామస్మివాసుకిః॥౨౮॥అనంతశ్చాస్మినాగానాం

భా॥ సర్పాఏకశిరసః-నాగాబహుశిరసః

మూ॥వరుణోయాదసామహం।

భా॥ యాదాంసిజలవాసినః-తేషాంవరుణోహం

మూ॥పితౄణామర్యమాచాస్మియమస్సంయమతామహం॥౨౯

భా॥ దండయతాంవైవస్వతోహం॥౨౯॥

మూ॥ ప్రహ్లాదశ్చాస్మిదైత్యానాంకాలఃకలయతామహం।

భా॥ అనర్థప్రేప్సుతయాగణయతాంమధ్యేకాలోమృత్యుగహం

మూ॥ మృగాణాంచమృగేంద్రోహంవైనతేయశ్చ
పక్షిణాం ॥ ౩౦ ॥ పవనఃపవతామస్మి

భా॥పవతాంగమనస్వభావానాంపవనోహం

మూ॥రామశ్శస్త్రభృతామహం।

భా॥శస్త్రభృతాంరామోహం అత్రశస్త్రభృత్త్వంవిభూతిః-అర్థాంతరాభావాత్-ఆదిత్యాదయశ్చక్షేత్రజ్ఞాఆత్మత్వేనావస్థితస్యభగవతశ్శరీరతయాధర్మభూతా ఇతిశస్త్రభృత్త్వస్థానీయాః॥

మూ॥ ఝషాణాంమకరశ్చాస్మిస్రోతసామస్మిజాహ్నవీ॥౩౧
సర్గాణామాదిరంతశ్చ మధ్యంచైవాహమర్జున।

భా॥ సృజ్యంతఇతిసర్గాః తేషామాదిఃకారణం-సర్వదాసృజ్యమానానాంసర్వేషాంప్రాణినాంతత్రతత్రస్రష్టారోహమేవేత్యర్థః। తథాంతః-సర్వదాసంహ్రియమాణానాంతత్రతత్రసంహర్తారోప్యహమేవ। తథాచమధ్యంపాలనం-సర్వదాపాల్యమానానాంపాలయితారశ్చాహమేమేవేత్యర్థః- ౩౧

మూ॥అధ్యాత్మవిద్యావిద్యానాంవాదఃప్రవదతామహం॥ ౩౨॥

భా ॥ జల్పవితండావిపర్వతాంతత్త్వనిర్ణయాయప్రవృత్తోవాదోయస్సోహం ౩౨

మూ॥అక్షరాణామకారోస్మి

భా॥ అక్షరాణాంమధ్యే*అకారోవైసర్వావాగితిశ్రుతిసిద్ధస్సర్వవర్ణానాంప్రకృతిరకారోహం-

మూ॥ ద్వంద్వస్సామాసికస్య చ ।

భా॥ సామాసికస్సమాససమూహః తస్య మధ్యే ద్వంద్వసమాసో హం - సహ్యుభయపదార్థప్రధానత్వేనోత్కృష్టః

మూ॥ అహమేవాక్షయః కాలః

భా॥ కలాముహూర్తాదిమయోఽక్షయః కాలోహమేవ

మూ॥ ధాతాహం విశ్వతోముఖః ॥ ౩౩ ॥

భా॥ సర్వస్య స్రష్టా హిరణ్యగర్భశ్చతుర్ముఖోహం ॥ ౩౩

మూ॥ మృత్యుస్సర్వహరశ్చాహం

భా॥ సర్వప్రాణహరో మృత్యుశ్చాహం

మూ॥ ఉద్భవశ్చ భవిష్యతాం ।

భా॥ ఉత్పత్స్యమానానాముద్భవాఖ్యం కర్మ చాహం

మూ॥ కీర్తిశ్శ్రీర్వాక్చ నారీణాం స్మృతిర్మేధా ధృతిః క్షమా ॥ ౩౪ ॥

భా॥ §నారీణాం శ్రీరహం - కీర్తిశ్చాహం వాక్చాహం స్మృతిశ్చాహం మేధా చాహం ధృతిశ్చాహం క్షమా చాహం ॥ ౩౪ ॥

మూ॥ బృహత్సామ తథా సామ్నాం

భా॥ సామ్నాం బృహత్సామాహం

మూ॥ గాయత్రీ ఛందసామహం ।

భా॥ ఛందసాం గాయత్ర్యహం

మూ॥ మాసానాం మార్గశీర్షోఽహమృతూనాం కుసుమాకరః ॥ ౩౫ ॥

భా॥ కుసుమాకరో వసంతః ॥ ౩౫ ॥

మూ॥ ద్యూతం ఛలయతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహం ।

భా॥ ఛలం కుర్వతాం ఛలాస్పదేష్వక్షాదిలక్షణం ద్యూతమహం

---

§ కీర్త్యాదయో నేహ గుణవిశేషా వివక్షితాః - తేషాం పురుషేష్వప్యుపలబ్ధత్వేన నారీణామితి విశేషాయోగాత్ - న చ నారీశబ్దోత్ర స్త్రీలింగపదార్థమాత్రపరః, ముఖ్యబాధాభావాత్ - అతో నారీవిశేష నిర్ధారణమేవ క్రియతే - తత్ర చ శ్రీయ ఏవ సర్వనారీభ్యోతిశయితత్వాత్ సైవ ప్రథమా వక్తవ్యా - కీర్తిశ్శ్రీరితి పాఠక్రమోఽర్థక్రమేణ బాధ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ శ్రీరహం కీర్తిశ్చాహమిత్యుక్తం - ఏతాశ్చ భగవదసాధారణశక్తయః - అన్యత్ర తు తత్తదభిమానివిశేషాస్తత్తచ్ఛబ్దాః -

మూ॥ జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి

భా॥ జేతౄణాం జయోఽస్మి - వ్యవసాయినాం వ్యవసాయోఽస్మి

మూ॥ సత్త్వం సత్త్వవతామహం॥ ౩౬॥

భా॥ సత్త్వవతాం సత్త్వం మహామనస్త్వం॥ ౩౬॥

మూ॥ వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి

భా॥ వసుదేవసూనుత్వమత్ర విభూతిః - అథాఽనంతరాభావాదేవ

మూ॥ పాండవానాం ధనంజయః।

భా॥ పాండవానాం ధనంజయోఽర్జునోఽహం

మూ॥ మునీనామప్యహం వ్యాసః

భా॥ మునయో మననేనార్థయాథాత్మ్యదర్శినః తేషాం వ్యాసోఽహం

మూ॥ కవీనాముశనాకవిః॥ ౩౭॥

భా॥ కవయో విపశ్చితః॥ ౩౭॥

మూ॥ దండోదమయతామస్మి

భా॥ నియమాతిక్రమణే దండం కుర్వతాం దండోఽహం

మూ॥ నీతిరస్మి జిగీషతాం।

భా॥ విజిగీషూణాం జయోపాయభూతా నీతిరస్మి

మూ॥ మౌనం చైవాస్మి గుహ్యానాం

భా॥ గుహ్యానాం సంబంధిషు గోపనేషు మౌనమస్మి

మూ॥ జ్ఞానం జ్ఞానవతామహం॥ ౩౮॥

భా॥ జ్ఞానవతాం జ్ఞానం చాహం॥ ౩౮॥

మూ॥ యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహమర్జున।

భా॥ సర్వభూతానాం సర్వావస్థావస్థితానాం తత్తదవస్థాబీజభూతం ప్రతీయమానమప్రతీయమానం చ యత్తదహమేవ

మూ॥ న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరం॥ ౩౯॥

భా॥ భూతజాతం మయా ఆత్మతయావస్థితేన వినా యత్స్యాత్ న తదస్తి అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థిత ఇతి ప్రక్రమాన్న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమిత్యత్రాప్యాత్మతయావస్థానమేవ వివక్షితం। సర్వం వస్తుజాతం సర్వావస్థం మయాత్మభూతేన యుక్తం స్యా

దిత్యర్థః§ అనేన సర్వస్యాస్య సామానాధికరణ్యనిర్దేశస్యాత్మతయావస్థితిరేవ హేతురితి ప్రకటయతి॥ ౩౯

మూ. †నాంతోస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతప। ఏష తూద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతేర్విస్తరో మయా ॥ ౪౦

భా॥ మమ దివ్యానాం కల్యాణీనాం విభూతీనామంతో నాస్తి - ఏష తు విభూతేర్విస్తరో మయా కైశ్చిదుపాధిభిః సంక్షేపతః ప్రోక్తః॥ ౪౦

మూ. యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా। తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవం॥ ౪౧

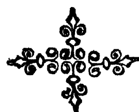
భా॥ యద్యద్విభూతిమదీశితవ్యసంపన్నం భూతజాతం - శ్రీమత్ కాంతిమత్ - ధనధాన్యసమృద్ధం వా - ఊర్జితం కల్యాణారంభేషూద్యుక్తం - తత్తన్మమ తేజోంశసంభవమిత్యవగచ్ఛ - తేజః పరాభిభవనసామర్థ్యం - మమాచింత్యశక్తేర్నియమనశక్త్యేకదేశసంభవమిత్యర్థః॥ ౪౧

మూ. అథవా బహునైతేన కిం జ్ఞాతేన తవార్జున। విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్ ॥ ౪౨

ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు
పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
విభూతివిస్తరయోగో నామ దశమోధ్యాయః

భా॥ బహునైతేనోచ్యమానేన జ్ఞానేన కిం ప్రయోజనం - ఇదం చిదచిదాత్మకం కృత్స్నం జగత్ - కార్యావస్థం కారణావస్థం స్థూలం సూక్ష్మం చ స్వరూపసద్భావే స్థితౌ ప్రవృత్తిభేదే చ యథా మత్సంకల్పం నాతివర్తేత - తథా మమ మహిమ్నోఽయుతాయుతాంశేన విష్టభ్యాహమవస్థితః యథోక్తం భగవతా పరాశరేణ* యస్యాయుతాయుతాంశాంశే విశ్వశక్తిరియం స్థితేతి ॥ ౪౨॥

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
దశమోధ్యాయః

§ ప్రకటయతీత్యత్ర ప్రకటితమితి క్వచిత్పాఠః ॥ తా॥ ఉపక్రమోపసంహారయోరవినాభావకథనస్య భగవదభిప్రేతం ప్రయోజనమాహ॥ అనేనేతి॥

తా॥ †నిశ్శేషవచనాశక్యతాం ప్రాగుక్తామేవ స్మారయతి॥ నాంతోస్తీతి॥

శ్రియైనమః

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యే ఏకాదశాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ ఏవం భక్తియోగనిష్పత్తయే తద్వృద్ధయే చ సకలేతరవిలక్షణేన స్వాభావికేన భగవదసాధారణేన కల్యాణగుణగణేన సహ భగవతస్సర్వాత్మత్వం తత ఏవ తద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య వస్తుజాతస్య తచ్ఛరీరతయా తదాయత్తస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిత్వం చోక్తం - తమేతం భగవదసాధారణం స్వభావం కృత్స్నస్య తదాయత్తస్వరూపస్థితిప్రవృత్తితాం చ భగవత్సకాశాదుపశ్రుత్యైవమేవేతి నిశ్చిత్య తథాభూతం భగవంతం సాక్షాత్కర్తుకామోఽర్జున ఉవాచ। తత్రైవ భగవత్ప్రసాదాదనంతరం ద్రక్ష్యతి * సర్వాశ్చర్యమయం దేవమనంతం విశ్వతోముఖం। తత్రైకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధేతి హి వక్ష్యతే॥

మూ॥ అర్జున ఉవాచ॥ మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్యమధ్యాత్మసంజ్ఞితం। యత్త్వయోక్తం వచస్తేన మోహోఽయం విగతో మమ॥

భా॥ దేహాత్మాభిమానరూపమోహేన మోహితస్య మమానుగ్రహైకప్రయోజనాయ పరమం గుహ్యం పరమరహస్యమధ్యాత్మసంజ్ఞితం ఆత్మని వక్తవ్యం వచః న త్వేవాహం జాతు నాసమిత్యాది తస్మాద్యోగీ భవార్జునేత్యేతదంతం యత్త్వయోక్తం - తేనాయం మమాత్మవిషయో మోహస్సర్వో విగతో దూరతో నిరస్తః॥ ... ...

అ॥ తథా చ॥

మూ॥ భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా। త్వత్తః కమలపత్రాక్ష మాహాత్మ్యమపి చావ్యయం॥ ౨॥

భా॥ తథా సప్తమప్రభృతి దశమపర్యంతే త్వద్వ్యతిరిక్తానాం సర్వేషాం భూతానాం త్వత్తః పరమాత్మనో భవాప్యయావుత్పత్తిప్రళయౌ విస్త

శో మయా శ్రుతౌ హి - కమలపత్రాక్ష తవావ్యయం నిత్యం సర్వచేతనాచేతనవస్తుశేషిత్వం జ్ఞానబలాదికల్యాణగుణగణైస్త్వమేవ పరతరత్వం సర్వాధారత్వం చింతిత నిమిషితాదిసర్వప్రవృత్తిషు తవైవ ప్రవర్తయితృత్వమిత్యాద్యపరిమితం మాహాత్మ్యం చ శ్రుతం - హిశబ్దో వక్ష్యమాణదిదృక్షాద్యోతనార్థః॥ ౨

మూ॰ ఏవమేతద్యథాత్థ త్వమాత్మానం పరమేశ్వర । ద్ర
ష్టుమిచ్ఛామి తే రూపమైశ్వరం పురుషోత్తమ ॥ ౩॥

భా ॥ హే పరమేశ్వర ఏవమేతదిత్యవధృతం యథాత్థ త్వమాత్మానం బ్రవీషి - పురుషోత్తమ ఆశ్రితవాత్సల్యజలధే తవైశ్వరం త్వదసాధారణం సర్వస్య ప్రశాసితృత్వే పాలయితృత్వే స్రష్టృత్వే సంహర్తృత్వే భర్తృత్వే కల్యాణగుణాకరత్వే పరతరత్వే సకలేతరవిసజాతీయత్వేఽవస్థితం రూపం ద్రష్టుం సాక్షాత్కర్తుమిచ్ఛామి॥ ౩

మూ॰ మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మయా ద్రష్టుమితి ప్రభో । యో
గేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మానమవ్యయం॥ ౪ ॥

భా ॥ తత్సర్వస్య స్రష్టృ సర్వస్య ప్రశాసితృ సర్వస్యాధారభూతం త్వద్రూపం మయా ద్రష్టుం శక్యమితి యది మన్యసే - తతో యోగేశ్వర - యోగో జ్ఞానాదికల్యాణగుణయోగః * పశ్య మే యోగమైశ్వరమితి హి వక్ష్యతే - త్వద్వ్యతిరిక్తస్య కస్యాప్యసంభావితానాం జ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజసాం నిధే ఆత్మానం త్వామవ్యయం మే దర్శయ - అవ్యయమితి క్రియావిశేషణం - † త్వాం సకలం మే దర్శయేత్యర్థః॥ ౪

అ ॥ ఏవం కౌతూహలాన్వితేన హర్షగద్గదకంఠేన పార్థేన ప్రార్థితో భగవానువాచ॥

మూ॰ శ్రీభగవానువాచ॥ పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్ర
శః। నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ॥ ౫॥

భా॥ పశ్య మే సర్వాశ్రయాణి రూపాణి - అథ శతశః సహస్రశశ్చ నానావిధాని నానాప్రకారాణి దివ్యాన్యప్రాకృతాని నానావర్ణాకృతీని శుక్లకృష్ణాదినానావర్ణాని నానాకారాణి చ పశ్య॥ ౫

---

† తా॥ త్వాం సకలమితి - సమస్తగుణవిభూతివిగ్రహాదివిశిష్టరూపమిత్యర్థః

మూ॰ { పశ్యాదిత్యాన్వసూన్రుద్రానశ్వినౌ మరుతస్తథా। బ
హూన్యదృష్టపూర్వాణి పశ్యాశ్చర్యాణి భారత॥ ౬॥ }

భా॥ మమైకస్మిన్రూపే పశ్యాదిత్యాన్ ద్వాదశ-వసూనష్టౌ-రుద్రానేకాదశ-అశ్వినౌ ద్వౌ-మరుతశ్చైకోనపంచాశతం-ప్రదర్శనార్థమిదం- ఇహ జగతి ప్రత్యక్షదృష్టాని శాస్త్రదృష్టానిచ యానివస్తూని తాని సర్వాణ్యన్యాన్యపి సర్వేషులోకేషు సర్వేషుచ శాస్త్రేష్వదృష్టపూర్వాణి బహూన్యాశ్చర్యాణి పశ్య॥ ౬

మూ॰ { ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరం।
మమ దేహే గుడాకేశ యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి॥ ౭॥ }

భా॥ ఇహ మమైకస్మిన్దేహే తత్రాప్యేకస్థమేకదేశస్థం సచరాచరం కృత్స్నం జగత్పశ్య-యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి తదప్యేకదేహైకదేశ ఏవ పశ్య॥

మూ॰ { నతు మాం శక్యసే ద్రష్టుమనేనైవ స్వచక్షుషా। ది
వ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే యోగమైశ్వరం॥ ౮॥ }

భా॥ అహం మమ దేహైకదేశే సర్వం జగద్దర్శయిష్యామి - త్వం త్వనేన నియమితపరిమితవస్తుగ్రాహిణా ప్రాకృతేన స్వచక్షుషా మాం తథాభూతం సకలేతరవిసజాతీయమపరిమేయం ద్రష్టుం న శక్యసే-తవ దివ్యమప్రాకృతం మద్దర్శనసాధనం చక్షుర్దదామి-పశ్య మే యోగమైశ్వరం-మదసాధారణం యోగం పశ్య మమానంతజ్ఞానాదియోగమనంతవిభూతియోగం చ పశ్యేత్యర్థః॥ ౮

మూ॰ { సంజయ ఉవాచ ॥ ఏవముక్త్వా తతో రాజన్మహాయో
గేశ్వరో హరిః। దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూ
పమైశ్వరం॥ ... ... ౯ }

భా॥ ఏవముక్త్వా సారథ్యేవస్థితః పార్థమాతులజో మహాయోగేశ్వరో హరిః-మహాశ్చర్యయోగానామీశ్వరః-పరబ్రహ్మభూతో నారాయణః - పరమమైశ్వరం స్వాసాధారణం రూపం పార్థాయ పితృష్వసుః పృథాయాః పుత్రాయ దర్శయామాస- తద్వివిధవిచిత్రనిఖిలజగదాశ్రయం విశ్వస్య ప్రశాసితృరూపం॥ ౯

అ॥ తచ్చేదృశం॥

మూ॰ అనేకవక్త్రనయనమనేకాద్భుతదర్శనం। అనేకదివ్యాభరణందివ్యానేకోద్యతాయుధం॥ ౧౦॥ దివ్యమాల్యాంబరధరందివ్యగంధానులేపనం। సర్వాశ్చర్యమయందేవమనంతంవిశ్వతోముఖం॥ ౧౧

భా॥ దేవంద్యోతమానం- అనంతంకాలత్రయవర్తినిఖిలజగదాశ్రయతయాదేశకాలపరిచ్ఛేదానర్హం- విశ్వతోముఖంవిశ్వదిగ్వర్తిముఖం స్వోచితదివ్యాంబరగంధమాల్యాభరణాయుధాన్వితం॥ ౧౧

అ॥ తామేవదేవశబ్దనిర్దిష్టాంద్యోతమానతాంవిశినష్టి॥

మూ॰ దివిసూర్యసహస్రస్యభవేద్యుగపదుత్థితా। యదిభాస్సదృశీసాస్యాద్భాసస్తస్యమహాత్మనః॥౧౨॥

భా॥ తేజసోఽపరిమితత్వదర్శనార్థమిదం - అక్షయతేజస్స్వరూపమిత్యర్థః॥ ౧౨

మూ॰ తత్రైకస్థంజగత్కృత్స్నంప్రవిభక్తమనేకధా। అపశ్యద్దేవదేవస్యశరీరేపాండవస్తదా॥ ౧౩ ॥

భా॥ తత్రానంతాయామవిస్తారే అనంతబాహూదరవక్త్రనేత్రే అపరిమితతేజస్కే అపరిమితదివ్యాయుధోపేతే స్వోచితాపరిమితదివ్యభూషణేదివ్యమాల్యాంబరధరేదివ్యగంధానులేపనే అనంతాశ్చర్యమయేదేవదేవస్య దివ్యే శరీరే అనేకధాప్రవిభక్తం బ్రహ్మాదివివిధవిచిత్రదేవ తిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభోక్తృవర్గ పృథివ్యంతరిక్ష స్వర్గ పాతాళాతలవితలసుతలాదిభోగస్థాన భోగ్యభోగోపకరణ భేదభిన్నంప్రకృతిపురుషాత్మకంకృత్స్నంజగత్ * అహంసర్వస్యప్రభవోమత్తస్సర్వంప్రవర్తతే * హంతతేకథయిష్యామి విభూతీరాత్మనశ్శుభాః * అహమాత్మాగుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః * ఆదిత్యానామహంవిష్ణురిత్యాదినా * నతదస్తివినాయత్స్యాన్మయాభూతం చరాచరంవిష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేనస్థితోజగదిత్యంతేనోదితం-ఏకస్థంఏకదేశస్థం - పాండవోభగవత్ప్రసాదలబ్ధతద్దర్శనానుగుణదివ్యచక్షురపశ్యత్॥ ౧౩

మూ॰ తతస్సవిస్మయావిష్టోహృష్టరోమాధనంజయః। ప్రణమ్యశిరసాదేవంకృతాంజలిరభాషత॥ ౧౪

భా॥ తతో ధనంజయో మహాశ్చర్యస్య కృత్స్నస్య జగతః స్వదేహైకదేశేనాశ్రయభూతం కృత్స్నస్య ప్రవర్తయితారంచాశ్చర్యతమానంతజ్ఞానాదికల్యాణగుణగణం దేవం దృష్ట్వా విస్మయావిష్టో హృష్టరోమా శిరసా దండవత్ప్రణమ్య కృతాంజలిరభాషత॥ ౧౪

మూ॥ అర్జున ఉవాచ॥ పశ్యామి దేవాంస్తవ దేవ దేహే సర్వాం
స్తథా భూతవిశేషసంఘాన్। బ్రహ్మాణమీశం కమలాసనస్థ
మృషీంశ్చ సర్వానురగాంశ్చ దివ్యాన్॥ ౧౫

భా॥ దేవ తవ దేహే సర్వాన్ దేవాన్ పశ్యామి- తథా సర్వాన్ ప్రాణివిశేషాణాం సంఘాన్- తథా బ్రహ్మాణం చతుర్ముఖమండాధిపతిం- తథేశం కమలాసనస్థం కమలాసనే బ్రహ్మణి స్థితమీశం- తన్మతేవస్థితం- తథా దేవర్షిప్రముఖాన్ సర్వానృషీన్- ఉరగాంశ్చ వాసుకితక్షకాదీన్ దీప్తాన్।

మూ॥ అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం పశ్యామి త్వాం సర్వతో
నంతరూపం। నాంతం న మధ్యం న పునస్తవాదిం పశ్యామి
విశ్వేశ్వర విశ్వరూప॥ ౧౬

భా॥ అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం అనంతరూపం త్వాం సర్వతః పశ్యామి- విశ్వేశ్వర, విశ్వస్య నియంతః- విశ్వరూప విశ్వశరీర- యతస్త్వమనంతః అతస్తవ నాంతం న మధ్యం న పునస్తవాదించ పశ్యామి॥ ౧౬

మూ॥ కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమంతం
పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతాద్దీప్తానలార్కద్యుతి
మప్రమేయం॥ ౧౭

భా॥ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమంతం సమంతాద్దుర్నిరీక్ష్యం దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమేయం త్వాం కిరీటినం గదినం చక్రిణం పశ్యామి॥ ౧౭

మూ॥ త్వమక్షరం పరమం వేదితవ్యం త్వమస్య విశ్వస్య పరం
నిధానం। త్వమవ్యయః శాశ్వతధర్మగోప్తా సనాత
నస్త్వం పురుషో మతో మే॥ ౧౮

భా॥ ఉపనిషత్సు ద్వే విద్యే వేదితవ్యే ఇత్యాదిషు వేదితవ్యతయా నిర్దిష్ట పరమమక్షరం త్వమేవ- అస్య విశ్వస్య పరం నిధానం విశ్వస్యాస్య పరమాధారభూతస్త్వమేవ- త్వమవ్యయః వ్యయరహితః- యత్స్వరూపాయః

ణో యద్విభవశ్చత్వం తేనైవరూపేణ సర్వదావతిష్ఠసే- శాశ్వతధర్మగో
ప్తా శాశ్వతస్యనిత్యస్య వైదికస్యధర్మస్యైవమాదిభిరవతారైస్త్వమేవ
గోప్తా- సనాతనస్త్వం పురుషో మతో మే* వేదాహమేతం పురుషం మహాం
తం* పరాత్పరం పురుషమిత్యాదిషూదితస్సనాతనపురుషస్త్వమేవేతి మే
మతః జ్ఞాతః- యదుకులతిలకస్త్వమేవంభూత ఇదానీం సాక్షాత్కృతో మయే
త్యర్థః॥ ౧౮

మూ॰ { అనాదిమధ్యాంతమనంతవీర్యమనంతబాహుం శశిసూర్య
నేత్రం। పశ్యామి త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసా
విశ్వమిదం తపంతం॥ ౧౯ }

భా॥ అనాదిమధ్యాంతం ఆదిమధ్యాంతరహితం- అనంతవీర్యం అనవధి
కాతిశయవీర్యం- వీర్యశబ్దః ప్రదర్శనార్థః- అనవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వ
ర్యవీర్యశక్తితేజసాం నిధిమిత్యర్థః- అనంతబాహుం అసంఖ్యేయబాహుం
సోఽపి ప్రదర్శనార్థః- అనంతబాహూదరపాదవక్త్రాదికం- శశిసూర్యనేత్రం
శశివత్సూర్యవచ్చ ప్రసాదప్రతాపయుక్తసర్వనేత్రం - దేవాదీననుకూ
లాన్నమస్కారాదికుర్వాణాన్ప్రతి ప్రసాదః తద్విపరీతానసురరాక్షసా
దీన్ప్రతి ప్రతాపః * రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవంతి సర్వే నమస్యంతి చ సిద్ధ
సంఘా ఇతి హి వక్ష్యతే। దీప్తహుతాశవక్త్రం ప్రదీప్తకాలానలవత్సంహారా
నుగుణవక్త్రం- తేజః పరాభిభవనసామర్థ్యం- స్వకీయేన తేజసా విశ్వమి
దం తపంతం త్వాం పశ్యామి- ఏవంభూతం సర్వస్య స్రష్టారం సర్వస్యాధార
భూతం సర్వస్య ప్రశాసితారం సర్వస్య సంహర్తారం జ్ఞానాద్యపరిమిత
గుణసాగరమాదిమధ్యాంతరహితమేవంభూతదివ్యదేహం త్వాం యథోప
దేశం సాక్షాత్కరోమీత్యర్థః। ఏకస్మిన్ దివ్యదేహే అనేకోదరాదికం కథం।
ఇత్థముపపద్యతే। ఏకస్మాత్కటిప్రదేశాదనంతపరిమాణా మూర్ధ్వముద్గతా
యథోదితోదరాదయః- అధశ్చ యథోదితదివ్యపాదాః - తత్రైకైకస్మిన్ము
ఖే నేత్రద్వయమితి చ న విరోధః॥ ౧౯

అ॥ ఏవంభూతం త్వాం దృష్ట్వా దేవాదయోఽహం చ ప్రవ్యథితా భవా
మ ఇత్యాహ॥

మూ. ద్యావాపృథివ్యోరిదమంతరం హి వ్యాప్తం త్వయైకేన దిశ
శ్చ సర్వాః। దృష్ట్వాద్భుతం రూపముగ్రం తవేదం లోకత్రి
యం ప్రవ్యథితం మహాత్మన్॥ ౨౦

భా॥ ద్యుశబ్దః పృథివీశబ్దశ్చ ఉభావుపరితనానామధస్తనానాంచ లోకానాం ప్రదర్శనార్థౌ-ద్యావాపృథివ్యోరంతరమవకాశః- యస్మిన్నవకాశే సర్వే లోకాస్తిష్ఠంతి సర్వోయమవకాశో దిశశ్చ సర్వాస్త్వయైకేన వ్యాప్తాః-దృష్ట్వాద్భుతం రూపముగ్రం తవేదం- అనంతాయామవిస్తారమత్యద్భుతమత్యుగ్రంచ రూపం దృష్ట్వా లోకత్రయం ప్రవ్యథితం- యుద్ధదిదృక్షయా ఆగతేషు బ్రహ్మాదిదేవాసురపితృగణసిద్ధగంధర్వయక్షరాక్షసేషు ప్రతికూలానుకూలమధ్యస్థరూపం లోకత్రయం సర్వం ప్రవ్యథితం అత్యంతభీతం-మహాత్మన్ అపరిచ్ఛేద్యమనోవృత్తే § ఏతేషామప్యర్జునస్యేవ విశ్వాశ్రయరూపసాక్షాత్కారసాధనం దివ్యంచక్షుర్భగవతా దత్తం- కిమర్థమితి చేత్, అర్జునాయ స్వైశ్వర్యం సర్వం ప్రదర్శయితుం। అత ఇదముచ్యతే దృష్ట్వాద్భుతం రూపముగ్రం తవేదం లోకత్రయం ప్రవ్యథితం మహాత్మన్నితి॥ ౨౦

మూ. అమీహి త్వాం సురసంఘా విశంతి కేచిద్భీతాః ప్రాంజలయో
గృణంతి। స్వస్తీత్యుక్త్వా మహర్షిసిద్ధసంఘాః స్తువంతి
త్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః॥ ౨౧

భా॥ అమీ సురసంఘాః ఉత్కృష్టాస్త్వాం విశ్వాశ్రయమవలోక్య హృష్ట

---

§ననుదర్శయామాస పార్థాయేతి హ్యుపక్రాంతం తత్కథం దేవాసురాదీనామపి మానుషవన్మాంసచక్షుషాం భగవద్విగ్రహసాక్షాత్కార ఉచ్యత ఇత్యత్రాహ॥ ఏతేషామపీతి॥ అర్జునస్యైవ భూతస్య అత్యంతోపసన్నస్య నిరతిశయభక్తేః స్వవిగ్రహప్రకాశనం ప్రాప్తం- తదర్థంచ తస్యైవ దివ్యచక్షుర్దత్తం- వక్ష్యతి చ* దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాంక్షిణ ఇతి- అతస్సామాన్యేన సర్వస్య జనస్య దివ్యచక్షుః ప్రదానే కారణం నవక్తవ్యమిత్యభిప్రాయేణ శంకతే॥ కిమర్థమితి॥ పరిహరతి॥ అర్జునాయేతి॥ దేవాదిదిదృక్షాసంభవాత్ సర్వేషామవతారసాక్షాత్కారవత్సుకృతవిపాకసన్నిపాతాత్ క్షుద్రాణామివ మహతామపి భయావహత్వాదినా నిరంకుశైశ్వర్యప్రకాశనేన ప్రకృతోపయోగాచ్చ దివ్యచక్షుర్దానమితి భావః

మునసస్త్వత్సమీపం విశంతి। తేష్వేవ కేచిదత్యుగ్రమత్యద్భుతం చ తవాకారమాలోక్య భీతాః ప్రాంజలయః స్వజ్ఞానానుగుణం స్తుతిరూపాణి వాక్యాని గృణంతి ఉచ్చారయంతి- అపరే మహర్షిసంఘాస్సిద్ధసంఘాశ్చ పరావరతత్త్వయాథాత్మ్యవిదః స్వస్తీత్యుక్త్వా పుష్కలాభిర్భగవదనురూపాభిః స్తుతిభిః స్తువంతి॥ ౨౧

మూ॥ రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా విశ్వేఽశ్వినౌ మరుతశ్చోష్మపాశ్చ। గంధర్వయక్షాసురసిద్ధసంఘా వీక్షంతే త్వాం విస్మితాశ్చైవ సర్వే॥ ౨౨

భా॥ ఊష్మపాః పితరః* ఊష్మభాగా హి పితర ఇతి శ్రుతేః- ఏతే సర్వే విస్మయమాపన్నాస్త్వాం వీక్షంతే॥ ౨౨

మూ॥ రూపం మహత్తే బహువక్త్రనేత్రం మహాబాహో బహుబాహూరుపాదమ్। బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాలం దృష్ట్వా లోకాః ప్రవ్యథితాస్తథాఽహమ్॥ ౨౩

భా॥ బహ్వీభిర్దంష్ట్రాభిరతిభీషణాకారం లోకాః పూర్వోక్తాః ప్రతికూలానుకూలమధ్యస్థాస్త్రివిధాః స్వస్వప్రవాహం చ తవేదమీదృశం రూపం దృష్ట్వాతీవ వ్యథితా భవామః॥ ౨౩

మూ॥ నభస్స్పృశం దీప్తమనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రమ్। దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవ్యథితాంతరాత్మా ధృతిం న విందామి శమం చ విష్ణో॥ ౨౪

భా॥ నభశ్శబ్దః* తదక్షరే పరమే వ్యోమన్* ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్* క్షయంతమస్య రజసః పరాకే* యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్నిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధత్రిగుణప్రకృత్యతీతపరమవ్యోమవాచీ- సవికారస్య ప్రకృతితత్త్వస్య పురుషస్య చ సర్వావస్థస్య కృత్స్నస్యాశ్రయతయా నభస్స్పృశమితి వచనాత్ - ద్యావాపృథివ్యోరిదమంతరం హి వ్యాప్తమితి పూర్వోక్తత్వాచ్చ। దీప్తమనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రం త్వాం దృష్ట్వా ప్రవ్యథితాంతరాత్మా అత్యంతభీతమనా ధృతిం న విందామి దేహస్య ధారణం న లభే- మనసశ్చేంద్రియాణాం చ శమం న లభే- విష్ణో వ్యాపిన్ సర్వవ్యాపిన్ మతి

మాత్రేణ అత్యద్భుతమితిఘోరంచ త్వాం దృష్ట్వా ప్రశిథిల సర్వావయవో వ్యాకులేంద్రియశ్చభవామీత్యర్థః॥ ౨౪

మూ॥ { దంష్ట్రాకరాలానిచ తే ముఖాని దృష్ట్వైవ కాలానలసన్నిభాని।
దిశో న జానే న లభే చ శర్మ ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥ ౨౫ ॥ }

భా॥ యుగాంతకాలానలవత్సర్వసంహారే ప్రవృత్తాన్యతిఘోరాణి తవ ముఖాని దృష్ట్వా దిశో న జానే సుఖంచ న లభే - జగతాం నివాస దేవేశ బ్రహ్మాదీనామీశ్వరాణామపి పరమమహేశ్వర - మాం ప్రతి ప్రసన్నో భవ - యథాహం ప్రకృతిం గతో భవామి తథా కుర్విత్యర్థః॥ ౨౫

అ॥ ఏవం సర్వస్య జగతః స్వాయత్తస్థితిప్రవృత్తిత్వం దర్శయన్ పార్థసారథీ రాజవేషచ్ఛద్మనాఽవస్థితానాం ధార్తరాష్ట్రాణాం యౌధిష్ఠిరేష్వనుప్రవిష్టానాంచాసురాంశానాం సంహారేణ భూభారావతరణం స్వమనీషితం స్వేనైవ కరిష్యమాణం పార్థాయ దర్శయామాస। స చ పార్థో భగవతః స్రష్టృత్వాదికం సర్వైశ్వర్యం సాక్షాత్కృత్య తస్మిన్నేవ భగవతి సర్వాత్మని ధార్తరాష్ట్రాదీనాముపసంహారమనాగతమపి తత్ప్రసాదలబ్ధేన దివ్యేన చక్షుషా పశ్యన్నిదం చోవాచ॥

మూ॥ { అమీ సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాస్సర్వే సహైవావనిపాలసంఘైః। భీష్మో ద్రోణస్సూతపుత్రస్తథాసౌ సహాస్మదీయైరపి యోధముఖ్యైః ॥ ౨౬ ॥ వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశంతి దంష్ట్రాకరాలాని భయానకాని। కేచిద్విలగ్నా దశనాంతరేషు సందృశ్యంతే చూర్ణితైరుత్తమాంగైః॥ ౨౭ }

భా॥ అమీ ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః దుర్యోధనాదయస్సర్వే భీష్మో ద్రోణస్సూతపుత్రః కర్ణశ్చ తత్పక్షీయైరవనిపాలసమూహైస్సర్వైరస్మదీయైరపి కైశ్చిద్యోధముఖ్యైస్సహ త్వరమాణా దంష్ట్రాకరాలాని భయానకాని తవ వక్త్రాణి వినాశాయ విశంతి - తత్ర కేచిచ్చూర్ణితైరుత్తమాంగైర్దశనాంతరేషు విలగ్నాస్సందృశ్యంతే॥ ౨౭

మూ॥ { యథా నదీనాం బహవోంబువేగాస్సముద్రమేవాభిముఖా ద్రవంతి। తథా తవామీ నరలోకవీరా విశంతి వక్త్రా-
ణ్యభివిజ్వలంతి॥ ౨౮ }

మూ. యథా ప్రదీప్తం జ్వలనం పతంగా విశంతి నాశాయ సమృద్ధవేగాః । తథైవ నాశాయ విశంతి లోకాస్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః॥ ౨౯

భా॥ ఏతే రాజలోకా బహవో నదీనామంబుప్రవాహాః సముద్రమివ ప్రదీప్తజ్వలనమివ చ శలభాస్తవ వక్త్రాణ్యభివిజ్వలంతి స్వయమేవ త్వరమాణా ఆత్మనాశాయ విశంతి॥ ౨౮ ౨౯

మూ. లేలిహ్యసే గ్రసమానస్సమంతాల్లోకాన్ సమగ్రాన్ వదనైర్జ్వలద్భిః। తేజోభిరాపూర్య జగత్సమగ్రం భాసస్తవోగ్రాః ప్రతపంతి విష్ణో॥ ౩౦

భా॥ రాజలోకాన్ సమగ్రాన్ జ్వలద్భిర్వదనైః గ్రసమానః కోపవేగేన తద్రుధిరావసిక్తమోష్ఠపుటాదికం లేలిహ్యసే పునః పునర్లేహనం కరోషి- తవాతిఘోరా భాసో రశ్మయః తేజోభిస్స్వకీయైః ప్రకాశైర్జగత్సమగ్రమాపూర్య ప్రతపంతి॥ ౩౦

మూ. ఆఖ్యాహి మే కో భవానుగ్రరూపో నమోఽస్తు తే దేవవర ప్రసీద। విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి భవంతమాద్యం న హి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిం। ౩౧

భా॥ *దర్శయాత్మానమవ్యయమితి తవైశ్వర్యం నిరంకుశం సాక్షాత్కర్తుం ప్రార్థితే తేన భవతా నిరంకుశమైశ్వర్యం దర్శయతాఽతిఘోరరూపమిదమావిష్కృతం- అతిఘోరరూపః కో భవాన్ కిం కర్తుం ప్రవృత్త ఇతి భవంతం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి- తవాభిప్రేతాం ప్రవృత్తిం న జానామి- ఏతదాఖ్యాహి మే- నమోఽస్తు తే దేవవర ప్రసీద- నమస్తేఽస్తు సర్వేశ్వర - ఏవం కర్తుమనేనాభిప్రాయేణేదం సంహర్తృరూపమావిష్కృతమిత్యుక్త్వా ప్రసన్నరూపశ్చ భవ॥ ౩౧

అ॥ ఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకేణ విశ్వైశ్వర్యం దర్శయతో భవతో ఘోరరూపావిష్కారే కోఽభిప్రాయ ఇతి పృష్టో భగవాన్ పార్థసారథిస్స్వాభిప్రాయమాహ, పార్థోద్యోగేన వినాఽపి ధార్తరాష్ట్రప్రముఖమశేషం రాజలోకం నిహంతుమహమేవ ప్రవృత్త ఇతి జ్ఞాపనాయ మమ ఘోరరూపావిష్కారః తజ్జ్ఞాపనం చ పార్థముద్యోజయితుమితి॥

మూ॰ { శ్రీభగవానువాచ ॥ కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో
లోకాన్సమాహర్తుమిహ ప్రవృత్తః । ఋతేఽపి త్వాం
న భవిష్యంతి సర్వే యేఽవస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః॥ ౩౨ }

భా॥ కలయతి గణయతీతి కాలః-సర్వేషాం ధార్తరాష్ట్రప్రముఖానాం రాజలోకానామాయురవసానం గణయన్నహం తత్క్షయకృత్ ఘోరరూపేణ ప్రవృద్ధో రాజలోకాన్సమాహర్తుమాభిముఖ్యేన సంహర్తుమిహ ప్రవృత్తోఽస్మి- అతో మత్సంకల్పాదేవ త్వామృతేఽపి త్వదుద్యోగాదృతేఽపి ఏతే ధార్తరాష్ట్రప్రముఖాస్తవ ప్రత్యనీకేషు యేఽవస్థితా యోధాస్తే సర్వే న భవిష్యంతి వినఙ్క్ష్యంతి॥ ౩౨.

మూ॰ { తస్మాత్త్వముత్తిష్ఠ యశో లభస్వ జిత్వా శత్రూన్భుంక్ష్వ
రాజ్యం సమృద్ధం। మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ
నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్॥ ౩౩ }

భా॥ తస్మాత్త్వం తాన్ ప్రతియుద్ధాయోత్తిష్ఠ-తాన్ శత్రూన్ జిత్వా యశో లభస్వ-ధర్మ్యేణ రాజ్యం చ సమృద్ధం భుంక్ష్వ- మయైవైతే కృతాపరాధాః పూర్వమేవ నిహతాః హననే వినియుక్తాః- త్వం తు తేషాం హననే నిమిత్తమాత్రం భవ-మయా హన్యమానానాం శస్త్రాదిస్థానీయో భవ- సవ్యసాచిన్-షచ సమవాయే-సవ్యేన శరసంధానశీలస్సవ్యసాచీ-సవ్యేనాపి కరేణ శరసమవాయకరః- కరద్వయేన యోద్ధుం సమర్థ ఇత్యర్థః॥ ౩౩

మూ॰ { ద్రోణం చ భీష్మం చ జయద్రథం చ కర్ణం తథాన్యా
నపి యోధవీరాన్ । మయా హతాంస్త్వం జహి
మా వ్యథిష్ఠా యుధ్యస్వ జేతాసి రణే సపత్నాన్॥ ౩౪ }

భా॥ ద్రోణభీష్మకర్ణాదీన్ కృతాపరాధతయా మయైవ హననే వినియుక్తాన్ త్వం జహి త్వం హన్యాః ఏతాన్ గురూన్ బంధూంశ్చాన్యానపి భాగసక్తాన్ కథం హనిష్యామీతి మా వ్యథిష్ఠాః తానుద్దిశ్య ధర్మాధర్మభయేన బంధుస్నేహేన కారుణ్యేన చ మా వ్యథాం కృథాః- యతస్తే కృతాపరాధా మయైవ హననే వినియుక్తాః అతో నిర్విశంకో యుధ్యస్వ-రణే సపత్నాన్ జేతాసి జేష్యసి - నైతేషాం వధేన కశ్చిత్సంతాపగంధః అపితు జయ ఉపలభ్యత ఇత్యర్థః॥ ౩౪

మూ॥ సంజయఉవాచ ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచనం కేశవస్యకృ
తాంజలిర్వేపమానఃకిరీటీ । నమస్కృత్వాభూయఏ
వాహకృష్ణంసగద్గదంభీతభీతః ప్రణమ్య ॥ ౩౫

భా॥ ఏతదాశ్రితవాత్సల్యజలధేః కేశవస్యవచనంశ్రుత్వా అర్జునస్తస్మై నమస్కృత్యభీతభీతో భూయస్తం ప్రణమ్య కృతాంజలిర్వేపమానః కిరీటీస గద్గదమాహ॥ ౩౫

మూ॥ స్థానేహృషీకేశతవప్రకీర్త్యా జగత్ప్రహృష్యత్య
నురజ్యతేచ । రక్షాంసిభీతానిదిశోద్రవంతిసర్వేన
మస్యంతిచసిద్ధసంఘాః॥ ౩౬

భా॥ స్థానేయుక్తం-యదేతద్యుద్ధదిదృక్షయాగతమశేషదేవగంధర్వసిద్ధ యక్షవిద్యాధరకిన్నరకింపురుషాదికంజగత్ త్వత్ప్రసాదాత్సర్వేశ్వ రమలౌకికతవప్రకీర్త్యా సర్వంప్రహృష్యతిఅనురజ్యతేచ- యచ్చత్వా మలౌకిక్యరక్షాంసిభీతానిసర్వాదిశః ప్రద్రవంతి-సర్వేసిద్ధసంఘాస్సిద్ధా ద్యనుకూలసంఘాఃనమస్యంతిచ - తదేతత్సర్వంయుక్తమితిపూర్వేణసం బంధః॥ అ॥ యుక్తతామేవోపపాదయతి॥

మూ॥ కస్మాచ్చతేననమేరన్మహాత్మన్గరీయసేబ్ర
హ్మణోఽప్యాదికర్త్రే॥ ౩౭

భా॥ మహాత్మన్ తేతుభ్యంగరీయసేబ్రహ్మణోహిరణ్యగర్భస్యాప్యా దిభూతాయకర్త్రే హిరణ్యగర్భాదయఃకస్మాద్ధేతోర్ననమస్కుర్యుః ॥

మూ॥ అనంతదేవేశజగన్నివాసత్వమక్షరంసదసత్తత్ప
రంయత్ । త్వమాదిదేవఃపురుషఃపురాణస్త్వమ
స్యవిశ్వస్యపరంనిధానం ౩౮

భా॥ అనంతదేవేశజగన్నివాస - త్వమేవాక్షరం-నక్షరతీత్యక్షరంజీ వాత్మతత్త్వం* నజాయతేమ్రియతేవావిపశ్చిదిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధో జీవా త్మాహినక్షరతి - సదసచ్చత్వమేవ-సదసచ్ఛబ్దనిర్దిష్టంకార్యకారణభా వేనావస్థితం ప్రకృతితత్త్వం నామరూపవిభాగవత్తయాకార్యావస్థంస చ్ఛబ్దనిర్దిష్టంతదనర్హతయాకారణావస్థమసచ్ఛబ్దనిర్దిష్టంచత్వమేవ- తత్పరంయత్ - తస్మాత్ప్రకృతేః ప్రకృతిసంబంధినశ్చజీవాత్మనః పరంఅ న్యన్ముక్తాత్మతత్త్వంయత్తదపిత్వమేవ - అతస్త్వమాదిదేవఃపురుషఃపు

రాణా స్త్వమస్యవిశ్వస్యపరంనిధానం- నిధీయతేత్వయివిశ్వమితి త్వమస్య విశ్వస్యపరంనిధానం- విశ్వస్యశరీరభూతస్యాత్మతయాపరమాధారభూత స్త్వమేవేత్యర్థః॥ ౩౮

మూ. వేత్తాసివేద్యంచపరంచధామత్వయాతతం
విశ్వమనంతరూప॥ ౩౮.

భా॥ జగతిసర్వోవేదితా వేద్యంచ సర్వంత్వమేవ-ఏవంసర్వాత్మతయావస్థి తస్త్వమేవపరంచధామస్థానం ప్రాప్యస్థానమిత్యర్థః - త్వయాతతంవి శ్వమనంతరూప-త్వయాత్మత్వేనవిశ్వంచిదచిన్మిశ్రం-జగత్తతం వ్యాప్తం॥

అ॥ అతస్త్వమేవవాయ్వాదిశబ్దవాచ్య ఇత్యాహ॥

మూ. వాయుర్యమోగ్నిర్వరుణశ్శశాంకః §పితామహస్త్వం
ప్రపితామహశ్చ॥ ౩౯

భా॥ సర్వేషాంప్రపితామహస్త్వమేవ - పితామహాదయశ్చ - సర్వే షాంప్రజానాంపితరః ప్రజాపతయః- ప్రజాపతీనాంపితాహిరణ్యగర్భః ప్ర జానాంపితామహః - హిరణ్యగర్భస్యాపిపితాత్వంప్రజానాంప్రపితామ హః పితామహాదీనామాత్మతయాతత్తచ్ఛబ్దవాచ్యస్త్వమేవేత్యర్థః॥ ౩౯.

మూ. నమోనమస్తేస్తు సహస్రకృత్వః పునశ్చభూయోపిన
మోనమస్తే। నమః పురస్తాదథపృష్ఠతస్తేనమోస్తుతేస
ర్వతఏవసర్వ॥ ౩౯.

భా॥ అత్యద్భుతాకారంభగవంతందృష్ట్వాహర్షోత్ఫుల్లనయనోత్యం తసాధ్వసావనతస్సర్వతోనమస్కరోమి॥ ౩౯.

మూ. అనంతవీర్యామితవిక్రమస్త్వంసర్వంసమాప్నోషి
తతోసిసర్వః॥ ౪౦.

భా॥ అనంతవీర్య అపరిమితవిక్రమస్త్వం- సర్వమాత్మతయాసమా ప్నోషి-తతస్సర్వోసి-యతస్త్వంసర్వం చిదచిద్వస్తుజాతమాత్మతయాస మాప్నోషి- అతస్సర్వస్యచిదచిద్వస్తుజాతస్యత్వచ్ఛరీరతయాత్వత్ప్రకా రత్వాత్ సర్వప్రకారస్త్వమేవసర్వశబ్దవాచ్యోసీత్యర్థః * త్వమక్షరం సదసత్ - వాయుర్యమోగ్నిరిత్యాది సర్వసామానాధికరణ్యనిర్దేశస్యాత్మ

---

§ ప్రజాపతిస్త్వంప్రపితామహశ్చేతి- పా,

తయావ్యాప్తిరేవహేతురితిసువ్యక్తముక్తం * త్వయాతతం విశ్వమనంత రూపసర్వంసమాప్నోషితతోసిసర్వ ఇతిచ॥ ౪౦

మూ॥ సఖేతిమత్వాప్రసభంయదుక్తం హేకృష్ణ హేయాదవ హేసఖేతి। అజానతామహిమానంతవేదం మయాప్రమాదాత్ప్రణయేనవాపి॥ ౪౧॥ యచ్చావహాసార్థమసత్కృతోసివిహారశయ్యాసనభోజనేషు। *ఏకోథవాప్యచ్యుత తత్సమక్షంతత్క్షామయేత్వామహమప్రమేయం॥ ౪౨

భా॥ తవానంతవీర్యత్వామితవిక్రమత్వ సర్వాంతరాత్మత్వ స్రష్టృత్వాదికం మహిమానమిమమజానతామయా ప్రమాదాన్మోహాత్ప్రణయేనచిరపరిచయేనవా సఖేతిసమవయస్క ఇతిమత్వా హేకృష్ణ హే యాదవ హేసఖే ఇతిత్వయిప్రసభంవినయాపేతం యదుక్తం, యచ్చ పరిహాసార్థంసర్వదైవసత్కారార్హస్త్వమసత్కృతోసి- విహారశయ్యాసనభోజనేషుచ సహకృతేష్వేకాంతేవాసమక్షంవాయదసత్కృతోసి-తత్సర్వంత్వామప్రమేయమహంక్షామయె॥ ౪౨

మూ॥ పితాసిలోకస్యచరాచరస్యత్వమస్యపూజ్యశ్చగురుర్గరీయాన్। నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికఃకుతోన్యోలోకత్రయేప్యప్రతిమప్రభావ॥ ౪౩

భా॥ అప్రతిమప్రభావ-త్వమస్యసర్వస్యచరాచరస్యలోకస్యపితాసి- అస్యలోకస్యగురుశ్చాసి-అతస్త్వమస్యచరాచరస్యలోకస్యగరీయాన్ పూజ్యతమః- నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికఃకుతోన్యోలోకత్రయేపి-త్వదన్యః కారుణ్యాదినాకేనాపిగుణేనత్వత్సమోస్తి కుతోభ్యధికః॥ ౪౩

మూ॥ తస్మాత్ప్రణమ్యప్రణిధాయకాయం ప్రసాదయేత్వామహమీశమీడ్యం। పితేవపుత్రస్యసఖేవసఖ్యుఃప్రియఃప్రియాయార్హసిదేవసోఢుం॥ ౪౪

భా॥ యస్మాత్త్వంసర్వస్యపితాపూజ్యతమోగురుశ్చ కారుణ్యాదిగుణైశ్చసర్వాధికోసి-తస్మాత్త్వామీశమీడ్యంప్రణమ్యప్రణిధాయచకాయం ప్రసాదయె-యథాకృతాపరాధస్యాపిపుత్రస్య,యథాచసఖ్యుః ప్రణామ

---

*ఏకోథవాప్యచ్యుతసత్సమక్షమితిక్వచిత్పాఠః

పూర్వం ప్రార్థితః పితా వా సఖా వా ప్రసీదతి- తథా త్వం పరమకారుణికః ప్రియః ప్రియాయామేన సర్వం సోఢుమర్హసి॥ ౪౪

మూ॥ అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్వా భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే । తదేవ మే దర్శయ దేవ రూపం ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥ ౪౫

భా॥ అదృష్టపూర్వమత్యద్భుతమత్యుగ్రం చ తవ రూపం దృష్ట్వా హృషితోఽస్మి ప్రీతోఽస్మి- భయేన ప్రవ్యథితం చ మే మనః- అతస్తదేవ తవ సుప్రసన్నం రూపం మే దర్శయ- ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస- మయి ప్రసాదం కురు- దేవానాం బ్రహ్మాదీనామపీశ నిఖిలజగదాశ్రయభూత॥ ౪౫

మూ॥ కిరీటినం గదినం చక్రహస్తమిచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టుమహం తథైవ । తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన సహస్రబాహో భవ విశ్వమూర్తే॥ ౪౬

భా॥ తథైవ పూర్వవత్ కిరీటినం గదినం చక్రహస్తం త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛామి- అతస్తేనైవ పూర్వసిద్ధేన చతుర్భుజేన రూపేణ యుక్తో భవ। సహస్రబాహో విశ్వమూర్తే- ఇదానీం సహస్రబాహుత్వేన విశ్వశరీరత్వేన దృశ్యమానరూపస్త్వం తేనైవ రూపేణ యుక్తో భవేత్యర్థః॥ ౪౬

మూ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మయా ప్రసన్నేన తవార్జునేదం రూపం పరం దర్శితమాత్మయోగాత్ । తేజోమయం విశ్వమనంతమాద్యం యన్మే త్వదన్యేన న దృష్టపూర్వం॥ ౪౭

భా॥ యన్మే తేజోమయం తేజసాం రాశిం విశ్వం సర్వాత్మభూతం అనంతం అంతరహితం- ప్రదర్శనార్థమిదం - ఆదిమధ్యాంతరహితం- ఆద్యం మద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్యాదిభూతం- త్వదన్యేన కేనాపి న దృష్టపూర్వం రూపం తదిదం ప్రసన్నేన మయా మద్భక్తాయ తే దర్శితం- ఆత్మయోగాత్ ఆత్మనస్సత్యసంకల్పత్వయోగాత్॥ ౪౭

అ॥ అనన్యభక్తివ్యతిరిక్తైస్సర్వైరప్యుపాయైర్యథావదవస్థితోఽహం ద్రష్టుం న శక్య ఇత్యాహ॥

మూ॥ న వేదయజ్ఞాధ్యయనైర్న దానైర్న చ క్రియాభిర్న తపోభిరుగ్రైః। ఏవంరూపశ్శక్య అహం నృలోకే ద్రష్టుం త్వదన్యేన కురుప్రవీర॥ ౪౮

భా॥ ఏవంరూపోయథావదవస్థితోఽహం మయిభక్తిమతస్త్వత్తోఽన్యైనైకాంతికాత్యంతికభక్తిరహితేన కేనాపిపురుషేణవేదయజ్ఞాదిభిః కేవలైర్ద్రష్టుంనశక్యః॥ ౪౮

మూ॥ మా తేవ్యథా మా చవిమూఢభావో దృష్ట్వారూపం ఘోరమీదృఙ్మమేదం। వ్యపేతభీఃప్రీతమనాః పునస్త్వం తదేవమే రూపమిదంప్రపశ్య। ౪౯

భా॥ ఈదృశఘోరరూపదర్శనేన తేయావ్యథా యశ్చవిమూఢభావో వర్తతే తదుభయంమాభూత్ - త్వయాభ్యస్తపూర్వమేవ సౌమ్యరూపం దర్శయామి। తదేవేదంమమరూపంప్రపశ్య॥ ౪౯

మూ॥ సంజయఉవాచ॥ ఇత్యర్జునంవాసుదేవస్తథోక్త్వాస్వకంరూపందర్శయామాసభూయః। ఆశ్వాసయామాస చభీతమేనంభూత్వాపునస్సౌమ్యవపుర్మహాత్మా॥ ౫౦

భా॥ ఏవంపాండుతనయంభగవాన్వసుదేవసూనురుక్త్వాభూయః స్వకీయమేవచతుర్భుజంరూపందర్శయామాస- అపరిచితస్వరూపదర్శనేన భీతమేనంపునరపిపరిచితసౌమ్యవపుర్భూత్వాఆశ్వాసయామాసచ మహాత్మాసత్యసంకల్పః। అస్యసర్వేశ్వరస్య పరమపురుషస్య పరస్యబ్రహ్మణోజగదుపకృతిమర్త్యస్యవసుదేవసూనోశ్చతుర్భుజమేవ స్వకీయంరూపం-కంసాద్భీతవసుదేవప్రార్థనేనఅకంసవధాద్భుజద్వయముపసంహృతంపశ్చాదావిష్కృతంచ *జాతోఽసిదేవదేవేశశంఖచక్రగదాధర। దివ్యంరూపమిదందేవప్రసాదేనోపసంహర। ఉపసంహరవిశ్వాత్మన్ రూపమేతచ్చతుర్భుజమితిహిప్రార్థితం- శిశుపాలస్యాపిద్విషతోఽనవరతభావనావిషయశ్చతుర్భుజమేవవసుదేవసూనోరూపం * ఉదారపీవరచతుర్బాహుంశంఖచక్రగదాధరమితి। అతఃపార్థేనాత్రతేనైవరూపేణచతుర్భుజేనేత్యుచ్యతే॥ ౫౦

మూ॥ అర్జునఉవాచ ॥ దృష్ట్వేదంమానుషంరూపంతవసౌమ్యం జనార్దన। ఇదానీమస్మిసంవృత్తస్సచేతాఃప్రకృతింగతః॥ ౫౧

భా॥ అనవధికాతిశయసౌందర్యసౌకుమార్యలావణ్యాదియుక్తం తవై

వాసాధారణం మనుష్యత్వసంస్థానసంస్థితమతి సౌమ్యమిదం తవ రూపం దృష్ట్వేదానీం సచేతాస్సంవృత్తోऽస్మి ప్రకృతిం గతశ్చ॥ ౫౧

మూ. {శ్రీభగవానువాచ॥ సుదుర్దర్శమిదం రూపం దృష్టవానసి యన్మమ। దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః ॥ ౫౨}

భా॥ మమేదం సర్వస్య ప్రశాసనే అవస్థితం సర్వాశ్రయం సర్వకారణభూతం రూపం యద్దృష్టవానసి - తత్సుదుర్దర్శం న కేనాపి ద్రష్టుం శక్యం - అస్య రూపస్య దేవా అపి నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః న తు దృష్టవంతః॥ ౫౨

అ॥కుతః

మూ. {నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా। శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా॥ ౫౩
భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోऽర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప॥ ౫౪}

భా॥ వేదైః అధ్యాపనప్రవచనాధ్యయనశ్రవణజపవిషయైః త్యాగదానహోమతపోభిశ్చ మద్భక్తివిరహితైః కేవలైర్యథావదవస్థితోऽహం ద్రష్టుం న శక్యః - అనన్యయా తు భక్త్యా తత్త్వతః శాస్త్రైర్జ్ఞాతుం తత్త్వతః సాక్షాత్కర్తుం తత్త్వతః ప్రవేష్టుం చ శక్యః। తథా చ శ్రుతిః॥ నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన। యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామితి॥ ౫౪

మూ. {మత్కర్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తస్సంగవర్జితః। నిర్వైరస్సర్వభూతేషు యస్స మామేతి పాండవ॥ ౫౫
ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విశ్వరూపసందర్శనయోగో నామ ఏకాదశోऽధ్యాయః
శ్రీకృష్ణాయ పరమాత్మనే నమః}

భా॥ వేదాధ్యయనాదీని సర్వాణి కర్మాణి మదారాధనరూపాణీతి యః కరోతి స మత్కర్మకృత్ - మత్పరమః సర్వేషామారంభాణామహమేవ పరమోద్దేశ్యో యస్య స మత్పరమః - మద్భక్తః అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన మత్కీర్తనస్తుతిధ్యానార్చనప్రణామాదిభిర్వినాత్మధారణమలభమానో మ

ప్రయోజనతయాయస్సతతంతానికరోతిసమద్భక్తః - సంగవర్జితః - మదేకప్రియత్వేనేతరసంగమసహమానః - నిర్వైరస్సర్వభూతేషు-మత్సంశ్లేషవియోగైకసుఖదుఃఖస్వభావత్వాత్స్వదుఃఖస్యస్వాపరాధనిమిత్తత్వానుసంధానాచ్చ సర్వభూతానాం పరమపురుషపరతంత్రత్వానుసంధానాచ్చసర్వభూతేషువైరనిమిత్తాభావాత్తేషునిర్వైరః - యఏవంభూతస్సమామేతి- మాంయథావదవస్థితంప్రాప్నోతి-నిరస్తావిద్యాద్యశేషదోషగంధోమదేకానుభవోభవతీత్యర్థః॥ ౫౫

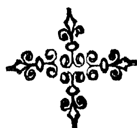
ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే

ఏకాదశోధ్యాయః

శ్రీమద్యతిశేఖరాయనమః

శ్రీయైనమః

శ్రీమద్యతిశేఖరాయనమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యే ద్వాదశాధ్యాయప్రారంభః.

అ॥ భక్తియోగనిష్ఠానాం ప్రాప్యభూతస్య పరస్య బ్రహ్మణో భగవతో నారాయణస్య నిరంకుశైశ్వర్యం సాక్షాత్కర్తుకామాయార్జునాయానవధికాతిశయకారుణ్యౌదార్యసౌశీల్యాదిగుణసాగరేణ సత్యసంకల్పేన భగవతా స్వైశ్వర్యం యథావదవస్థితం దర్శితం- ఉక్తం చ తత్త్వతో భగవజ్జ్ఞానదర్శనప్రాప్తీనామైకాంతికాత్యంతికభగవద్భక్త్యేకలభ్యత్వం అనంతరమాత్మప్రాప్తిసాధనభూతాదాత్మోపాసనాత్ భక్తిరూపస్య భగవదుపాసనస్య స్వసాధ్యసంపాదనే శైఘ్ర్యాత్సుసుఖోపాదానత్వాచ్చ శ్రైష్ఠ్యం భగవదుపాసనోపాయశ్చ తదశక్తస్యాక్షరనిష్ఠతా తదపేక్షితాశ్చోచ్యంతే భగవదుపాసనస్య ప్రాప్యభూతోపాస్యశ్రైష్ఠ్యాత్ - శ్రైష్ఠ్యంతు *యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతేనాంతరాత్మనా। శ్రద్ధావాన్భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మత ఇత్యుక్తం॥

మూ॥ అర్జున ఉవాచ॥ ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తాస్త్వాం పర్యుపాసతే। యే చాప్యక్షరమవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమాః॥ ౧

భా॥ ఏవం మత్కర్మకృదిత్యాదినోక్తేన ప్రకారేణ సతతయుక్తాః- భగవంతం త్వామేవ పరం ప్రాప్యం మన్వానా యే భక్తాస్త్వాం సకలవిభూతియుక్తమనవధికాతిశయసౌందర్యసౌశీల్యసార్వజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాద్యనంతగుణసాగరం పరిపూర్ణముపాసతే- యే చాప్యక్షరం ప్రత్యగాత్మస్వరూపం తదేవ చావ్యక్తం చక్షురాదికరణానభివ్యక్తస్వరూపముపాసతే - తేషాముభయేషాం కే యోగవిత్తమాః - కే స్వసాధ్యం ప్రతి శీఘ్రగామిన ఇత్యర్థః * భవామి న చిరాత్పార్థేత్యుత్తరత్ర యోగవిత్తమత్వం శైఘ్ర్యవిషయమితి హి వ్యంజ్యతే॥ ౧

మూ. శ్రీభగవానువాచ॥ మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే। శ్రద్ధయా పరయోపేతాస్తే మే యుక్తతమా మతాః॥ ౨

భా॥ అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన మనో మయ్యావేశ్య శ్రద్ధయా పరయోపేతాః నిత్యయుక్తా నిత్యయోగం కాంక్షమాణాః యే మాముపాసతే। ప్రాప్యవిషయం మనో మయ్యావేశ్య యే మాముపాసత ఇత్యర్థః - తే యుక్తతమా మే మతాః- మాం సుఖేనాచిరాత్ప్రాప్నువంతీత్యర్థః॥ ౨

మూ. యే త్వక్షరమనిర్దేశ్యమవ్యక్తం పర్యుపాసతే। సర్వత్రగమచింత్యంచ కూటస్థమచలంధ్రువం ॥ ౩ ॥ సన్నియమ్యేంద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః। తే ప్రాప్నువంతి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః॥ ౪. క్లేశోఽధికతరస్తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసాం । అవ్యక్తా హి గతిర్దుఃఖం దేహవద్భిరవాప్యతే॥ ౫

భా॥ యే త్వక్షరం ప్రత్యగాత్మస్వరూపం అనిర్దేశ్యం దేహాదన్యతయా దేవాదిశబ్దానిర్దేశ్యం- అత ఏవ చక్షురాదికరణానభివ్యక్తం- సర్వత్రగమచింత్యంచ సర్వత్ర దేవాదిదేహేషు వర్తమానమపి తద్విసజాతీయతయా తేనరూపేణ చింతయితుమనర్హం - తత ఏవ కూటస్థం సర్వసాధారణం తత్తదసాధారణాకారాసంబద్ధమిత్యర్థః। అపరిణామిత్వేన స్వాసాధారణాకారాన్న చలతి న వ్యేతి ఇత్యచలం - అత ఏవ ధ్రువం నిత్యం సన్నియమ్యేంద్రియగ్రామం చక్షురాదికమింద్రియగ్రామం సర్వం స్వవ్యాపారేభ్యస్సన్నియమ్య సర్వత్ర సమబుద్ధయః సర్వత్ర దేవాదివిషమాకారేషు దేహేష్వవస్థితేష్వాత్మసు జ్ఞానైకాకారతయా సమబుద్ధయః-తత ఏవ సర్వభూతహితే రతాః-సర్వభూతాహితరతిత్వాన్నివృత్తాః- సర్వభూతాహితరతిత్వం హ్యాత్మనో దేవాదివిషమాకారాభిమాననిమిత్తం- య ఏవమక్షరముపాసతే తేఽపి మాం ప్రాప్నువంత్యేవ- మత్సమానాకారమసంసారిణమాత్మానం ప్రాప్నువంత్యేవేత్యర్థః * మమ సాధర్మ్యమాగతా ఇతి హి వక్ష్యతే - శ్రూయతే చ *నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీతి-తథా అక్షరశబ్దనిర్దిష్టాత్కూటస్థాదన్యత్వం పరస్య బ్రహ్మణో వక్ష్యతే

*కూటస్థోక్షరఉచ్యతే ఉత్తమఃపురుషస్త్వన్యఇతి * అథవా యయాతదక్షరమధిగమ్యతఇత్యక్షరవిద్యాయాంతుఅక్షరశబ్దనిర్దిష్టంపరమేవబ్రహ్మ భూతయోనిత్వాదేః- తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసాంక్లేశస్త్వధికతరః - అవ్యక్తాహిగతిః- అవ్యక్తవిషయామనోవృత్తిఃదేహవద్భిర్దేహాత్మాభిమానయుక్తైఃదుఃఖేనావాప్యతే-దేహవంతోహిదేహమేవాత్మానం మన్యన్తే॥౫

అ॥ భగవంతముపాసీనానాంయుక్తతమత్వంసువ్యక్తమాహ॥

మూ॥ యేతుసర్వాణికర్మాణిమయిసన్న్యస్యమత్పరాః। అనన్యేనైవయోగేనమాంధ్యాయంతఉపాసతే ॥ ౬ ॥
తేషామహంసముద్ధర్తామృత్యుసంసారసాగరాత్ ।
భవామినచిరాత్పార్థమయ్యావేశితచేతసాం॥ ౭॥

భా॥ యేతులౌకికానిదేహయాత్రాశేషభూతానిదేహధారణార్థానిచాశనాదీనికర్మాణి-వైదికానిచయాగదానహోమతపఃప్రభృతీనిసర్వాణిసకారణానిసోద్దేశ్యానిన్యస్యమత్పరాః మదేకప్రాప్యాఃఅనన్యేనైవయోగేనఅనన్యప్రయోజనేనయోగేనమాం ధ్యాయంతఉపాసతే - ధ్యానార్చనప్రణామస్తుతికీర్తనాదీని స్వయమేవాత్యర్థప్రియాణిప్రాప్యసమానికుర్వంతోమాముపాసతఇత్యర్థః- తేషాంమత్ప్రాప్తివిరోధితయామృత్యుభూతాత్సంసారాఖ్యాత్సాగరాదహమచిరేణైవకాలేనసముద్ధర్తాభవామి॥ ౭

మూ॥ మయ్యేవమనఆధత్స్వమయిబుద్ధింనివేశయ। నివసిష్యసిమయ్యేవఅతఊర్ధ్వంనసంశయః॥ ౮ ॥

భా॥ అతోతిశయితపురుషార్థత్వాత్సులభత్వాదచిరలభ్యత్వాచ్చ మయ్యేవమనఆధత్స్వ-మయిమనస్సమాధానంకురు- మయిబుద్ధింనివేశయ అహమేవపరమప్రాప్యఇత్యధ్యవసాయంకురు - అతఊర్ధ్వంమయ్యేవనివసిష్యసి- అహమేవపరమప్రాప్యఇత్యధ్యవసాయపూర్వకమనో నివేశనానంతరమేవమయినివసిష్యసీత్యర్థః॥ ౮

మూ॥ అథచిత్తంసమాధాతుంనశక్నోషిమయిస్థిరం। అభ్యాసయోగేనతతోమామిచ్ఛాప్తుంధనంజయ॥౯

భా॥ అథసహసైవమయిస్థిరంచిత్తంసమాధాతుంనశక్నోషి- తతోభ్యాసయోగేనమామాప్తుమిచ్ఛ-స్వాభావికానవధికాతిశయసౌందర్యసౌ

శీలసౌహార్దవాత్సల్యకారుణ్యమాధుర్యగాంభీర్యౌదార్యశౌర్యవీర్యప రాక్రమసార్వజ్ఞసత్యకామత్వసత్యసంకల్పత్వసర్వేశ్వరత్వ సకలకారణత్వాద్యసంఖ్యేయగుణసాగరే నిఖిలహేయప్రత్యనీకే మయి నిరతిశయ ప్రేమగర్భస్మృత్యభ్యాసయోగేనస్థిరంచిత్తసమాధానంలబ్ధ్వా మాంప్రాప్తుమిచ్ఛ॥ ౯

మూ॰ {అభ్యాసేప్యసమర్థోసి మత్కర్మపరమోభవ। మదర్థ మపికర్మాణికుర్వన్సిద్ధిమవాప్స్యసి॥ ౧౦}

భా ॥ అథైవంవిధస్మృత్యభ్యాసేప్యసమర్థోసి మత్కర్మపరమో భవ- మదీయానికర్మాణ్యాలయనిర్మాణోద్యానకరణ ప్రదీపారోపణ మార్జనాభ్యుక్షణోపలేపనపుష్పాహరణపూజా ప్రవర్తననామసంకీర్తన ప్రదక్షిణస్తుతినమస్కారాదీని - తాన్యత్యర్థప్రియత్వేనాచర - అత్యర్థప్రియత్వేనమదర్థంకర్మాణికుర్వన్నపి అచిరాదభ్యాసయోగపూర్వికాంమయిస్థిరాంచిత్తస్థితింలబ్ధ్వా మత్ప్రాప్తిరూపాంసిద్ధిమవాప్స్యసి॥ ౧౦

మూ॰ {అథైతదప్యశక్తోసికర్తుంమద్యోగమాశ్రితః। సర్వకర్మఫలత్యాగంతతఃకురుయతాత్మవాన్॥ ౧౧}

భా॥అథమద్యోగమాశ్రిత్యైతదపికర్తుంనశక్నోషి- మద్గుణానుసంధానకృత్ మదేకప్రియత్వాకారంభక్తియోగమాశ్రిత్య భక్తియోగాంకురరూపమేతన్మత్కర్మపకర్తుంనశక్నోషి - తతోఽక్షరయోగమాత్మస్వభావానుసంధానరూపంపరభక్తిజననంపూర్వషట్కోదితమాశ్రిత్యతదుపాయతయాసర్వకర్మఫలత్యాగంకురు-మత్ప్రియత్వేనమదేకప్రాప్యతాబుద్ధిర్హిక్షీణాశేషపాపస్యైవజాయతే।యతాత్మవాన్యతమనస్కః - తతోనభిసంహితఫలేనమదారాధనరూపేణానుష్ఠితేనకర్మణాసిద్ధేనాత్మధ్యానేన నివృత్తావిద్యాది సర్వతిరోధానే మచ్ఛేషతైకస్వరూపే ప్రత్యగాత్మని సాక్షాత్కృతేసతి మయి పరాభక్తిః స్వయమేవోత్పద్యతే।తథాచవక్ష్యతే* స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్యసిద్ధింవిందతిమానవ ఇత్యారభ్య*విముచ్యనిర్మమశ్శాంతో బ్రహ్మభూయాయకల్పతే। బ్ర

ష్యాభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాంక్షతి। సమస్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామితి॥ ౧౧

మూ॥ శ్రేయో హి జ్ఞానమభ్యాసాత్ జ్ఞానాద్ధ్యానం విశిష్యతే।
ధ్యానాత్కర్మఫలత్యాగస్త్యాగాచ్ఛాంతిరనంతరమ్॥

భా॥ అత్యర్థప్రీతివిరహితాత్ క్లేశరూపాత్ స్మృత్యభ్యాసాదక్షరయాథాత్మ్యానుసంధానపూర్వకం తదాపరోక్ష్యజ్ఞానమేవాత్మహితత్వే విశిష్యతే - ఆత్మాపరోక్ష్యజ్ఞానాదప్యనిష్పన్నరూపాత్ తదుపాయభూతాత్మధ్యానమేవాత్మహితత్వే విశిష్యతే - తద్ధ్యానాదప్యనిష్పన్నరూపాత్తదుపాయభూతం ఫలత్యాగేనానుష్ఠితం కర్మైవ విశిష్యతే। అనభిసంహితఫలాదనుష్ఠితాత్ కర్మణోఽనంతరమేవ నిరస్తపాపతయా మనసశ్శాంతిర్భవిష్యతి - శాంతేన మనసా ఆత్మధ్యానం సంపత్స్యతే - ధ్యానాచ్చ తదాపరోక్ష్యం - తదాపరోక్ష్యాత్పరా భక్తిరితి భక్తియోగాభ్యాసాశక్తస్యాత్మనిష్ఠైవ శ్రేయసీ ఆత్మనిష్ఠస్యాప్యశాంతమనసో నిష్ఠాప్రాప్తయేఽంతర్గతాత్మజ్ఞానానభిసంహితఫలకర్మనిష్ఠైవ శ్రేయసీత్యర్థః॥ ౧౨

అ॥ అనభిసంహితఫలకర్మనిష్ఠస్యోపాదేయాన్ గుణానాహ॥

మూ॥ అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ। నిర్మమో
నిరహంకారస్సమదుఃఖసుఖః క్షమీ॥ ౧౩
సంతుష్టస్సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః। మయ్య
ర్పితమనోబుద్ధిర్యో మద్భక్తస్స మే ప్రియః॥ ౧౪

భా॥ అద్వేష్టా సర్వభూతానాం ద్విషతామపకుర్వతామపి సర్వేషాం భూతానామద్వేష్టా - మదపరాధానుగుణమీశ్వరప్రేరితాన్యేతాని భూతాని ద్విషంత్యపకుర్వంతి చేత్యనుసంధానః తేషు ద్విషత్స్వపకుర్వత్సు చ సర్వభూతేషు మైత్రీం మతిం కుర్వన్ మైత్రః - తేష్వేవ దుఃఖితేషు కరుణాం కుర్వన్ కరుణః - నిర్మమః దేహేంద్రియేషు తత్సంబంధిషు చ నిర్మమః - నిరహంకారః దేహాత్మాభిమానరహితః - తత ఏవ సమదుఃఖసుఖః - సుఖదుఃఖాగమయోస్సాంకల్పికయోర్హర్షోద్వేగరహితః - క్షమీ స్పర్శప్రభవయోరవర్జనీయయోరపి తయోర్వికారరహితః - సంతుష్టః యదృచ్ఛోపపన్నేన యేన కేనాపి దేహధారణద్రవ్యేణ సంతుష్టః - సతతం యోగీ - సతతం ప్రకృతి

నియుక్తాత్మానుసంధానపరః-యతాత్మానియమితమనోవృత్తిః-దృఢనిశ్చయః అధ్యాత్మశాస్త్రాదితేష్వర్థేషు దృఢనిశ్చయః-మయ్యర్పితమనోబుద్ధిః-భగవాన్ వాసుదేవ ఏవానభిసంహితఫలేనానుష్ఠితేన కర్మణారాధ్యతే ఆరాధితశ్చ మామాత్మపరోక్ష్యం సాధయిష్యతీతిమయ్యర్పితమనోబుద్ధిః- య ఏవంభూతో మద్భక్తః ఏవం కర్మయోగేన మాం భజమానో యః స మే ప్రియః॥ ౧౪

మూ॰ { యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః। హర్షామర్షభయోద్వేగైర్ముక్తో యస్స చ మే ప్రియః॥ }

భా॥ యస్మాత్కర్మనిష్ఠాత్ పురుషాన్నిమిత్తభూతాల్లోకో నోద్విజతే-యో లోకోద్వేగకరం కర్మ కించిదపి న కరోతీత్యర్థః- లోకాచ్చ నిమిత్తభూతాద్యో నోద్విజతే-యముద్దిశ్య సర్వలోకో నోద్వేగకరం కర్మ కరోతి - సర్వావిరోధిత్వనిశ్చయాత్-అత ఏవ కంచన ప్రతి హర్షేణ కంచన ప్రత్యమర్షేణ కంచన ప్రతి భయేన కంచన ప్రత్యుద్వేగేన ముక్తః- ఏవంభూతో యస్సోపి మమ ప్రియః॥ ౧౫

మూ॰ { అనపేక్షశ్శుచిర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః। సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్తస్స మే ప్రియః॥ ౧౬ }

భా॥ అనపేక్షః ఆత్మవ్యతిరిక్తే కృత్స్నే వస్తున్యనపేక్షః-శుచిః శాస్త్రవిహితద్రవ్యవర్ధితకాయః- దక్షః శాస్త్రీయక్రియోపాదానసమర్థః అన్యత్రోదాసీనః-గతవ్యథః శాస్త్రీయక్రియానిర్వర్తనావర్జనీయశీతోష్ణపరుషస్పర్శాదిదుఃఖేషు వ్యథారహితః- సర్వారంభపరిత్యాగీ శాస్త్రీయవ్యతిరిక్తసర్వకర్మారంభపరిత్యాగీ-య ఏవంభూతో మద్భక్తస్స మే ప్రియః॥

మూ॰ { యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతి। శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ యస్స మే ప్రియః ॥ ౧౭ }

భా॥ యో న హృష్యతి- యన్మనుష్యాణాం హర్షనిమిత్తం ప్రియజాతం తత్ప్రాప్య యః కర్మయోగీ న హృష్యతి - యచ్చాప్రియం తత్ప్రాప్య న ద్వేష్టి యచ్చ మనుష్యాణాం శోకనిమిత్తం భార్యాపుత్రవిత్తక్షయాదికం తత్ప్రాప్య న శోచతి §తథావిధమప్రాప్తం చ న కాంక్షతి- శుభాశుభపరిత్యాగీ పాప

---

§ తథావిధం-యద్వినాశే శోకస్స్యాత్ తథాభూతమిత్యర్థః-

వత్పుణ్యాస్యాపిబంధహేతుత్వావిశేషాదుభయపరిత్యాగీ- యఏవంభూతో భక్తిమా౯సమేప్రియః॥ ౧౭

మూ॥
సమశ్శత్రౌచమిత్రే చతథామానావమానయోః। శీతో
ష్ణసుఖదుఃఖేషు సమస్సంగవివర్జితః॥ ౧౮
తుల్యనిందాస్తుతిర్మౌనీ సంతుష్టోయేనకేనచిత్। అనికేత
స్స్థిరమతిర్భక్తిమాన్మేప్రియోనరః॥ ౧౯

భా॥ అద్వేష్టాసర్వభూతానామిత్యాదినాశత్రుమిత్రాదిషు ద్వేషాదిరహితత్వముక్తం- అత్రతేషుసన్నిహితేష్వపిసమచిత్తత్వం తతోప్యతిరిక్తావిశేషఉచ్యతే।ఆత్మనిస్థిరమతిత్వేననికేతనాదిష్వసక్త ఇత్యనికేతః-తత ఏవమానావమానాదిష్వపిసమః-యఏవంభూతోభక్తిమా౯సమేప్రియః॥

అ॥ తస్మాదాత్మనిష్ఠాద్భక్తియోగనిష్ఠస్యశ్రైష్ఠ్యంప్రతిపాదయ౯ యథోపక్రమముపసంహరతి॥

మూ॥
యేతుధర్మ్యామృతమిదంయథోక్తంపర్యుపాసతే। శ్రద్ధ
ధానామత్పరమా భక్తాస్తేతీవమేప్రియాః॥ ౨౦

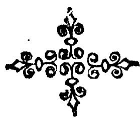
ఓంతత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సుపరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే భక్తియోగోనామద్వాదశోధ్యాయః

భా॥ ధర్మ్యంచామృతంచేతిధర్మ్యామృతం-యేతుప్రాప్యసమంప్రాపకంభక్తియోగంయథోక్తం * మయ్యావేశ్య మనోయేమామిత్యాదినోక్తేనప్రకారేణోపాసతే- తేభక్తాఃఅతితరాంమమప్రియాః॥ ౨౦

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశ్రీమద్గీతాభాష్యే
ద్వాదశోధ్యాయః॥

శ్రీమత్సంయమిసార్వభౌమాయనమః

మధ్యమషట్కంసమాప్తమ్

శ్రీయైనమః

శ్రీమద్యతిశేఖరాయనమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యే త్రయోదశాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ పూర్వస్మిన్ షట్కే పరమప్రాప్యస్య పరస్య బ్రహ్మణో భగవతో వాసుదేవస్య ప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తిరూపభగవదుపాసనాంగభూతం ప్రాప్తుః ప్రత్యగాత్మనో యాథాత్మ్యదర్శనం జ్ఞానయోగకర్మయోగలక్షణనిష్ఠాద్వయసాధ్యముక్తం- మధ్యమే చ పరమప్రాప్యభూతభగవత్తత్త్వయాథాత్మ్యతన్మాహాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకైకాంతికాత్యంతికభక్తియోగనిష్ఠా ప్రతిపాదితా - అతిశయితైశ్వర్యాపేక్షాణామాత్మకైవల్యమాత్రాపేక్షాణాంచ భక్తియోగస్తత్తదపేక్షితసాధనమితిచోక్తం- ఇదానీముపరితనషట్కే ప్రకృతిపురుషతత్సంసర్గరూపప్రపంచేశ్వరయాథాత్మ్యకర్మజ్ఞానభక్తిస్వరూపతదుపాదానప్రకారాశ్చ షట్కద్వయోదితా విశోధ్యంతే- తత్ర తావత్ త్రయోదశే దేహాత్మనోస్స్వరూపం దేహయాథాత్మ్యశోధనం దేహవియుక్తాత్మప్రాప్త్యుపాయో వివిక్తాత్మస్వరూపసంశోధనం తథావిధస్యాత్మనశ్చాచిత్సంబంధహేతుస్తతో వివేకానుసంధానప్రకారశ్చోచ్యతే॥

మూ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఇదంశరీరంకౌంతేయక్షేత్రమిత్యభిధీయతే । ఏతద్యోవేత్తితం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతితద్విదః॥

భా॥ ఇదంశరీరం- దేవోహంమనుష్యోహంస్థూలోహంకృశోహమిత్యాత్మనాభోక్త్రాసహ సామానాధికరణ్యేనప్రతీయమానం భోక్తురాత్మనోర్థాంతరభూతంతస్యభోగక్షేత్రమితిశరీరయాథాత్మ్యవిద్భిరభిధీయతే - ఏతదవయవశస్సంఘాతరూపేణచ ఇదమహంవేద్మీతియోవేత్తి తంవేద్య

భూతాదస్మాద్వేదితృత్వేనార్థాంతరభూతం క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః ఆత్మ
యాథాత్మ్యవిదః ప్రాహుః - యద్యపి దేహవ్యతిరిక్తఘటాద్యర్థానుసంధా
నవేలాయాం దేవోహం మనుష్యోహం ఘటాదికం జానామీతి దేహసామా
నాధికరణ్యేన జ్ఞాతారమాత్మానమనుసంధత్తే - తథాపి దేహానుభవవేలా
యాం దేహమపి ఘటాదికమివ ఇదమహం వేద్మీతి వేద్యతయా వేదితానుభ
వతీతి వేదితురాత్మనో వేద్యతయా శరీరమపి ఘటాదివదర్థాంతరభూతం త
థా ఘటాదేరివ వేద్యభూతాచ్ఛరీరాదపి వేదితా క్షేత్రజ్ఞోర్థాంతరభూతః -
సామానాధికరణ్యేన ప్రతీతిస్తు వస్తుతశ్శరీరస్య గోత్వాదివదాత్మవిశేషణైక
స్వభావతయా తదపృథక్సిద్ధేరుపపన్నా - తత్ర వేదితుస్సాధారణాకారస్య చ
క్షురాదికరణావిషయత్వాద్యోగసంస్కృతమనోవిషయత్వాచ్చ ప్రకృతి
సన్నిధానాద్దేవమూఢాః ప్రకృత్యాకారమేవ వేదితారం పశ్యంతి తథా చ
వక్ష్యతి* ఉత్క్రామంతం స్థితం వాపి భుంజానం వా గుణాన్వితం। విమూఢా
నానుపశ్యంతి పశ్యంతి జ్ఞానచక్షుష ఇతి॥ ౧

మూ. క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత। క్షే
త్రక్షేత్రజ్ఞయోర్జ్ఞానం యత్తజ్జ్ఞానం మతం మమ॥౨

భా॥ దేవమనుష్యాదిసర్వక్షేత్రేషు వేదితృత్వాకారం క్షేత్రజ్ఞం చ
మాం విద్ధి మదాత్మకం విద్ధి - క్షేత్రజ్ఞం చాపీత్యపిశబ్దాత్ క్షేత్రమపి మాం
విద్ధీత్యుక్తమితి గమ్యతే - యథా క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞవిశేషణతైకస్వభావత
యా తదపృథక్సిద్ధేస్తత్సామానాధికరణ్యేనైవ నిర్దేశ్యం - తథా క్షేత్రం క్షే
త్రజ్ఞం చ మద్విశేషణతైకస్వభావతయా మదపృథక్సిద్ధేర్మత్సామానాధికర
ణ్యేనైవ నిర్దేశ్యౌ ఇతి † (వక్ష్యతి హి క్షేత్రజ్ఞాద్బద్ధముక్తోభయావస్థాత్ క్ష
రాక్షరశబ్దనిర్దిష్టాదర్థాంతరత్వం పరస్య బ్రహ్మణో వాసుదేవస్య * ద్వావి
మౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ। క్షరస్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోక్ష
ర ఉచ్యతే॥ ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః। యో లో
కత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః । యస్మాత్ క్షరమతీతోహమ
క్షరాదపి చోత్తమః। అతోస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమ ఇతి) పృథి

† వక్ష్యతి హి క్షేత్రజ్ఞాదిత్యారభ్య - పురుషోత్తమ ఇతీత్యంతం కేషుచి
త్కోశేషు పాఠో న దృశ్యతే.

వ్యాదిసంఘాతరూపస్య క్షేత్రస్య క్షేత్రజ్ఞస్య చ భగవచ్ఛరీరతైకస్వభా
వస్వరూపతయా భగవదాత్మకత్వం శ్రుతయో వదంతి * యః పృథివ్యాం తి
ష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమం
తరో యమయతి స త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇత్యారభ్య * య ఆత్మని తిష్ఠ
న్నాత్మనోఽంతరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమంతరో
యమయతి స త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇత్యాద్యాః - ఇదమేవాంతర్యామిత
యా సర్వక్షేత్రజ్ఞానామాత్మత్వేనావస్థానం భగవతస్తత్సామానాధికర
ణ్యేన వ్యపదేశహేతుః * అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః
* న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరం * విష్టభ్యాహమిదం కృ
త్స్నమేకాంశేన స్థితో జగదితి పురస్తాదుపరిష్టాచ్చాభిధాయ మధ్యే సామానా
ధికరణ్యేన వ్యపదిశతి * ఆదిత్యానామహం విష్ణురిత్యాదినా - యదిదం క్షేత్ర
క్షేత్రజ్ఞయోర్వివేకవిషయం తయోర్మదాత్మకత్వవిషయం చ జ్ఞానముక్తం
తదేవోపాదేయం జ్ఞానమితి మమ మతం। కేచిదాహుః * క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం
విద్ధీతి సామానాధికరణ్యేనైకత్వమవగమ్యతే - తతశ్చేశ్వరస్యైవాసతోఽజ్ఞా
నాత్ క్షేత్రజ్ఞత్వమివ భవతీత్యభ్యుపగంతవ్యం - తన్నివృత్త్యర్థశ్చాయ
మేకత్వోపదేశః అనేన చాప్తతమభగవదుపదేశేన రజ్జురేషా న సర్ప ఇత్యా
ప్తోపదేశేన సర్పత్వభ్రమనివృత్తివత్ క్షేత్రజ్ఞత్వభ్రమో నివర్తత ఇతి - తే
ప్రష్టవ్యాః, అయముపదేష్టా భగవాన్ వాసుదేవః పరమేశ్వరః కిమాత్మయా
థాత్మ్యసాక్షాత్కారేణ నివృత్తాజ్ఞానః ఉత నేతి, నివృత్తాజ్ఞానశ్చేన్నిర్వి
శేషచిన్మాత్రైకస్వరూప ఆత్మన్యతద్రూపాధ్యాసాసంభావనయా కౌంతే
యాదిభేదదర్శనం తాన్ప్రత్యుపదేశాదివ్యాపారశ్చ న సంభవతి - అథాత్మ
సాక్షాత్కారాభావాదనివృత్తాజ్ఞానః, న తర్హ్యజ్ఞత్వాదేవాత్మజ్ఞానో
పదేశసంభవః * ఉపదేక్ష్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శిన ఇతి హ్యుక్తం -
అత ఏవమాదివాదా అనాకలితశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణన్యాయస్వవాగ్వి
రోధై రజ్ఞానిభిర్జగన్మోహనాయ ప్రవర్తితా ఇత్యనాదరణీయాః। అత్రేదం
తత్త్వం - అచిద్వస్తునశ్చిద్వస్తునః పరస్య చ బ్రహ్మణో భోగ్యత్వేన భోక్తృ
త్వేన చేశితృత్వేన చ స్వరూపవివేకమాహుః కాశ్చన శ్రుతయః * అస్మాన్మా
యీ సృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః * మాయాం

తుప్రకృతింవింద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరం * క్షరంప్రధానమమృతా
క్షరంహరః క్షరాత్మానావీశతేదేవఏకః - అమృతాక్షరంహరఇతిభోక్తాని
ర్దిశ్యతే- ప్రధానంభోగ్యత్వేనహరతీతిహరః* సకారణంకరణాధిపాధిపో
నచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపః ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః * పతింవిశ్వ
స్యాత్మేశ్వరగ్ం శాశ్వతగ్ం శివమచ్యుతం * జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ* నిత్యో
నిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాంయోవిదధాతికామాన్- భో
క్తాభోగ్యంప్రేరితారంచమత్వా* పృథగాత్మానంప్రేరితారంచమత్వా జు
ష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి* తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో
అభిచాకశీతి* అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాంబహ్వీంప్రజాంజనయంతీగ్ం
సరూపాం - అజో హ్యేకోజుషమాణోనుశేతేజహాత్యేనాంభుక్తభోగా
మజోన్యః* గౌరనాద్యంతవతీసాజనిత్రీభూతభావినీ * సమానేవృక్షేపురు
షోనిమగ్నోనీశయాశోచతి ముహ్యమానః జుష్టం యదాపశ్యత్యన్యమీశ
మస్యమహిమానమితివీతశోక ఇత్యాద్యాః - అత్రాపి* అహంకారఇతీయం
మేభిన్నాప్రకృతిరష్టధా- అపరేయమితస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధిమేపరాం-
జీవభూతాం* సర్వభూతానికౌంతేయప్రకృతింయాంతిమామికాం- కల్ప
క్షయేపునస్తానికల్పాదౌవిసృజామ్యహం- ప్రకృతింస్వామవష్టభ్యవిసృజా
మిపునఃపునః- భూతగ్రామమిమంకృత్స్నమవశంప్రకృతేర్వశాత్ - మ
యాధ్యక్షేణప్రకృతిః సూయతేసచరాచరం - హేతునానేనకౌంతే
యజగద్విపరివర్తతే- ప్రకృతింపురుషంచైవవిద్ధ్యనాదీఉభావపి - మమ
యోనిర్మహద్బ్రహ్మతస్మిన్గర్భందధామ్యహం - సంభవస్సర్వభూతా
నాంతతోభవతిభారతేతి। జగద్యోనిభూతంమహద్బ్రహ్మమదీయంప్రకృ
త్యాఖ్యంభూతసూక్ష్మమచిద్వస్తుయత్తస్మిన్చేతనాఖ్యంగర్భం సంయో
జయామి- తతోమత్సంకల్పకృతాచ్చిదచిత్సంసర్గాద్దేవదేవాదిస్థావరాం
తానామచిన్మిశ్రాణాంసర్వభూతానాంసంభవోభవతీత్యర్థః - శ్రుతా
వపిభూతసూక్ష్మంబ్రహ్మేతినిర్దిష్టం* తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నం
చజాయతఇతి-ఏవంభోక్తృభోగ్యరూపేణావస్థితయోఃసర్వావస్థావస్థిత
యోశ్చిదచితోఃపరమపురుషశరీరతయాతన్నియామ్యత్వేన తదపృథక్స్థి
తింపరమపురుషస్యచాత్మత్వమాహుః శాస్త్రనశ్రీతయః * యఃపృథివ్యాం

తిష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమం
తరో యమయతీత్యారభ్య * య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽంతరో యమాత్మా న వే
ద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమంతరో యమయతి స త ఆత్మాంతర్యామ్య
మృత ఇతి- తథా * యః పృథివీమంతరే సంచరన్ యస్య పృథివీ శరీరం యం పృ
థివీ న వేదేత్యారభ్య * యోఽక్షరమంతరే సంచరన్ యస్యాక్షరం శరీరం
యమక్షరం న వేద యో మృత్యుమంతరే సంచరన్ యస్య మృత్యుశ్శరీరం
యం మృత్యుర్న వేద * ఏష సర్వభూతాంతరాత్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ
ఏకో నారాయణః। అత్ర మృత్యుశబ్దేన తమశ్శబ్దవాచ్యం సూక్ష్మావస్థమచిద్వ
స్త్వభిధీయతే- అస్యామేవోపనిషది * అవ్యక్తమక్షరే లీయతే అక్షరం తమసి
లీయత ఇతి వచనాత్, * అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మేతి చ- ఏవం
సర్వావస్థావస్థితచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారః పరమపురుష ఏవ కా
ర్యావస్థకారణావస్థజగద్రూపేణావస్థిత ఇతీమమర్థం జ్ఞాపయితుం కాశ్చన శ్రు
తయః కార్యావస్థం కారణావస్థం చ జగత్స ఏవేత్యాహుః * సదేవ సోమ్యేద
మగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం, తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజో
సృజతేత్యారభ్య * సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్స
త్ప్రతిష్ఠాః ఐతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం తత్సత్యగ్ం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో
ఇతి- తథా * సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి స తపోఽతప్యత స తపస్త
ప్త్వా ఇదగ్ం సర్వమసృజతేత్యారభ్య * సత్యం చానృతం చ సత్యమభవదితి। అ
త్రాపి శ్రుత్యంతరసిద్ధశ్చిదచితోః పరమపురుషస్య చ స్వరూపవివేకః స్మారితః
హంతాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూ
పే వ్యాకరవాణి * తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్య
చ్చాభవత్ ...విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ సత్యం చానృతం చ సత్యమభవది
తి చ * అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యేతి జీవస్య బ్రహ్మాత్మకత్వం * తదనుప్ర
విశ్య సచ్చత్యచ్చాభవత్ ...విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చేత్యనేనైకార్థ్యాదా
త్మశరీరభావనిబంధనమితి విజ్ఞాయతే- ఏవంభూతమేవ నామరూపవ్యాకర
ణం * తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే
త్యత్రాప్యుక్తం- అతః కార్యావస్థః కారణావస్థశ్చ స్థూలసూక్ష్మచిదచిద్వ
స్తుశరీరః పరమపురుష ఏవేతి కారణాత్ కార్యస్యానన్యత్వేన కారణవిజ్ఞానే

నకార్యస్యజ్ఞాతతయైకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానంచ సమీహితముపపన్నతరం
*హంతాహమిమాస్తిస్రోదేవతా అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూ
పేవ్యాకరవాణీతి తిస్రోదేవతా ఇతి సర్వమచిద్వస్తు నిర్దిశ్యతత్ర స్వాత్మక
జీవానుప్రవేశేననామరూపవ్యాకరణవచనాత్ - సర్వేవాచకాశ్శబ్దాః అచి
జ్జీవవిశిష్టపరమాత్మనఏవవాచకా ఇతి కారణావస్థపరమాత్మవాచినా శబ్దేన
కార్యవాచినశ్శబ్దస్యసామానాధికరణ్యంముఖ్యంవృత్తం - అతః స్థూలసూ
క్ష్మచిదచిత్ప్రకారం బ్రహ్మైవకార్యం కారణంచేతిబ్రహ్మోపాదానంజ
గత్ సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరంబ్రహ్మైవ కారణమితి జగతోబ్రహ్మోపా
దానత్వేపిసంఘాతస్యోపాదానత్వేన చిదచితోర్బ్రహ్మణశ్చ స్వభావా
సంకరోప్యుపపన్నతరః - యథాశుక్లకృష్ణరక్తతంతు సంఘాతో పాదాన
త్వేపిచిత్రపటస్యతత్తత్తంతుప్రదేశఏవశౌక్ల్యాదిసంబంధఇతికార్యావస్థా
యామపినసర్వత్రవర్ణసంకరః - తథా చిదచిదీశ్వరసంఘాతోపాదాన
త్వేపిజగతః కార్యావస్థాయామపిభోక్తృత్వభోగ్యత్వ నియంతృత్వాద్య
సంకరః - తంతూనాంపృథక్స్థితియోగ్యానామేవపురుషేచ్ఛయా కదాచి
త్సంహతానాంకారణత్వంకార్యత్వంచ । ఇహతు చిదచితోస్సర్వావస్థ
యోః పరమపురుషశరీరత్వేన *తత్ప్రకారతయైకపదార్థత్వాత్ - తత్ప్ర
కారః పరమపురుషఏవ కారణంకార్యంచ సఏవసర్వదాసర్వశబ్దవాచ్యఇతి
విశేషః - స్వభావభేదస్తదసంకరశ్చతత్రచాత్రచతుల్యః - ఏవంచసతిపరస్య
బ్రహ్మణః కార్యానుప్రవేశేపి స్వరూపాన్యథాభావాభావాదవికృతత్వ
ముపపన్నతరం - స్థూలావస్థస్యనామరూపవిభాగవిభక్తస్య చిదచిద్వస్తున
ఆత్మతయావస్థానాత్కార్యత్వమప్యుపపన్నం అవస్థాంతరాపత్తిరేవహికా
ర్యతా - నిర్గుణవాదశ్చపరస్యబ్రహ్మణోహేయగుణాసంబంధాదుపప
ద్యతే *అపహతపాప్మావిజరోవిమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసఇతి
హేయగుణాన్ ప్రతిషిధ్య *సత్యకామస్సత్యసంకల్పఇతికల్యాణగుణాన్వి
దధతీయంశ్రుతిరేవాన్యత్రసామాన్యేనావగతంగుణనిషేధం హేయగుణ
విషయంవ్యవస్థాపయతి । జ్ఞానస్వరూపంబ్రహ్మేతివాదశ్చ సర్వజ్ఞస్యసర్వ
శక్తేర్నిఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణాకరస్య బ్రహ్మణ స్స్వరూపం

---

*పా ॥ తత్ప్రకారతయైవపదార్థత్వాత్

జ్ఞానైక నిరూపణీయం స్వప్రకాశతయా జ్ఞాన స్వరూపం చేత్యభ్యుపగమాదుపపన్నతరః * యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ * పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియా చ * విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదిత్యాదికా జ్ఞాతృత్వమావేదయంతి,*సత్యంజ్ఞానమిత్యాదికాశ్చ జ్ఞానైకనిరూపణీయతయా స్వప్రకాశతయా చ జ్ఞానస్వరూపతాం*సోఽకామయత బహుస్యాం*తదైక్షత బహుస్యాం*తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత * ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విదితం భవతి* సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనస్సర్వం వేద తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ఇతి - బ్రహ్మైవ స్వసంకల్పాద్విచిత్రస్థిరత్రసరూపతయా నానాప్రకారమవస్థితమితి తత్ప్రత్యనీకాబ్రహ్మాత్మకవస్తునానాత్వమతత్త్వమితి ప్రతిషిధ్యతే * మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి* నేహ నానాస్తి కించన* యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి* తదితర ఇతరం పశ్యతి యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేదిత్యాదినా| న పునః* బహుస్యాం ప్రజాయేయేత్యాది శ్రుతి సిద్ధం స్వసంకల్పకృతం బ్రహ్మణో నానానామరూపభాక్త్వేన నానాప్రకారత్వమపి నిషిధ్యతే * యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదితి నిషేధవాక్యారంభే చ తత్ స్థాపితం* సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనస్సర్వం వేద* తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ఇత్యాదినా| ఏవం చిదచిదీశ్వరాణాం స్వరూపభేదం స్వభావభేదం చ వదంతీనాం కార్యకారణభావం కార్యకారణయోరన్యత్వం వదంతీనాం చ సర్వాసాం శ్రుతీనామవిరోధశ్శ్రుతిభిరేవ జ్ఞాయత ఇతి బ్రహ్మాజ్ఞాన వాదస్యౌపాధిక బ్రహ్మభేద వాదస్యాన్యస్యాప్యపన్యాయమూలస్య సకలశ్రుతివిరుద్ధస్య న కథంచిదప్యవకాశో దృశ్యత ఇత్యలమతివిస్తరేణ॥ ౨

మూ. తత్క్షేత్రం యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్।
స చ యో యత్ప్రభావశ్చ తత్సమాసేన మే శృణు ॥ ౩

భా॥ తత్క్షేత్రం యచ్చ యద్ద్రవ్యం యాదృక్చ యేషామాశ్రయభూతం- యద్వికారి యే చాస్య వికారాః- యతశ్చ యతో హేతోరిదముత్పన్నం- యస్మై ప్రయోజనాయోత్పన్నమిత్యర్థః- యత్ యత్స్వరూపం చేదం- స చ

యః స చ క్షేత్రజ్ఞో యః యత్స్వరూపో యత్ప్రభావశ్చ - యే చాస్య ప్ర
భావాః - తత్సర్వం సమాసేన సంక్షేపేణ మత్తః శృణు॥ ౩

మూ. ఋషిభిర్బహుధా గీతం ఛందోభిర్వివిధైః పృథక్। బ్రహ్మ
సూత్రపదైశ్చైవ హేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః॥ ౪

భా॥ తదిదం క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యమృషిభిః పరాశరాదిభిః బహు
ధా బహుప్రకారం గీతం* అహం త్వం చ తథాన్యే చ భూతైరూహ్యామ పార్థి
వ। గుణప్రవాహపతితో భూతవర్గోఽపి యాత్యయం। కర్మవశ్యా గుణా హ్యే
తే సత్త్వాద్యాః పృథివీపతే। అవిద్యాసంచితం కర్మ తచ్చాశేషేషు జంతుషు
ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరశ్శాంతో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః। తథా। పిండః పృథగ్యతః
పుంసః శిరః పాణ్యాదిలక్షణః। తతోఽహమితి కుత్రైతాం సంజ్ఞాం రాజన్ కరో
మ్యహం॥ తథా చ॥ కిం త్వమేతచ్ఛిరః కిన్ను ఉరస్తవ తథోదరం। కిము పాదా
దికం త్వం వై తవైతత్కిం మహీపతే। సమస్తావయవేభ్యస్త్వం పృథగ్భూపవ్య
వస్థితః। కోఽహమిత్యేవ నిపుణో భూత్వా చింతయ పార్థివేతి - ఏవం వివిక్తయో
స్తయోర్వాసుదేవాత్మకత్వం చాహుః* ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిస్సత్త్వం
తేజో బలం ధృతిః। వాసుదేవాత్మకాన్యాహుః క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞమేవ చే
తి। ఛందోభిర్వివిధైః పృథక్ - పృథగ్విధైశ్ఛందోభిశ్చ ఋగ్యజుస్సామాథ
ర్వభిర్దేహాత్మనోః స్వరూపం పృథగ్గీతం* తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశ
స్సంభూతః ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిః అగ్నేరాపః అద్భ్యః పృ
థివీ పృథివ్యా ఓషధయః ఓషధీభ్యోఽన్నం అన్నాత్పురుషః స వా ఏష పురు
షోఽన్నరసమయ ఇతి శరీరస్వరూపమభిధాయ తస్మాదంతరం ప్రాణమయం
తస్మాచ్చాంతరం మనోమయమభిధాయ* తస్మాద్వా ఏతస్మాన్మనోమయాత్
అన్యోఽంతర ఆత్మా విజ్ఞానమయ ఇతి క్షేత్రజ్ఞస్వరూపమభిధాయ* తస్మాద్వా
ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ అన్యోఽంతర ఆత్మానందమయ ఇతి క్షేత్రజ్ఞస్యా
ప్యంతరాత్మతయా ఆనందమయః పరమాత్మాభిహితః। ఏవమృక్సామాథర్వ
సు చ తత్ర తత్ర క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః పృథగ్భావస్తయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వం
చ సుస్పష్టం గీతం। బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ బ్రహ్మప్రతిపాదనసూత్రా
ఖ్యైః పదైః శారీరకసూత్రైః - హేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః - నిర్ణయాంతైః* న
వియదశ్రుతేరిత్యారభ్య క్షేత్రప్రకారనిర్ణయ ఉక్తః* నాత్మాశ్రుతేర్ని

త్యత్వాచ్చ తాభ్య ఇత్యారభ్య *జ్ఞాఽతఏవేత్యాదిభిః క్షేత్రజ్ఞయాథా
త్మ్యనిర్ణయ ఉక్తః* పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేరితి భగవత్ప్రవర్త్యత్వేన భగవదా
త్మకత్వముక్తం-ఏవం బహుధాగీతం- క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యం మయా
సంక్షేపేణ సుస్పష్టముచ్యమానం శృణ్విత్యర్థః॥ ౪

మూ. మహాభూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవచ । ఇం
ద్రియాణి దశైకం చ పంచ చేంద్రియగోచరాః॥ ౫॥ ఇ
చ్ఛాద్వేషస్సుఖం దుఃఖం సంఘాతశ్చేతనాధృతిః । ఏ
తత్ క్షేత్రం సమాసేన సవికారముదాహృతం ॥ ౬

భా॥ మహాభూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవచేతి క్షేత్రారంభక
ద్రవ్యాణి-పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశా మహాభూతాని- అహంకారో భూ
తాదిః-బుద్ధిర్మహాన్- అవ్యక్తం ప్రకృతిః - ఇంద్రియాణి దశైకం చ పంచ
చేంద్రియగోచరా ఇతి క్షేత్రాశ్రితాని తత్త్వాని - శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వా
ఘ్రాణాని పంచ జ్ఞానేంద్రియాణి - వాక్పాణిపాదపాయూపస్థాని పంచక
ర్మేంద్రియాణీతి తాని దశ- ఏకమితి మనః - ఇంద్రియగోచరాశ్చ పంచ శబ్ద
స్పర్శరూపరసగంధాః-ఇచ్ఛాద్వేషస్సుఖం దుఃఖమితి క్షేత్రకార్యాణి క్షే
త్రవికారా ఉచ్యంతే - యద్యపీచ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖాన్యాత్మ ధర్మభూతా
ని- తథాప్యాత్మనః క్షేత్రసంబంధప్రయుక్తానీతి క్షేత్రకార్యతయా క్షేత్ర
వికారా ఉచ్యంతే- తేషాం పురుషధర్మత్వం* పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భో
క్తృత్వే హేతురుచ్యత ఇతి వక్ష్యతే- సంఘాతశ్చేతనాధృతిః- ఆధృతిరా
ధారః - సుఖదుఃఖే భుంజానస్య భోగాపవర్గౌ సాధయతశ్చ చేతనస్యాధా
రతయోత్పన్నో భూతసంఘాతః ప్రకృత్యాదిపృథివ్యంత ద్రవ్యారబ్ధమింద్రి
యాశ్రయభూతమిచ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖవికారిభూతసంఘాతరూపం చేతన
సుఖదుఃఖోపభోగాధారత్వప్రయోజనం క్షేత్రమిత్యుక్తం భవతి - ఏతత్
క్షేత్రం సమాసేన సంక్షేపేణ సవికారం సకార్యముదాహృతం॥ ౬

అ॥ అథ క్షేత్రకార్యేష్వాత్మజ్ఞానసాధనతయోపాదే
యా గుణాః ప్రోచ్యంతే॥

మూ. అమానిత్వమదంభిత్వమహింసా క్షాంతిరార్జవం। ఆచా
ర్యోపాసనం శౌచం స్థైర్యమాత్మవినిగ్రహః॥ ౭

భా ॥ అమానిత్వం ఉత్కృష్టజనేష్వవధీరణారహితత్వం- అదంభిత్వం ధార్మికత్వయశఃప్రయోజనతయాధర్మానుష్ఠానం దంభః తద్రహితత్వం - అహింసా వాఙ్మనఃకాయైఃపరపీడారహితత్వం-క్షాంతిః పరైఃపీడ్యమానస్యాపి తాన్ప్రత్యవికృతచిత్తత్వం-ఆర్జవం పరాన్ప్రతి వాఙ్మనఃకాయప్రవృత్తీనామేకరూపతా-ఆచార్యోపాసనం- ఆత్మజ్ఞానప్రదాయినస్స్వాచార్యప్రణిపాతపరిప్రశ్నసేవాదినిరతత్వం - శౌచం ఆత్మజ్ఞానతత్సాధనయోగ్యతా మనోవాక్కాయగతా శాస్త్రసిద్ధా - స్థైర్యం అధ్యాత్మశాస్త్రోదితేర్థే నిశ్చలత్వం- ఆత్మవినిగ్రహః- ఆత్మస్వరూపవ్యతిరిక్తవిషయేభ్యో మనసో నివర్తనం॥ ౭

మూ. { ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్యమనహంకార ఏవ చ । జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖదోషానుదర్శనం॥ ౮॥ }

భా ॥ ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్యం- ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు విషయేషు సదోషతానుసంధానేనోద్వేజనం- అనహంకారః అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానరహితత్వం- ప్రదర్శనార్థమిదం - అనాత్మీయేష్వాత్మీయాభిమానరహితత్వం చ వివక్షితం- జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖదోషానుదర్శనం - సశరీరత్వే జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖరూపస్య దోషస్యావర్జనీయత్వానుసంధానం॥ ౮

మూ॥ అసక్తిరనభిష్వంగః పుత్రదారగృహాదిషు॥౮½॥

భా ॥ అసక్తిరాత్మవ్యతిరిక్తపరిగ్రహేషు సంగరహితత్వం- అనభిష్వంగః పుత్రదారగృహాదిషు తేషు శాస్త్రీయకర్మోపకరణత్వాతిరేకేణ శ్లేషరహితత్వం ౮½

మూ॥ నిత్యం చ సమచిత్తత్వమిష్టానిష్టోపపత్తిషు॥౯॥

భా॥ సంకల్పప్రభవేష్విష్టానిష్టోపనిపాతేషు హర్షోద్వేగరహితత్వం॥౯

మూ॥ మయి చానన్యయోగేన భక్తిరవ్యభిచారిణీ॥౯½॥

భా ॥ మయి సర్వేశ్వరే చైకాంత్యయోగేన స్థిరా భక్తిః॥ ౯½

మూ॥ వివిక్తదేశసేవిత్వమరతిర్జనసంసది॥ ౧౦॥

భా॥ జనవర్జితదేశవాసిత్వం జనసంసది చాప్రీతిః॥ ౧౦

మూ॥ అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థచింతనం॥౧౦½॥

భా॥ ఆత్మనిజ్ఞానమధ్యాత్మజ్ఞానం తన్నిష్ఠత్వం - తత్త్వజ్ఞానార్థచిం
తనం- తత్త్వజ్ఞానప్రయోజనంయచ్చింతనంతన్నిరతత్వమిత్యర్థః॥ ౧౦

మూ॥ ఏతజ్జ్ఞానమితిప్రోక్తమజ్ఞానంయదతోఽన్యథా॥౧౧॥

భా॥ జ్ఞాయతేనేనాత్మేతిజ్ఞానం- ఆత్మజ్ఞానసాధనమిత్యర్థః-క్షేత్రసం
బంధినఃపురుషస్యామానిత్వాదికముక్తంగుణబృందమేవాత్మజ్ఞానోపయో
గి- ఏతద్వ్యతిరిక్తంసర్వంక్షేత్రకార్యమాత్మజ్ఞానవిరోధీత్యజ్ఞానం॥ ౧౧

అ॥ అథ*ఏతద్యోవేత్తీతి వేదితృత్వలక్షణేనోక్తస్యక్షేత్ర
జ్ఞస్యస్వరూపంవిశోధ్యతే॥

మూ. { జ్ఞేయంయత్తత్ప్రవక్ష్యామియజ్జ్ఞాత్వామృతమశ్నుతే।అ
నాదిమత్పరంబ్రహ్మనసత్తన్నాసదుచ్యతే॥ ౧౨ }

భా॥ అమానిత్వాదిభిస్సాధనైః జ్ఞేయంప్రాప్యం యత్ప్రత్యగాత్మ
స్వరూపంతత్ప్రవక్ష్యామి - యత్ జ్ఞాత్వా జన్మజరామరణాదిప్రాకృతధ
ర్మరహితమమృతమాత్మానంప్రాప్నోతి - అనాది ఆదిర్యస్య నవిద్యతే
తదనాది- అస్యహిప్రత్యగాత్మనఉత్పత్తిర్నవిద్యతే - తతఏవాంతోనవిద్య
తే- శ్రుతిశ్చ*నజాయతేమ్రియతేవావిపశ్చిదితి- మత్పరం - అహంపరో
యస్యతన్మత్పరం *ఇతస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధిమేపరాం జీవభూతామితి
హ్యుక్తంభగవచ్ఛరీరతయాభగవచ్ఛేషతైకరసంహ్యాత్మస్వరూపం - త
థాచశ్రుతిః*యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోంతరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మా
శరీరంయఆత్మానమంతరోయమయతీతి-తథా * సకారణంకరణాధిపాధి
పోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపః- ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశఇత్యాదికా -
బ్రహ్మ బృహత్త్వగుణయోగి శరీరాదర్థాంతరభూతంస్వతశ్శరీరాదిభిః
పరిచ్ఛేదరహితంక్షేత్రజ్ఞతత్త్వమిత్యర్థః - సచానంత్యాయకల్పతఇతిహి
శ్రూయతే- శరీరపరిచ్ఛిన్నత్వంచాస్యకర్మకృతం- కర్మబంధాన్ముక్తస్యా
నంత్యం-ఆత్మన్యపిబ్రహ్మశబ్దఃప్రయుజ్యతే * సగుణాన్సమతీత్యైతాన్
బ్రహ్మభూయాయకల్పతే । బ్రహ్మణోహిప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయ
స్యచ। బ్రహ్మభూతఃప్రసన్నాత్మానశోచతినకాంక్షతి। సమస్సర్వేషుభూ

---

§ అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వమిత్యత్రనిత్యశబ్దేనఅవిచ్ఛిన్నానువృత్తిర్వివ
క్షితేత్యాహ॥తన్నిష్ఠత్వమితి॥

తేషుమధ్యేక్తింలభతేపరామితి- నసత్తన్నాసదుచ్యతే- కార్యకారణరూపావస్థాద్వయరహితతయాసదసచ్ఛబ్దాభ్యామాత్మస్వరూపంనోచ్యతే - కార్యావస్థాయాంహిదేవాదినామరూపభాక్త్వేనసదిత్యుచ్యతే - తదనర్హతయాకారణావస్థాయామసదిత్యుచ్యతే - తథాచశ్రుతిః* అసద్వా ఇదమగ్రఆసీత్ - తతోవై సదజాయత*తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాంవ్యాక్రియతేత్యాదికా కార్యకారణావస్థాద్వయాన్వయస్త్వాత్మనఃకర్మరూపావిద్యావేష్టనకృతః- నస్వరూపప్రయుక్తఇతిసదసచ్ఛబ్దాభ్యామాత్మస్వరూపంనోచ్యతే-యద్యపి*అసద్వాఇదమగ్రఆసీదితికారణావస్థంపరంబ్రహ్మోచ్యతే తథాపినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరంపరంబ్రహ్మకారణావస్థమితికారణావస్థాయాంక్షేత్రజ్ఞస్వరూపమప్యసచ్ఛబ్దవాచ్యం క్షేత్రజ్ఞస్యసావస్థాకర్మకృతేతిపరిశుద్ధస్వరూపంనసదసచ్ఛబ్దనిర్దేశ్యం॥ ౧౨

మూ. {సర్వతఃపాణిపాదంతత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం। సర్వతశ్శ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్యతిష్ఠతి॥ ౧౩}

భా॥ సర్వతఃపాణిపాదంతత్ -పరిశుద్ధాత్మస్వరూపంసర్వతఃపాణిపాదకార్యశక్తం- తథాసర్వతోఽక్షిశిరోముఖంసర్వతఃశ్రుతిమత్ -సర్వతశ్చక్షురాదికార్యకృత్ * అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతాపశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణ ఇతి పరస్యబ్రహ్మణోఽపాణిపాదస్యాపిసర్వతఃపాణిపాదాదికార్యకర్తృత్వంశ్రూయతే - ప్రత్యగాత్మనోఽపిపరిశుద్ధస్యతత్సామ్యాపత్త్యాసర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తృత్వంశ్రుతిసిద్ధమేవ * తదావిద్వాన్పుణ్యపాపేవిధూయ నిరంజనఃపరమంసామ్యముపైతీతిహిశ్రూయతే*ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాఇతిచవక్ష్యతే - లోకే సర్వమావృత్యతిష్ఠతి - లోకేయద్వస్తుజాతంతత్సర్వంవ్యాప్యతిష్ఠతి - పరిశుద్ధస్వరూపందేశాదిపరిచ్ఛేదరహితతయాసర్వగతమిత్యర్థః॥ ౧౩

మూ. {సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం। అసక్తంసర్వభృచ్చైవనిర్గుణంగుణభోక్తృచ॥ ౧౪॥}

భా॥ సర్వేంద్రియగుణాభాసం-సర్వేంద్రియగుణైరాభాసోయస్యతత్సర్వేంద్రియగుణాభాసం-ఇంద్రియగుణాఇంద్రియవృత్తయః - ఇంద్రి

యవృత్తిభిరపివిషయాన్ జ్ఞాతుంసమర్థమిత్యర్థః - స్వభావతస్సర్వేంద్రియవివర్జితం-విన్యైవేంద్రియవృత్తిభిః స్వతఏవసర్వంజానాతీత్యర్థః -అసక్తం-స్వభావతోదేవాదిదేహసంగరహితం- సర్వభృచ్చైవ - దేవాదిసర్వదేహభరణసమర్థంచ * సఏకధాభవతిత్రిధా భవతీ త్యాదిశ్రుతేః నిర్గుణం తథాస్వభావతస్సత్త్వాదిగుణరహితం-గుణభోక్తృచ సత్త్వాదీనాంగుణానాంభోగసమర్థంచ॥ ౧౪

మూ॰ బహిరంతశ్చభూతానామచరంచరమేవచ। సూక్ష్మ
త్వాత్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థంచాంతికేచ తత్ ॥౧౫

భా॥పృథివ్యాదీనిభూతానిపరిత్యజ్యాశరీరోబహిర్వర్తతే-తేషామంతశ్చ వర్తతే * జక్షన్క్రీడన్రమమాణస్త్రీభిర్వాయానైర్వేత్యాదిశ్రుతిసిద్ధస్వచ్ఛందవృత్తిష్వచరంచరమేవచ-స్వభావతోఽచరంచరంచ దేహిత్వే-సూక్ష్మత్వాత్తదవిజ్ఞేయం- ఏవంసర్వశక్తియుక్తంసర్వజ్ఞంతదాత్మతత్త్వమస్మిన్ క్షేత్రేవర్తమానమప్యతిసూక్ష్మత్వాద్దేహాత్ పృథక్త్వేనసంసారిభిరవిజ్ఞేయం-దూరస్థంచాంతికేచతత్ - అమానిత్వాద్యుక్తగుణరహితానాంవిపరీతగుణానాంపుంసాంస్వదేహేవర్తమానమప్యతిదూరస్థం- తథాఅమానిత్వాదిగుణోపేతానాంతదేవాంతికేవర్తతే॥ ౧౫

మూ॥ అవిభక్తంచభూతేషువిభక్తమివచస్థితం ॥౧౫½

భా॥ దేవమనుష్యాదిభూతేషు సర్వత్రస్థితమాత్మవస్తు వేదితృత్వైకాకారతయాఅవిభక్తంఅవిదుషాందేవాద్యాకారేణ అయందేవోమనుష్య ఇతివిభక్తమివచస్థితం॥ ౧౫½

అ॥ దేవోహంమనుష్యోహమితిదేహసామానాధికరణ్యేనానుసంధీయమానమపివేదితృత్వేనదేహాదర్థాంతరభూతంజ్ఞాతుంశక్యమిత్యాదావుక్తమేతద్యోవేత్తీతి, ఇదానీంప్రకారాంతరైశ్చ దేహాదర్థాంతరత్వేన జ్ఞాతుం శక్యమిత్యాహ॥

మూ॥ భూతభర్తృచతజ్జ్ఞేయంగ్రసిష్ణుప్రభవిష్ణుచ॥ ౧౬

భా ॥ భూతానాంపృథివ్యాదీనాం దేహరూపేణసంహతానాం యద్భర్తృతద్భర్తవ్యేభ్యోభూతేభ్యోఽర్థాంతరం జ్ఞేయం - అర్థాంతరమితి

జ్ఞాతుంశక్యమిత్యర్థః-తథా గ్రసిష్ణు-అన్నాదీనాంభౌతికానాంగ్రసిష్ణు-గ
స్యమానేభ్యోభూతేభ్యోగ్రసితృత్వేనార్థాంతర భూతమితి జ్ఞాతుంశ
క్యం-ప్రభవిష్ణుచ-ప్రభవహేతుశ్చ-గ్రస్తానామన్నాదీనామాకారాంతరే
ణపరిణతానాం ప్రభవహేతుః తేభ్యోర్థాంతరమితిజ్ఞాతుంశక్యమిత్య
ర్థః - మృతశరీరేగ్రసనప్రభవాదీనామదర్శనాన్నభూతసంఘాతరూపం
క్షేత్రంగ్రసనప్రభవభరణహేతురితినిశ్చీయతే॥ ౧౬

మూ. { జ్యోతిషామపితజ్జ్యోతి స్తమసఃపరముచ్యతే । జ్ఞానంజ్ఞే
యంజ్ఞానగమ్యంహృదిసర్వస్య విష్ఠితం॥ ౧౭ }

భా॥జ్యోతిషాందీపాదిత్యమణిప్రభృతీనామపి తదేవజ్యోతిః ప్రకాశ
కం-దీపాదిత్యాదీనామప్యాత్మప్రభారూపంజ్ఞానమేవప్రకాశయతి-దీపా
దయస్తువిషయేంద్రియసన్నికర్షవిరోధిసంతమసనిరసనమాత్రంకుర్వతే
తావన్మాత్రేణతేషాంప్రకాశకత్వం-తమసఃపరముచ్యతే- తమశ్శబ్దస్సూ
క్ష్మావస్థప్రకృతివచనః-ప్రకృతేఃపరముచ్యతఇత్యర్థః-అతోజ్ఞానంజ్ఞేయం
జ్ఞానైకాకారమితిజ్ఞేయం-తచ్చజ్ఞానగమ్యం-అమానిత్వాదిభిర్జ్ఞానసా
ధనైరుక్తైఃప్రాప్యమిత్యర్థః। హృదిసర్వస్యవిష్ఠితం-సర్వస్యమనుష్యాదే
హృదివిశేషేణావస్థితంసన్నిహితం॥ ౧౭

మూ. { ఇతిక్షేత్రంతథాజ్ఞానంజ్ఞేయంచోక్తంసమాసతః। మద్భ
క్తఏతద్విజ్ఞాయమద్భావాయోపపద్యతే॥ ౧౮ }

భా॥ఏవంమహాభూతాన్యహంకారఇత్యాదినాసంఘాతశ్చేతనాధృతిరి
త్యంతేనక్షేత్రతత్త్వంసమాసేనోక్తం- అమానిత్వమిత్యాదినాతత్త్వజ్ఞా
నార్థచింతనమిత్యంతేనజ్ఞాతవ్యస్యాత్మతత్త్వస్యజ్ఞానసాధనముక్తం - అ
నాదిమత్పరమిత్యాదినాహృదిసర్వస్యవిష్ఠిత మిత్యంతేన జ్ఞేయస్యక్షేత్రి
జ్ఞస్యయాథాత్మ్యంచసంక్షేపేణోక్తం- మద్భక్తఏతత్ క్షేత్రయాథా
త్మ్యం క్షేత్రాద్వివిక్తాత్మస్వరూపప్రాప్త్యుపాయ యాథాత్మ్యంక్షే
త్రజ్ఞయాథాత్మ్యంచవిజ్ఞాయ- మద్భావాయోపపద్యతేమమయోభావః
స్వభావః అసంసారిత్వం - అసంసారిత్వప్రాప్తయె ఉపపన్నోభవ
తీత్యర్థః॥ ౧౮

అ॥ అథాత్యంతవివిక్తస్వభావయోః ప్రకృత్యాత్మనోస్సంసర్గస్యానాదిత్వం సంసృష్టయోర్ద్వయోః కార్యభేదస్సంసర్గహేతుశ్చోచ్యతే॥

మూ. { ప్రకృతింపురుషంచైవవిద్ధ్యనాదీఉభావపి। వికారాం
శ్చగుణాంశ్చైవవిద్ధిప్రకృతిసంభవాన్॥ ౧౯ }

భా॥ ప్రకృతిపురుషావుభావన్యోన్యసంసృష్టావనాదీఇతివిద్ధి-బంధహేతుభూతాన్వికారానిచ్ఛాద్వేషాదీనమానిత్వాదికాంశ్చగుణాన్ మోక్షహేతుభూతాన్ ప్రకృతిసంభవాన్విద్ధి-పురుషేణసంసృష్టేయ మనాదికాలప్రవృత్తా క్షేత్రాకార పరిణతా ప్రకృతిః స్వవికారైరిచ్ఛాద్వేషాదిభిః పురుషస్యబంధహేతుర్భవతి- సైవామానిత్వాదిభిస్స్వవికారైః పురుషస్యాపవర్గహేతుర్భవతీత్యర్థః॥ ౧౯

మూ. { కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే।పురు
షస్సుఖదుఃఖానాంభోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే ॥ ౨౦ }

భా॥ కార్యంశరీరం కారణానిజ్ఞానకర్మాత్మకానిసమనస్కానీంద్రియాణి తేషాంక్రియాకారిత్వేపురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతిరేవ హేతుః-పురుషాధిష్ఠితక్షేత్రాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయాభోగసాధనభూతాఃక్రియాఇత్యర్థః-పురుషస్యత్వధిష్ఠాతృత్వమేవ-తదపేక్షయా * కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాదికముక్తం - శరీరాధిష్ఠానప్రయత్నహేతుత్వమేవహి పురుషస్యకర్తృత్వం-ప్రకృతిసంసృష్టఃపురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః-సుఖదుఃఖానుభవాశ్రయఇత్యర్థః ॥ ౨౦

అ॥ ఏవమన్యోన్యసంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదఉక్తః పురుషస్య స్వతస్స్వానుభవైకసుఖస్యాపి వైషయికసుఖదుఃఖోపభోగహేతుత్వమాహ॥

మూ॥ పురుషఃప్రకృతిస్థోహిభుఙ్క్తే ప్రకృతిజాన్గుణాన్॥౨౧

భా॥ గుణశబ్దః స్వకార్యేష్వౌపచారికః-స్వతస్స్వానుభవైకసుఖఃపురుషః ప్రకృతిస్థఃప్రకృతిసంసృష్టః - ప్రకృతిజాన్గుణాన్ ప్రకృతిసంస

---

* తా॥ కార్యకరణకర్తృత్వఇతిపరోక్తంపాఠాంతరమప్రసిద్ధేరనాదృతం-

గోఽపాధికాన్ సత్త్వాదిగుణకార్యభూతాన్ సుఖదుఃఖాదీన్ భుఙ్క్తే- అ
భవతి॥ ౨౦

అ॥ ప్రకృతిసంసర్గహేతుమాహ॥

మూ॥ కారణం గుణసంగోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు॥ ౨౧

భా॥ పూర్వపూర్వప్రకృతిపరిణామరూప దేవమనుష్యాదియోని విశే
షేషుస్థితోఽయంపురుషస్తత్తద్యోనిప్రయుక్తసత్త్వాది గుణమయేషు సు
ఖాదిషుసక్తస్తత్సాధనభూతేషుపుణ్యపాపకర్మసు ప్రవర్తతే- తత
స్తత్పుణ్యపాపఫలానుభవాయసదసద్యోనిషుసాధ్వసాధుషు యోనిషుజా
యతే- తతశ్చకర్మారభతే తతశ్చజాయతే- యావదమానిత్వాదికానా
త్మప్రాప్తిసాధనభూతాన్ గుణాన్ సేవతే తావదేవసంసరతి - తదిదము
క్తం కారణంగుణసంగోఽస్యసదసద్యోనిజన్మస్వితి॥ ౨౧

మూ. {ఉపద్రష్టానుమంతా చ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః। పర}
{మాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః॥ ౨౨}

భా॥ అస్మిన్ దేహేఽవస్థితోఽయంపురుషో దేహప్రవృత్త్యనుగుణ సంక
ల్పాదిరూపేణ దేహస్యోపద్రష్టా అనుమంతా చ భవతి- తథా దేహస్యభర్తా
చ భవతి- తథా దేహప్రవృత్తిజనితసుఖదుఃఖయోర్భోక్తా చ భవతి। ఏవం
దేహనియమనేన దేహభరణేన దేహశేషిత్వేనచ దేహేంద్రియమనాం
స్యపిప్రతిమహేశ్వరో భవతి। తథా వక్ష్యతే * శరీరంయదవాప్నోతియ
చ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః। గృహీత్వైతానిసంయాతి వాయుర్గంధాని
వాశయాదితి §అస్మిన్ దేహే దేహేంద్రియమనాంసిప్రతిపరమాత్మేతిచా
ప్యుక్తః- దేహే మనసి చాత్మశబ్దోఽనంతరమేవ ప్రయుజ్యతే * ధ్యానేనాత్మ
నిపశ్యంతి కేచిదాత్మానమాత్మనేతి † అపిశబ్దాన్మహేశ్వర ఇత్యప్యుక్త ఇతి

§ జీవాత్మన్యేవజ్ఞానతో వ్యాప్త్యా పరమాత్మ శబ్దప్రయోగోపపత్తయే
సన్నిహితసంకోచకాన్వయమాహ॥ అస్మిన్ దేహ ఇతి॥ సాక్షాత్పరమాత్మ
విషయత్వే సతి అస్మిన్ దేహ ఇత్యసంగతమితి భావః-
† పరమాత్మశబ్దవన్మహేశ్వరశబ్దస్యాపి సన్నిహితసంకోచకావచ్ఛిన్నవిష
యత్వం చకారాతిరిక్తవిషయేణాపిశబ్దేనాపి ప్రతీతమిత్యాహ అపిశబ్దాదితి

గమ్యతే- పురుషః పరః అనాదిమత్పరమిత్యాదినోక్తోఽపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానశక్తిర యం పురుషో నాదిప్రకృతిసంబంధకృతగుణసంగాదేతద్దేహమాత్ర మహేశ్వరో దేహమాత్రపరమాత్మా చ భవతి॥ ౨౨

మూ॰ యఏవం వేత్తిపురుషం ప్రకృతించగుణైస్సహ। సర్వథా
వర్తమానోఽపినసభూయోఽభిజాయతే॥ ౨౩

భా॥ ఏవముక్తస్వభావం పురుషం ఉక్తస్వభావాంచప్రకృతిం వక్ష్యమాణస్వభావయుక్తైస్సత్త్వాదిభిర్గుణైస్సహయో వేత్తి- యథావద్వివేకేనజానాతి- ససర్వథా దేవమనుష్యాదిదేహేష్వతిమాత్రక్లిష్టప్రకారేణ వర్తమానోఽపిభూయోనజాయతేనభూయః ప్రకృత్యాసంబధ్యతి- అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానలక్షణమపహతపాప్మానమాత్మానం తద్దేహావసానసమయేప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౨౩

మూ॰ ధ్యానేనాత్మనిపశ్యంతికేచిదాత్మానమాత్మనా। అన్యే
సాంఖ్యేనయోగేనకర్మయోగేనచాపరే॥ ౨౪

భా॥ కేచిన్నిష్పన్నయోగా ఆత్మని శరీరేవస్థిత మాత్మానమాత్మనామనసాధ్యానేనయోగేనపశ్యంతి- అన్యేచానిష్పన్నయోగాస్సాంఖ్యేనయోగేనజ్ఞానయోగేన యోగయోగ్యంమనః కృత్వా ఆత్మానంపశ్యంతి- అపరే జ్ఞానయోగానధికారిణస్తదధికారిణశ్చ సుకరోపాయసక్తాః వ్యపదేశ్యాశ్చకర్మయోగేనాంతర్గతజ్ఞానేనమనసా యోగయోగ్యతామాపాద్యాత్మానంపశ్యంతి॥ ౨౪

మూ॰ అన్యేత్వేవమజానంతః శ్రుత్వాన్యేభ్యఉపాసతే। తేపి
చాతితరంత్యేవమృత్యుంశ్రుతిపరాయణాః॥ ౨౫

భా॥ అన్యేతుకర్మయోగాదిష్వాత్మావలోకనసాధనేష్వనధికృతాఅన్యేభ్యస్తత్త్వదర్శిభ్యో జ్ఞానిభ్యః శ్రుత్వా కర్మయోగాదిభిరాత్మానముపాసతే। తేప్యాత్మదర్శనేనమృత్యుమతితరంతి- యేశ్రుతిపరాయణాః శ్రవణమాత్రనిష్ఠాః- ఏతేచశ్రవణనిష్ఠాః పూతపాపాః క్రమేణకర్మయోగాదికమారభ్యాతితరంత్యేవమృత్యుం- అపిశబ్దాచ్చపర్వభేదోవగమ్యతే॥

అ॥ అథప్రకృతిసంసృష్టస్యాత్మనోవివేకానుసంధానప్రకారం వక్తుం సర్వంస్థావరంజంగమంచ సత్వంచిదచిత్సంసర్గజమిత్యాహ ॥

మూ. { యావత్సంజాయతే కించిత్సత్త్వం స్థావరజంగమం । క్షే
త్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగాత్తద్విద్ధి భరతర్షభ ॥ ౨౬ }

భా॥ యావత్ స్థావరజంగమాత్మనా సత్త్వం జాయతే- తావత్ -క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరితరేతరసంయోగాదేవ జాయతే-సంయుక్తమేవ జాయతే నత్వితరేతరవియుక్తమిత్యర్థః॥ ౨౬

మూ. { సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరం। వినశ్య
త్స్వవినశ్యంతం యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥ ౨౭ }

భా॥ ఏవమితరేతరయుక్తేషు సర్వేషు భూతేషు దేవాదివిషమాకారాద్వివిక్తం తత్ర తత్ర తద్దేహేంద్రియమనఃసు ప్రతిపరమేశ్వరత్వేన స్థితమాత్మానం జ్ఞాతృత్వేన సమానాకారం తేషు దేహాదిషు వినశ్యత్సు అవినాశస్వభావేనావినశ్యంతం యః పశ్యతి స పశ్యతి- స ఆత్మానం యథావదవస్థితం పశ్యతి-యస్తు దేవాదివిషమాకారేణాత్మానమపి విషమాకారం జన్మవినాశాదియుక్తం చ పశ్యతి స నిత్యమేవ సంసరతీత్యభిప్రాయః॥ ౨౭

మూ. { సమం పశ్యన్హి సర్వత్ర సమవస్థితమీశ్వరం। న హిన
స్త్యాత్మనాత్మానం తతో యాతి పరాం గతిం॥ ౨౮ }

భా॥ సర్వత్ర దేవాదిశరీరేషు§ తత్తచ్ఛేషిత్వేనాధారతయా నియంతృతయా చావస్థితమీశ్వరమాత్మానం దేవాదివిషమాకారవియుక్తం జ్ఞానైకాకారతయా సమం పశ్యన్నాత్మనా మనసా స్వమాత్మానం న హినస్తి-సంసారాన్మోచయతి-తతస్తస్మాత్ జ్ఞాతృతయా సర్వత్ర సమానాకారదర్శనాత్పరాం గతిం యాతి-గమ్యత ఇతి గతిః పరం గంతవ్యం యథావదవస్థితమాత్మానం ప్రాప్నోతి। దేవాద్యాకారయుక్తతయా సర్వత్ర విషమమాత్మానం పశ్యన్ ఆత్మానం హినస్తి-భవజలధిమధ్యే ప్రక్షిపతి॥ ౨౮

మూ. { ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః। యః ప
శ్యతి తథాత్మానమకర్తారం స పశ్యతి॥ ౨౯ }

భా॥ సర్వాణి కర్మాణి* కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్య

---

§ సమవస్థితమిత్యత్ర ఉపసర్గసామర్థ్యలబ్ధస్థితివైశేష్యం వ్యనక్తి॥ తత్తచ్ఛేషిత్వేనేత్యాదినా ॥ అత ఏవ హి స్థితమిత్యేతావద్విభజ్య నిర్దిష్టం

తదితిపూర్వోక్తనీత్యాప్రకృత్యాక్రియమాణానీతియఃపశ్యతితథాత్మానం జ్ఞానాకారమకర్తారంచయఃపశ్యతి- తస్య ప్రకృతిసంయోగస్తదధిష్ఠానం తజ్జన్యసుఖదుఃఖానుభవశ్చ కర్మరూపాజ్ఞానకృతఇతిచయఃపశ్యతి సఏవాత్మానంయథావదవస్థితంపశ్యతి॥ ౨౯

మూ॰ యదాభూతపృథగ్భావమేకస్థమనుపశ్యతి। తతఏవ చవిస్తారంబ్రహ్మసంపద్యతేతదా॥ ౩౦

భా॥ప్రకృతిపురుషతత్త్వద్వయాత్మకేషుదేవాదిషుసర్వేషుభూతేషుసత్సు తేషాందేవత్వమనుష్యత్వహ్రస్వత్వదీర్ఘత్వాది పృథగ్భావమేకస్థంఏకతత్త్వస్థం ప్రకృతిస్థంయదాపశ్యతి నాత్మస్థం- తతఏవప్రకృతితఏవోత్తరోత్తరపుత్రపౌత్రాదిభేదవిస్తారంచయదాపశ్యతి-తదైవబ్రహ్మసంపద్యతే - అనవచ్ఛిన్నంజ్ఞానైకాకారమాత్మానంప్రాప్నోతీత్యర్థః॥

మూ॰ అనాదిత్వాన్నిర్గుణత్వాత్పరమాత్మాయమవ్యయః।శరీరస్థోపికౌంతేయనకరోతినలిప్యతే॥ ౩౧

భా॥అయంపరమాత్మాదేహేష్వవస్థితస్స్వభావేననిరూపితః-శరీరస్థోప్యనాదిత్వాదనారభ్యత్వాదవ్యయఃవ్యయరహితః - నిర్గుణత్వాత్సత్త్వాదిగుణరహితత్వాత్ నకరోతినలిప్యతే-దేహస్వభావైర్నలిప్యతే॥ ౩౧

అ॥యద్యపినిర్గుణత్వాన్నకరోతి, నిత్యసంయుక్తో దేహస్వభావైః కథంనలిప్యతఇత్యత్రాహ॥

మూ॰ యథాసర్వగతంసౌక్ష్మ్యాదాకాశంనోపలిప్యతే।సర్వత్రావస్థితోదేహేతథాత్మానోపలిప్యతే॥ ౩౨

భా॥యథాఆకాశంసర్వగతమపిసర్వైర్వస్తుభిస్సంయుక్తమపిసౌక్ష్మ్యాత్సర్వవస్తుస్వభావైర్నలిప్యతేతథాత్మాపిసౌక్ష్మ్యాత్సర్వత్రదేవమనుష్యాదౌదేహేవస్థితోపితత్తద్దేహస్వభావైర్నలిప్యతే॥ ౩౨

మూ॰ యథాప్రకాశయత్యేకఃకృత్స్నంలోకమిమంరవిః। క్షేత్రంక్షేత్రీతథాకృత్స్నంప్రకాశయతిభారత॥ ౩౩

భా॥యథైకఆదిత్యస్స్వయాప్రభయాకృత్స్నమిమంలోకంప్రకాశయతి-తథాక్షేత్రమపిక్షేత్రీ మమేదంక్షేత్రమీదృశమితికృత్స్నంబహిరంతశ్చాపాదతలమస్తకంస్వకీయేనజ్ఞానేనప్రకాశయతి- అతఃప్రకా

శ్యాల్లోకాన్ప్రకాశకాదిత్యవద్వేదితృత్వేన వేద్యభూతాదస్మాత్ క్షే
త్రాదత్యంతవిలక్షణోఽయముక్తలక్షణ ఆత్మేత్యర్థః ॥ ౩౩

మూ. { క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరేవమంతరం జ్ఞానచక్షుషా । భూత
ప్రకృతిమోక్షం చ యే విదుర్యాంతి తే పరం ॥ ౩౪ }

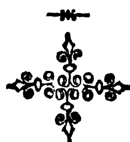
{ ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు
పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృ
ష్ణార్జునసంవాదే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయో
గో నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః. }

భా. ఏవముక్తేన ప్రకారేణ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరంతరం విశేషం వివేక
విషయజ్ఞానాఖ్యేన చక్షుషా యే విదుః భూతప్రకృతిమోక్షం చ - తే పరం
యాంతి - నిర్ముక్తబంధమాత్మానం ప్రాప్నువంతి మోక్ష్యతేఽనేనేతి మోక్షః
అమానిత్వాదికముక్తం మోక్షసాధనమిత్యర్థః - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్వి
వేకవిషయేణోక్తేన జ్ఞానేన తయోర్వివేకం విదిత్వా భూతాకారపరిణతప్ర
కృతిమోక్షోపాయమమానిత్వాదికం చావగమ్య య ఆచరంతి - తే నిర్ముక్త
బంధాః స్వేన రూపేణావస్థిత మనవచ్ఛిన్నజ్ఞానలక్షణమాత్మానం ప్రా
ప్నువంతీత్యర్థః ॥ ౩౪

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీమతే యతిరాజాయ నమః

శ్రియైనమః

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే చతుర్దశాధ్యాయారంభః.

అ॥ త్రయోదశే ప్రకృతిపురుషయోరన్యోన్యసంసృష్టయోః స్వరూపయాథాత్మ్యం విజ్ఞాయామానిత్వాదిభిర్భగవద్భక్త్యనుగృహీతైర్బంధాన్ముచ్యత ఇత్యుక్తం- తత్ర బంధహేతుః పూర్వపూర్వసత్త్వాదిగుణమయసుఖాదిసంగ ఇతిచాభిహితం * కారణంగుణసంగోస్య సదసద్యోనిజన్మస్వితి, అథేదానీం గుణానాం బంధహేతుతాప్రకారో గుణనివర్తనప్రకారశ్చోచ్యతే॥

మూ. శ్రీభగవానువాచ॥ పరంభూయః ప్రవక్ష్యామిజ్ఞానానాం జ్ఞానముత్తమం। యజ్జ్ఞాత్వా మునయస్సర్వే పరాంసిద్ధిమితోగతాః॥ ౧

భా॥ పరం పూర్వోక్తాదన్యత్ప్రకృతిపురుషాంతర్గతమేవ సత్త్వాదిగుణవిషయం జ్ఞానంభూయః ప్రవక్ష్యామి - తచ్చజ్ఞానం సర్వేషాం ప్రకృతిపురుషవిషయజ్ఞానానాముత్తమం-యత్ జ్ఞానంజ్ఞాత్వా సర్వేమునయస్తన్మననశీలాః ఇతస్సంసారమండలాత్పరాంసిద్ధిమవాప్తాః॥ ౧

అ॥ పునరపి తత్ జ్ఞానంఫలేనవిశినష్టి

మూ. § ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాః। సర్గేపినోపజాయంతే ప్రళయేనవ్యథంతిచ॥ ౨

భా॥ ఇదంవక్ష్యమాణంజ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమసాధర్మ్యమాగతాః మత్సామ్యంప్రాప్తాః సర్గేపినోపజాయంతే నసృజికర్మతాంభజంతే- ప్రళయేనవ్యథంతిచ నచసంహృతికర్మతాం॥ ౨

అ॥ అథప్రాకృతానాంగుణానాంబంధహేతుతాప్రకారంవక్తుంసర్వస్యభూతజాతస్యప్రకృతిపురుషసంసర్గజత్వం * యావత్సంజాయతే

---

§ ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్యేతి. పాఠాంతరం.

కించిదిత్యనేనోక్తం భగవతా స్వేనైవకృతమిత్యాహ-

మూ॥ { మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మతస్మిన్గర్భందధామ్యహం ।
సంభవస్సర్వభూతానాంతతోభవతిభారత॥ ౩ }

భా॥కృత్స్నస్యజగతోయోనిభూతంమమమహద్బ్రహ్మయత్తస్మిన్గ
ర్భందధామ్యహం * భూమిరాపోనలోవాయుఃఖంమనోబుద్ధిరేవచ , అ
హంకారఇతీయమ్మేభిన్నాప్రకృతిరష్టధా,అపరేయమితినిర్దిష్టాఽచేతన
ప్రకృతిర్మహదహంకారాదివికారాణాంకారణతయామహద్బ్రహ్మే
త్యుచ్యతే-శ్రుతావపిక్వచిత్ప్రకృతిరపిబ్రహ్మేతినిర్దిశ్యతే*యస్సర్వ
జ్ఞస్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయంతపః,తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నం
చజాయతఇతి*ఇతస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధిమేపరాం,జీవభూతామితిచేత
నపుంజరూపాయాపరాప్రకృతిర్నిర్దిష్టాసేహసకలప్రాణిబీజతయాగర్భ
శబ్దేనోచ్యతే - తస్మిన్నచేతనేయోనిభూతేమహతిబ్రహ్మణిచేతనపుంజ
రూపంగర్భందధామి-అచేతనప్రకృత్యాభోగక్షేత్రభూతయాభోక్తృ
వర్గపుంజభూతాంచేతనప్రకృతింసంయోజయామీత్యర్థః-తతస్తస్మా
త్ప్రకృతిద్వయసంయోగాన్మత్సంకల్పకృతాత్సర్వభూతానాంబ్రహ్మాది
స్తంబపర్యంతానాంసంభవోభవతి॥ ౩

అ॥ కార్యావస్థాపిచిదచిత్ప్రకృతిసంసర్గోమయైవకృతఇత్యాహ॥

మూ॥ { సర్వయోనిషుకౌంతేయమూర్తయస్సంభవంతియాః।
తాసాంబ్రహ్మమహద్యోనిరహంబీజప్రదఃపితా॥ ౪ }

భా॥ సర్వాసు దేవగంధర్వయక్షరాక్షసమనుష్యపశుమృగపక్షిసరీ
సృపాదిషుయోనిషుతత్తన్మూర్తయోయాస్సంభవంతిజాయంతే - తా
సాంబ్రహ్మమహద్యోనిఃకారణం మయాసంయోజితచేతనవర్గామహ
దాదివిశేషాంతావస్థాప్రకృతిఃకారణమిత్యర్థః-అహంబీజప్రదః పితా-
తత్రతత్రచతత్తత్కర్మానుగుణ్యేనచేతనవర్గస్య సంయోజకశ్చాహ
మిత్యర్థః॥ ౪

అ॥ఏవంసర్గాదౌప్రాచీనకర్మవశాదచిత్సంసర్గేణ దేవాదియోని
షుజాతానాంపునఃపునర్దేవాదిభావేనజన్మహేతుమాహ॥

మూ. { సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః। నిబధ్నం
తి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్॥ ౫ }

భా॥ సత్త్వరజస్తమాంసి త్రయో గుణాః ప్రకృతేః స్వరూపానుబంధి
నః స్వభావవిశేషాః ప్రకాశాదికార్యైకనిరూపణీయాః - ప్రకృత్యవస్థా
యామనుద్భూతాః తత్కార్యేషు మహదాదిషూద్భూతాః మహదాదివిశే
షాంతైరారబ్ధదేవమనుష్యాదిదేహసంబంధినమేనం దేహినమవ్యయం స్వ
తో గుణసంబంధానర్హం దేహే వర్తమానం నిబధ్నంతి దేహే వర్తమా
నత్వోపాధినా నిబధ్నంతీత్యర్థః॥ ౫

అ॥ సత్త్వరజస్తమసాం కారం బంధనప్రకారం చాహ॥

మూ. { తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్। సుఖ
సంగేన బధ్నాతి జ్ఞానసంగేన చానఘ॥ ౬ }

భా॥ తత్ర సత్త్వరజస్తమస్సు సత్త్వస్య స్వరూపమీదృశం, నిర్మలత్వా
త్ప్రకాశకం - ప్రకాశసుఖావరణస్వభావరహితతా నిర్మలత్వం - ప్రకాశ
సుఖజననైకాంతస్వభావతయా ప్రకాశసుఖహేతుభూతమిత్యర్థః - ప్రకా
శో వస్తుయాథాత్మ్యావబోధః - అనామయం ఆమయాఖ్యకార్యం న విద్యత
ఇత్యనామయం - ఆరోగ్యతాహేతురిత్యర్థః। ఏష సత్త్వాఖ్యో గుణో దేహిన
మేనం సుఖసంగేన జ్ఞానసంగేన చ బధ్నాతి - పురుషస్య సుఖసంగం జ్ఞానసం
గం చ జనయతీత్యర్థః - జ్ఞానసుఖయోస్సంగే హి జాతే తత్సాధనేషు లౌకి
కవైదికేషు ప్రవర్తతే - తతశ్చ తత్ఫలానుభవసాధనభూతాసు యోనిషు
జాయత ఇతి సత్త్వం సుఖజ్ఞానసంగద్వారేణ పురుషం బధ్నాతి - జ్ఞానసుఖజ
ననం పునరపి తయోస్సంగజననం చ సత్త్వమిత్యుక్తం భవతి॥ ౬

మూ. { రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసంగసముద్భవమ్। తన్నిబ
ధ్నాతి కౌంతేయ కర్మసంగేన దేహినమ్॥ ౭ }

భా॥ రజో రాగాత్మకం రాగహేతుభూతం - రాగో యోషిత్పురుష
యోరన్యోన్యస్పృహా - తృష్ణాసంగసముద్భవం తృష్ణాసంగయోరుద్భవ
స్థానం - తృష్ణాసంగహేతుభూతమిత్యర్థః। తృష్ణా శబ్దాదిసర్వవిషయ
స్పృహా - సంగః పుత్రమిత్రాదిషు సంబంధిషు సంశ్లేషస్పృహా - తథా దేహి

నం కర్మసు క్రియాసు స్పృహాజననద్వారేణ నిబధ్నాతి. క్రియాసు హి స్పృహాయాం యాః క్రియా ఆరభతే దేహీ తాశ్చ పుణ్యపాపరూపా ఇతి తత్ఫలానుభవసాధనభూతాసు యోనిషు జన్మహేతవో భవంతి అతః కర్మసంగద్వారేణ రజో దేహినం నిబధ్నాతి। తదేవం రజో రాగతృష్ణాసంగహేతుః కర్మసంగహేతుశ్చేత్యుక్తం భవతి॥ ౭

మూ. { తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినాం। ప్రమా
దాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత॥ ౮ }

భా॥ జ్ఞానాదన్యదిహాజ్ఞానమభిప్రేతం - జ్ఞానం వస్తుయాథాత్మ్యావబోధః తస్మాదన్యత్తద్విపర్యయజ్ఞానం - తమస్తు వస్తుయాథాత్మ్యవిపరీతవిషయజ్ఞానజం - మోహనం సర్వదేహినాం మోహో విపర్యయజ్ఞానం విపర్యయజ్ఞానహేతురిత్యర్థః - తత్తమః ప్రమాదాలస్యనిద్రాహేతుతయా తద్ద్వారేణ దేహినం నిబధ్నాతి - ప్రమాదః కర్తవ్యాత్కర్మణోఽన్యత్ర ప్రవృత్తిహేతుభూతమనవధానం - ఆలస్యం కర్మస్వనారంభస్వభావః - స్తబ్ధతేతి యావత్ - పురుషస్యేంద్రియప్రవర్తనశ్రాంత్యా సర్వేంద్రియప్రవర్తనోపరతిర్నిద్రా - తత్ర బాహ్యేంద్రియప్రవర్తనోపరమః స్వప్నః - మనసోఽప్యుపరతిస్సుషుప్తిః। ౮

అ॥ సత్త్వాదీనాం బంధద్వారభూతేషు ప్రధానాన్యాహ॥

మూ. { సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత। జ్ఞానమావృ
త్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుత॥ ౯ }

భా॥ సత్త్వం సుఖసంగప్రధానం - రజః కర్మసంగప్రధానం - తమస్తు వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానమావృత్య విపరీతజ్ఞానహేతుతయా కర్తవ్యవిపరీతప్రవృత్తిసంగప్రధానం ౯

అ॥ దేహాకారపరిణతాయాః ప్రకృతేః స్వరూపానుబంధిన స్సత్త్వాదయో గుణాః తే చ స్వరూపానుబంధిత్వేన సర్వే సర్వదా వర్తంత ఇతి పరస్పరవిరుద్ధం కార్యం కథం జనయంతీత్యత్రాహ॥

మూ. { రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత। రజస్సత్త్వం
తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా॥ ౧౦ }

భా॥ యద్యపి సత్త్వాదయస్త్రయః ప్రకృతిసంసృష్టాత్మస్వరూపానుబం

ర్థినః- తథాపి ప్రాచీనకర్మవశాద్దేహోత్పాదనభూతా హేతునైవాన్యో
న్యసత్త్వాదయః పరస్పరసముద్భవాభిభవరూపేణ వర్తంతే - రజస్తమ
సీ కదాచిదభిభూయ సత్త్వముద్రిక్తం వర్తతే- తథా తమస్సత్త్వే అభిభూయ
రజః కదాచిత్ - కదాచిచ్చ రజస్సత్త్వే అభిభూయ తమః॥ ౧౦

అ॥ తచ్చ కార్యోపలబ్ధ్యైవావగచ్ఛేదిత్యాహ॥

మూ. { సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే। జ్ఞా
నం యదా తదా విద్యాద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత॥ ౧౧॥ }

భా॥ సర్వేషు చక్షురాదిషు జ్ఞానద్వారేషు యదా వస్తుయాథాత్మ్యప్ర
కాశే జ్ఞానముపజాయతే- తదా తస్మిన్ దేహే సత్త్వం ప్రవృద్ధమితి విద్యాత్.

మూ. { లోభః ప్రవృత్తిరారంభః కర్మణామశమస్స్పృహా।
రజస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే భరతర్షభ॥ ౧౨॥ }

భా॥ లోభః స్వకీయద్రవ్యస్యాత్యాగశీలతా- ప్రవృత్తిః ప్రయోజనమ
నుద్దిశ్యాపి చలనస్వభావతా- ఆరంభః కర్మణాం- ఫలసాధనభూతానాం క
ర్మణామారంభః అశమః ఇంద్రియాణామనుపరతిః- స్పృహా విషయేచ్ఛా- ఏతా
ని రజసి ప్రవృద్ధే జాయంతే - యదా లోభాదయో వర్తంతే తదా రజః ప్ర
వృద్ధమితి విద్యాదిత్యర్థః॥ ౧౨

మూ. { అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవ చ।
తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే కురునందన॥ ౧౩॥ }

భా॥ అప్రకాశో జ్ఞానానుదయః- అప్రవృత్తిశ్చ స్తబ్ధతా- ప్రమాదః అకా
ర్యప్రవృత్తిఫలమనవధానం- మోహో విపరీతజ్ఞానం- ఏతాని తమసి ప్ర
వృద్ధే జాయంతే- ఏతైస్తమః ప్రవృద్ధమితి విద్యాత్ ॥ ౧౩

---

§ ప్రకాశశబ్దోఽత్ర న ప్రథమాంతః జ్ఞానశబ్దేన పునరుక్తిప్రసంగాత్
ప్రకాశ ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానం జ్ఞానమితి కైశ్చిదుక్తస్య క్లిష్టత్వాత్ - సప్త
మ్యంతత్వే తు జ్ఞానఫలభూతవ్యవహారానుగుణ్యవివక్షయా వా ప్రకా
శస్వరూపాదిపరతయా వా జ్ఞానశబ్దేన మనోవృత్తివివక్షయా వా అన్వయ
ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ వస్తుయాథాత్మ్యప్రకాశే జ్ఞానమితి॥ ఏతే
న ప్రకాశ ఆలోకస్థానీయః జ్ఞానం చక్షుస్థానీయమితి వదంతో నిరస్తాః-

మూ. { యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధే తు ప్రళయం యాతి దేహభృత్ । త
దోత్తమవిదాం లోకానమలాన్ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౪ ॥ }

భా ॥ యదా సత్త్వం ప్రవృద్ధం - తదా సత్త్వే ప్రవృద్ధే దేహభృత్ప్రళయం మరణం యాతి చేదుత్తమవిదాముత్తమతత్త్వవిదా మాత్మయాథాత్మ్యవిదాం లోకాన్ సమూహానమలాన్ మలరహితాన్ అజ్ఞానరహితాన్ ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి - సత్త్వే ప్రవృద్ధే తు మృతః ఆత్మవిదాం కులేషు జనిత్వా ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానసాధనేషు పుణ్యకర్మస్వధికరోతీత్యుక్తం భవతి ॥

మూ ॥ రజసి ప్రళయం గత్వా కర్మసంగిషు జాయతే ॥ ౧౫ ॥

భా ॥ రజసి ప్రవృద్ధే మరణం ప్రాప్య ఫలార్థం కర్మ కుర్వతాం కులేషు జాయతే - తత్ర జనిత్వా స్వర్గాదిఫలసాధనకర్మస్వధికరోతీత్యర్థః ॥

మూ ॥ తథా ప్రలీనస్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే ॥ ౧౫ ॥

భా ॥ తథా తమసి ప్రవృద్ధే మృతో మూఢయోనిషు శ్వసూకరాదియోనిషు జాయతే - సకలపురుషార్థారంభానర్హో జాయత ఇత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥

మూ. { కర్మణస్సుకృతస్యాహుస్సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలం ।
రజసస్తు ఫలం దుఃఖమజ్ఞానం తమసః ఫలం ॥ ౧౬ ॥ }

భా ॥ ఏవం సత్త్వవృద్ధౌ మరణముపగమ్యాత్మవిదాం కులే జాతేనానుష్ఠితస్య సుకృతస్య ఫలాభిసంధిరహితస్య మదారాధనరూపస్య కర్మణః ఫలం పునరపి తతోఽధికసత్త్వజనితం నిర్మలం దుఃఖగంధరహితం భవతీత్యాహుస్సత్త్వగుణపరిణామవిదః । అంత్యకాలప్రవృద్ధస్య రజసస్తు ఫలం ఫలసాధనకర్మసంగికులజన్మ ఫలాభిసంధిపూర్వకకర్మారంభ తత్ఫలానుభవ పునర్జన్మ రజోవృద్ధిఫలాభిసంధిపూర్వకకర్మారంభపరంపరారూపసాంసారికదుఃఖప్రాయమేవేత్యాహుస్తద్గుణయాథాత్మ్యవిదః । అజ్ఞానం తమసః ఫలం - ఏవమంత్యకాలప్రవృద్ధస్య తమసః ఫలమజ్ఞానపరంపరారూపం ॥ ౧౬

అ ॥ తదధికసత్త్వాదిజనితం నిర్మలాదిఫలం కిమిత్యత్రాహ ॥

మూ. { సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ । ప్రమా
దమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చ ॥ ౧౭ ॥ }

భా ॥ ఏవం పరంపరయా జాతాదధికసత్త్వాదాత్మయాథాత్మ్యాపరోక్షరూపం జ్ఞానం జాయతే - తథా ప్రవృద్ధాద్రజసః స్వర్గాది ఫలలోభో,

జాయతే-తథా ప్రవృద్ధాచ్చతమసః ప్రమాదో౽నవధాననిమిత్తాసత్కర్మణిప్రవృత్తిః-తతశ్చమోహో విపరీతజ్ఞానం- తతశ్చాధికతరంతమః-తతశ్చాజ్ఞానంజ్ఞానాభావః॥ ౧౭

మూ. {ఊర్ధ్వంగచ్ఛంతిసత్త్వస్థామధ్యేతిష్ఠంతిరాజసాః।
జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధోగచ్ఛంతితామసాః॥౧౮॥}

భా॥ ఏవముక్తేన ప్రకారేణసత్త్వస్థాఊర్ధ్వంగచ్ఛంతి- క్రమేణసంసారబంధాన్మోక్షంగచ్ఛంతి - రజసస్స్వర్గాదిఫలలోభకరత్వాద్రాజసాఃఫలసాధనభూతంకర్మానుష్ఠాయతత్ఫలమనుభూయపునరపిజనిత్వాతదేవకర్మానుతిష్ఠంతీతిమధ్యేతిష్ఠంతి- పునరావృత్తిరూపతయాదుఃఖప్రాయమేవతత్ -తామసాస్తుజఘన్యగుణవృత్తిస్థా ఉత్తరోత్తర నికృష్టతమోగుణవృత్తిషుస్థితాఅధోగచ్ఛంతి-అంత్యత్వంతత స్తిర్యక్త్వంతతఃక్రిమికీటాదిజన్మస్థావరత్వంతతోపిగుల్మలతాత్వంతతశ్చశిలాకాష్ఠలోష్టతృణాదిత్వంగచ్ఛంతీత్యర్థః॥ ౧౮

అ॥ ఆహారవిశేషైఃఫలాభిసంధిరహితసుకృతవిశేషైశ్చపరంపరయాప్రవర్ధితసత్త్వానాంగుణాత్యయద్వారేణోర్ధ్వగమనప్రకారమాహ॥

మూ. {నాన్యంగుణేభ్యఃకర్తారంయదాద్రష్టానుపశ్యతి।
గుణేభ్యశ్చపరంవేత్తిమద్భావంసో౽ధిగచ్ఛతి॥ ౧౯॥}

భా॥ఏవంసాత్త్వికాహారసేవయాఫలాభిసంధిరహితభగవదారాధనరూపకర్మానుష్ఠానైశ్చరజస్తమసీసర్వాత్మనాభిభూయఉత్కృష్టసత్త్వనిష్ఠోయదా౽యంద్రష్టాగుణేభ్యోన్యంకర్తారం నానుపశ్యతి గుణాఏవస్వానుగుణప్రవృత్తిషుకర్తారఇతిపశ్యతి-గుణేభ్యశ్చపరంవేత్తి-కర్తృభ్యోగుణేభ్యశ్చపరమన్యమాత్మానమకర్తారంవేత్తి- సమద్భావమధిగచ్ఛతి మమయోభావస్తమధిగచ్ఛతి- ఏతదుక్తంభవతి, ఆత్మనస్స్వతః పరిశుద్ధస్వభావస్యపూర్వపూర్వకర్మమూలగుణసంగనిమిత్తంవివిధకర్మసుకర్తృత్వం ఆత్మాస్వతస్త్వకర్తా అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైకాకార ఇత్యేవమాత్మానంయదాపశ్యతితదామద్భావమధిగచ్ఛతీతి॥ ౧౯

అ॥ కర్తృభ్యోగుణేభ్యోన్యమకర్తారమాత్మానంపశ్యన్ భగవద్భావమధిగచ్ఛతీత్యుక్తం, సభగవద్భావఃకీదృశఇత్యత ఆహ॥

మూ॰ గుణానేతానతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్। జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే॥ ౨౦

భా॥ అయందేహీ దేహసముద్భవాన్ దేహాకారపరిణతప్రకృతిసముద్భవాన్ ఏతాన్ సత్త్వాదీన్ త్రీన్ గుణానతీత్య తేభ్యోఽన్యం జ్ఞానైకాకారమాత్మానం సంపశ్యన్ జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్విముక్తోఽమృతమాత్మానమనుభవతి - ఏషమద్భావఇత్యర్థః॥ ౨౦

అ॥ అథగుణాతీతస్యస్వరూపసూచనాచార
ప్రకారంగుణాత్యయహేతుంచపృచ్ఛన్
అర్జునఉవాచ॥

మూ॰ కైర్లింగైస్త్రీన్గుణానేతానతీతో భవతిప్రభో। కిమాచారః కథంచైతాంస్త్రీన్గుణానతివర్తతే॥ ౨౧॥

భా॥ సత్త్వాదీన్ త్రీన్ గుణానేతానతీతః కైర్లింగైః కైర్లక్షణైరుపలక్షితో భవతి- కిమాచారః- కేనాచారేణయుక్తోసౌ- అస్యస్వరూపావగతిలింగభూతాచారఃకీదృశ ఇత్యర్థః కథంచైతాన్ కేనోపాయేన సత్త్వాదీంస్త్రీన్ గుణానతివర్తతే॥ ౨౧

మూ॰ శ్రీభగవానువాచ ॥ ప్రకాశంచప్రవృత్తించ మోహమేవచపాండవ। నద్వేష్టిసంప్రవృత్తాని ననివృత్తానికాంక్షతి॥ ౨౨

భా॥ ఆత్మవ్యతిరిక్తేషువస్తుష్వనిష్టేషుసంప్రవృత్తాని సత్త్వరజస్తమసాంకార్యాణిప్రకాశప్రవృత్తిమోహాఖ్యాని యోనద్వేష్టి తథా ఆత్మవ్యతిరిక్తేష్విష్టేషువస్తుషు తాన్యేవనివృత్తానినకాంక్షతి॥ ౨౨

మూ॰ ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యోనవిచాల్యతే। గుణావర్తంతఇత్యేవయోఽవతిష్ఠతినేంగతే॥ ౨౩.

భా ॥ ఉదాసీనవదాసీనఃగుణవ్యతిరిక్తాత్మావలోకనతృప్త్యాఽన్యత్రోదాసీనవదాసీనః- గుణైర్ద్వేషాకాంక్షాద్వారేణయోనవిచాల్యతే- గుణాఃస్వేషుకార్యేషుప్రకాశాదిషు వర్తంతఇత్యనుసంధాయ యస్తూష్ణీమవతిష్ఠతే- నేంగతే నగుణకార్యానుగుణంచేష్టతే॥ ౨౩

మూ॥ సమదుఃఖసుఖస్స్వస్థస్సమలోష్టాశ్మకాంచనః। తుల్య
ప్రియాప్రియోధీరస్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః ॥ ౨౪ ॥
మానావమానయోస్తుల్యస్తుల్యోమిత్రారిపక్షయోః।
సర్వారంభపరిత్యాగీగుణాతీతస్సఉచ్యతే॥ ౨౫ ॥

భా॥ సమదుఃఖసుఖః సుఖదుఃఖయోస్సమచిత్తః-స్వస్థః స్వస్మిన్ స్థితః స్వాత్మైకప్రియత్వేన తద్వ్యతిరిక్తపుత్రాదిజన్మమరణాదిసుఖదుఃఖయోస్సమచిత్తఇత్యర్థః-తతఏవసమలోష్టాశ్మకాంచనః-తతఏవతుల్యప్రియాప్రియః తుల్యప్రియాప్రియవిషయః-ధీరః ప్రకృత్యాత్మవివేకకుశలః- తతఏవ తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః - ఆత్మని మనుష్యత్వాద్యభిమానకృతగుణాగుణనిమిత్తస్తుతినిందయోః స్వసంబంధానుసంధానేన తుల్యచిత్తః- తత్ప్రయుక్తమానావమానయోః తత్ప్రయుక్తమిత్రారిపక్షయోరపి స్వసంబంధాభావాదేవతుల్యచిత్తః-తథా దేహిత్వప్రయుక్తసర్వారంభపరిత్యాగీ-య ఏవంభూతః సగుణాతీతఉచ్యతే॥ ౨౫

అ॥ అథైవంరూపగుణాత్యయే ప్రధానహేతుమాహ॥

మూ॥ మాంచయోఽవ్యభిచారేణభక్తియోగేనసేవతే। సగు
ణాన్సమతీత్యైతాన్బ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥ ౨౬ ॥

భా॥ *నాన్యంగుణేభ్యః కర్తారమిత్యాదినోక్తేనప్రకృత్యాత్మవివేకానుసంధానమాత్రేణనగుణాత్యయస్సంపత్స్యతే, తస్యానాదికాలప్రవృత్తవిపరీతవాసనాబాధ్యత్వసంభవాత్ - మాం సత్యసంకల్పంపరమకారుణికమాశ్రితవాత్సల్యజలధిమవ్యభిచారేణైకాంత్యవిశిష్టేన భక్తియోగేనయస్సేవతే-ఏతాన్ సత్త్వాదీన్ గుణాన్ దురత్యయానతీత్యబ్రహ్మభూయాయబ్రహ్మత్వాయకల్పతే-బ్రహ్మభావయోగ్యోభవతి-యథావస్థితమాత్మానమమృతమవ్యయంప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౨౬

మూ॥ బ్రహ్మణోహిప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్యచ।
శాశ్వతస్యచధర్మస్యసుఖస్యైకాంతికస్యచ॥ ౨౭ ॥

ఓంతత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే గుణత్రయవిభాగయోగో
నామచతుర్దశోఽధ్యాయః॥ ... ... *

శ్రీకృష్ణాయపరమాత్మనేనమః

భా॥ హి శబ్దో హేతౌ - యస్మాదహమవ్యభిచారిభక్తియోగేన సేవితోఽ-
మృతస్యావ్యయస్య చ బ్రహ్మణః ప్రతిష్ఠా - తథా శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య అతిశ
యితనిత్యైశ్వర్యస్యైకాంతికస్య చ సుఖస్య వాసుదేవస్సర్వమిత్యాదినా
నిర్దిష్టస్య జ్ఞానినః ప్రాప్యస్య సుఖస్యేత్యర్థః - యద్యపి శాశ్వతధర్మశ
బ్దః ప్రాపకవచనః తథాపి పూర్వోత్తరయోః ప్రాప్యరూపత్వేన తత్సాహ
చర్యాదయమపి ప్రాప్యలక్షకః - ఏతదుక్తం భవతి - పూర్వత్ర *దైవీహ్యే
షా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా, మామేవ యే ప్రపద్యంత ఇత్యా
రభ్య గుణాత్యయస్య తత్పూర్వకాక్షరైశ్వర్యభగవత్ప్రాప్తీనాం చ భగవ
త్ప్రపత్త్యేకోపాయతాయాః ప్రతిపాదితత్వా దైకాంతభగవత్ప్రపత్త్యే
కోపాయో గుణాత్యయస్తత్పూర్వకబ్రహ్మభావశ్చేతి॥ ౨౭

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
చతుర్దశోఽధ్యాయః

శ్రీమతే భాష్యకారాయ నమః

శ్రీయై నమః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే పంచదశాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ క్షేత్రాధ్యాయే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞభూతయోః ప్రకృతిపురుషయోః స్వరూపం విశోధ్య విశుద్ధస్యాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైకాకారస్యైవ పురుషస్య ప్రాకృతగుణసంగప్రవాహనిమిత్తో దేవాద్యాకారపరిణతప్రకృతిసంబంధోఽనాదిరిత్యుక్తం- అనంతరే చాధ్యాయే పురుషస్య కార్యకారణోభయావస్థప్రకృతిసంబంధో గుణసంగమూలో భగవతైవ కృత ఇత్యుక్త్వా గుణసంగప్రకారం సవిస్తరం ప్రతిపాద్య గుణసంగనివృత్తిపూర్వకాత్మయాథాత్మ్యావాప్తిశ్చ భగవద్భక్తిమూలేత్యుక్తం, ఇదానీం భజనీయస్య భగవతః క్షరాక్షరాత్మకబద్ధముక్తవిభూతిమత్తాం విభూతిభూతాత్ క్షరాక్షరపురుషద్వయాత్ నిఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానతయాఽత్యంతోత్కర్షేణ విసజాతీయస్య పురుషోత్తమత్వం చ వక్తుమారభతే- తత్ర తావత్ అసంగరూపశస్త్రచ్ఛిన్నబంధాం క్షరాఖ్యవిభూతిం వక్తుం ఛేద్యరూపబంధాకారేణ వితతమచిత్పరిణామవిశేషమశ్వత్థవృక్షాకారం కల్పయన్

శ్రీ భగవానువాచ.

మూ. { ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయం।
ఛందాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్ ॥ ౧॥ }

భా ॥ యం సంసారాఖ్యమశ్వత్థం ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమవ్యయం ప్రాహుశ్శ్రుతయః * ఊర్ధ్వమూలోఽవాక్శాఖ ఏషోఽశ్వత్థస్సనాతనః *ఊర్ధ్వమూలమవాక్శాఖం వృక్షం యో వేద సంప్రతీత్యాద్యాః-సప్తలోకోపరినివిష్టచతుర్ముఖాదిత్వేన తస్యోర్ధ్వమూలత్వం - పృథివీనివాసిసకల నర పశుమృగక్రిమికీటపతంగస్థావరాంతతయాఽధశ్శాఖత్వం అసంగహేతుభూతాత్ అసమ్యగ్జ్ఞానోదయాత్ ప్రవాహరూపేణాచ్ఛేద్యత్వేనావ్యయత్వం- యస్య చాశ్వత్థస్య ఛందాంసి పర్ణాన్యాహుః - ఛందాంసి

శ్రోత్రియః * వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామః * ఐంద్రాగ్నమేకా
దశకపాలం నిర్వపేత్ప్రజాకామ ఇత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితైః కామ్యకర్మ
భిర్వర్ధతేఽయం సంసారవృక్షః ఇతి ఛందాంస్యేవాస్య పర్ణాని- పర్ణైర్హి వృ
క్షో వర్ధతే - యస్తమేవంభూతమశ్వత్థం వేద స వేదవిత్ - వేదో హి సంసా
రవృక్షచ్ఛేదోపాయం వదతి - ఛేద్యవృక్షస్వరూపజ్ఞానం ఛేదనోపాయజ్ఞా
నోపయోగీతి వేదవిదిత్యుచ్యతే॥ ౧

మూ. అధశ్చోర్ధ్వం ప్రసృతాస్తస్య శాఖా గుణప్ర
వృద్ధా విషయప్రవాళాః॥ ౧½॥

భా॥ తస్య మనుష్యాదిశాఖస్య వృక్షస్య తత్తత్కర్మకృతా అపరా
శ్చాధశ్శాఖాః పునరపి మనుష్యపశ్వాదిరూపేణ ప్రసృతా భవంతి - ఊ
ర్ధ్వం చ గంధర్వయక్షదేవాదిరూపేణ ప్రసృతా భవంతి- తాశ్చ గుణప్రవృ
ద్ధాః గుణైస్సత్త్వాదిభిః ప్రవృద్ధాః- విషయప్రవాళాః శబ్దాదివిషయపల్ల
వాః॥౧½॥ అ॥ కథమిత్యత ఆహ॥

మూ. అధశ్చ మూలాన్యనుసంతతాని కర్మానుబం
ధీని మనుష్యలోకే॥ ౨.

భా॥ బ్రహ్మలోకమూలస్యాస్య వృక్షస్య మనుష్యాగ్రస్యాధో మనుష్య
లోకే మూలాన్యనుసంతతాని- తాని చ కర్మానుబం- ధీని § కర్మాణ్యేవాను
బంధీని మూలాన్యధో మనుష్యలోకే చ భవంతీత్యర్థః - మనుష్యత్వావస్థా
యాం కృతైర్హి కర్మభిరధో మనుష్యపశ్వాదయః ఊర్ధ్వం చ దేవాద
యో భవంతి॥ ౨

మూ. న రూపమస్యేహ తథోపలభ్యతే నాంతో న చా
దిర్న చ సంప్రతిష్ఠా॥ ౨½

భా॥ అస్య వృక్షస్య చతుర్ముఖాదిత్వేనోర్ధ్వమూలత్వం తత్సంతాన

---

§ సమానాధికరణసమాసౌచిత్యాత్కర్మణామేవ చ సర్వత్ర మూల
త్వోపపత్తేస్తదనుబంధినాం గుణానామన్యేషాం వా మూలత్వనిర్దేశాయోగ
మభిప్రేత్యాహ ॥ కర్మాణ్యేవానుబంధీనీతి ॥ పురుషమనుబధ్నంతీత్య
నుబంధీని॥

పరంపరయా మనుష్యాగ్రత్వే నాధశ్శాఖత్వం మనుష్యత్వే కృతైః కర్మ-
భిర్మూలభూతైః పునరప్యధశ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతశాఖత్వమితి - యథేదం
రూపం నిర్దిష్టం న తథా సంసారిభిరుపలభ్యతే - మనుష్యోఽహం దేవదత్తస్య
పుత్రో యజ్ఞదత్తస్య పితా తదనురూపపరిగ్రహశ్చేత్యేతావన్మాత్రముపల
భ్యతే - తథాఽస్య వృక్షస్యాంతో వినాశోఽపి గుణమయభోగస్య సంగకృత
ఇతి నోపలభ్యతే - తథాఽస్య గుణసంగ ఏవాదిరితి నోపలభ్యతే - తస్య ప్రతిష్ఠా
చానాత్మన్యాత్మాభిమానరూపమజ్ఞానమితి నోపలభ్యతే § ప్రతితిష్ఠత్యస్మి
న్నేవేతి హ్యజ్ఞానమేవాస్య ప్రతిష్ఠా॥ ౩

మూ. అశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూలమసంగశస్త్రేణ దృఢేన ఛి
త్త్వా ॥౩॥ తతః పదం తత్పరిమార్గితవ్యం యస్మిన్ గతా న నివ
ర్తంతి భూయః॥ ౩

భా ॥ ఏనముక్తప్రకారం సువిరూఢమూలం సుష్ఠు వివిధం రూఢమూల
మశ్వత్థం సమ్యగ్జ్ఞానమూలేన దృఢేన గుణమయభోగాసంగాఖ్యేన శస్త్రేణ
ఛిత్త్వా తతో విషయాసంగాద్ధేతోస్తత్పదం పరిమార్గితవ్యమన్వేషణీ
యం - యస్మిన్ గతా భూయో న నివర్తంతే॥ ౩

అ॥ కథమనాదికాలప్రవృత్తో గుణమయభోగసంగస్తన్మూ
లం చ విపరీతజ్ఞానం నివర్తత ఇత్యత ఆహ॥ *

మూ. తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే యతః ప్రవృత్తిః
ప్రసృతా పురాణీ॥ ౪

భా ॥ అజ్ఞానాదినివృత్తయే తమేవ చాద్యం కృత్స్నస్యాదిభూతం * మ
యాధ్యక్షేణ ప్రకృతిస్సూయతే సచరాచరం, అహం సర్వస్య ప్రభవో మ
త్తస్సర్వం ప్రవర్తతే, మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయేత్యాది

---

§ మూలస్థితిభూమిర్వృక్షస్య ప్రతిష్ఠా - కర్మ చ సంసారవృక్షస్య మూ
లత్వేనోక్తం - తచ్చ *అవిద్యాసంచితం కర్మేతి వచనాదజ్ఞానే స్థితం - తద
ధీనత్వాత్తదనుష్ఠానస్య - మమకారస్యాపి కర్మహేతో రహంకారదోషః
కంద ఇతి సంగ్రహః సంసారవృక్షప్రతిష్ఠేతి॥

ష్యోక్తమాద్యంపురుషమేవశరణం § ప్రపద్యేత్ తమేవశరణంప్రపద్యేత-
యతోయస్మాత్ కృత్స్నస్యస్రష్టురియంగుణమయభోగసంగప్రవృత్తిః-
పురాణీపురాతనీప్రసృతా- ఉక్తంహిమమైవైతత్పూర్వమేవ *దైవీహ్యే
షాగుణమయీమమమాయాదురత్యయా, మామేవయేప్రపద్యంతేమా
యామేతాంతరంతితఇతి † ప్రపద్యేయతఃప్రవృత్తిరితివాపాఠః-తమేవ
చాద్యంపురుషంప్రపద్యశరణముపగమ్య ఇయతః అజ్ఞాననివృత్త్యాదేః కృ
త్స్నస్యైతస్యసాధనభూతాప్రవృత్తిఃపురాణీపురాతనీప్రసృతా-పురా
తనానాంముముక్షూణాంప్రవృత్తిఃపురాణీ - పురాతనాహిముముక్షవో
మామేవశరణముపగమ్యనిర్ముక్తబంధాస్సంజాతాఇత్యర్థః॥ ౪

మూ. నిర్మానమోహాజితసంగదోషా అధ్యాత్మనిత్యావినివృ
త్తకామాః। ద్వంద్వైర్విముక్తాస్సుఖదుఃఖసంజ్ఞైర్గ
చ్ఛంత్యమూఢాఃపదమవ్యయంతత్ ॥ ౫

భా॥ ఏవంమాంశరణముపగమ్యనిర్మానమోహాఃనిర్గతానాత్మ
న్యాత్మాభిమానరూపమోహాః- జితసంగదోషాజితగుణమయభోగసంగాఖ్య
దోషాః - అధ్యాత్మనిత్యాః ఆత్మనియత్ జ్ఞానంతదధ్యాత్మం ఆత్మజ్ఞాననిర
తాః- వినివృత్తతదితరకామాః- సుఖదుఃఖసంజ్ఞైర్ద్వంద్వైశ్చవిముక్తాః-
అమూఢాఆత్మానాత్మస్వభావజ్ఞాః- తదవ్యయంపదంగచ్ఛంతి - అనవచ్ఛి
న్నజ్ఞానాకారమాత్మానంయథావస్థితంప్రాప్నువంతి - మాంశరణముపగ
తానాం మత్ప్రసాదాదేవైతాస్సర్వాః ప్రవృత్తయస్సుశకాస్సిద్ధిపర్యం
తాభవంతీత్యర్థః ౫

మూ. నతద్భాసయతేసూర్యోనశశాంకోనపావకః।య
ద్గత్వాననివర్తంతేతద్ధామపరమంమమ॥ ౬

భా॥ తదాత్మజ్యోతిర్నసూర్యోభాసయతె నశశాంకోనపావకశ్చ -

---

§ ఛందోవదృషీణాంప్రయోగానుమతేః ప్రపద్యేదితిపరస్మైపదం॥

†తత్రహ్యభిమతంపాఠాంతరమర్థాంతరంచాహ॥ప్రపద్యేత్యాదినా॥ఉత్త
మపురుషత్వేవాక్యానన్వయాత్ ఇయతఇతిపదచ్ఛేదః-ఏవంచశంకాయా
స్సావకాశాదిదముత్తరంస్యాదితిభావః - ఇయచ్ఛబ్దస్యాత్రప్రకృతాప్రకృత
సాకల్యపరత్వమాహ॥ అజ్ఞాననివృత్త్యాదేఃకృత్స్నస్యేతి॥

జ్ఞానమేవహి సర్వస్యప్రకాశకం-బాహ్యానితుజ్యోతీంషి విషయేంద్రియ సంబంధవిరోధితమోనిరసనద్వారేణోపకారకాణి - అస్యచ ప్రకాశకో యోగః తద్విరోధిచానాదికర్మ,తన్నివర్తనంచోక్తంభగవత్ప్రపత్తిమూలమసంగాది - యద్గత్వాపునర్న నివర్తంతె తత్పరమంధామ పరమం జ్యోతిఃమమమదీయంమద్విభూతిభూతోమమాంశ ఇత్యర్థః ఆదిత్యాదీనామపిప్రకాశకత్వేనతస్యపరమత్వం- ఆదిత్యాదీనిహిజ్యోతీంషినజ్ఞానజ్యోతిషఃప్రకాశకాని- జ్ఞానమేవసర్వస్యప్రకాశకం॥ ౬

మూ. {మమైవాంశో జీవలోకె జీవభూతస్సనాతనః। మ
నఃషష్ఠానీంద్రియాణి ప్రకృతిస్థానికర్షతి ॥ ౭॥}

భా॥ ఇత్థముక్తస్వరూపస్సనాతనోమమాంశఏవసన్ కశ్చిదనాదికర్మరూపావిద్యావేష్టితోజీవభూతోజీవలోకేవర్తమానోదేవమనుష్యాదిప్రకృతిపరిణామవిశేషశరీరస్థానిమనఃషష్ఠానీంద్రియాణికర్షతి-కశ్చిచ్చపూర్వోక్తేనమార్గేణాస్యాఅవిద్యాయాఃముక్తఃస్వేనరూపేణావతిష్ఠతే-జీవభూతస్త్వతిసంకుచితజ్ఞానైశ్వర్యః కర్మలబ్ధప్రకృతిపరిణామవిశేషరూపశరీరస్థానామింద్రియాణాం మనఃషష్ఠానామీశ్వరస్తానికర్మానుగుణమితస్తతఃకర్షతి॥ ౭

మూ. {శరీరంయదవాప్నోతియచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః। గృ
హీత్వైతానిసంయాతివాయుర్గంధానివాశయాత్ ॥౮॥}

భా॥ యచ్ఛరీరమవాప్నోతి - యస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామతి-తత్రాయమింద్రియాణామీశ్వరః ఏతానీంద్రియాణి భూతసూక్ష్మైస్సహ గృహీత్వాసంయాతి- వాయుర్గంధానివాశయాత్ - యథావాయుఃస్రక్చందనకస్తూరికాద్యాశయాత్ తత్ స్థానాత్ సూక్ష్మావయవైస్సహగంధాన్ గృహీత్వాన్యత్రసంయాతి తద్వదిత్యర్థః॥ ౮

అ॥ కానిపునస్తానీంద్రియాణీత్యత్రాహ॥

మూ. {శ్రోత్రంచక్షుస్స్పర్శనంచరసనంఘ్రాణమేవచ । అ
ధిష్ఠాయమనశ్చాయంవిషయానుపసేవతె॥ ౯॥}

భా॥ ఏతానిమనఃషష్ఠానీంద్రియాణ్యధిష్ఠాయస్వస్వవిషయవృత్త్యనుగుణానికృత్వాతాన్ శబ్దాదీన్ విషయానుపసేవతేఉపభుక్తే॥ ౯

మూ. ఉత్క్రామన్తం స్థితం వాపి భుంజానం వా గుణాన్వితం। వి
మూఢా నానుపశ్యన్తి పశ్యన్తి జ్ఞానచక్షుషః॥ ౧౦।

భా ॥ ఏవం గుణాన్వితం సత్త్వాదిగుణమయప్రకృతిపరిణామవిశేషమను ష్యత్వాదిసంస్థానపిండసంసృష్టం పిండవిశేషాదుత్క్రామన్తం పిండవిశే షేఽవస్థితం వా గుణమయాన్ విషయాన్ భుంజానం వా కదాచిదపి ప్రకృతి పరిణామవిశేషమనుష్యత్వాదిపిండాద్విలక్షణం జ్ఞానైకాకారం విమూఢా నానుపశ్యన్తి - విమూఢాః మనుష్యత్వాదిపిండాకారాత్మాభిమానినః - జ్ఞా నచక్షుషస్తు పిండాత్మవివేకవిషయజ్ఞానవన్తః - సర్వావస్థమేనం వివి క్తాకారమేవపశ్యన్తి॥ ౧౦

మూ. యతన్తో యోగినశ్చైనం పశ్యన్త్యాత్మన్యవస్థితం। య
తన్తోఽప్యకృతాత్మానో నైనం పశ్యన్త్యచేతసః॥ ౧౧॥

భా ॥ మత్ప్రపత్తిపూర్వకం కర్మయోగాదిషు యతమానాస్తైర్నిర్మలాన్తఃకరణా యోగినో యోగాఖ్యేన చక్షుషా ఆత్మని శరీరేఽవస్థిత మపి శరీరాద్వివిక్తం స్వేనరూపేణావస్థితమేనం పశ్యన్తి - యతమానా అప్యకృతాత్మానో మత్ప్రపత్తివిరహిణస్తత ఏవాసంస్కృతమనసః - త త ఏవాచేతసః ఆత్మావలోకనసమర్థచేతోరహితాః - నైనం పశ్యన్తి॥ ౧౧॥

అ॥ ఏవం రవిచంద్రాగ్నీనామిన్ద్రియసన్నికర్షవిరోధిసంతమసనిరస నముఖేనేన్ద్రియానుగ్రాహకతయా ప్రకాశకానాం జ్యోతిష్మతామపిప్ర కాశకం జ్ఞానజ్యోతిరాత్మా ముక్తావస్థో జీవావస్థశ్చ భగవద్విభూతిరిత్యుక్తం *తద్ధామపరమం మమ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన ఇతి, ఇ దానీమచిత్పరిణామవిశేషభూతమాదిత్యాదీనాం జ్యోతిష్మతాం జ్యోతిరపి భగవద్విభూతిరిత్యాహ॥

మూ. యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలం । య
చ్చంద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామకం॥ ౧౨

భా ॥ అఖిలస్య జగతో భాసకమేతేషామాదిత్యాదీనాం యత్తేజస్తన్మ దీయం తేజః- తైస్తైరారాధితేన మయా తేభ్యో దత్తమితి విద్ధి॥ ౧౨

అ ॥ పృథివ్యాశ్చ స్వరూపధారణాధారకత్వశక్తిర్మదీయేత్యాహ ॥

మూ॥ గామావిశ్య చ భూతాని ధారయామ్యహమోజసా॥ ౧౩॥

భా॥ అహం పృథివీమావిశ్య సర్వాణి భూతాన్యోజసా మహా ప్రతిహ
తసామర్థ్యేన ధారయామి॥ ౧౩

మూ॥ పుష్ణామి చౌషధీస్సర్వాస్సోమో భూత్వా రసాత్మకః॥ ౧౩ ॥

భా॥ తథాహమమృతరసమయస్సోమో భూత్వా సర్వౌషధీః పుష్ణామి॥ ౧౩

మూ. { అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః । }
{ ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధం॥ ౧౪. }

భా॥ అహం వైశ్వానరో జాఠరానలో భూత్వా సర్వేషాం ప్రాణినాం
దేహమాశ్రితః తైర్భుక్తం ఖాద్యశోష్యలేహ్యపేయాత్మకం చతుర్విధమ
న్నం ప్రాణాపానవృత్తిభేదసమాయుక్తః పచామి॥ ౧౪

అ॥ అత్ర పరమపురుషవిభూతిభూతౌ సోమవైశ్వానరౌ అహం సోమో
భూత్వా వైశ్వానరో భూత్వేతి తత్సామానాధికరణ్యేన నిర్దిష్టౌ, తయోశ్చ
సర్వస్య భూతజాతస్య పరమపురుషసామానాధికరణ్యనిర్దేశహేతుమాహ

మూ. { సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞాన
మపోహనం చ । వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యో
వేదాంతకృద్వేదవిదేవ చాహం॥ ౧౫ }

భా॥ తయోస్సోమవైశ్వానరయోః సర్వస్య భూతజాతస్య సకలప్ర
వృత్తినివృత్తిమూలజ్ఞానోదయదేశే హృది సర్వం మత్సంకల్పేన నియచ్ఛన్ అ
హమాత్మతయా సన్నివిష్టః- తథాహుశ్శ్రుతయః * అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా
జనానాగ్ం సర్వాత్మా * యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ ... య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మ
నోఽన్తరో యమయతి * పద్మకోశప్రతీకాశగ్ం హృదయం చాప్యధోముఖం
* అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుండరీకం వేశ్మేత్యాద్యాః । స్మృ
తయశ్చ * శాస్తా విష్ణురశేషస్య జగతో యో జగన్మయః। ప్రశాసితారం స
ర్వేషామణీయాంసమణీయసాం॥ యమో వైవస్వతో రాజా యస్తవైష
హృది స్థిత ఇత్యాద్యాః। అతో మత్త ఏవ సర్వేషాం స్మృతిర్జాయతే- స్మృతిః పూ
ర్వానుభూతవిషయమనుభవసంస్కారమాత్రజం జ్ఞానం- జ్ఞానమింద్రియ
లింగాగమయోగజో వస్తునిశ్చయః- సోఽపి మత్తః- అపోహనం చ- అపోహనం
జ్ఞాననివృత్తిః- అపోహనమూహనం వా- ఊహనమూహః- ఊహో నామ

దం ప్రమాణమిత్థం ప్రవర్తితుమర్హతీతి ప్రమాణప్రవృత్త్యర్హతావిషయం సామగ్ర్యాదినిరూపణజన్యం ప్రమాణానుగ్రాహకం జ్ఞానం- సహోహాపోహా మత్త ఏవ- వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః- అతోఽగ్నిసూర్యవాయుసోమేం ద్రాదీనాం మదంతర్యామికత్వేన మదాత్మకత్వాత్తత్ప్రతిపాదనపరై రపిస ర్వైర్వేదైరహమేవ వేద్యః- దేవమనుష్యాదిశబ్దైర్జీవాత్మేవ- వేదాంతకృ త్- వేదానాం *ఇంద్రంయజేతవరుణంయజేతేత్యేవమాదీనామంతః ఫ లం- ఫలేహి తే సర్వే వేదాః పర్యవస్యంతి- అంతకృత్ ఫలకృత్ - వేదోదిత ఫలస్యప్రదాతాచాహమేవేత్యర్థః - తదుక్తం పూర్వమేవ * యోయో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతీత్యారభ్య *లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్హితానితి *అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చేతి చ- వేదవిదేవ చాహం- వేదవిచ్చాహమేవ- ఏవంమదభిధా యినం వేదమహమేవ వేద- ఇతోఽన్యథా యో వేదార్థం బ్రూతే న స వేదవిది త్యభిప్రాయః॥ ౧౫

అ॥ అతో మత్త ఏవ సర్వవేదానాం సారభూతమర్థం శృణు॥

మూ॥ { ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ। క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే॥ ౧౬ }

భా॥ క్షరశ్చాక్షరశ్చేతి ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే ప్రథితౌ- తత్ర క్షరశ బ్దనిర్దిష్టః పురుషో జీవశబ్దాభిలపనీయబ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతక్షరణస్వభావా చిత్సంసృష్టసర్వభూతాని - అత్రాచిత్సంసర్గరూపైకోపాధినా పురుష ఇ త్యేకత్వనిర్దేశః - అక్షరశబ్దనిర్దిష్టః కూటస్థః అచిత్సంసర్గవియుక్తః స్వేన రూపేణావస్థితో ముక్తాత్మా- స త్వచిత్సంసర్గాభావా దచిత్పరిణా మవిశేషబ్రహ్మాదిదేహాసాధారణో న భవతీతి కూటస్థ ఇత్యుచ్యతే- అత్రాప్యే కత్వనిర్దేశో ఽచిద్వియోగరూపైకోపాధినాభిహితః- న హీతః పూర్వమ నాదౌ కాలే ముక్త ఏక ఏవ- యథోక్తం *బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భా వమాగతాః- సర్గేఽపి నోపజాయంతే ప్రళయే న వ్యథంతి చేతి॥ ౧౬

మూ॥ { ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః। యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః॥ ౧౭ }

భా॥ ఉత్తమః పురుషస్తు తాభ్యాం క్షరాక్షరశబ్దనిర్దిష్టాభ్యాం బద్ధము

_క్తపురుషాభ్యామన్యః అర్థాంతరభూతః పరమాత్మేత్యుదాహృతః సర్వాసు శ్రుతిషు-పరమాత్మేతి నిర్దేశాదేవ హ్యస్య ఉత్తమః పురుషో బద్ధముక్తపురుషాభ్యామర్థాంతరభూత ఇత్యవగమ్యతే - కథం, యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్తి- లోక్యత ఇతి లోకః తత్త్రయం లోకత్రయం-అచేతనం తత్సంసృష్టశ్చేతనో ముక్తశ్చేతి ప్రమాణావగమ్యమేతత్త్రయం య ఆత్మతయా ఆవిశ్య బిభర్తి- స తస్మాద్వ్యాప్యాద్భర్తవ్యాచ్చార్థాంతరభూతః - ఇతశ్చార్థాంతరభూతః లోకత్రయాదర్థాంతరభూతః, యతః సోఽవ్యయ ఈశ్వరశ్చ-అవ్యయస్వభావో హ్యవ్యయస్వభావాదచేతనాత్తత్సంబంధేన తదనుసారిణశ్చేతనాదచిత్సంబంధయోగ్యతయా పూర్వసంబంధినో ముక్తాచ్చార్థాంతరభూత ఏవ తథైతస్య లోకత్రయస్యేశ్వరః-ఈశితవ్యాత్తస్మాదర్థాంతరభూతః॥

మూ॥ యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః। అ
తోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః॥ ౧౮॥

భా॥ యస్మాదేవముక్తైస్స్వభావైః క్షరం పురుషమతీతోఽహం-అక్షరాన్ముక్తాదప్యుక్తైర్హేతుభిరుత్కృష్టతమః- అతోఽహం లోకే వేదే చ పురుషోత్తమ ఇతి ప్రథితోఽస్మి- వేదార్థావలోకనాల్లోక ఇతి స్మృతిరిహోచ్యతే- శ్రుతౌ స్మృతౌ చేత్యర్థః - శ్రుతౌ తావత్ * పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుష ఇత్యాదౌ-స్మృతావపి * అంశావతారం పురుషోత్తమస్య హ్యనాదిమధ్యాంతమజస్య విష్ణోరిత్యాదౌ॥ ౧౮

మూ॥ యో మామేవమసమ్మూఢో జానాతి పురుషోత్తమం।
స సర్వవిద్భజతి మాం సర్వభావేన భారత॥ ౧౯॥

భా॥ య ఏవముక్తేన ప్రకారేణ పురుషోత్తమం మామసమ్మూఢో జానాతి- క్షరాక్షరపురుషాభ్యామవ్యయస్వభావతయా వ్యాపనభరణైశ్వర్యాదియోగేన చ విసజాతీయం జానాతి - స సర్వవిత్ మత్ప్రాప్త్యుపాయతయా యద్వేదితవ్యం తత్సర్వం వేద-భజతి మాం సర్వభావేన-యే చ మత్ప్రాప్త్యుపాయతయా మద్భజనప్రకారా నిర్దిష్టాస్తైశ్చ సర్వైర్మద్భజనప్రకారైర్మాం భజతే- సర్వైర్మద్విషయైర్వేదనైర్మమ యా ప్రీతిర్యా చ మమ సర్వైర్మద్విషయైర్భజనైరుభయవిధాపి ప్రీతిరనేన వేదనేన మమ జాయతే॥ ౧౯

అ॥ ఇత్యేతత్పురుషోత్తమత్వ వేదనం పూజయతి॥

మూ॥ {ఇతిగుహ్యతమంశాస్త్రమిదముక్తంమయానఘ। ఏత
ద్బుద్ధ్వాబుద్ధిమాన్స్యాత్ కృతకృత్యశ్చభారత॥౨౦॥}

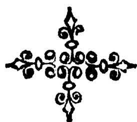
{ఓంతత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే పురాణ పురుషోత్తమ
యోగోనామపంచదశోధ్యాయః. ... ... *}

శ్రీకృష్ణాయపరబ్రహ్మణేనమః

భా॥ ఇత్థంమమపురుషోత్తమత్వప్రతిపాదనంసర్వేషాంగుహ్యానాంగు
హ్యతమమిదంశాస్త్రంత్వమనఘతయాయోగ్యతమఇతికృత్వా మయా
తవోక్తం- ఏతద్బుద్ధ్వాబుద్ధిమాన్స్యాత్కృతకృత్యశ్చ- మాంప్రేప్సునా
ఉపాదేయాయాబుద్ధిస్సాసర్వా ఉపాత్తాస్యాత్ -యచ్చతేనకర్తవ్యంత
త్సర్వంకృతంస్యాదిత్యర్థః-అనేనశ్లోకేనానంతరోక్తంపురుషోత్తమవిషయం
జ్ఞానంశాస్త్రజన్యమేవైతత్సర్వంకరోతి, నతుసాక్షాత్కారరూపమిత్యు
చ్యతే॥ ౨౦

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
పంచదశోధ్యాయః

శ్రీమతేభాష్యకారాయనమః

శ్రియైనమః

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే షోడశాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ అతీతేనాధ్యాయత్రయేణ ప్రకృతిపురుషయోర్వివిక్తయోస్సంసృష్టయోశ్చ యాథాత్మ్యం తత్సంసర్గవియోగయోశ్చ గుణసంగతద్విపర్యయహేతుకత్వం సర్వప్రకారేణావస్థితయోః ప్రకృతిపురుషయోర్భగవద్విభూతిత్వం విభూతిమతో భగవతో విభూతిభూతాదచిద్వస్తునశ్చిద్వస్తునశ్చ బద్ధముక్తోభయరూపా దవ్యయత్వవ్యాపనభరణస్వామ్యైరర్థాంతరతయా పురుషోత్తమత్వేన యాథాత్మ్యం చ వర్ణితం - అనంతరముక్తస్య కృత్స్నస్యార్థస్య స్థేమ్నే శాస్త్రవశ్యతాం వక్తుం శాస్త్రవశ్యతద్విపరీతయోర్దైవాసురసర్గయోర్విభాగం

శ్రీభగవానువాచ.

మూ॥
అభయంసత్త్వసంశుద్ధిర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః। దా
నందమశ్చయజ్ఞశ్చస్వాధ్యాయస్తపఆర్జవం॥ ౧॥
అహింసాసత్యమక్రోధస్త్యాగశ్శాంతిరపైశునం। ద
యాభూతేష్వలోలుప్త్వంమార్దవంహ్రీరచాపలం॥ ౨॥
తేజఃక్షమాధృతిశ్శౌచమద్రోహోనాతిమానితా।
భవంతిసంపదందైవీమభిజాతస్యభారత॥ ౩

భా॥ ఇష్టానిష్టవియోగసంయోగరూపస్య దుఃఖస్య హేతుదర్శనజం దుఃఖం భయం తన్నివృత్తిరభయం - సత్త్వసంశుద్ధిః సత్త్వస్యాంతఃకరణస్య రజస్తమోభ్యామసంస్పృష్టత్వం - జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపవివేకనిష్ఠా - దానం న్యాయార్జితధనస్య పాత్రే ప్రతిపాదనం - దమః మనసో విషయేభ్యో నివృత్తిసంశీలనం - యజ్ఞః ఫలాభిసంధిరహితభగవదారాధనరూపమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానం - స్వాధ్యాయః సవిభూతేర్భగవత

స్తదారాధనప్రకారస్య చ ప్రతిపాదకః కృత్స్నో వేద ఇత్యనుసంధాయ వే
దాభ్యాసనిష్ఠా- తపః § కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణద్వాదశ్యుపవాసాదేర్భగవ
త్ప్రీణనకర్మయోగ్యతాపాదనస్య కరణం - ఆర్జవం మనోవాక్కాయక
ర్మవృత్తీనామేకనిష్ఠతా పరేషు- అహింసా పరపీడావర్జనం - సత్యం
యథాదృష్టార్థగోచరభూతహితవాక్యం-అక్రోధః- పరపీడాఫలచిత్తవికా
రరహితత్వం-త్యాగః ఆత్మహితప్రత్యనీకపరిగ్రహవిమోచనం-శాంతిః ఇం
ద్రియాణాం విషయప్రావణ్యనిరోధసంశీలనం-అపైశునం పరానర్థకరవా
క్యానివేదనాకరణం - దయా భూతేషు-సర్వభూతేషు దుఃఖాసహిష్ణుత్వం
†అలోలుప్త్వం అలోలుపత్వం-అలోలుత్వమితి వా పాఠః-విషయేషు నిస్స్పృ
హత్వమిత్యర్థః-మార్దవం అకాఠిన్యం-సాధుజనసంశ్లేషార్హతేత్యర్థః
హ్రీః అకార్యకరణే వ్రీడా-అచాపలం స్పృహణీయవిషయసన్నిధావచంచ
లత్వం. తేజః దుర్జనైరనభిభవనీయత్వం-క్షమా పరనిమిత్తపీడానుభవేఽపి పరే
షు తం ప్రతి చిత్తవికారరహితతా- ధృతిః మహత్యామప్యాపది కృత్యకర్త
వ్యతాధారణం. శౌచం బాహ్యాంతరకరణానాం కృత్యయోగ్యతా శా
స్త్రీయా- అద్రోహః పరేష్వనుపరోధః - పరేషు స్వచ్ఛందవృత్తినిరోధ
రహితత్వమిత్యర్థః - నాతిమానితా అస్థానే గర్వోఽతిమానిత్వం తద్రహిత
తా- ఏతే గుణా దైవీం సంపదమభిజాతస్య భవంతి- దేవసంబంధినీ సంపత్
దైవీ- దేవా భగవదాజ్ఞానువృత్తిశీలాః తేషాం సంపత్ సా చ భగవదాజ్ఞా
నువృత్తిరేవ- తామభిజాతస్య తామభిముఖీకృత్య జాతస్య తాం నిర్వర్త
యితుం జాతస్య భవంతీత్యర్థః॥ ౩

---

§ శాస్త్రీయభోగసంకోచస్తప ఇతి లక్షితే తద్విశేషానుదాహరతి॥ కృ
చ్ఛ్రేతి॥ *పః భుక్తేన నక్తేన తథైవాయాచితేన చ, ఉపవాసేన దానేన న నిర్ద్వా
దశికో భవేదిత్యాదివిహితద్వాదశీసమారాధనార్థైకాదశ్యుపవాసోఽత్ర ద్వా
దశ్యుపవాస ఉక్తః- యద్వా తిథివ్రతేషు తిథిద్వయవ్రతే చ ద్వాదశ్యుపవా
సోఽప్యస్త్యేవ॥ † లుపిధాతో యఙ్లుగంతే క్విపి కృతే లోలుబితి వ
కారాంతం పదం-అచి కృతే తు లోలుప ఇతి-తద్వ్యంజయతి- అలోలుప్త్వమ
లోలుపత్వమితి - లూఞ్ ఛేదన ఇతి ధాతోః లోలూ ఇతి యఙ్లుగంతం - తత్ర
ఛాందసం హ్రస్వమభిప్రేత్యాహ-అలోలుత్వమితి వా పాఠ ఇతి॥

మూ. దంభో దర్పోఽతిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ। అ
జ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సంపదమాసురీం॥ ౪

భా॥ దంభో ధార్మికత్వఖ్యాపనాయ ధర్మానుష్ఠానం- దర్పః కృత్యాకృత్యావివేకకరో విషయానుభవనిమిత్తో హర్షః - అతిమానశ్చ స్వవిద్యాభిజనాననుగుణోఽభిమానః- క్రోధః పరపీడాఫలచిత్తవికారః - పారుష్యం సాధూనాముద్వేగకరః స్వభావః-అజ్ఞానం పరావరతత్త్వకృత్యాకృత్యావివేకః- ఏతే స్వభావా ఆసురీం సంపదమభిజాతస్య భవంతి - అసురా భగవదాజ్ఞాతివృత్తిశీలాః॥ ౪

మూ॥ దైవీసంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీ మతా॥ ౫॥

భా ॥ దైవీ మదాజ్ఞానువృత్తిరూపా సంపత్ విమోక్షాయ బంధాన్ముక్తయే భవతి- క్రమేణ మత్ప్రాప్తయే భవతీత్యర్థః- ఆసురీ మదాజ్ఞాతివృత్తిరూపా సంపన్నిబంధాయ భవతి - అధోగతిప్రాప్తయే భవతీత్యర్థః॥ ౫

అ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా స్వప్రకృత్యనిర్ధారణాదతిభీతాయార్జునాయైవమాహ॥

మూ॥ మా శుచః సంపదం దైవీమభిజాతోఽసి పాండవ॥ ౫॥

భా॥ శోకం మా కృథాః- త్వం తు దైవీం సంపదమభిజాతోఽసి-పాండవ-ధార్మికాగ్రేసరస్య హి పాండోస్తనయస్త్వమిత్యభిప్రాయః॥ ౫

మూ. ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మిన్ దైవ ఆసుర ఏవ చ। దై
వో విస్తరశః ప్రోక్త ఆసురం పార్థ మే శృణు॥ ౬॥

భా॥ అస్మిన్ కర్మలోకే - కర్మకరాణాం భూతానాం సర్గో ద్వివిధో దైవశ్చాసురశ్చేతి - సర్గ ఉత్పత్తిః ప్రాచీనపుణ్యపాపరూపకర్మవశాద్భగవదాజ్ఞానువృత్తితద్విపరీతకరణాయోత్పత్తికాల ఏవ విభాగేన భూతాన్యుత్పద్యంత ఇత్యర్థః- తత్ర దైవస్సర్గో విస్తరశః ప్రోక్తః-దేవానాం మదాజ్ఞానువృత్తిశీలానాముత్పత్తిర్యదాచారకరణార్థా స ఆచారః కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగరూపో విస్తరశః ప్రోక్తః- అసురాణాం సర్గశ్చ యదాచారార్థః తమాచారం మే శృణు మత్సకాశాచ్ఛృణు॥ ౬

మూ. ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ జనా న విదురాసురాః। న శౌ
చం నాపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే॥ ౭॥

భా॥ ప్రవృత్తించనివృత్తించాభ్యుదయసాధనం మోక్షసాధనంచ వైదికంధర్మం మాసురానవిదుఃనజానంతి- శౌచంవైదికకర్మయోగ్యత్వం శాస్త్రసిద్ధం- తద్బాహ్యామాంతరంచాసురేషునవిద్యతే- నాపిచాచారః- తద్బాహ్యాంతరశౌచంయోగసంధ్యావందనాదినాఆచారేణజాయతేసోప్యాచారస్తేషునవిద్యతే - యథోక్తం *సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమనర్హస్సర్వకర్మస్వితి- తథాసత్యంచతేషునవిద్యతే - యథాజ్ఞానంభూతహితరూపభాషణం తేషునవిద్యతే॥ ౭

అ॥ కించ॥

మూ॥ {అసత్యమప్రతిష్ఠం తేజగదాహురనీశ్వరం। అపరస్పరసంభూతం §కిమన్యత్కామహైతుకం॥౮}

భా॥ అసత్యం-జగదేతత్సత్యశబ్దనిర్దిష్టబ్రహ్మకార్యతయా బ్రహ్మాత్మకమితినాహుః- అప్రతిష్ఠం-తథాబ్రహ్మణిప్రతిష్ఠితమితినవదంతి - బ్రహ్మణానం తేనధృతాహిపృథివీసర్వాంల్లోకాన్బిభర్తి- యథోక్తం * తేనేయంనాగవర్యేణశిరసావిధృతామహీ,బిభర్తిమాలాంలోకానాం సదేవాసురమానుషామితి-అనీశ్వరంసత్యసంకల్పేనపరేణబ్రహ్మణా సర్వేశ్వరేణ మయైతన్నియమితమితిచనవదంతి*అహం సర్వస్యప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతఇతిహ్యుక్తం-వదంతిచైవం-అపరస్పరసంభూతంకిమన్యత్,యోషిత్పురుషయోఃపరస్పరసంబంధేన జాతమిదంమనుష్యపశ్వాదికముపలభ్యతే- అనేవంభూతంకిమన్యదుపలభ్యతే కించిదపినోపలభ్యతఇత్యర్థః-అతస్సర్వమిదంజగత్ కామహైతుకమితి॥ ౮

మూ॥ {ఏతాందృష్టిమవష్టభ్యనష్టాత్మానోల్పబుద్ధయః। ప్రభవంత్యుగ్రకర్మాణఃక్షయాయజగతోఽశుభాః॥౯॥}

భా॥ ఏతాందృష్టిమవష్టభ్యావలంబ్యనష్టాత్మానఃఅదృష్టదేహాతిరిక్తాత్మానః అల్పబుద్ధయః ఘటాదివత్ జ్ఞేయభూతేదేహేజ్ఞాతృత్వేన దేహవ్యతిరిక్తఆత్మోపలభ్యతఇతివివేకాకుశలాః ఉగ్రకర్మాణః సర్వేషాంహింసకాః జగతఃక్షయాయప్రభవంతి॥ ౯

§ కిమన్యత్కామహైతుకమితిశాంకరఃపాఠః.

మూ. { కామమాశ్రిత్య దుష్పూరం దంభమానమదాన్వితాః। మోహాద్గృహీత్వాఽసద్గ్రాహాన్ప్రవర్తంతేఽశుచివ్రతాః॥ ౧౦ }

భా॥ దుష్పూరం దుష్ప్రాపవిషయం కామమాశ్రిత్య తత్సాధయిష్యామో మోహాదజ్ఞానాత్ - అసద్గ్రాహాన్ అన్యాయగృహీతపరిగ్రహాన్ గృహీత్వా అశుచివ్రతాః అశాస్త్రవిహితవ్రతయుక్తాః - దంభమానమదాన్వితాః ప్రవర్తంతే॥ ౧౦

మూ. { చింతామపరిమేయాం చ ప్రళయాంతాముపాశ్రితాః। కామోపభోగపరమా ఏతావదితి నిశ్చితాః॥ ౧౧ }

భా॥ అద్యశ్వో వా మమ మూర్ఛవశ్చింతాం అపరిమేయాం అపరిచ్ఛేద్యాం ప్రళయాంతాం ప్రాకృతప్రళయావధికసాధ్యవిషయాముపాశ్రితాః - తథా కామోపభోగపరమాః కామోపభోగ ఏవ పరమపురుషార్థ ఇతి మన్వానాః - ఏతావదితి నిశ్చితాః ఇతోఽధికః పురుషార్థో న విద్యత ఇతి సంజాతనిశ్చయాః॥

మూ. { ఆశాపాశశతైర్బద్ధాః కామక్రోధపరాయణాః। ఈహంతే కామభోగార్థమన్యాయేనార్థసంచయాన్॥ ౧౨ }

భా॥ ఆశాపాశశతైః ఆశాఖ్యపాశశతైర్బద్ధాః - కామక్రోధపరాయణాః కామక్రోధైకనిష్ఠాః - కామభోగార్థమన్యాయేనార్థసంచయాన్ ప్రతీహంతే॥ ౧౨

మూ. ఇదమద్య మయా లబ్ధమిమం ప్రాప్స్యే మనోరథం ॥ ౧౩

భా॥ ఇదం క్షేత్రపుత్రాదికం సర్వం మయా మత్సామర్థ్యేనైవ లబ్ధం నాదృష్టాదినా - ఇమం చ మనోరథమహమేవ ప్రాప్స్యే నాదృష్టాదిసహితః॥

మూ. ఇదమస్తీదమపి మే భవిష్యతి పునర్ధనం ॥ ౧౩

భా॥ ఇదం ధనం చ మత్సామర్థ్యేన లబ్ధం మే అస్తి - ఇదమపి పునర్మే మత్సామర్థ్యేనైవ భవిష్యతి॥ ౧౩

మూ. అసౌ మయా హతశ్శత్రుర్హనిష్యే చాపరానపి ॥ ౧౪

భా॥ అసౌ మయా బలవతా హతశ్శత్రుః - అపరానపి శత్రూనహం శూరో ధీరశ్చ హనిష్యే కిమత్ర మందభాగ్యైర్దుర్బలైః పరికల్పితేనాదృష్టపరికరేణ॥

అ॥ తథా చ

మూ. ఈశ్వరోఽహమహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్ సుఖీ॥ ౧౪

భా॥ ఈశ్వరోహంస్వాధీనోహం-అన్యేషాంచాహమేవనియంతా- అహంభోగీస్వతఏవాహంభోగీ నాదృష్టాదిభిః-సిద్ధోహం స్వతస్సిద్ధోహం నకస్మాచ్చిదదృష్టాదేః-తథా స్వతఏవబలవాన్ స్వతఏవసుఖీ॥ ౧౪

మూ. ఆఢ్యోభిజనవానస్మి కోన్యోస్తి సదృశో మయా ॥ ౧౫

భా॥ అహంస్వతశ్చాఢ్యోస్మి అభిజనవానస్మి స్వతఏవోత్తమకులేప్రసూతోస్మి- అస్మింల్లోకేమయాసదృశఃకోన్యస్స్వసామర్థ్యలబ్ధసర్వవిభవోవిద్యతే॥ ౧౫

మూ. యక్ష్యేదాస్యామి మోదిష్యఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః ।౧౫

భా॥ అహంస్వయమేవయక్ష్యేదాస్యామి మోదిష్యేఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః ఈశ్వరానుగ్రహనిరపేక్షేణస్వేనైవయాగదానాదికంకర్తుంశక్యమిత్యజ్ఞానవిమోహితామన్యంతే॥ ౧౫

మూ. అనేకచిత్తవిభ్రాంతా మోహజాలసమావృతాః । ప్రసక్తాః కామభోగేషుపతంతినరకేఽశుచౌ॥ ౧౬

భా॥ అదృష్టేశ్వరాదిసహకారకృతేస్వేనైవసర్వంకర్తుంశక్యమితికృత్వా ఏవంకుర్యామేతత్కుర్యా మన్యత్కుర్యామిత్యనేకచిత్తవిభ్రాంతాఃఏవంరూపేణమోహజాలేనసమావృతాః కామభోగేషుప్రకర్షేణసక్తాః-మధ్యేమృతాఃఅశుచౌనరకేపతంతి॥ ౧౬

మూ. ఆత్మసంభావితాస్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః ॥౧౭

భా॥ఆత్మనైవసంభావితాః-ఆత్మనైవాత్మానంసంభావయంతీత్యర్థః స్తబ్ధాఃపరిపూర్ణంమన్యమానానకించిత్కుర్వాణాః-కథం- ధనమానమదాన్వితాః ధనేనవిద్యాభిజనాభిమానేనచజనితమదాన్వితాః ॥ ౧౭

మూ. యజంతేనామయజ్ఞైస్తేదంభేనావిధిపూర్వకం॥౧౭

భా॥ నామయజ్ఞైర్నామప్రయోజనైర్యష్టేతినామ మాత్రప్రయోజనైర్యజ్ఞైర్యజంతే-తదపిదంభేనహేతునాయష్టృత్వఖ్యాపనాయావిధిపూర్వకంఅయథాచోదనంయజంతే॥ ౧౭

ఆ॥ తేచేదృగ్భూతాయజంతఇత్యాహ॥

మూ. అహంకారంబలందర్పంకామంక్రోధంచసంశ్రితాః। మామాత్మపరదేహేషుప్రద్విషంతోభ్యసూయకాః ॥ ౧౮

భా॥ అనన్యాపేక్షోఽహమేవ సర్వం కరోమీత్యేవం రూపమహంకారమాశ్రితాః-తథా సర్వస్యకరణేఽనుద్బలమేవపర్యాప్తమితిచబలం-అతోమత్సదృశో నకశ్చిదస్తీతి చ దర్పం-ఏవంభూతస్య మమ కామాః సమాత్రేణ సర్వం సంపత్స్యత ఇతి కామం-మమ యే అనిష్టకారిణస్తాన్ సర్వాన్ హనిష్యామీతి చ క్రోధం-ఏవమేతాన్ సంశ్రితాః స్వదేహేషు పరదేహేషు చావస్థితం సర్వస్య కారయితారం పురుషోత్తమం మామభ్యసూయకాః ప్రద్విషంతః-కుయుక్తిభిర్మత్ స్థితౌ దోషమావిష్కుర్వంతో మామసహమానా అహంకారాదికాన్ సంశ్రితా యాగాదికం సర్వం క్రియాజాతం కుర్వత ఇత్యర్థః॥

మూ. { తానహంద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు ॥ ౧౯ }

భా॥ య ఏవం మాం ద్విషంతి తాన్ క్రూరాన్ నరాధమానశుభానహమజస్రం సంసారేషు జన్మజరామరణాదిరూపేణ పరివర్తమానేషు సంతానేషు-తత్రాప్యాసురీష్వేవ యోనిషు క్షిపామి-మదానుకూల్య ప్రత్యనీకేష్వేవ జన్మసు క్షిపామి-తత్తజ్జన్మ ప్రాప్త్యనుగుణ ప్రవృత్తి హేతుభూతబుద్ధిషు క్రూరాస్వహమేవ సంయోజయామీత్యర్థః॥ ౧౯

మూ. { ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని । మామప్రాప్యైవ కౌంతేయ తతో యాంత్యధమాం గతిం ॥ ౨౦ }

భా॥ మదానుకూల్యప్రత్యనీకజన్మాపన్నాః-పునరపి జన్మని జన్మని మూఢాః మద్విపరీతజ్ఞానా మామప్రాప్యైవ అస్తి భగవాన్ సర్వేశ్వరో వాసుదేవ ఇతి జ్ఞానమప్రాప్య తతస్తతో జన్మనోఽధమామేవ గతిం యాంతి॥ ౨౦

అ॥ § అస్యాసురస్వభావస్యాత్మనాశస్య మూలహేతుమాహ

మూ. { త్రివిధం నరకస్యైతద్ద్వారం నాశనమాత్మనః । కామః క్రోధస్తథా లోభస్తస్మాదేతత్త్రయం త్యజే † ౨౧ }

భా॥ అస్యాసురస్వభావరూపస్య నరకస్యైతత్ త్రివిధం ద్వారం తచ్చాత్మనో నాశనం- కామః క్రోధో లోభ ఇతి-త్రయాణాం స్వరూపం పూర్వమే

---

§ యథావస్థితస్యాత్మనోఽప్రాప్తిరేవ హ్యాత్మనాశః న చాసురస్వభావ ప వేత్యభిప్రాయేణాహ॥ ఆసురస్వభావస్యాత్మనాశస్యేతి॥ † త్రయం త్యజేదితి-పా॥

వ వ్యాఖ్యాతం-ద్వారం మార్గః- హేతురిత్యర్థః- తస్మాదేతత్త్రయం త్య
జ-తస్మాదతిఘోరనరకహేతుత్వాత్ కామక్రోధలోభనామైతత్త్రితయం
దూరతః పరిత్యజ॥ ౨౧

మూ॰ ఏతైర్విముక్తః కౌంతేయ తమోద్వారైస్త్రిభిర్నరః
ఆచరత్యాత్మనశ్శ్రేయస్తతో యాతి పరాం గతిం॥ ౨౨

భా॥ ఏతైః కామక్రోధలోభైస్తమోద్వారైః మద్విపరీతజ్ఞానహేతుభిర్విముక్తో నర ఆత్మనః శ్రేయ ఆచరతి - లబ్ధమద్విషయజ్ఞానో మదానుకూల్యే ప్రయతతే-తతో మామేవ పరాం గతిం యాతి॥ ౨౨

అ॥ శాస్త్రానాదరోఽస్య నరకస్య ప్రధాన హేతురిత్యాహ ॥

మూ॰ యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః। న స సిద్ధి
మవాప్నోతి న సుఖం న పరాం గతిం ॥ ౨౩

భా॥ శాస్త్రం వేదాః-విధిరనుశాసనం- వేదాఖ్యం మదనుశాసనముత్సృజ్య యః కామకారతో వర్తతే-స్వచ్ఛందానుగుణమార్గేణ వర్తతే- న స సిద్ధిమవాప్నోతి-న కామప్యాముష్మికీం సిద్ధిమవాప్నోతి-న సుఖం కించిదవాప్నోతి-న పరాం గతిం-కుతః పరాం గతిం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౨౩

మూ॰ తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ ।
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి॥ ౨౪

ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే దైవాసురసంపద్విభాగ
యోగో నామ షోడశోఽధ్యాయః. ... ... *

భా॥ తస్మాత్కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ ఉపాదేయానుపాదేయవ్యవస్థాయాం శాస్త్రమేవ తవ ప్రమాణం-ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణాద్యుపబృంహితా వేదాః యదేవ పురుషోత్తమాఖ్యం పరం తత్త్వం తత్ప్రీణనరూపం తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతం చ కర్మావబోధయంతి తచ్ఛాస్త్రవిధానోక్తం తత్త్వం కర్మ చ జ్ఞాత్వా యథావదన్యూనాతిరిక్తం విజ్ఞాయ కర్తుం త్వమర్హసి తదేవోపాదాతుమర్హసి॥ ౨౪

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
షోడశోఽధ్యాయః

శ్రీమతే యతిపరిబృఢాయ నమః

శ్రియైనమః

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే సప్తదశాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ దైవాసురవిభాగోక్తిముఖేన ప్రాప్యతత్త్వజ్ఞానం తత్ప్రాప్త్యుపాయజ్ఞానం చ వేదైకమూలమిత్యుక్తం, ఇదానీమశాస్త్రవిహితస్యాసురత్వేనాఫలత్వం శాస్త్రవిహితస్య చ గుణతస్త్రైవిధ్యం శాస్త్రసిద్ధస్య లక్షణం చోచ్యతే। తత్రాశాస్త్రవిహితస్య నిష్ఫలత్వమజానన్ అశాస్త్రవిహితే శ్రద్ధాసంయుక్తే యాగాదౌ సత్త్వాదినిమిత్తఫలభేదబుభుత్సయార్జునః పృచ్ఛతి॥

అర్జున ఉవాచ.

మూ. యే శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః।
తేషాం నిష్ఠా తు కా కృష్ణ సత్త్వమాహో రజస్తమః॥ ౧

భా॥ శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య శ్రద్ధయాన్వితా యే యజంతే తేషాం నిష్ఠా కా- కిం సత్త్వం ఆహోస్విద్రజః అథ తమః- నిష్ఠా స్థితిః- స్థీయతేఽస్మిన్నితి స్థితిః సత్త్వాదిరేవ నిష్ఠేత్యుచ్యతే- తేషాం కిం సత్త్వే స్థితిః కిం వా రజసి కిం వా తమసీత్యర్థః॥ ౧

అ॥ ఏవం పృష్టో భగవాన అశాస్త్రవిహితశ్రద్ధాయాస్తత్పూర్వకస్య చ యాగాదేర్నిష్ఫలత్వం హృది నిధాయ శాస్త్రీయస్యైవ యాగాదేర్గుణతస్త్రైవిధ్యం ప్రతిపాదయితుం శాస్త్రీయశ్రద్ధాత్రైవిధ్యం తావదాహ॥

శ్రీభగవానువాచ॥

మూ. త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం సా స్వభావజా। సా
త్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు॥ ౨

భా॥ సర్వేషాం దేహినాం శ్రద్ధా త్రివిధా భవతి- సా చ స్వభావజా- స్వభావస్సాధారణో భావః- ప్రాచీనవాసనానిమిత్తస్తత్తదుచిత విశే

షః - యత్రరుచిస్తత్రశ్రద్ధాజాయతే - శ్రద్ధాహిస్వాభిమతంసాధయ
త్యేతదితివిశ్వాసపూర్వికాసాధనేత్వరా- వాసనారుచిశ్చశ్రద్ధాచాత్మధ
ర్మాఃగుణసంసర్గజాః- తేషామాత్మధర్మాణాంవాసనాదీనాంజనకాః
దేహేంద్రియాంతఃకరణవిషయగతాధర్మాః శాస్త్రైకనిరూపణీయాః-
సత్త్వాదయోగుణాః- సత్త్వాదిగుణయుక్తదేహాద్యనుభవఇత్యర్థః - తత
శ్చేయంశ్రద్ధాసాత్త్వికీరాజసీతామసీచేతిత్రివిధా - తామిమాంశ్రద్ధాం
శృణు- సాశ్రద్ధాయత్స్వభావాతంస్వభావంశృణ్విత్యర్థః॥ ౨

మూ. { సత్త్వానురూపాసర్వస్యశ్రద్ధాభవతిభారత।శ్రద్ధా
మయోఽయంపురుషోయోయచ్ఛ్రద్ధస్సఏవసః॥ ౩. }

భా॥ సత్త్వమంతఃకరణం సర్వస్యపురుషస్యాంతఃకరణానురూపాశ్ర
ద్ధాభవతి- అంతఃకరణంయాదృశగుణయుక్తం తద్విషయాశ్రద్ధాజాయ
తఇత్యర్థః - సత్త్వశబ్దఃపూర్వోక్తానాందేహేంద్రియాదీనాం ప్రదర్శనా
ర్థః- శ్రద్ధామయోఽయంపురుషః శ్రద్ధామయః శ్రద్ధాపరిణామః - యోయ
చ్ఛ్రద్ధః- యఃపురుషోయాదృశ్యాశ్రద్ధయాయుక్తః- సఏవసః- సతాదృ
శశ్రద్ధాపరిణామః- పుణ్యకర్మవిషయేశ్రద్ధాయుక్తశ్చేత్ పుణ్యకర్మఫ
లసంయుక్తోభవతీతిశ్రద్ధాప్రధానఃఫలసంయోగఇత్యుక్తంభవతీతి॥ ౩

అ॥ తదేవవివృణోతి॥

మూ. { యజంతేసాత్త్వికాదేవాన్యక్షరక్షాంసిరాజసాః।ప్రే
తాన్భూతగణాంశ్చాన్యేయజంతేతామసాజనాః॥ ౪ }

భా॥ సత్త్వగుణప్రచురాఃసాత్త్వికాశ్శ్రద్ధయాయుక్తాదేవాన్యజంతే
దుఃఖాసంభిన్నోత్కృష్టసుఖహేతుభూతదేవయాగవిషయా శ్రద్ధా సా
త్త్వికీత్యుక్తంభవతి- రాజసాయక్షరక్షాంసియజంతే-అన్యేతామసాజనాః
ప్రేతాన్భూతగణాన్యజంతే- దుఃఖసంభిన్నాల్పసుఖజననీరాజసీశ్రద్ధా
దుఃఖప్రాయాత్యల్పసుఖజననీతామసీత్యర్థః॥ ౪

అ॥ ఏవంశాస్త్రీయేష్వేవయాగాదిషుశ్రద్ధాయుక్తేషు గుణతఃఫలవి
శేషః అశాస్త్రీయేషుతపోయాగప్రభృతిషుమదనుశాసనవిపరీతత్వేన న
కశ్చిదపిసుఖలవః అపిత్వనర్థఏవేతిహృదినిహితంవ్యంజయన్నాహ॥

మూ. అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యంతే యే తపో జనాః। దంభాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః॥ ౫ ॥
కర్శయంతశ్శరీరస్థం భూతగ్రామమచేతసః। మాం చైవాంతశ్శరీరస్థం తాన్విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్॥ ౬ ॥

భా॥ అశాస్త్రవిహితమతిఘోరమపి తపో యే జనాస్తప్యంతే-ప్రదర్శనార్థమిదం-అశాస్త్రవిహితం బహ్వాయాసం యాగాదికం యే కుర్వతే దంభాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః శరీరస్థం పృథివ్యాది భూతసమూహం కర్శయంతో మదంశభూతం జీవం చాంతశ్శరీరస్థం కర్శయంతో యే తప్యంతే-యాగాదికం చ కుర్వతే-తానాసురనిశ్చయాన్విద్ధి- అసురాణాం నిశ్చయ ఆసురో నిశ్చయః-అసురా హి మదాజ్ఞావిపరీతకారిణః-మదాజ్ఞావిపరీతకారిత్వాత్తేషాం సుఖలవసంబంధో న విద్యతే అపి త్వనర్థవ్రాతే పతంతీతి పూర్వమేవోక్తం *పతంతి నరకేఽశుచావితి॥ ౬

అ॥ అథ ప్రకృతమేవ శాస్త్రీయేషు యజ్ఞాదిషు గుణతో విశేషం ప్రపంచయతి-తత్రాహారమూలత్వాత్సత్త్వాదివృద్ధేరాహారత్రైవిధ్యం ప్రథమముచ్యతే *అన్నమయం హి సోమ్య మనః *ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిరితి హి శ్రూయతే॥

మూ. ఆహారస్త్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః। యజ్ఞస్తపస్తథా దానం తేషాం భేదమిమం శృణు॥ ౭ ॥

భా॥ ఆహారోఽపి సర్వస్య ప్రాణిజాతస్య సత్త్వాదిగుణత్రయాన్వయేన త్రివిధః ప్రియో భవతి- తథైవ యజ్ఞోఽపి త్రివిధః-తథా తపో దానం చ - తేషాం భేదమిమం శృణు- తేషామాహారయజ్ఞతపోదానానాం సత్త్వాదిభేదేనేమముచ్యమానం భేదం శృణు॥ ౭

మూ. ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః। రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారాస్సాత్త్వికప్రియాః॥ ౮ ॥

భా॥ సత్త్వగుణోపేతస్య సత్త్వమయా ఆహారాః ప్రియా భవంతి- సత్త్వమయాశ్చాహారా ఆయుర్వివర్ధనాః - పునరపి సత్త్వస్య వివర్ధనాః- సత్త్వమంతఃకరణం - అంతఃకరణకార్యం జ్ఞానమిహ సత్త్వశబ్దేనోచ్యతే * సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమితి సత్త్వస్య జ్ఞానవృద్ధిహేతుత్వాత్ - ఆహారోఽపి

సత్వమయోజ్ఞానవివృద్ధిహేతుః- తథాబలారోగ్యయోరపివివర్ధనాఃసు
ఖప్రీత్యోరపివివర్ధనాః- పరిణామకాలేస్వయమేవసుఖస్యవివర్ధనాః-త
థాప్రీతిహేతుభూతకర్మారంభద్వారేణప్రీతివర్ధనాః- రస్యాఃమధురరసో
పేతాః-స్నిగ్ధాఃస్నేహయుక్తాః-స్థిరాఃస్థిరపరిణామాః,హృద్యారమణీయ
విశేషాః-ఏవంవిధాస్సత్వమయాఆహారాస్సాత్వికస్యపురుషస్యప్రియాః

మూ॥ కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః । ఆహా
రారాజసస్యేష్టాదుఃఖశోకామయప్రదాః॥ ౯॥

భా॥ కటురసాఅమ్లరసాలవణోత్కటాఅత్యుష్ణాఅతితీక్ష్ణాఃరూక్షాఃవిదా
హినశ్చేతి కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః - అతిశైత్యాతితై
క్ష్ణ్యాదినాదురుపయోగాస్తీక్ష్ణాః-శోషకరారూక్షాః- తాపకరావిదాహి
నః- ఏవంవిధాఆహారారాజసస్యేష్టాః- తేచరజోమయత్వాద్దుఃఖశోకా
మయవర్ధనాఃరజోవర్ధనాశ్చ॥ ౯

మూ॥ యాతయామంగతరసంపూతిపర్యుషితంచయత్ ।ఉ
చ్ఛిష్టమపిచామేధ్యంభోజనంతామసప్రియం॥ ౧౦॥

భా॥ యాతయామంచిరకాలావస్థితం - గతరసంత్యక్తస్వాభావికర
సం-పూతిదుర్గంధోపేతం- పర్యుషితంకాలాంతరాపత్త్యారసాంతరాప
న్నం-ఉచ్ఛిష్టంగుర్వాదిభ్యోన్యేషాంభుక్తశిష్టం- అమేధ్యంఅయజ్ఞార్హం
అయజ్ఞశిష్టమిత్యర్థః - ఏవంవిధంతమోమయంభోజనంతామసప్రియంభ
వతి- భుజ్యతఇత్యాహారఏవభోజనం పునశ్చతమసోవర్ధనం-అతోహితైషి
భిస్సత్వవివృద్ధయేసాత్వికాహారఏవసేవ్యః॥ ౧౦

మూ॥ అఫలాకాంక్షిభిర్యజ్ఞోవిధిదృష్టోయఇజ్యతే। యష్ట
వ్యమేవేతిమనస్సమాధాయససాత్వికః ॥ ౧౧॥

భా॥ ఫలాకాంక్షారహితైఃపురుషైర్విధిదృష్టశ్శాస్త్రదృష్టః మంత్ర
ద్రవ్యక్రియాదిభిర్యుక్తోయష్టవ్యమేవేతిభగవదారాధనత్వేనస్వయంప్ర
యోజనతయా యష్టవ్యమితిమనస్సమాధాయయోయజ్ఞఇజ్యతే - స
సాత్వికః॥ ౧౧

మూ॥ అభిసంధాయతుఫలందంభార్థమపిచైవయః। ఇ
జ్యతేభరతశ్రేష్ఠ తంయజ్ఞంవిద్ధిరాజసం॥ ౧౨॥

భా॥ ఫలాభిసంధియుక్తైర్దంభగర్వాభ్యాయశ్చఫలశ్చయోయజ్ఞఇజ్యతే తంయజ్ఞంరాజసంవిద్ధి॥ ౧౨

మూ. {విధిహీనమసృష్టాన్నంమంత్రహీనమదక్షిణం । శ్రద్ధా విరహితంయజ్ఞంతామసంపరిచక్షతే॥ ౧౩}

భా॥ విధిహీనం బ్రాహ్మణోక్తిహీనం-సదాచారయుక్తైర్విద్వద్భిర్బ్రాహ్మణైర్యజస్వేత్యుక్తిహీనమిత్యర్థః - అసృష్టాన్నమచోదితద్రవ్యం - మంత్రహీనమదక్షిణంశ్రద్ధావిరహితంచ యజ్ఞంతామసంపరిచక్షతే ॥

అ॥ అథతపసోగుణతస్త్రైవిధ్యంవక్తుం తస్యశరీరవాఙ్మనోభిస్సమ్పాద్యతయాస్వరూపభేదంతావదాహ॥

మూ. {దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనంశౌచమార్జవం । బ్రహ్మచర్యమహింసాచశారీరంతపఉచ్యతే॥ ౧౪}

భా॥ దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞానాంపూజనం- శౌచంతీర్థస్నానాదికం - ఆర్జవంయథామనశ్శారీరవృత్తం- బ్రహ్మచర్యం యోషిత్సుభోగ్యతాబుద్ధియుక్తేక్షణాదిరహితత్వం - అహింసాఅప్రాణిపీడా - ఏతచ్ఛారీరంతపఉచ్యతే॥ ౧౪

మూ. {అనుద్వేగకరంవాక్యంసత్యంప్రియహితంచయత్ । స్వాధ్యాయాభ్యసనంచైవవాఙ్మయంతపఉచ్యతే॥ ౧౫}

భా॥ పరేషామనుద్వేగకరంసత్యంప్రియహితంచయద్వాక్యంస్వాధ్యాయాభ్యసనంచేత్యేతద్వాఙ్మయంతపఉచ్యతే ॥ ౧౫

మూ. {మనఃప్రసాదస్సౌమ్యత్వంమౌనమాత్మవినిగ్రహః । భావసంశుద్ధిరిత్యేతత్తపోమానసముచ్యతే॥ ౧౬}

భా॥ మనఃప్రసాదోమనసఃక్రోధాదిరహితత్వం - సౌమ్యత్వంమనసఃపరేషామభ్యుదయప్రావణ్యం - మౌనంమనసావాక్ప్రవృత్తినియమనం ఆత్మవినిగ్రహఃమనోవృత్తేర్ధ్యేయవిషయేఅవస్థాపనం - భావసంశుద్ధిరాత్మవ్యతిరిక్తవిషయచింతారహితత్వం-ఏతన్మానసంతపః॥ ౧౬

మూ. {శ్రద్ధయాపరయాతప్తంతపస్తత్త్రివిధంనరైః । అఫలాకాంక్షిభిర్యుక్తైస్సాత్త్వికంపరిచక్షతే॥ ౧౭}

భా॥ అఫలాకాంక్షిభిః ఫలాకాంక్షారహితైః - యుక్తైః పరమపురుషా
రాధనరూపమిదమితిచింతాయుక్తైః నరైః పరయాశ్రద్ధయాయత్త్రివిధంత
పః కాయవాఙ్మనోభిస్తప్తంతత్సాత్వికంపరిచక్షతే॥ ౧౭

మూ॥ సత్కారమానపూజార్థంతపోదంభేనచైవయత్। క్రి
యతేతదిహప్రోక్తంరాజసంచలమధ్రువం॥ ౧౮

భా॥ మనసాఆదరస్సత్కారః- వాచాప్రశంసామానం - శారీరోనమ
స్కారాదిః పూజా-ఫలాభిసంధిపూర్వకంసత్కారాద్యర్థంచ దంభేన
హేతునాయత్తపఃక్రియతేతదిహరాజసంప్రోక్తం-స్వర్గాదిఫలసాధన
త్వేనాస్థిరత్వాచ్చలమధ్రువం-చలత్వంపాతభయేనచలనహేతుత్వం అ
ధ్రువత్వంతుయిష్ణుత్వం॥ ౧౮

మూ॥ మూఢగ్రాహేణాత్మనోయత్పీడయాక్రియతేతపః। పర
స్యోత్సాదనార్థంవాతత్తామసముదాహృతం॥ ౧౯

భా॥ మూఢా అవివేకినః-మూఢగ్రాహేణ మూఢైః కృతేనఅభినివేశేన
ఆత్మనశ్శక్త్యాదికమపరీక్ష్యాత్మపీడయాయత్తపఃక్రియతే- పరస్యోత్సాద
నార్థంచయత్క్రియతే తత్తామసముదాహృతం॥ ౧౯

మూ॥ దాతవ్యమితియద్దానందీయతేనుపకారిణే। దేశేకాలేచ
పాత్రేచతద్దానంసాత్వికంస్మృతం॥ ౨౦

భా॥ ఫలాభిసంధిరహితందాతవ్యమితిదేశేకాలేపాత్రేచానుపకారిణె
యద్దానందీయతే-తద్దానంసాత్వికంస్మృతం॥ ౨౦

మూ॥ యత్తుప్రత్యుపకారార్థంఫలముద్దిశ్యవాపునః। దీయ
తేచపరిక్లిష్టంతద్రాజసముదాహృతం॥ ౨౧

భా॥ ప్రత్యుపకారకటాక్షగర్భంఫలముద్దిశ్యచ పరిక్లిష్టమకల్యాణద్ర
వ్యకంయద్దానందీయతేతద్రాజసముదాహృతం॥ ౨౧

మూ॥ అదేశకాలేయద్దానమపాత్రేభ్యశ్చదీయతే। అసత్కృ
తమవజ్ఞాతంతత్తామసముదాహృతం॥ ౨౨

భా॥ అదేశకాలె అపాత్రేభ్యశ్చయద్దానందీయతే-అసత్కృతం పా
దప్రక్షాళనాదిగౌరవరహితం-అవజ్ఞాతంసావజ్ఞంఅనుపచారయుక్తంయ

ద్దీయతే తత్తామసముదాహృతం॥ ౨౨

అ॥ ఏవం వైదికానాం యజ్ఞతపోదానానాం సత్త్వాదిగుణభేదేన త్రైవిధ్యముక్తం, ఇదానీం తస్యైవ వైదికస్య యజ్ఞాదేః ప్రణవసంయోగేన తత్సచ్ఛబ్దవ్యపదేశ్యతయా చ లక్షణముచ్యతే॥

మూ॥ ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః । బ్రాహ్మణాస్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా ॥ ౨౩

భా॥ ఓమ్ తత్ సదితి త్రివిధోఽయం నిర్దేశః శబ్దో బ్రహ్మణః స్మృతః- బ్రహ్మణోఽన్వయీ భవతి- బ్రహ్మ చ వేదః- వేదశబ్దేన వైదికం కర్మోచ్యతే - వైదికం యజ్ఞాదికం- యజ్ఞాదికం కర్మ ఓం తత్సదితి శబ్దాన్వితం భవతి - ఓమితి శబ్దస్యాన్వయో వైదికకర్మాంగత్వేన ప్రయోగాదౌ ప్రయుజ్యమానతయా- తత్సదితి శబ్దయోరన్వయః పూజ్యత్వాయవాచకతయా- తేన త్రివిధేన శబ్దేనాన్వితా బ్రాహ్మణా వేదాన్వయినస్త్రైవర్ణికాః- వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ పురా విహితాః పురా మయైవ నిర్మితా ఇత్యర్థః॥ ౨౩

అ॥ త్రయాణామోంతత్సదితి శబ్దానామన్వయప్రకారో వర్ణ్యతే ప్రథమమోమితి శబ్దస్యాన్వయప్రకారమాహ॥

మూ॥ తస్మాదోమిత్యుదాహృత్య యజ్ఞదానతపః క్రియాః । ప్రవర్తంతే విధానోక్తాస్సతతం బ్రహ్మవాదినాం ॥ ౨౪

భా॥ తస్మాద్బ్రహ్మవాదినాం వేదవాదినాం త్రైవర్ణికానాం యజ్ఞదానతపః క్రియాః విధానోక్తాః వేదవిధానోక్తాః- ఆదావోమిత్యుదాహృత్య సతతం సర్వదా ప్రవర్తంతే- వేదాశ్చోమిత్యుదాహృత్యారభ్యంతే- ఏవం వేదానాం వైదికానాంచ యజ్ఞాదీనాం కర్మణామోమితి శబ్దాన్వయో వర్ణితః- ఓమితి శబ్దాన్విత వేదధారణాత్తదన్విత యజ్ఞాదికర్మకరణాచ్చ బ్రాహ్మణశబ్దనిర్దిష్టానాం త్రైవర్ణికానామప్యోమితి శబ్దాన్వయో వర్ణితః॥ ౨౪

అ॥ అథైతేషాం తదితి శబ్దాన్వయప్రకారమాహ ॥

మూ॥ తదిత్యనభిసంధాయ ఫలం యజ్ఞతపః క్రియాః । దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియంతే మోక్షకాంక్షిభిః॥ ౨౫

భా॥ఫలమనభిసంధాయ వేదాధ్యయనయజ్ఞతపోదానక్రియాః మోక్షకాంక్షిభిస్త్రైవర్ణికై ర్యాః క్రియంతే తాః బ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయతయా బ్రహ్మవాచినా తదితిశబ్దేన నిర్దేశ్యాః * సవః కః కిం య త్తత్పదమనుత్తమమితి తచ్ఛబ్దో హి బ్రహ్మవాచీ ప్రసిద్ధః - ఏవం వేదాధ్యయనయజ్ఞాదీనాం మోక్షసాధనభూతానాం తచ్ఛబ్దనిర్దేశ్యతయా తదితిశబ్దాన్వయ ఉక్తః - త్రైవర్ణికానామపి తథావిధవేదాధ్యయనాద్యనుష్ఠానాదేవ తచ్ఛబ్దాన్వయ ఉపపన్నః ॥ ౨౫

అ॥ అథైషాం సచ్ఛబ్దాన్వయప్రకారం వక్తుం లోకే సచ్ఛబ్దస్య వ్యుత్పత్తిప్రకారమాహ॥

మూ॥ సద్భావే సాధుభావే చ సదిత్యేతత్ప్రయుజ్యతే। ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ యుజ్యతే॥ ౨౬

భా॥ సద్భావే విద్యమానతాయాం - సాధుభావే *కల్యాణభావే చ - సర్వవస్తుషు సదిత్యేతత్పదం ప్రయుజ్యతే లోకవేదయోః - తథా కేన చిత్పురుషేణానుష్ఠితే లౌకికే ప్రశస్తే కల్యాణే కర్మణి సతి - మేదమితి సచ్ఛబ్దో యుజ్యతే - ప్రయుజ్యత ఇత్యర్థః॥ ౨౬

మూ॥ యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిస్సదితి చోచ్యతే। కర్మ చైవ తదర్థీయం సదిత్యేవాభిధీయతే॥ ౨౭

భా॥ అతో వైదికానాం త్రైవర్ణికానాం యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః కల్యాణతయా సదిత్యుచ్యతే - కర్మ చ తదర్థీయం త్రైవర్ణికార్థీయం యజ్ఞదానాదికం సదిత్యేవాభిధీయతే - తస్మాద్వేదా వైదికాః కర్మాణి బ్రాహ్మణశబ్దనిర్దిష్టాస్త్రైవర్ణికాశ్చ ఓంతత్సదితిశబ్దాన్వయరూపలక్షణేన అవేదేభ్యశ్చావైదికేభ్యశ్చ వ్యావృత్తా వేదితవ్యాః॥ ౨౭

---

*కల్యాణభావ ఇతి॥ తచ్ఛబ్దాన్వయే మోక్షకాంక్షిభిరితి విశేషణాదిహ తు ప్రశస్తే కర్మణీతి ప్రశస్తతామాత్రనిమిత్తవచనాత్ మోక్షేతరపురుషార్థసాధనలక్షణతయా సచ్ఛబ్దోత్ర వృత్త్యాద్యత ఇతి భావః॥

మూ. {అశ్రద్ధయాహుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్ ।
అసదిత్యుచ్యతే పార్థ న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహ ॥ ౨౮ }

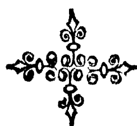
{ ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగో నామ సప్తదశోఽధ్యాయః. ... * }

శ్రీకృష్ణాయ పరమాత్మనే నమః.

భా ॥ అశ్రద్ధయా కృతం శాస్త్రీయమపి హోమాదికమసదిత్యుచ్యతే- కుతః, న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహ- న మోక్షాయ న సాంసారికాయ చ ఫలాయేతి॥ ౨౮

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
సప్తదశోఽధ్యాయః

శ్రీమత్సంయమిచక్రవర్తినే నమః

శ్రీరస్తు —

శ్రీయైనమః

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

శ్రీమద్గీతాభాష్యే అష్టాదశాధ్యాయప్రారంభః

అ॥ అతీతేనాధ్యాయద్వయేనాభ్యుదయనిశ్శ్రేయససాధనభూతం వైదికమేవయజ్ఞతపోదానాదికంకర్మ నాన్యత్ - వైదికస్యచకర్మణస్సామాన్యలక్షణం ప్రణవాన్వయః - తత్ర మోక్షాభ్యుదయసాధనయోర్భేదస్తత్సచ్ఛబ్దనిర్దేశ్యత్వేన - మోక్షసాధనంచకర్మ ఫలాభిసంధిరహితం యజ్ఞాదికం తదారంభశ్చసత్వోద్రిక్తాద్భవతి సత్వవృద్ధిశ్చసాత్వికాహారసేవయేత్యుక్తం - అనంతరంమోక్షసాధనతయానిర్దిష్టయోస్త్యాగసన్న్యాసయోరైక్యం త్యాగస్యచస్వరూపం భగవతిసర్వేశ్వరేచసర్వకర్మణాంకర్తృత్వానుసంధానం సత్వరజస్తమసాంకార్యవర్ణనేన సత్వగుణస్యావశ్యోపాదేయత్వం స్వవర్ణోచితానాంకర్మణాంపరమపురుషారాధనభూతానాం పరమపురుషప్రాప్తినిర్వర్తనప్రకారః కృత్స్నస్యగీతాశాస్త్రస్యసారార్థోభక్తియోగఇత్యేతేప్రతిపాద్యంతే - తత్ర తావత్త్యాగసన్న్యాసయోః పృథక్త్వైకత్వనిర్ణయాయ స్వరూపనిర్ణయాయచార్జునఃపృచ్ఛతి॥

అర్జునఉవాచ.

మూ. సన్న్యాసస్యమహాబాహో తత్త్వమిచ్ఛామివేదితుం। త్యాగస్యచహృషీకేశపృథక్కేశినిషూదన॥౧॥

భా॥ త్యాగసన్న్యాసౌహి మోక్షసాధనతయావిహితౌ *నకర్మణా నప్రజయాధనేనత్యాగేనైకేఅమృతత్వమానశుః ... వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాస్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్వాః, తేబ్రహ్మలోకేతుపరాంతకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యంతిసర్వేఇత్యాదిషు - అస్యసన్న్యాసస్యత్యాగస్యచతత్త్వంయాథాత్మ్యంపృథగ్వేదితుమిచ్ఛామి - అయమభి

పార్థియః - కిమేతౌ సన్న్యాసత్యాగశబ్దౌ పృథగర్థౌ ఉతైకార్థావేవ యదా పృథగర్థౌ తదానయోః పృథక్త్వేన స్వరూపం వేదితుమిచ్ఛామి ఏకత్వేపి తత్స్వరూపం వక్తవ్యమితి॥ ౧

అథానయోరేకమేవ స్వరూపం తచ్చేదృశమితి నిర్ణేతుం వాదివిప్రతిపత్తిం దర్శయన్

శ్రీభగవానువాచ.

మూ. { కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః ।
సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహుస్త్యాగం విచక్షణాః ॥ ౨॥ }

భా॥ కేచన విద్వాంసః కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం స్వరూపత్యాగం సన్న్యాసం విదుః- కేచిచ్చ విచక్షణాః నిత్యానాం నైమిత్తికానాం కామ్యానాంచ సర్వేషాం కర్మణాం ఫలత్యాగమేవ మోక్షశాస్త్రేషు త్యాగశబ్దార్థ ఇతి ప్రాహుః - తత్ర శాస్త్రీయత్యాగః కామ్యకర్మస్వరూపవిషయః సర్వకర్మఫలవిషయ ఇతి వివాదం ప్రదర్శయన్ ఏకత్ర సన్న్యాసశబ్దమితరత్ర త్యాగశబ్దం ప్రయుక్తవాన్- అతస్త్యాగసన్న్యాసశబ్దయోరేకార్థత్వమంగీకృతమితి జ్ఞాయతే- తథా *నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమేతి త్యాగశబ్దేనైవ నిర్ణయవచనాత్ *నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే। మోహాత్తస్య పరిత్యాగః (తామసః పరికీర్తితః *అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలం।) భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతు సన్న్యాసినాం క్వచిదితి పరస్పరపర్యాయతాదర్శనాచ్చ తయోరేకార్థత్వం ప్రతీయత ఇతి నిశ్చీయతే॥ ౨

మూ॥ త్యాజ్యం దోషవదిత్యేకే కర్మ ప్రాహుర్మనీషిణః॥ ౨౪॥

భా॥ ఏకే మనీషిణః కాపిలా వైదికాశ్చ తన్మతానుసారిణో రాగాదిదోషవద్బంధకత్వాత్ సర్వం యజ్ఞాదికర్మ ముముక్షుణా త్యాజ్యమితి ప్రాహుః॥

మూ॥ యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యమితి చాపరే। ౩॥

భా॥ అపరే పండితా యజ్ఞాదికం కర్మ న త్యాజ్యమితి ప్రాహుః॥ ౩

మూ॥ నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ॥ ౩౪॥

భా॥ తత్రైవం వాదివిప్రతిపన్నే త్యాగే త్యాగవిషయం నిశ్చయం మత్తః శృణు।

మూ॥ త్యాగోహిపురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః॥ ౪॥

భా॥ త్యాగః క్రియమాణేష్వేవ వైదికేషు కర్మసు ఫలవిషయతయా కర్మవిషయతయా కర్తృత్వవిషయతయా చ పూర్వమేవ హి మయా త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః* మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా। నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వర ఇతి కర్మజన్యం స్వర్గాదికం ఫలం మమ న స్యాదితి ఫలత్యాగః- మదీయఫలసాధనతయా మదీయమిదం కర్మేతి కర్మణి మమతాయాః పరిత్యాగః కర్మవిషయస్త్యాగః- సర్వేశ్వరే కర్తృత్వానుసంధానేనాత్మనః కర్తృతాత్యాగః కర్తృత్వవిషయస్త్యాగః॥ ౪

మూ॥ యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్ ॥ ౪½॥

భా ॥ యజ్ఞదానతపః ప్రభృతి వైదికం కర్మ ముముక్షుణా న కదాచిదపి త్యాజ్యం- అపి త్వా ప్రయాణాదహరహః కార్యమేవ॥ ౪½

అ॥ కుతః॥

మూ॥ యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్॥ ౫॥

భా॥ యజ్ఞదానతపః ప్రభృతీని వర్ణాశ్రమసంబంధీని కర్మాణి మనీషిణాం మననశీలానాం పావనాని - మననముపాసనం - ముముక్షూణాం యావజ్జీవముపాసనం కుర్వతాముపాసననిష్పత్తివిరోధి ప్రాచీనకర్మవినాశనానీత్యర్థః॥ ౫

మూ. {ఏతాన్యపి తు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ। క
ర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మతముత్తమం॥ ౬॥}

భా ॥ యస్మాన్మనీషిణాం యజ్ఞదానతపః ప్రభృతీని పావనాని తస్మాదుపాసనవదేతాన్యపి యజ్ఞాదికర్మాణి మదారాధనరూపాణి సంగం కర్మణి మమతాం ఫలాని చ త్యక్త్వా అహరహరాప్రయాణాదుపాసననిర్వృత్తయే ముముక్షుణా కర్తవ్యానీతి మమ నిశ్చితముత్తమం మతం॥ ౬

మూ, {నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే।
మోహాత్తస్య పరిత్యాగస్తామసః పరికీర్తితః॥ ౭.}

భా ॥ నియతస్య నిత్యనైమిత్తికస్య మహాయజ్ఞాదేః కర్మణస్సన్న్యాసస్త్యాగో నోపపద్యతే * శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యేదకర్మణ ఇతి శరీ

రయా తాత్రియాపవాసిద్ధేః-శరీరయాత్రాహియజ్ఞశిష్టాశనేన నిర్వర్త్య
మానా సమ్యగ్జ్ఞానాయ ప్రభవతి- అన్యథా * తే త్వఘం భుంజతే పాపా ఇ
త్యయజ్ఞశిష్టాఘరూపాశనాప్యాయనం మనసో విపరీతజ్ఞానాయ భవతి* అ
న్నమయం హి సోమ్య మన ఇత్యన్నేన హి మన ఆప్యాయతే* ఆహారశుద్ధౌ స
త్త్వశుద్ధిస్సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః* స్మృతిలంభే సర్వగ్రంథీనాం విప్రమో
క్ష ఇతి బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపం జ్ఞానమాహారశుద్ధ్యాయత్తం శ్రూయ
తే-తస్మాన్మహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికం కర్మ ఆప్రయాణాత్ బ్రహ్మజ్ఞా
నాయైవోపాదేయమితి తస్య త్యాగో నోపపద్యతే - ఏవం జ్ఞానోత్పాదినః
కర్మణో బంధకత్వమోహాత్పరిత్యాగస్తామసః పరికీర్తితః-తమోమూల
స్త్యాగస్తామసః తమః కార్యాజ్ఞానమూలత్వేన త్యాగస్య తమోమూల
త్వం - తమోహ్యజ్ఞానస్య మూలం * ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతో
ఽజ్ఞానమేవ చేత్యత్రోక్తం - అజ్ఞానం తు జ్ఞానవిరోధి విపరీతజ్ఞానం-తథా చ వ
క్ష్యతే* అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా। సర్వార్థాన్వి
పరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీతి- అతో నిత్యనైమిత్తికాదేః కర్మణ
స్త్యాగో విపరీతజ్ఞానమూల ఏవేత్యర్థః॥ ౭

మూ. దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయాత్త్యజేత్।
స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్॥ ౮

భా॥ యద్యపి పరంపరయా మోక్షసాధనభూతం కర్మ, తథాపి దుఃఖాత్మ
కద్రవ్యార్జనసాధ్యత్వాత్ బహ్వాయాసరూపతయా కాయక్లేశకరత్వా
చ్చ మనసోఽవసాదకరమితి తద్భీత్యా యోగనిష్పత్తయే జ్ఞానాభ్యాస ఏవ
యతనీయ ఇతి యో మహాయజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మ పరిత్యజేత్ స రాజసం ర
జోమూలం త్యాగం కృత్వా తదయథావస్థితశాస్త్రార్థరూపమితి జ్ఞానోత్పత్తి
రూపం త్యాగఫలం న లభేత * అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజ
సీతి హి వక్ష్యతే- న హి కర్మన్యస్తద్వారేణ మనః ప్రసాదహేతుః అపి తు భగ
వత్ప్రసాదద్వారేణ॥ ౮

మూ. కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున। సంగం
త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగస్సాత్త్వికో మతః॥ ౯

భా॥ నిత్యనైమిత్తికమహాయజ్ఞాదివర్ణాశ్రమవిహితంకర్మమదారాధనరూపతయాకార్యంస్వయంప్రయోజనమితిమత్వాసంగంకర్మణిమమతాంఫలంచత్యక్త్వాయత్క్రియతే సత్యాగస్సాత్త్వికోమతః - ససత్త్వసముత్థఃయథావస్థితశాస్త్రార్థజ్ఞానమూలఇత్యర్థః - సత్త్వంహియథావస్థితవస్తుజ్ఞానముత్పాదయతీత్యుక్తం* సత్త్వాత్సంజాయతేజ్ఞానమితి - వక్ష్యతేచ*ప్రవృత్తించనివృత్తించకార్యాకార్యేభయాభయే। బంధంమోక్షంచయావేత్తిబుద్ధిస్సాపార్థసాత్త్వికీతి॥ ౯

మూ. న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే। త్యాగీ స
త్త్వసమావిష్టో మేధావీ ఛిన్నసంశయః ॥ ౧౦

భా॥ ఏవం సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ యథావస్థితతత్త్వజ్ఞానః తత ఏవ ఛిన్నసంశయః కర్మణి సంగఫలకర్తృత్వత్యాగీ న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే చ కర్మణి నానుషజ్జతే - అకుశలం కర్మానిష్టఫలం కుశలం చ కర్మేష్టరూపస్వర్గపుత్రపశ్వన్నాద్యాదిఫలం - సర్వస్మిన్ కర్మణి మమతారహితత్వాత్ త్యక్తబ్రహ్మవ్యతిరిక్తసర్వఫలత్వాత్ త్యక్తకర్తృత్వాచ్చ తయోః క్రియమాణయోః ప్రీతిద్వేషౌ న కరోతి। అనిష్టఫలం పాపం కర్మాత్ర ప్రామాదికమభిప్రేతం* నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతో నాసమాహితః। నాశాంతమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాదితి దుశ్చరితావిరతేర్జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిత్వశ్రవణాత్ - అతః కర్మణి కర్తృత్వసంగఫలానాం త్యాగశ్శాస్త్రీయత్యాగః న కర్మస్వరూపత్యాగః॥ ౧౦

అ॥ తదాహ॥

మూ. న హి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః ।
యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీత్యభిధీయతే। ౧౧ ॥

భా॥ న హి దేహభృతా ధ్రియమాణశరీరేణ కర్మాణ్యశేషతస్త్యక్తుం శక్యం. దేహధారణార్థానామశనపానాదీనాం తదనుబంధినాం చ కర్మణామవర్జనీయత్వాత్ - తదర్థం చ మహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానమవర్జనీయం - యస్తు తేషు మహాయజ్ఞాదికర్మసు ఫలత్యాగీ స ఏవ* త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశురిత్యాదిశాస్త్రేషు త్యాగీత్యభిధీయతే - ఫలత్యాగీతి ప్రదర్శనార్థః - ఫలక

ర్తృత్వకర్మసంగానాంత్యాగ ఇతి *త్రివిధస్సంప్రకీర్తిత ఇతి ప్రక్రమాత్॥

అ॥ నను కర్మణామగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదీని మహాయజ్ఞాదీని చ స్వర్గాదిఫలసంబంధతయా శాస్త్రైర్విధీయంతే, నిత్యనైమిత్తికానామపి* ప్రాజాపత్యంగృహస్థానామిత్యాదిఫలసంబంధితయైవ హి చోదనా, అతస్తత్ఫలసాధనస్వభావతయాఽవగతానాంకర్మణామనుష్ఠానే బీజావాపాదీనామివానభిసంహితఫలస్యాపీష్టానిష్టరూపఫలసంబంధోఽవర్జనీయః, అతో మోక్షవిరోధిఫలత్వేన ముముక్షుణా న కర్మానుష్ఠేయమిత్యత ఉత్తరమాహ॥

మూ. { అనిష్టమిష్టంమిశ్రంచ త్రివిధంకర్మణఃఫలం । భవత్య
త్యాగినాంప్రేత్యనతుసన్న్యాసినాంక్వచిత్ ॥ ౧౨ ॥ }

భా॥ అనిష్టంనరకాదిఫలం- ఇష్టంస్వర్గాది- మిశ్రమనిష్టసంభిన్నంపుత్రపశ్వన్నాద్యాది ఏతత్త్రివిధంకర్మణఃఫలంఅత్యాగినాంకర్తృత్వమమతాఫలత్యాగరహితానాంప్రేత్యభవతి-ప్రేత్య-కర్మానుష్ఠానోత్తరకాలమిత్యర్థః- నతుసన్న్యాసినాంక్వచిత్ - నతుకర్తృత్వాదిపరిత్యాగినాంక్వచిదపి మోక్షవిరోధిఫలంభవతి- ఏతదుక్తంభవతి- యద్యప్యగ్నిహోత్రమహాయజ్ఞాదీనినిత్యాన్యేవతథాపిజీవనాధికారకామాధికారయోరివమోక్షాధికారేచవినియోగపృథక్త్వేనపరిహ్రియతే - మోక్షవినియోగశ్చ *తమేతంవేదానువచనేనబ్రాహ్మణావివిదిషంతి యజ్ఞేనదానేనతపసానాశకేనేత్యాదిభిరితి-తదేవంక్రియమాణేష్వేవకర్మసుకర్తృత్వాదిపరిత్యాగశ్శాస్త్రసిద్ధస్సన్న్యాసః, సఏవచత్యాగఇత్యుక్తః॥ ౧౨

అ॥ ఇదానీంభగవతిపురుషోత్తమేఅంతర్యామిణికర్తృత్వానుసంధానేనఆత్మన్యకర్తృత్వానుసంధానప్రకారమాహ,తతఏవఫలకర్మణోరపిమమతాపరిత్యాగోభవతీతి-పరమపురుషోహిస్వకీయైఃజీవాత్మనాస్వకీయైశ్చ కరణకళేబరప్రాణైః § స్వలీలాప్రయోజనాయకర్మాణ్యారభతే, అతో జీవాత్మగతంక్షున్నివృత్త్యాదికమపిఫలంతత్సాధనభూతంచ కర్మపరమపురుషస్యైవ॥

---

§ లీలాదిప్రయోజనాయేతిపాఠే త్యాదిశబ్దేనకారుణ్యాదిమూలభక్తరక్షణాదిగ్రహణం॥

మూ॥ పంచైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే। సాం
ఖ్యే కృతాంతే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్॥ ౧౩॥

భా॥ సంఖ్యాబుద్ధిః- సాంఖ్యే కృతాంతే యథావస్థితతత్త్వవిషయయా
వైదిక్యా బుద్ధ్యా అనుసంహితే నిర్ణయే సర్వకర్మణాం సిద్ధయే ఉత్పత్తయే
ప్రోక్తాని పంచైతాని కారణాని నిబోధ మే - మమ సకాశాదనుసంధత్స్వ -
వైదికీ హి బుద్ధిః శరీరేంద్రియప్రాణజీవాత్మోపకరణం పరమాత్మానమేవ క
ర్తారమవధారయతి * య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతరో యమాత్మా న వేద య
స్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమంతరో యమయతి స త ఆత్మాంతర్యామ్యమృ
తః* అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మేత్యాదిషు॥ ౧౩

అ॥ తదిదమాహ॥

మూ॥ అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్। వివి
ధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పంచమమ్॥ ౧౪॥
శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః। న్యా
య్యం వా విపరీతం వా పంచైతే తస్య హేతవః॥ ౧౫

భా॥ న్యాయ్యే శాస్త్రసిద్ధే విపరీతే ప్రతిషిద్ధే వా సర్వస్మిన్ కర్మణి శారీరే
వాచికే మానసే చ పంచైతే హేతవః- అధిష్ఠానం శరీరం - అధిష్ఠీయతే జీవా
త్మనేతి మహాభూతసంఘాతరూపం శరీరమధిష్ఠానం-తథా కర్తా జీవాత్మా-అ
స్య జీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వం కర్తృత్వం చ *జ్ఞోత ఏవ* కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాది
తి చ సూత్రోపపాదితం- కరణం చ పృథగ్విధం - వాక్పాణిపాదాదిపంచకం
సమనస్కం కర్మేంద్రియం పృథగ్విధం కర్మనిష్పత్తౌ పృథగ్వ్యాపారం-వివి
ధాశ్చ పృథక్చేష్టా- చేష్టాశబ్దేన పంచాత్మా వాయురభిధీయతే - తద్వృత్తి
వాచినా శరీరేంద్రియధారణస్య ప్రాణాపానాదిభేదభిన్నస్య వాయోః
పంచాత్మనో వివిధా చ చేష్టా వివిధా వృత్తిః-దైవం చైవాత్ర పంచమం అత్ర
కర్మహేతుకలాపే దైవం పంచమం పరమాత్మాంతర్యామీ కర్మనిష్పత్తౌ ప్ర
ధానహేతురిత్యర్థః- ఉక్తం హి * సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః
స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చేతి - వక్ష్యతి చ *ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృ
ద్దేశేర్జున తిష్ఠతి। భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయే
తి- పరమాత్మాయత్తం చ జీవాత్మనః కర్తృత్వం *పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేరిత్య

పపాదితం। నన్వేవం పరమాత్మాయత్తే జీవాత్మనః కర్తృత్వే జీవాత్మా కర్మ
ణ్యనియోజ్యో భవతీతి విధినిషేధశాస్త్రాణ్యనర్థకాని స్యుః. ఇదమపి చోద్యం
సూత్రకారేణైవ పరిహృతం* కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధా
వైయర్థ్యాదిభ్య ఇతి- ఏతదుక్తం భవతి- పరమాత్మనా దత్తైస్తదాధారై
శ్చ కరణకళేబరాదిభిస్తదాహితశక్తిభిః స్వయం చ జీవాత్మా తదాధారస్త
దాహితశక్తిస్సన్ కర్మనిష్పత్తయే స్వేచ్ఛయా కరణాద్యధిష్ఠానాకారం ప్ర
యత్నం చారభతే- తదంతరవస్థితః పరమాత్మా స్వానుమతిదానేన తం ప్ర
వర్తయతీతి జీవస్యాపి స్వబుద్ధ్యైవ ప్రవృత్తిహేతుత్వమస్తి- యథా గురుత
రశిలామహీరుహాదిచలనాదిఫలప్రవృత్తిషు బహుపురుషసాధ్యాసు బహూ
నాం హేతుత్వం విధినిషేధభాక్త్వం చేతి॥ ౧౫

మూ॰ { తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః। ప
శ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః॥ ౧౬॥ }

భా॥ ఏవం వస్తుతః పరమాత్మానుమతిపూర్వకే జీవాత్మనః కర్తృత్వే స
తి తత్ర తత్ర కర్మణి కేవలమాత్మానమేవ కర్తారం యః పశ్యతి స దుర్మతిర్వి
పరీతమతిః, అకృతబుద్ధిత్వాత్ అనిష్పన్నయథావస్థితవస్తుబుద్ధిత్వాత్ న ప
శ్యతి న యథావస్థితం కర్తారం పశ్యతి॥ ౧౬

మూ॰ { యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే। హ
త్వాపి స ఇమాఀల్లోకాన్న హంతి న నిబధ్యతే॥ ౧౭॥ }

భా॥ పరమపురుషకర్తృత్వానుసంధానేన యస్య భావః కర్తృత్వవి
షయో మనోవృత్తివిశేషో నాహంకృతో నాహమభిమానకృతః - అహం క
రోమీతి జ్ఞానం యస్య న విద్యత ఇత్యర్థః- బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే - అస్మిన్కర్మణి
మమ కర్తృత్వాభావాదేతత్ఫలం న మయా సంబధ్యతే - న చ మదీయం క
ర్మేతి యస్య బుద్ధిర్జాయత ఇత్యర్థః - స ఇమాఀల్లోకాన్ యుద్ధే హత్వాపి తా
న్న నిహంతి, న కేవలం భీష్మాదీనిత్యర్థః- తతస్తేన యుద్ధాఖ్యేన కర్మణా న నిబధ్య
తే తత్ఫలం నానుభవతీత్యర్థః॥ ౧౭

అ॥ సర్వమిదమకర్తృత్వాద్యనుసంధానం సత్త్వగుణవృద్ధ్యైవ భవతీ
తి సత్త్వస్యోపాదేయతాజ్ఞాపనాయ కర్మణి సత్త్వాదిగుణకృతం వైవిధ్యం
ప్రపంచయిష్యన్ కర్మచోదనాప్రకారం తావదాహ॥

మూ॥ { జ్ఞానంజ్ఞేయంపరిజ్ఞాతాత్రివిధాకర్మచోదనా।కరణం
కర్మకర్తేతిత్రివిధఃకర్మసంగ్రహః॥ ౧౮ }

భా॥జ్ఞానంకర్తవ్యకర్మవిషయంజ్ఞానం-జ్ఞేయంచ కర్తవ్యంకర్మ-పరిజ్ఞాతాతస్యబోద్ధేతి త్రివిధాకర్మచోదనాబోధబోద్ధవ్యబోద్ధృయుక్తా జ్యోతిష్టోమాదికర్మవిధిరిత్యర్థః-తత్రబోద్ధవ్యరూపంకర్మత్రివిధంసంగృహ్యతే-కరణంకర్మకర్తేతి- కరణంసాధనభూతంద్రవ్యాదికం-కర్మయాగాది-కర్తాఅనుష్ఠాతేతి॥ ౧౮

మూ॥ { జ్ఞానంకర్మచకర్తాచత్రిధైవగుణభేదతః।ప్రోచ్యతే
గుణసంఖ్యానేయథావచ్ఛృణుతాన్యపి ॥ ౧౯ }

భా॥కర్తవ్యకర్మవిషయంజ్ఞానమనుష్ఠీయమానంచకర్మ-తస్యానుష్ఠాతాచ-సత్త్వాదిగుణభేదతస్త్రిధైవప్రోచ్యతే-గుణసంఖ్యానేగుణకార్యగణనే-యథావచ్ఛృణుతాన్యపి-తానిగుణతోభిన్నానిజ్ఞానాదీనియథావచ్ఛృణు॥

మూ॥ { సర్వభూతేషుయేనైకంభావమవ్యయమీక్షతే। అవి
భక్తంవిభక్తేషుతజ్జ్ఞానంవిద్ధిసాత్త్వికం॥ ౨౦ }

భా॥బ్రాహ్మణక్షత్రియబ్రహ్మచారిగృహస్థాదిరూపేణ విభక్తేషు సర్వేషుభూతేషుకర్మాధికారిషు యేనజ్ఞానేనైకమాత్మాఖ్యంభావం తత్రాప్యవిభక్తంబ్రాహ్మణత్వాద్యనేకాకారేష్వపిభూతేషుసితదీర్ఘాదివిభాగవత్సుజ్ఞానాకారఆత్మనివిభాగరహితః అవ్యయం వ్యయస్వభావేష్వపి బ్రాహ్మణాదిశరీరేష్వవ్యయం-అవికృతం ఫలాదిసంగానర్హంచ కర్మాధికారవేళాయామీక్షతే తజ్జ్ఞానంసాత్త్వికంవిద్ధి॥ ౨౦

మూ॥ { పృథక్త్వేనతుయజ్జ్ఞానంనానాభావాన్పృథగ్విధాన్।
వేత్తిసర్వేషుభూతేషుతజ్జ్ఞానంవిద్ధిరాజసం ॥ ౨౧ }

భా॥ సర్వేషుభూతేషుబ్రాహ్మణాదిషు బ్రాహ్మణాద్యాకారపృథక్త్వేనాత్మాఖ్యానపి భావాన్నానాభూతానిసితదీర్ఘాదిపృథక్త్వేనచ పృథగ్విధాన్ఫలాదిసంయోగయోగ్యాన్ కర్మాధికారవేళాయాం యత్ జ్ఞానం వేత్తితత్ జ్ఞానంరాజసంవిద్ధి॥ ౨౧

మూ. { యత్తు కృత్స్నవదేకస్మిన్ కార్యే సక్తమహైతుకం।
అతత్త్వార్థవదల్పంచ తత్తామసముదాహృతం॥ ౨౨ }

భా॥ యత్తు జ్ఞానమేకస్మిన్ కార్యే ఏకస్మిన్ కర్తవ్యే కర్మణి ప్రేతభూతగణాద్యారాధనరూపే అత్యల్పఫలే కృత్స్నఫలవత్ సక్తం§ అహైతుకం వస్తుతస్తు కృత్స్నఫలవత్తయా తథావిధసంగహేతురహితం- అతత్త్వార్థవత్ పూర్వవదేవాత్మని పృథక్త్వాదియుక్తతయా మిథ్యాభూతార్థవిషయమత్యల్పఫలంచ ప్రేతాద్యారాధవిషయత్వాదల్పంచ తత్ జ్ఞానం తామసముదాహృతం॥ ౨౨

అ॥ ఏవం కర్తవ్యకర్మవిషయజ్ఞానస్యాధికారవేళాయామధికార్యంశే నగుణతస్త్రైవిధ్యముక్త్వా అనుష్ఠేయస్య కర్మణో గుణతస్త్రైవిధ్యమాహ ॥

మూ. { నియతం సంగరహితమరాగద్వేషతః కృతం। అఫల
ప్రేప్సునా కర్మ యత్తత్సాత్త్వికముచ్యతే॥ ౨౩ }

భా॥ నియతం స్వవర్ణాశ్రమోచితం సంగరహితం కర్తృత్వాదిసంగరహితం అరాగద్వేషతః కృతం కీర్తిరాగాదకీర్తిద్వేషాచ్చ నకృతం - అదంభేన కృతమిత్యర్థః- అఫలప్రేప్సునా అఫలాభిసంధినా కార్యమిత్యేవ కృతం యత్కర్మ తత్సాత్త్వికముచ్యతే॥ ౨౩

మూ. { యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహంకారేణ వా పునః। క్రియ
తే బహులాయాసం తద్రాజసముదాహృతం॥ ౨౪ }

భా॥ యత్తు పునః కామేప్సునా ఫలప్రేప్సునా సాహంకారేణ వా- వాశబ్దశ్చార్థే- కర్తృత్వాభిమానయుక్తేన చ- బహులాయాసం యత్కర్మ క్రియతే తద్రాజసం- బహులాయాసమిదం కర్మ మయైవ క్రియత ఇత్యేవం రూపాభిమానయుక్తేన యత్కర్మ క్రియతే తద్రాజసమిత్యర్థః॥ ౨౪

మూ. { అనుబంధం క్షయం హింసామనవేక్ష్య చ పౌరుషం
మోహాదారభ్యతే కర్మ యత్తత్తామసముచ్యతే॥ ౨౫॥ }

భా॥ కృతే కర్మణ్యనుబధ్యమానం దుఃఖమనుబంధః- క్షయః కర్మణి క్రియ

---

§ కార్యభూతస్య జ్ఞానస్య సంగస్య వా కారణమాత్రనిషేధాయోగాత్ ప్రేతభూతాదిప్రసంగహేతురిహ ప్రతిషిధ్యత ఇత్యాహ॥ వస్తుత ఇతి ॥ అహైతుకమితి- పాఠే పహైతుకాదన్యత్వే ఏవ తస్యా అయమేవార్థో గ్రాహ్యః

మాణే అర్థవినాశః-హింసా తత్ర ప్రాణిపీడా-పౌరుషమాత్మనః కర్మసమాపనసామర్థ్యం-ఏతాన్యనవేక్ష్య అవిమృశ్య- మోహాత్ పరమపురుష కర్తృత్వాజ్ఞానాద్యత్కర్మారభ్యతే తత్తామసముచ్యతే॥ ౨౫

మూ॥ ముక్తసంగోఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః ।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే॥ ౨౬

భా॥ ముక్తసంగః ఫలసంగరహితః అనహంవాదీ కర్తృత్వాభిమానరహితః-ధృత్యుత్సాహసమన్వితః ఆరబ్ధే కర్మణి యావత్కర్మసమాప్త్యవర్జనీయదుఃఖధారణం ధృతిః ఉత్సాహః ఉద్యుక్తచేతస్త్వం తాభ్యాం సమన్వితః-సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః యుద్ధాదౌ కర్మణి తదుపకరణభూతద్రవ్యార్జనాదిషు చ సిద్ధ్యసిద్ధ్యోరవికృతచిత్తః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే॥ ౨౬

మూ॥ రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుర్లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః । హ-
ర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః॥ ౨౭

భా॥ రాగీ యశోర్థీ-కర్మఫలప్రేప్సుః కర్మఫలార్థీ-లుబ్ధః కర్మాపేక్షితద్రవ్యవ్యయస్వభావరహితః-హింసాత్మకః పరాన్ పీడయిత్వా తైః కర్మ కుర్వాణః- అశుచిః కర్మాపేక్షితశుద్ధిరహితః-హర్షశోకాన్వితః యుద్ధాదౌ కర్మణి జయాదిసిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్హర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః॥ ౨౭

మూ॥ అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శఠో నైకృతికోఽలసః । వి-
షాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే॥ ౨౮ ॥

భా॥ అయుక్తః శాస్త్రీయకర్మాయోగ్యః ప్రాకృతః అనధిగతవిద్యః - స్తబ్ధః అనారంభశీలః-శఠః అభిచారాదికర్మరుచిః నైకృతికః వంచనపరః- అలసః ఆరబ్ధేష్వపి కర్మసు మందప్రవృత్తిః - విషాదీ అతిమాత్రావసాదశీలః- దీర్ఘసూత్రీ అభిచారాదికర్మ కుర్వన్ పరేషు దీర్ఘకాలవర్త్యనర్థపర్యాలోచనశీలః- ఏవంభూతో యః కర్తా స తామసః॥ ౨౮

అ॥ ఏవం కర్తవ్యకర్మవిషయజ్ఞానే కర్తవ్యే చ కర్మణి అనుష్ఠాతరి చ గుణతస్త్రైవిధ్యముక్తం, ఇదానీం సర్వతత్త్వసర్వపురుషార్థనిశ్చయరూపాయా బుద్ధేర్ధృతేశ్చ గుణతస్త్రైవిధ్యమాహ॥

మూ॥ బుద్ధేర్భేదం ధృతేశ్చైవ గుణతస్త్రివిధం శృణు ।
ప్రోచ్యమానమశేషేణ పృథక్త్వేన ధనంజయ॥ ౨౯

భా॥ బుద్ధిర్వివేకపూర్వకం నిశ్చయరూపం జ్ఞానం - ధృతిరారబ్ధాయాః క్రియాయా విఘ్నోపనిపాతేపి ధారణం - తయోస్సత్త్వాదిగుణతస్త్రివిధభేదం పృథక్త్వేన ప్రోచ్యమానం యథావచ్ఛృణు॥ ౨౯

మూ. ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే ।
బంధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ॥

భా॥ ప్రవృత్తిరభ్యుదయసాధనభూతో ధర్మః - నివృత్తిర్మోక్షసాధనభూతః - తావుభౌ యథావస్థితౌ యా బుద్ధిర్వేత్తి - కార్యాకార్యే సర్వవర్ణానాం ప్రవృత్తినివృత్తిధర్మయోరన్యతరనిష్ఠానాం దేశకాలావస్థావిశేషేష్విదం కార్యమిదమకార్యమితి యా వేత్తి - భయాభయే శాస్త్రాతివృత్తిర్భయస్థానం తదనువృత్తిరభయస్థానం - బంధం మోక్షం చ సంసారయాథాత్మ్యం తద్విగమయాథాత్మ్యం చ - యా వేత్తి సా సాత్త్వికీ బుద్ధిః॥ ౩౦

మూ. యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ ।
అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ॥ ౩౧

భా॥ యయా పూర్వోక్తం ద్వివిధం ధర్మం తద్విపరీతం చ తన్నిష్ఠానాం దేశకాలావస్థాదిషు కార్యం చాకార్యం చ యథావన్న జానాతి సా రాజసీ బుద్ధిః॥

మూ. అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా । స
ర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ ॥

భా॥ తామసీ తు బుద్ధిస్తమసావృతా సతీ సర్వార్థాన్విపరీతాన్మన్యతే అధర్మం ధర్మం ధర్మం చాధర్మం సంతం చార్థమసంతమసంతం చార్థం సంతం పరం చ తత్త్వమపరమపరం చ తత్త్వం పరం ఏవం సర్వం విపరీతం మన్యత ఇత్యర్థః॥ ౩౨

మూ. ధృత్యా యయా ధారయతే మనః ప్రాణేంద్రియక్రియాః ।
యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ॥ ౩౩

భా॥ యయా ధృత్యా యోగేనావ్యభిచారిణ్యా మనః ప్రాణేంద్రియాణాం క్రియాః పురుషో ధారయతే - యోగో మోక్షసాధనభూతం భగవదుపాసనం - యోగేన ప్రయోజనభూతేనావ్యభిచారిణ్యా - యోగోద్దేశేన ప్రవృత్తాస్తత్సాధనభూతా మనఃప్రభృతీనాం క్రియాః యయా ధృత్యా ధారయతే సా సాత్త్వికీత్యర్థః॥ ౩౩

మూ॥ యయా తు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతేఽర్జున।
ప్రసంగేన ఫలాకాంక్షీ ధృతిస్సా పార్థ రాజసీ॥ ౩౪

భా॥ ఫలాకాంక్షీపురుషః ప్రకృష్టసంగేన ధర్మకామార్థాన్ యయా ధృత్యా ధారయతే సా రాజసీ- ధర్మకామార్థశబ్దేన తత్సాధనభూతా మనః ప్రాణేంద్రియక్రియా లక్ష్యంతే- ఫలాకాంక్షీత్యత్రాపి ఫలశబ్దేన రాజసత్వాద్ధర్మకామార్థా ఏవ వివక్షితాః- అతో ధర్మకామార్థాపేక్షయా మనః ప్రభృతీనాం క్రియా యయా ధృత్యా ధారయతే సా రాజసీత్యుక్తం భవతి॥ ౩౪

మూ॥ యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ।
న విముంచతి దుర్మేధా ధృతిస్సా పార్థ తామసీ॥ ౩౫

భా॥ యయా ధృత్యా స్వప్నం నిద్రాం మదం విషయానుభవజనితం మదం- స్వప్నమదావుద్దిశ్య ప్రవృత్తా మనః ప్రాణాదీనాం క్రియాః దుర్మేధా న విముంచతి ధారయతి- భయశోకవిషాదశబ్దాశ్చ భయశోకాదిదాయి విషయపరాః- తత్సాధనభూతాశ్చ మనః ప్రాణాదిక్రియా యయా ధారయతే సా ధృతిస్తామసీ॥ ౩౫

మూ॥ సుఖం త్విదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ॥ ౩౫½

భా॥ పూర్వోక్తాస్సర్వే జ్ఞానకర్మకర్త్రాదయో యచ్ఛేషభూతాః తచ్చ సుఖం గుణతః త్రివిధమిదానీం శృణు॥ ౩౫½

మూ॥ అభ్యాసాద్రమతే యత్ర దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి॥ ౩౬॥

భా॥ యస్మిన్ సుఖే చిరకాలాభ్యాసాత్ క్రమేణ నిరతిశయాం రతిం ప్రాప్నోతి- దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి- నిఖిలస్య సాంసారికస్య దుఃఖస్యాంతం నిగచ్ఛతి॥ ౩౬

అ॥ తదేవ విశినష్టి

మూ॥ యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమం। తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజం॥ ౩౭

భా॥ యత్తత్సుఖమగ్రే యోగోపక్రమవేలాయాం బహ్వాయాససాధ్యత్వాద్వివిక్తస్వరూపస్యాననుభూతత్వాచ్చ విషమివ దుఃఖమివ భవతి। పరిణామేఽమృతోపమం- పరిణామే విపాకే అభ్యాసబలేన వివిక్తస్వరూ

పావిభాగే అమృతోపమంభవతి- తచ్చాత్మబుద్ధిప్రసాదజం - ఆత్మవిష
యాబుద్ధిరాత్మబుద్ధిస్తస్యాఃనివృత్తసకలేతరవిషయత్వేనప్రసాదః-నివృత్త
సకలేతరవిషయబుద్ధ్యా వివిక్తస్వభావాత్మానుభవజనితంసుఖమమృతో
పమంభవతి-తత్సుఖంసాత్త్వికంప్రోక్తం॥ ౩౭

మూ॥ {విషయేంద్రియసంయోగాద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమం।
పరిణామేవిషమివతత్సుఖంరాజసంస్మృతం॥ ౩౮}

భా॥అగ్రేఅనుభవవేళాయాంవిషయేంద్రియసంయోగాద్యత్తదమృ
తమివభవతి - పరిణామేవిపాకేవిషయాణాంసుఖతానిమిత్తక్షుధాదౌని
వృత్తేతస్యచసుఖస్యనిరయాదినిమిత్తత్వాద్విషమివపీతంభవతి- తత్సుఖం
రాజసంస్మృతం॥ ౩౮

మూ॥ {యదగ్రేచానుబంధేచసుఖంమోహనమాత్మనః। నిద్రా
లస్యప్రమాదోత్థంతత్తామసముదాహృతం॥ ౩౯}

భా॥యత్సుఖమగ్రేచానుబంధేచ అనుభవవేళాయాం విపాకేచాత్మ
నోమోహనంమోహహేతుర్భవతి - మోహోనామయథావస్థితవస్తుప్ర
కాశోఽభిప్రేతః-నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం-నిద్రాలస్యప్రమాదజనితం - ని
ద్రాదయోహ్యనుభవవేళాయామపిమోహహేతవః - నిద్రాయామో
హహేతుత్వంస్పష్టం-ఆలస్యమింద్రియవ్యాపారమాంద్యం-ఇంద్రియవ్యా
పారమాంద్యేచజ్ఞానమాంద్యంభవత్యేవ - ప్రమాదఃకృత్యానవధానరూ
పఇతి తత్రాపి జ్ఞానమాంద్యంభవతి - తతశ్చ తయోరపి మోహహేతు
త్వం-తత్సుఖంతామసముదాహృతం- అతోముముక్షుణారజస్తమసీఅభి
భూయసత్త్వమేవోపాదేయమిత్యుక్తంభవతి॥ ౩౯

మూ॥ {నతదస్తిపృథివ్యాంవాదివిదేవేషువాపునః। సత్త్వం
ప్రకృతిజైర్ముక్తంయదేభిస్స్యాత్త్రిభిర్గుణైః॥ ౪౦}

భా॥పృథివ్యాంమనుష్యాదిషుదివిదేవేషువా ప్రకృతిసంసృష్టేషుబ్ర
హ్మాదిస్థావరాంతేషు ప్రకృతిజైరేభిస్త్రిభిర్గుణైర్ముక్తం యత్సత్త్వం
ప్రాణిజాతంనతదస్తి॥ ౪౦

అ॥ * త్యాగేనైకేఅమృతత్వమానశురిత్యాదిషుమోక్షసాధనతయాని
ర్దిష్టస్త్యాగఃసన్న్యాసశబ్దార్థాదనన్యః- సచక్రియమాణేష్వేవకర్మసుక

ర్తృత్వత్యాగమూలః-ఫలకర్మణోస్త్యాగః కర్తృత్వత్యాగశ్చ పరమపు
రుషే కర్తృత్వానుసంధానేనేత్యుక్తం, ఏతత్సర్వం సత్త్వగుణవృద్ధికార్య
మితిసత్త్వోపాదేయతాజ్ఞాపనాయ సత్త్వరజస్తమసాం కార్యభేదాః ప్రపం
చితాః, ఇదానీమేవంభూతస్య మోక్షసాధనతయా క్రియమాణస్య కర్మ
ణః పరమపురుషారాధనవేషతాం తథానుష్ఠితస్య చ కర్మణ స్తత్ప్రాప్తి
లక్షణం ఫలం చ ప్రతిపాదయితుం బ్రాహ్మణాద్యధికారిణాం స్వభావానుబంధి
సత్త్వాదిగుణభేదభిన్నాం వృత్త్యా సహ కర్తవ్యకర్మస్వరూపమాహ॥

మూ. { బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాంచ పరంతప।
కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవైర్గుణైః ॥ ౪౧ }

భా॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం స్వకీయో భావః స్వభావః-బ్రాహ్మణా
దిజన్మహేతుభూతం ప్రాచీనకర్మేత్యర్థః- తత్ప్రభవా స్సత్త్వాదయో గు
ణాః బ్రాహ్మణస్య స్వభావప్రభవో రజస్తమోభిభవేనోద్భూతస్సత్త్వ
గుణః-క్షత్రియస్య స్వభావప్రభవ స్తమస్సత్త్వాభిభవేనోద్భూతో రజోగు
ణః-వైశ్యస్య స్వభావప్రభవః సత్త్వరజోభిభవేనాల్పోద్రిక్త స్తమోగుణః
శూద్రస్య స్వభావప్రభవ స్తు రజస్సత్త్వాభిభవేనాత్యుద్రిక్త స్తమోగుణః
ఏభిః స్వభావప్రభవైర్గుణైస్సహ ప్రవిభక్తాని కర్మాణి శాస్త్రైః ప్రతిపాది
తాని బ్రాహ్మణాదయ ఏవంగుణకాస్తేషాంచైతానికర్మాణి వృత్తయశ్చే
తా ఇతిహి విభజ్య ప్రతిపాదయంతి శాస్త్రాణి॥ ౪౧

మూ. { శమోదమస్తపశ్శౌచం క్షాంతిరార్జవమేవచ। జ్ఞానం
విజ్ఞానమాస్తిక్యం బ్రాహ్మంకర్మ స్వభావజం॥ ౪౨ }

భా॥ శమో బాహ్యేంద్రియనియమనం-దమోంతఃకరణనియమనం-తపో భో
గనియమనరూపశ్శాస్త్రసిద్ధః కాయక్లేశః శౌచం శాస్త్రీయకర్మయోగ్య
తా-క్షాంతిః పరైః పీడ్యమానస్యాప్యవికృతచిత్తతా- ఆర్జవం పరేషు మనో
నురూపం బాహ్యచేష్టాప్రకాశనం- జ్ఞానం పరావరతత్త్వయాథాత్మ్యజ్ఞా
నం-విజ్ఞానం పరతత్త్వగతాసాధారణవిశేషవిషయం జ్ఞానం- ఆస్తిక్యం వై
దికార్థస్యకృత్స్నస్య సత్యతానిశ్చయః ప్రకృష్టః- కేనాపి హేతునా చాల
యితుమశక్య ఇత్యర్థః-భగవాన్ పురుషోత్తమో వాసుదేవః పరబ్రహ్మశబ్దా
భిధేయో నిరస్తనిఖిలదోషగంధః స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానశక్త్యాద్య

సంఖ్యేయకల్యాణగుణగణోఽఖిలవేదవేదాంతవేద్య స్సపవనిఖిలజగదేక
కారణంనిఖిలజగదాధారభూతోఽఖిలస్యసపవప్రవర్తయితా తదారాధ
నభూతంచవైదికంకృత్స్నంకర్మ-తైస్తైరారాధితోధర్మార్థకామమోక్షా
ఖ్యంఫలంప్రయచ్ఛతీత్యస్యార్థస్యసత్యతానిశ్చయఆస్తిక్యం * వేదైశ్చస
ర్వైరహమేవవేద్యః * అహంసర్వస్యప్రభవోమత్తస్సర్వంప్రవర్తతే,
మయిసర్వమిదంప్రోతం *భోక్తారంయజ్ఞతపసాం...జ్ఞాత్వామాంశాంతి
మృచ్ఛతి *మత్తఃపరతరంనాన్యత్కించిదస్తిధనంజయ * యతఃప్రవృత్తి
ర్భూతానాం యేనసర్వమిదంతతం, స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్యసిద్ధిం విందతి
మానవః *యోమామజమనాదించవేత్తిలోకమహేశ్వరమిత్యుచ్యతే
తదేతద్బ్రాహ్మణస్యస్వభావజంకర్మ॥ ౪౨

మూ. { శౌర్యంతేజోధృతిర్దాక్ష్యంయుద్ధేచాప్యపలాయనం।
దానమీశ్వరభావశ్చక్షాత్రంకర్మస్వభావజం॥ ౪౩ ॥ }

భా॥ శౌర్యం యుద్ధేనిర్భయప్రవేశసామర్థ్యం- తేజఃపరైరనభిభవనీ
యతా-ధృతిరారబ్ధేకర్మణివిఘ్నోపనిపాతేపితత్సమాపనసామర్థ్యం- దా
క్ష్యంసర్వక్రియానిర్వృత్తిసామర్థ్యం- యుద్ధేచాప్యపలాయనంయుద్ధేచా
త్మమరణనిశ్చయేప్యనివర్తనం-దానం ఆత్మీయస్యధనస్యపరస్వత్వాపాదన
పర్యంతస్త్యాగః-ఈశ్వరభావఃస్వవ్యతిరిక్తసకలజననియమనసామర్థ్యం-
ఏతత్ క్షత్రియస్యస్వభావజంకర్మ॥ ౪౩

మూ॥ కృషిగోరక్షవాణిజ్యంవైశ్యంకర్మస్వభావజం॥

భా॥ కృషిస్సస్యోత్పాదనంకర్షణం- గోరక్షం పశుపాలనమిత్యర్థః-
వాణిజ్యంధనసంచయహేతుభూతంక్రయవిక్రియాత్మకంకర్మ- ఎతద్వై
శ్యస్యస్వభావజంకర్మ॥ ౪౪

మూ॥పరిచర్యాత్మకంకర్మశూద్రస్యాపిస్వభావజ.॥౪౪॥

భా॥ పూర్వవర్ణత్రయపరిచర్యారూపంశూద్రస్యస్వభావజంకర్మత
దేతచ్చతుర్ణాంవర్ణానాం వృత్తిభిస్సహకర్తవ్యానాంశాస్త్ర విహితా
నాంయజ్ఞాదికర్మణాంప్రదర్శనార్థముక్తం- యజ్ఞాదయోహిత్రయాణాం
వర్ణానాంసాధారణాః శమాదయోపిత్రయాణాంవర్ణానాం ముముక్షూ

ణాంసాధారణాః-బ్రాహ్మణస్యతుసత్త్వోద్రేకస్యస్వాభావికత్వేనశమ దమాదయస్సుఖోపాదానా ఇతికృత్వా తస్యశమాదయః స్వభావజంక ర్మేత్యుక్తం-క్షత్రియవైశ్యయోస్తుస్వతోరజస్తమఃప్రధానత్వేనశమదమా దయోదుఃఖోపాదానాఇతికృత్వానతత్కర్మేత్యుక్తం - బ్రాహ్మణస్యతు వృత్తిర్యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహాః- క్షత్రియస్యజనపదపరిపాలనం - వై శ్యస్యచకృష్యాదయోయథోక్తాః- శూద్రస్యతుకర్తవ్యంవృత్తిశ్చపూర్వ వర్ణత్రయపరిచర్యైవ॥ ౪౪

మూ. స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతస్సంసిద్ధింలభతేనరః। స్వ
కర్మనిరతస్సిద్ధింయథావిందతితచ్ఛృణు ॥ ౪౫॥

భా॥ స్వే స్వే యథోదితేకర్మణ్యభిరతోనరఃసంసిద్ధింపరమపదప్రాప్తిం లభతే స్వకర్మనిరతోయథాసిద్ధింవిందతిపరమపదంప్రాప్నోతితథాశృణు

మూ. యతఃప్రవృత్తిర్భూతానాంయేనసర్వమిదంతతం।
స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్య సిద్ధింవిందతిమానవః॥ ౪౬॥

భా॥ యతోభూతానాముత్పత్త్యాదికా ప్రవృత్తిః-యేనచసర్వమిదంత తం - స్వకర్మణాతంమామింద్రాద్యంతరాత్మతయావస్థితమభ్యర్చ్య మ త్ప్రసాదాన్మత్ప్రాప్తిరూపాంసిద్ధింవిందతిమానవః- మత్తఏవసర్వముత్ప ద్యతేమయాచసర్వమిదంతతమితిపూర్వమేవోక్తం *అహంకృత్స్నస్యజ గతఃప్రభవఃప్రళయస్తథా, మత్తఃపరతరంనాన్యత్కించిదస్తిధనంజయ, మయాతతమిదంసర్వం జగదవ్యక్తమూర్తినా, మయాధ్యక్షేణప్రకృతి స్సూయతేసచరాచరం, అహంసర్వస్యప్రభవోమత్తస్సర్వంప్రవర్తత ఇత్యాదిషు॥ ౪౬

మూ॥ శ్రేయాంస్వధర్మోవిగుణఃపరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ । ౪౭॥

భా॥ ఏవంత్యక్తకర్తృత్వాదికోమదారాధనరూపస్స్వధర్మః స్వేనై వోపాదాతుంయోగ్యోధర్మః - ప్రకృతిసంసృష్టేనహిపురుషేణేంద్రియ వ్యాపారరూపఃకర్మయోగాత్మకోధర్మస్సుకరోభవతి - అతఃకర్మయోగా ఖ్యఃస్వధర్మోవిగుణోపిపరధర్మాదింద్రియజయనిపుణపురుషధర్మాత్ జ్ఞానయోగాత్ సకలేంద్రియనియమనరూపతయా సప్రమాదాత్ కదాచి త్స్వనుష్ఠితాత్ శ్రేయాన్॥ ౪౭

అ॥ తదేవోపపాదయతి॥

మూ॥ స్వభావనియతంకర్మకుర్వన్నాప్నోతికిల్బిషం॥౪౭॥

భా॥ ప్రకృతిసంసృష్టస్యేంద్రియవ్యాపారరూపతయా స్వభావతఏవనియతత్వాత్కర్మణః కర్మకుర్వన్కిల్బిషంసంసారం న ప్రాప్నోతి, అప్రమాదత్వాత్కర్మణః- జ్ఞానయోగస్యసక్తేంద్రియనియమనసాధ్యతయాసప్రమాదత్వాత్తన్నిష్ఠస్తుప్రమాదాత్కిల్బిషంప్రతిపద్యేతాపి॥౪౭॥

అ॥ అతఃకర్మనిష్ఠైవజ్యాయసీతితృతీయోక్తంస్మారయతి॥

మూ॥ సహజంకర్మకౌంతేయసదోషమపినత్యజేత్।సర్వారంభాహిదోషేణధూమేనాగ్నిరివావృతాః॥ ౪౮॥

భా॥ అతస్సహజత్వేనసుకరమప్రమాదంచకర్మసదోషంసదుఃఖమపి నత్యజేత్ - జ్ఞానయోగయోగ్యోऽపికర్మయోగమేవకుర్వీతేత్యర్థః- సర్వారంభాః కర్మారంభాఃజ్ఞానారంభాశ్చహిదోషేణదుఃఖేన ధూమేనాగ్నిరివావృతాః।అయంతువిశేషః,కర్మయోగస్సుకరోऽప్రమాదశ్చజ్ఞానయోగస్తద్విపరీతఇతి॥ ౪౮

మూ॥ అసక్తబుద్ధిస్సర్వత్రజితాత్మావిగతస్పృహః। నైష్కర్మ్యసిద్ధింపరమాంసన్న్యాసేనాధిగచ్ఛతి॥౪౯

భా॥ సర్వత్రఫలాదిష్వసక్తబుద్ధిర్జితాత్మాజితమనాః పరమపురుషకర్తృత్వానుసంధానేనాత్మకర్తృత్వేవిగతస్పృహః- ఏవంత్యాగాదనన్యత్వేననిర్ణీతేనసన్న్యాసేనయుక్తఃకర్మకుర్వన్పరమాంనైష్కర్మ్యసిద్ధిమధిగచ్ఛతి। పరమాంధ్యాననిష్ఠాంజ్ఞానయోగస్యాపి ఫలభూతామధిగచ్ఛతీత్యర్థః - వక్ష్యమాణధ్యానయోగావాప్తింసర్వేంద్రియకర్మోపరతిరూపామధిగచ్ఛతి॥ ౪౯

మూ॥ సిద్ధింప్రాప్తోయథాబ్రహ్మతథాప్నోతినిబోధమే।సమాసేనైవకౌంతేయనిష్ఠాజ్ఞానస్యయాపరా॥ ౫౦॥

భా॥ సిద్ధింప్రాప్తఃఆప్రయాణాదహరహరనుష్ఠీయమానంకర్మయోగనిష్పాద్యధ్యానసిద్ధింప్రాప్తో యథాయేనప్రకారేణ వర్తమానోబ్రహ్మప్రాప్నోతి తథాసమాసేనమేనిబోధ- తదేవబ్రహ్మవిశేష్యతేనిష్ఠాజ్ఞాన

స్యయా పరేతి - జ్ఞానస్య ధ్యానాత్మకస్య యా పరా నిష్ఠా తాం పరమప్రాప్యామిత్యర్థః॥ ౫౦

మూ॥ బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యాత్మానం నియమ్య చ। శ
బ్దాదీన్విషయాంస్త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ॥ ౫౧
వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః। ధ్యాన
యోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః॥ ౫౨
అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహం। విము
చ్య నిర్మమశ్శాంతో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥ ౫౩

భా॥ బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యథావస్థితాత్మతత్త్వవిషయయా యుక్తః ధృత్యా ఆత్మానం నియమ్య చ విషయవిముఖీకరణేన యోగయోగ్యం మనః కృత్వా శబ్దాదీన్ విషయాంస్త్యక్త్వా అసన్నిహితాన్ కృత్వా తన్నిమిత్తౌ చ రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య వివిక్తసేవీ సర్వైర్ధ్యానవిరోధిభిర్వివిక్తే దేశే వర్తమానః లఘ్వాశీ అత్యశనానశనరహితః - యతవాక్కాయమానసః ధ్యానాభిముఖీకృతకాయవాఙ్మనోవృత్తిః ధ్యానయోగపరో నిత్యం ఏవంభూతస్సన్ ఆప్రయాణాదహరహర్ధ్యానయోగపరః వైరాగ్యం సముపాశ్రితః ధ్యేయతత్త్వవ్యతిరిక్తవిషయదోషావమర్శేన తత్ర తత్ర విరాగతాం వర్ధయన్ - అహంకారమనాత్మన్యాత్మాభిమానం బలం తద్వృద్ధిహేతుభూతవాసనాబలం తన్నిమిత్తం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహం విముచ్య నిర్మమః సర్వేష్వనాత్మీయేష్వాత్మీయబుద్ధిరహితః శాంతః ఆత్మానుభవైకసుఖః ఏవంభూతో ధ్యానయోగం కుర్వన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే బ్రహ్మభావాయ కల్పతే - సర్వబంధవినిర్ముక్తో యథావస్థితమాత్మానమనుభవతీత్యర్థః॥ ౫౩

మూ॥ బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాంక్షతి। స
మస్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరాం॥ ౫౪

భా॥ బ్రహ్మభూతః ఆవిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైకాకార మచ్ఛేషతైకస్వభావాత్మస్వరూపః *ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామితి హి స్వశేషతోక్తా- ప్రసన్నాత్మా క్లేశకర్మాదిభిరకలుషస్వరూపో మద్వ్యతిరిక్తం న కంచన భూతవిశేషం ప్రతి శోచతి - న కించన కాంక్షతి - అపితు మద్వ్యతిరిక్తేషు సర్వేషు భూతేషు అనాదరణీయతాయాం సమో నిఖిలం వస్తుజాతం తృ

ఽనవన్యమానో మద్భక్తిం లభతే పరాం మయి సర్వేశ్వరే నిఖిల జగదుద్భవస్థితిప్రళయలీలే నిరస్తసమస్త హేయగంధేఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణ గుణగణైకతానే లావణ్యామృతసాగరే శ్రీమతి పుండరీకనయనే స్వస్వామిన్యత్యర్థప్రియానుభవరూపాం పరాం భక్తిం లభతే॥

అ॥ తత్ఫలమాహ

మూ. {భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః।
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరం॥ ౫౫}

భా॥ స్వరూపతః స్వభావతశ్చ యోఽహం గుణతో విభూతితో యావాంశ్చాహం తం మామేవంరూపయా భక్త్యా తత్త్వతోఽభిజానాతి- మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా తదనంతరం తత్త్వజ్ఞానానంతరం తతో భక్తితో మాం విశతే ప్రవిశతి - తత్త్వతః స్వరూపస్వభావగుణవిభూతిదర్శనోత్తరకాలభావిన్యాఽనవధికాతిశయభక్త్యా మాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః. అత్ర తత ఇతి ప్రాప్తిహేతుతయా నిర్దిష్టా భక్తిరేవాభిధీయతే * భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య ఇతి తస్యా ఏవ తత్త్వతః ప్రవేశహేతుత్వాభిధానాత్॥ ౫౫

అ॥ ఏవం వర్ణాశ్రమోచితనిత్యనైమిత్తికకర్మణాం పరిత్యక్తఫలాదికానాం పరమపురుషారాధనరూపాణామనుష్ఠితానాం విపాక ఉక్తః, ఇదానీం కామ్యానామపి కర్మణాముక్తేనైవ ప్రకారేణానుష్ఠితానాం స ఏవ విపాక ఇత్యాహ॥

మూ. {సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః।
మత్ప్రసాదాదవాప్నోతి శాశ్వతం పదమవ్యయం॥ ౫౬}

భా॥ న కేవలం నిత్యనైమిత్తికాని కర్మాణి, అపి తు సర్వాణి కామ్యాన్యపి కర్మాణి- మద్వ్యపాశ్రయః మయి సంన్యస్తకర్తృత్వాదికః - కుర్వాణో మత్ప్రసాదాచ్ఛాశ్వతం పదమవ్యయమవికలం ప్రాప్నోతి- పద్యత ఇతి పదం మాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౫౬

అ॥ యస్మాదేవం తస్మాత్

మూ. {చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరః। బుద్ధి
యోగముపాశ్రిత్య మచ్చిత్తః సతతం భవ॥ ౫౭}

భా॥ చేతసా ఆత్మనో మదీయత్వమన్నియామ్యత్వబుద్ధ్యా - ఉక్తం హి

*మయిసర్వాణికర్మాణిసన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసేతి- సర్వకర్మాణిస కర్తృకాణిసారాధ్యానిమయిసన్న్యస్య మత్పరః అహమేవ ఫలతయా ప్రాప్య ఇత్యనుసందధానః కర్మాణికుర్వన్నిమమేవబుద్ధియోగముపాశ్రిత్యసతతంమచ్చిత్తోభవ॥ ౫౭

మూ॥ మచ్చిత్తస్సర్వదుర్గాణిమత్ప్రసాదాత్తరిష్యసి॥౫౮

భా॥ ఏవంమచ్చిత్తస్సర్వకర్మాణికుర్వన్ సర్వాణి సాంసారికాణి దుర్గాణిమత్ప్రసాదాదేవతరిష్యసి॥ ౫౮

మూ॥ అథచేత్త్వమహంకారాన్నశ్రోష్యసివినఙ్క్ష్యసి॥౫౮

భా॥ అథత్వమహంకారాదహమేవకృత్యాకృత్యవిషయం సర్వంజానామీతిభావాత్ మదుక్తంనశ్రోష్యసిచేత్ వినఙ్క్ష్యసి వినష్టోభవిష్యసి- నహికశ్చిన్మదన్యఃకృత్స్నస్యప్రాణిజాతస్య కృత్యాకృత్యయోర్జ్ఞాతా ప్రశాసితావాస్తి॥ ౫౮

మూ॥ యద్యహంకారమాశ్రిత్యనయోత్స్యఇతిమన్యసే।మిథ్యైషవ్యవసాయస్తేప్రకృతిస్త్వాంనియోక్ష్యతి॥౫౯

భా॥ యద్యహంకారమాత్మనిహితాహితజ్ఞానే స్వాతంత్ర్యాభిమానమాశ్రిత్య మన్నియోగమనాదృత్య నయోత్స్యఇతిమన్యసే - ఏషతేస్వాతంత్ర్యవ్యవసాయోమిథ్యాభవిష్యతి-యతఃప్రకృతిస్త్వాంయుద్ధే నియోక్ష్యతి-మత్స్వాతంత్ర్యోద్విగ్నంత్వామజ్ఞంప్రకృతిర్నియోక్ష్యతి॥ ౫౯

అ॥తదుపపాదయతి

మూ॥ స్వభావజేనకౌంతేయనిబద్ధస్స్వేనకర్మణా।కర్తుం నేచ్ఛసియన్మోహాత్కరిష్యస్యవశోఽపితత్॥ ౬౦

భా॥స్వభావజంహిక్షత్రియస్యకర్మశౌర్యం-స్వభావజేనశౌర్యాఖ్యేనస్వేనకర్మణానిబద్ధస్తతఏవావశఃపరైర్ధర్షణమసహమానస్త్వమేవతద్యుద్ధంకరిష్యసి-యదిదానీంమోహాదజ్ఞానాత్కర్తుంనేచ్ఛసి॥౬౦

అ॥ సర్వంహిభూతజాతంసర్వేశ్వరేణమయాపూర్వకర్మానుగుణ్యేనప్రకృత్యనువర్తనేనియమితం, తచ్ఛృణు

మూ॥ ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి। భ్రామయన్సర్వభూతానియంత్రారూఢానిమాయయా॥ ౬౧

భా॥ ఈశ్వరస్సర్వనియమనశీలో వాసుదేవః సర్వభూతానాం హృద్దేశే సకలప్రవృత్తినివృత్తిమూలజ్ఞానోదయప్రదేశే తిష్ఠతి। కథం కిం కుర్వం స్తిష్ఠతి, యంత్రారూఢాని సర్వభూతాని మాయయా భ్రామయన్ స్వేనైవ నిర్మితం దేహేంద్రియావస్థం ప్రకృత్యాఖ్యం యంత్రమారూఢాని సర్వభూతాని స్వకీయయా సత్త్వాదిగుణమయ్యా మాయయా గుణానుగుణం ప్రవర్తయం స్తిష్ఠతీత్యర్థః। పూర్వమప్యేతదుక్తం * సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చేతి * మత్తస్సర్వం ప్రవర్తత ఇతి చ। శ్రుతిశ్చ * య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదికా॥ ౬౧

అ॥ ఏతన్మాయానివృత్తిహేతుమాహ

మూ॰ { తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత। తత్ప్రసాదా
త్పరాం శాంతిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతం॥ ౬౨ }

భా॥ యస్మాదేవం తస్మాత్త మేవ సర్వస్య ప్రశాసితారమాశ్రితవాత్సల్యేన త్వత్సారథ్యే వస్థితమిత్థం కుర్వితి చ శాసితారం - సర్వభావేన సర్వాత్మనా శరణం గచ్ఛ సర్వాత్మనానువర్తస్వ - అన్యథాపి తన్మాయాప్రేరితేనాజ్ఞేన త్వయా యుద్ధాదికరణమవర్జనీయం - తథా సతి నష్టో భవిష్యసి అతస్తదుక్తప్రకారేణ యుద్ధాదికం కుర్విత్యర్థః - ఏవం కుర్వాణస్తత్ప్రసాదాత్ పరాం శాంతిం సర్వకర్మబంధోపశమం శాశ్వతం చ స్థానం ప్రాప్స్యసి - యదభిధీయతే శ్రుతిశతైః * తద్విష్ణోః పరమం పదగ్ం సదా పశ్యంతి సూరయః * తే హ నాకం మహిమానస్సచంతే యత్ర పూర్వే సాధ్యాస్సంతి దేవాః। (యత్రర్షయః ప్రథమజా యే పురాణాః * పరేణ నాకం నిహితం గుహాయాం * యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్ * అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యతే * సోऽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదం) ఇత్యాదిభిః॥ ౬౨

మూ॰ { ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యాద్గుహ్యతరం మయా। వి
మృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు॥ ౬౩ }

భా॥ ఇత్యేవం తే ముముక్షుభిరధిగంతవ్యం జ్ఞానం సర్వస్మాద్గుహ్యాద్గుహ్యతరం కర్మయోగవిషయం జ్ఞానయోగవిషయం భక్తియోగవిషయం చ సర్వమాఖ్యాతం - ఏతదశేషేణ విమృశ్య స్వాధికారానురూపం యథేచ్ఛసి త

ధామరు-కర్మయోగం జ్ఞానయోగం భక్తియోగం వాయథేష్ట మాతిష్ఠేత్యర్థః॥ ౬౩

మూ. {సర్వగుహ్యతమంభూయశ్శృణు మేపరమంవచః। ఇ
ష్టోసి మేదృఢ ఇతితతోవక్ష్యామి తేహితం॥ ౬౪}

భా॥సర్వేష్వేతేషుగుహ్యేషుభక్తియోగస్యశ్రేష్ఠ్యాద్గుహ్యతమ ఇతిపూర్వమేవోక్తం*ఇదంతు తేగుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవ ఇత్యాదౌ-భూయోపితద్విషయంపరమంమేవచఃశృణు- ఇష్టోసి మేదృఢ ఇతి తతస్తేహితంవక్ష్యామి॥ ౬౪

మూ. {మన్మనాభవమద్భక్తోమద్యాజీమాంనమస్కురు। మామే
వైష్యసిసత్యంతేప్రతిజానేప్రియోసి మే॥ ౬౫}

భా॥వేదాంతేషు* వేదాహమేతంపురుషంమహాంతం, ఆదిత్యవర్ణం తమసఃపరస్తాత్, తమేవంవిద్వానమృతఇహభవతి, నాన్యః పంథావిద్యతేయనాయేత్యాదిషువిహితం వేదనధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యందర్శన సమానాకారంస్మృతిసంతానమత్యర్థప్రియమిహ మన్మనాభవేతి విధీయతే- మద్భక్తః అత్యర్థమత్ప్రియః అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన నిరతిశయప్రియాంస్మృతిసంతతింకురుష్వేత్యర్థః-మద్యాజీ- తత్రాపిమద్భక్త ఇత్యనుషజ్యతే-యజనంపూజనం-అత్యర్థప్రియమదారాధనపరోభవ - ఆరాధనంహిపరిపూర్ణశేషవృత్తిః-మాంనమస్కురు- నమోనమనంమయ్యతిమాత్రప్రహ్వీభావమత్యర్థప్రియంకుర్విత్యర్థః - ఏవంవర్తమానోమామేవైష్యసి-ఏతత్సత్యంతేప్రతిజానేతవప్రతిజ్ఞాంకరోమి నోపచ్ఛందనమాత్రం యతస్త్వంప్రియోసి మే*ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థమహంసచమమప్రియ ఇతిపూర్వమేవోక్తం-యస్యమయ్యతిమాత్రప్రీతిర్వర్తతే మమాపితస్మిన్నతిమాత్రప్రీతిర్భవతీతితద్వియోగమసహమానోహం తంమాంప్రాపయామి-అతస్సత్యమేవప్రతిజ్ఞాతంమామేవైష్యసీతి॥ ౬౫

మూ. {సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యమామేకంశరణంవ్రజ। అహం
త్వాసర్వపాపేభ్యోమోక్షయిష్యామిమాశుచః॥౬౬}

భా॥కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగరూపాన్సర్వాన్ధర్మాన్పరమనిశ్శ్రేయససాధనభూతాన్మదారాధనత్వేనఅతిమాత్రప్రీత్యాయథా

ధికారంకుర్వాణఏవాకర్తృత్వఫలకర్మకర్తృత్వాదిపరిత్యాగేన పరిత్యజ్య
మామేకమేవకర్తారమారాధ్యంప్రాప్యముపాయంచానుసంధత్స్వ- ఏష
ఏవసర్వధర్మాణాంశాస్త్రీయపరిత్యాగఇతి*నిశ్చయంశృణు మేతత్ర త్యా
గే భరతసత్తమ, త్యాగోహిపురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తిత ఇత్యా
రభ్య *సంగంత్యక్త్వాఫలంచైవ సత్యాగస్సాత్త్వికోమతః, నహిదేహభృ
తాశక్యంత్యక్తుంకర్మాణ్యశేషతః, యస్తుకర్మఫలత్యాగీ సత్యాగీత్యభి
ధీయతఇత్యధ్యాయాదౌసుదృఢముపపాదితం-అహంత్వాసర్వపాపేభ్యో
మోక్షయిష్యామి - ఏవంవర్తమానంత్వాంమత్ప్రాప్తివిరోధిభ్యోऽనాది
కాలసంచితానంతాకృత్యకరణకృత్యాకరణరూపేభ్య స్సర్వేభ్యః పాపే
భ్యో మోక్షయిష్యామి-మాశుచఃశోకంమాకృథాః। అథవాసర్వపాపవిని
ర్ముక్తాత్యర్థభగవత్ప్రియపురుష నిర్వర్త్యత్వాద్భక్తియోగస్య తదా
రంభవిరోధిపాపానామానంత్యాత్ తత్ప్రాయశ్చిత్తరూపైర్ధర్మైః పరి
మితకాలకృతైస్తేషాంముత్తరతయా ఆత్మనోభక్తియోగారంభానర్హతా
మాలోచ్య శోచతోऽర్జునస్య శోకమపనుదన్ శ్రీభగవానువాచ- సర్వ
ధర్మాన్పరిత్యజ్య మామేకంశరణంవ్రజేతి। భక్తియోగారంభవిరోధ్యనా
దికాలసంచితనానావిధానంతపాపానుగుణాన్ తత్తత్ప్రాయశ్చిత్తరూ
పాన్ కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణకూశ్మాండవైశ్వానరవ్రాతపతిపవిత్రేష్టిత్రివృ
దగ్నిష్టోమాదికాన్ నానావిధానంతాం స్త్వయాపరిమితకాలవర్తినా దు
రనుష్ఠానాన్ సర్వాన్ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య భక్తియోగారంభసిద్ధయే మా
మేకం పరమకారుణిక మనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్యమాశ్రితవాత్స
ల్యజలధింశరణంప్రపద్యస్వ, అహంత్వాసర్వపాపేభ్యోయథోదితస్వరూప
భక్త్యారంభవిరోధిభ్యస్సర్వేభ్యఃపాపేభ్యోమోక్షయిష్యామి మాశుచః॥

మూ. { ఇదంతేనాతపస్కాయ నాభక్తాయకదాచన।నచాశు
శ్రూషవే వాచ్యంనచమాంయోభ్యసూయతి॥ ౬౭. }

భా॥ ఇదంతేపరమంగుహ్యంశాస్త్రంమయాఖ్యాతం- అతపస్కాయ
అతప్తతపసే త్వయానవాచ్యం- త్వయి వక్తరి మయిచాభక్తాయ కదా
చననవాచ్యం తప్తతపసేచాభక్తాయనవాచ్యమిత్యర్థః- నచాశుశ్రూష
వే- భక్తాయాప్యశుశ్రూషవేనవాచ్యం-నచమాంయోభ్యసూయతిమత్స్వ

రూపమైశ్వర్యమద్గుణేషు చ కథితేషు యో దోషమావిష్కరోతి న తస్మై వాచ్యం - అసమానవిభక్తినిర్దేశస్తస్యాత్యంతపరిహరణీయతాజ్ఞాపనాయ॥

మూ. {య ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి। భక్తిం
మయి పరాం కృత్వా మామేవైష్యత్యసంశయః॥ ౬౮ ॥}

భా॥ ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేషు యోఽభిధాస్యతి వ్యాఖ్యాస్యతి - సః మయి పరమాం భక్తిం కృత్వా మామేవైష్యతి - న తత్ర సంశయః॥ ౬౮

మూ. {న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః। భ
వితా న చ మే తస్మాదన్యః ప్రియతరో భువి॥ ౬౯॥}

భా॥ సర్వేషు మనుష్యేష్వితః పూర్వం తస్మాదన్యో మనుష్యో మే న కశ్చిత్ప్రియకృత్తమోఽభూత్ - ఇత ఉత్తరం చ న భవితా § అయోగ్యానాం ప్రథమముపాదానం యోగ్యానామకథనాదపి తత్కథనస్యానిష్టతమత్వాత్ ॥

మూ. {అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాదమావయోః।
జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహమిష్టస్స్యామితి మే మతిః॥ ౭౦॥}

భా॥ య ఇమమావయోర్ధర్మ్యం సంవాదమధ్యేష్యతే తేన జ్ఞానయజ్ఞేనాహమిష్టస్స్యామితి మే మతిః - అస్మిన్ యో జ్ఞానయజ్ఞోఽభిధీయతే తేనాహం మే తదధ్యయనమాత్రేణేష్టస్స్యామిత్యర్థః॥ ౭౦

మూ. {శ్రద్ధావాననసూయశ్చ శృణుయాదపి యో నరః। సోఽపి ము
క్తశ్శుభాన్ లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్పుణ్యకర్మణాం॥ ౭౧.}

---

§ నను శాస్త్రస్యాధికార్యపేక్షితః అతస్స తావద్వక్తవ్యః - అనధికారీ తు తత ఏవార్థతో వ్యుదస్యతే - ప్రధానతమాదధికారిణోఽనంతరం వా వ్యవచ్ఛేద్యతయా అనధికారీ వక్తవ్యః, ఇహ తు తద్విపరీత్యే కిం నిబంధనమిత్యత్రాహ॥ అయోగ్యానామితి॥ తత్కథనస్య - అయోగ్యాన్ ప్రతికథనస్యేత్యర్థః - అనిష్టతమత్వాత్ అనిష్టతమత్వజ్ఞాపనార్థమిత్యర్థః - యోగ్యానామకథనస్యానిష్టత్వం *ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామితి బ్రహ్మవిద్యాప్రపంచనస్య వైధత్వాత్ - ప్రవాచ ప్రబ్రూయాదితిహ్యర్థః *ఛందసి లుఙ్లఙ్లిట ఇతి విధానాత్ - అన్యథా గురుమేవాభిగచ్ఛేదితి ప్రథమేన వాక్యేనానన్వయాత్ ॥

భా॥ శ్రద్ధావాననసూయశ్చ యో నరశ్శృణుయాదపి తేన శ్రవణమా-
త్రేణ సోఽపి భక్తివిరోధిపాపేభ్యో ముక్తః పుణ్యకర్మణాం మద్భక్తానాం లో-
కాన్ సమూహాన్ ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౭౧

మూ. { కచ్చిదేతచ్ఛ్రుతం పార్థ త్వయైకాగ్రేణ చేతసా । కచ్చి-
దజ్ఞానసమ్మోహః ప్రణష్టస్తే ధనంజయ ॥ ౭౨ }

భా॥ మయోక్తమేతత్పార్థ త్వయాఽవహితేన చేతసా కచ్చిచ్ఛ్రుతం
తవాజ్ఞానసమ్మోహః కచ్చిత్ప్రణష్టః- యేనాజ్ఞానేన మూఢో న యోత్స్య
మీత్యుక్తవాన్ ॥ ౭౨

మూ. { అర్జున ఉవాచ ॥ నష్టో మోహః స్మృతిర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాన్మ-
యాచ్యుత । స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ ॥ ౭౩ ॥ }

భా॥ మోహో విపరీతజ్ఞానం- త్వత్ప్రసాదాన్మమ తద్వినష్టం- స్మృతి
ర్యథావస్థిత తత్త్వజ్ఞానం - త్వత్ప్రసాదాదేవ తచ్చ లబ్ధం. అనాత్మని ప్రకృ
తావాత్మాభిమానరూపో మోహః పరమపురుషశరీరతయా తదాత్మకస్య కృ
త్స్నస్య చిదచిద్వస్తునః అతదాత్మాభిమానరూపశ్చ, నిత్యనైమిత్తికరూప
స్య కర్మణః పరమపురుషారాధనతయా తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతస్య బంధక
త్వబుద్ధిరూపశ్చ సర్వోఽపి నష్టః- ఆత్మనః ప్రకృతివిలక్షణత్వ తత్స్వభావ రహి
తతా జ్ఞాతృత్వైకస్వభావతా పరమపురుషశేషతా తన్నియామ్యత్వైక
స్వరూపతా జ్ఞానం, నిఖిలజగదుద్భవస్థితిప్రళయలీలా శేషదోష ప్రత్యనీక
కల్యాణైకస్వరూపస్వాభావికానవధికాతిశయ జ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్య శక్తి
తేజః ప్రభృతిసమస్తకల్యాణగుణగణమహార్ణవ పరబ్రహ్మశబ్దాభిధేయపర
మపురుష యాథాత్మ్యజ్ఞానంచ, ఏవంరూపపరావరతత్త్వ యాథాత్మ్య
విజ్ఞానతదభ్యాసపూర్వకాహరహరుపచీయమాన పరమపురుషప్రీత్యైకఫ
లనిత్యనైమిత్తికకర్మ నిషిద్ధపరిహారశమదమాద్యాత్మగుణ నిర్వర్త్య భక్తి
రూపతాపన్న పరమపురుషోపాసనైకలభ్యో వేదాంతవేద్యః పరమపురుషో
వాసుదేవస్త్వమితి జ్ఞానంచ లబ్ధం- అతశ్చ బంధుస్నేహకారుణ్య ప్రవృద్ధవి
పరీతజ్ఞానమూలాత్సర్వస్మాదవసాదాద్విముక్తో గతసందేహః స్వస్థః స్థితో
ఽస్మి- ఇదానీమేవ యుద్ధాదికర్తవ్యతావిషయం తవ వచనం కరిష్యే - యథో
క్తం యుద్ధాదికం కరిష్య ఇత్యర్థః॥ ౭౩

అథ ధృతరాష్ట్రీయ స్వపుత్త్రాణాం
జయాశ్చయుద్ధే కింకరిష్యంతీతి పృచ్ఛతే
సంజయ ఉవాచ॥

మూ. { ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః । సం
వాదమిమమశ్రౌషమద్భుతం రోమహర్షణం॥ ౭౪॥ }

భా॥ ఇత్యేవం వాసుదేవస్య వసుదేవసూనోః పార్థస్య చ తత్పితృష్వసుః పుత్త్రస్య మహాత్మనో మహాబుద్ధేస్తత్పదద్వంద్వమాశ్రితస్యేమం రోమహర్షణమద్భుతం సంవాదమహం యథోక్తమశ్రౌషం శ్రుతవానహం॥ ౭౪

మూ. { వ్యాసప్రసాదాచ్ఛ్రుతవానేతద్గుహ్యమహం పరం । యోగం
యోగేశ్వరాత్కృష్ణాత్సాక్షాత్కథయతస్స్వయం॥ ౭౫॥ }

భా॥ వ్యాసప్రసాదాద్వ్యాసానుగ్రహేణ దివ్యచక్షుశ్శ్రోత్రలాభాత్ ఏతత్పరం యోగాఖ్యం గుహ్యం యోగేశ్వరాత్ జ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజసాం నిధేర్భగవతః కృష్ణాత్ స్వయమేవ కథయతః సాక్షాచ్ఛ్రుతవానహం.

మూ. { రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాదమిమమద్భుతం । కే
శవార్జునయోః పుణ్యం హృష్యామి చ ముహుర్ముహుః॥ ౭౬॥ }

భా॥ కేశవార్జునయోరిమం పుణ్యమద్భుతం సంవాదం సాక్షాచ్ఛ్రుతం స్మృత్వా ముహుర్ముహుర్హృష్యామి॥ ౭౬

మూ. { తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూపమత్యద్భుతం హరేః । వి
స్మయో మే మహాన్ రాజన్ హృష్యామి చ పునః పునః॥ ౭౭॥ }

భా॥ తచ్చార్జునాయ ప్రకాశితమైశ్వరం హరేరత్యద్భుతం రూపం మయా సాక్షాత్కృతం సంస్మృత్య సంస్మృత్య హృష్యతో మే మహాన్ విస్మయో జాయతే పునః పునశ్చ హృష్యామి॥ ౭౭

అ॥ § కిమత్ర బహునోక్తేన॥

తా॥ § సుయోధనవిజయబుభుత్సయా కృతస్య ప్రశ్నస్య సహసా సాక్షాదుత్తరం వక్తుమశక్నువన్ *అర్ధోక్తాః కురుపాంచాలా ఇతి న్యాయేన గూఢాభిసంధిః సంవాదాద్భుతత్వాదికముక్త్వాపి తావతాప్యజానతస్స్వాత్మనాంధస్య సాక్షాదుత్తరమాహేత్యాహ॥ కిమత్ర బహునేతి॥ అభిప్రాయజ్ఞస్య తే భగవతా అర్జునాయాధ్యాత్మోపదేశవైశ్వరూప్యప్రకాశనాది

మూ. { యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః ।
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిర్ధ్రువా నీతిర్మతిర్మమ ॥ ౭౮ ॥ }

ఓం తత్సదితి శ్రీమన్మహాభారతే శతసహస్రికాయాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం పారమహంస్యాం శ్రీభీష్మపర్వణి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సకలశాస్త్రార్థకథన మోక్షోపదేశయోగో నామాష్టాదశోఽధ్యాయః. .... *

శ్రీకృష్ణాయ పరమాత్మనే నమః.

భా॥ యత్ర యోగేశ్వరః కృత్స్నస్యోచ్చావచరూపేణావస్థితస్య చేతనస్యాచేతనస్య చ వస్తునో యే యే స్వభావయోగాస్తేషాం సర్వేషాం యోగానామీశ్వరః స్వసంకల్పాయత్తస్వేతరసమస్తవస్తుస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేదః-కృష్ణః వసుదేవసూనుః- యత్ర చ పార్థో ధనుర్ధరః తత్పితృష్వసుః పు

భిః పాండవవిజయసూచకైరలం, శ్రుతమేవ స్పష్టం వదామీత్యుచ్యత ఇతి భావః॥ యత్ర యస్మిన్ పక్ష ఇత్యర్థః * విసృజ్య సశరం చాపమితి ప్రాగుక్తావస్థావ్యతిరేకపరోఽత్ర ధనుర్ధరశబ్దః భగవదనుశిష్టయథోక్తకరణార్థతయా గాండీవాఖ్యధనుర్గ్రహణద్యోతనార్థః- తత్ర విశిష్టోపకరణవిశేషవీర్యాదివిశేషోఽప్యంతర్నీతః * పార్థస్య చ మహాత్మన ఇతి ప్రాగుక్తమహాత్మత్వం పార్థశబ్దేన సూచితమిత్యాహ ॥ తత్పదద్వయం ద్వైకాత్ర్య ఇతి ॥ నహ్యసౌ త్వత్పుత్రవత్ కృష్ణమనభ్యర్థ్య సైన్యసారాన్ పరిజనత్వేన పరిజగ్రాహేతి భావః తత్రేతి సామాన్యనిర్దేశః ప్రత్యృతుపారుష్యపరిహారార్థః- శ్రీః రాజ్యాదిభోగ్యసమృద్ధిరూపా-విజయః శత్రునిరాసః-తత్ర ధ్రువ ఇతి విపరిణామః-భూతిరైశ్వర్యం * విభూతిర్భూతిరైశ్వర్యమితి పర్యాయపాఠాత్ - తేనాస్య పురుషస్య ప్రభుత్వాదిశక్తియోగో వివక్షితః - నీతిః అర్థశాస్త్రజన్యకర్తవ్యనిశ్చయః- తచ్చోదితా ధర్మావిరుద్ధా వా వృత్తిః-పటుప్రజ్ఞైరవహితైరపి యుష్మాభిశ్చతుర్భిరప్యపహార్యైరకంపనీయోనయో ధ్రువశబ్దాభిప్రేత ఇత్యాహ॥ నిశ్చలేతి॥ మతిర్మమేత్యస్యాన్వయార్థమితిశబ్దోఽధ్యాహృతః - మమైవ మతిః * విద్యారాజన్న తే విద్యా మమ విద్యా న హీయతే, విద్యాహీనస్తమో

గ్రః- తత్పదద్వంద్వైకాశ్రయః - తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిర్నీతిశ్చ ధ్రువా నిశ్చలా, ఇతి మతిర్మమేతి॥ ౭౮

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే

అష్టాదశోఽధ్యాయః

తృతీయషట్కం సంపూర్ణం - శాస్త్రం చ సమాప్తమ్.

ధ్వస్తో నాభిజానాసి కేశవం, మాయాం న సేవే భద్రం తేనవృథా ధర్మమాచరే, శుద్ధభావం గతో భక్త్యా శాస్త్రాద్వేద్మి జనార్దనమితి। అతస్తే ధ్రువా నైవం మతిః-మమ త్వేవం సమీచీనా మతిస్సంజాతేతి భావః॥ శ్లో॥ కృష్ణస్తత్త్వం పరం తత్పరమపి చ హితం తత్పదైకాశ్రయత్వం శాస్త్రార్థోఽయం చ షట్కైస్త్రిభిరిహ కథితస్తత్ర పూర్వత్ర షట్కే। భక్త్యర్థస్వాత్మదృష్టేః కరయుగళదశా మధ్యమే భక్త్యుపాయ స్సోఽన్యే ప్రోక్తానుష్ఠానవృత్తిం గ్రథయితుమఖిలం ప్రోక్తమంతేప్యశోధి॥ .... *

ప్రణామం లక్ష్మణమునిః ప్రతిగృహ్ణాతు మామకమ్।
ప్రసాధయతి యత్సూక్తిః స్వాధీనపతికాం శ్రుతిం॥

జయతి సకలవిద్యావాహినీజన్మశైలో జనిపథపరివృత్తి
శ్రాంతవిశ్రాంతిశాఖీ। నిఖిలకుమతిమాయాశర్వరీబాల
సూర్యో నిగమజలధివేలాపూర్ణచంద్రో యతీంద్రః॥ *

నిఖిలజగదాచార్యాయ భగవతే
శ్రీభాష్యకారాయ నమః.

